

Sarvaš - neolitičko i eneolitičko naselje II

Rajković, Dragana; Balen, Jacqueline

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2016**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:300:479391>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-19**

Repository / Repozitorij:

[AMZdepo - Repository of the Archaeological Museum in Zagreb](#)

Dragana Rajković

Jacqueline Balen

SARVAŠ

NEOLITIČKO I ENEOLITIČKO NASELJE II
NEOLITHIC AND ENEOLITHIC SETTLEMENT II

Dragana Rajković

Jacqueline Balen

SARVAŠ - neolitičko i eneolitičko naselje II
SARVAŠ - Neolithic and Eneolithic settlement II

Katalog zbirke
Collection Catalogue

Osijek, 2016.

Zahvala

Veliku zahvalu dugujemo kolegi Anti Grubišiću, prof. na ustupljenoj građi Dokumentarne zbirke; Grguru Marku Ivankoviću, prof. na ustupljenim fotografijama Zbirke fotografija Kulturno-povijesnog odjela; dr. sc. Marini Vinaj i Ivani Knežević Križić, prof. za pomoć pri proučavanju Zbirke novina Odjela hemeroteke; kolegi Domagoju Dujmiću, dipl. arh. na ustupljenim geodetskim snimcima Sarvaša, pohranjenim u Arheološkom odjelu (svi iz Muzeja Slavonije); Ani Solter, dipl. arh., na ustupljenoj građi Odjela za dokumentaciju Arheološkog muzeja u Zagrebu; dr. sc. Seleni Vitezović s Arheološkog instituta u Beogradu za pomoć pri determinaciji koštanih nalaza te kolegi Tomislavu Hršaku, dipl. arh. iz Muzeja Slavonije za pomoć pri determinaciji keramičkih nalaza. Posebna zahvala kolegi mr. sc. Danijelu Jelašu na iskrenim savjetima pri čitanju teksta kataloga.

IMPRESSUM

Autorice kataloga / Catalogue authors

Dragana Rajković, Jacqueline Balen

Nakladnici / Publishers

Muzej Slavonije / Museum of Slavonia

Arheološki muzej u Zagrebu / Archaeological Museum in Zagreb

Za nakladnike / For the publishers

Denis Detling

Sanjin Mihelić

Recenzija / Review

Tihomila Težak-Gregl

Lektura / Proof reading

Marina Vinaj

Prijevod na engleski jezik / English translation

Danijel Jelaš

Fotografije nalazišta / Photographs of the site

Vladimir Franjić

Fotografije nalaza / Photographs of the finds

Bruno Jobst, Maximilian Just, Igor Krajcar

Restauracija nalaza / Restoration of the finds

Miroslav Benaković, Josip Kralik, Anđelko Kovačević

Crteži / Drawings

Miljenka Galić, Geoprem d.o.o. (Saša Kulić)

Arhivski izvori / Archival sources

Muzej Slavonije / Museum of Slavonia

Arheološki muzej u Zagrebu / Archaeological Museum in Zagreb

Obrada tabli / Table processing

Marin Mađerić

Oblikovanje kataloga i priprema za tisak / Catalogue design and DTP

Foto art d.o.o., Osijek

Tisak / Print

Foto art d. o. o., Osijek

Naklada / Printed in

300 komada / 300 copies

ISBN MS 978-953-6191-77-2

ISBN AMZ 978-953-6789-95-5

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Gradske i

sveučilišne knjižnice Osijek pod brojem 140405070

Pokrovitelj kataloga / Supported by

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske / Ministry of Culture of the Republic of Croatia

Detalj s naslovne stranice / Detail on the cover

Detalj žrtvenika, vučedolska kultura / Detail of the Altar, the Vučedol culture

SADRŽAJ / CONTENTS

Uvod / Introduction	6
Zemljopisne i geološke odrednice prostora / Geographical and Geological Determinants of the Area	8
Arheološka slika prostora / Archaeological Image of the Area	12
Položaj nalazišta Gradac u Sarvašu / Position of the Site of Gradac in Sarvaš.....	16
Povijest i stanje istraživanja nalazišta / History and Research Status of the Site.....	20
Nalazi u fundusu Muzeja Slavonije / Finds in the Holdings of the Museum of Slavonia.....	40
Neolitik / The Neolithic	44
Starčevačka kultura / The Starčevo Culture	44
Sopotska kultura / The Sopot Culture	50
Eneolitik / The Eneolithic.....	58
Badenska kultura / The Baden Culture	58
Kostolačka kultura / The Kostolac Culture	66
Vučedolska kultura / The Vučedol Culture	72
Ostali nalazi / Remaining Finds.....	82
Predmeti od keramike / Ceramic Artefacts.....	82
Izrađevine od kosti i roga / Bone and Horn Artefacts	83
Izrađevine od kamena / Stone Artefacts	84
Zaključak / Conclusion.....	86
Katalog / Catalogue	88
Arhivski izvori / Archival Sources	118
Literatura / Bibliography.....	120
Izvod iz recenzije / Extract from the book review.....	128
Table / Plates.....	130

UVOD

INTRODUCTION

Višeslojno nalazište Gradac u Sarvašu jedan je od onih arheoloških lokaliteta koji predstavljaju nezaobilazno mjesto u proučavanju prapovijesti istočnoga dijela Hrvatske. Unatoč čestom citiranju i objavi pojedinačnih nalaza, Sarvaš još uvijek pripada skupini nalazišta čija stvarna vrijednost i važnost nisu sagledani u cjelini. Smjestiti ovo nalazište u primjeren kontekst nezahvalna je zadaća zbog nedostatka terenske dokumentacije, ali i vremenske distance, koji znatno ograničavaju prikupljanje relevantnih podataka i rekonstrukciju pojedinosti vezanih za prošla iskopavanja.

The multilayer site of Gradac in Sarvaš is among the archaeological sites that play a pivotal role in the prehistoric studies of the eastern parts of Croatia. Despite the fact that the finds have been often referred to and published, Sarvaš still belongs to a group of sites whose true value and significance have not been regarded as a whole. Placing this site into appropriate context is a rather challenging task, due to a lack of field documentation as well as the time distance of the events, which both notably limit our possibilities to acquire relevant data and reconstruct the details regarding the past excavations at the site.

Duga je tradicija zanimanja za ovaj lokalitet, smješten uz sam rub mrtvog rukavca rijeke Drave nedaleko od njezina ušća u Dunav. Početna su istraživanja obavljena još koncem 19. stoljeća, a prvo obuhvatnije arheološko iskopavanje na Sarvašu proveo je njemački arheolog Robert Rudolf Schmidt tijekom 1942. i 1943. godine. Prikupljanje, obrada, signiranje i konzervacija nalaza nedvojbeno ukazuju na metodološki koncept obrade materijala koji je u svojim osnovama prisutan i danas. Nažalost, okolnosti Drugog svjetskog rata odredile su umnogome sudbinu ovih nalaza. Naposljetku, oni su završili razdijeljeni između Arheološkog muzeja u Zagrebu i Muzeja Slavonije, i tako je ostalo sve do danas.

Nalazi sa Sarvaša pohranjeni u Arheološkom muzeju u Zagrebu, objavljeni su 2005. godine (Balén 2005), međutim nalazima iz Muzeja Slavonije, a radi se o nekoliko tisuća predmeta, dosad nije posvećeno dovoljno pozornosti, već se tek povremeno spominju u stručnoj i znanstvenoj literaturi.

Ovim katalogom obuhvaćeni su nalazi neolitičkog i eneolitičkog razdoblja koje je istražio R. R. Schmidt. Zbog spomenutog nedostatka dokumentacije, ali i bilo kojeg relevantnog podatka o provedenom istraživanju, analizu materijala bilo je moguće provesti isključivo na temelju kulturne pripadnosti, vrste materijala te tipoloških obilježja.¹ Prilikom obrade arheoloških nalaza, izdvojeni su karakteristični ulomci koji mogu poslužiti pri relativno-kronološkoj odredbi samog nalazišta. Najvećim je dijelom riječ o ulomcima keramičkih posuda koji na svojoj površini nose karakteristične ukrase. Spomenuti izdvojeni nalazi kataloški su obrađeni i nacrtani, dok su neki od ulomaka poslužili i za rekonstrukciju cjelovitih posuda. Premda je najuporabljiviji materijal onaj koji je prikupljen prilikom sustavnih arheoloških istraživanja, vrijednost ovoga materijala ne smije biti zanemarena, tako da je uloženi vrlo veliki napor kako bi se prikazao u najdetaljnijem mogućem obliku.

Također će biti nužno obraditi i ostale relevantne prapovijesne lokalitete čiji se bogati arheološki materijal čuva u spremištima Muzeja Slavonije. Kataloška obrada materijala sa Sarvaša tek je prvi korak u novim nastojanjima da stvorimo cjelovitiju sliku o prapovijesnim kulturama na području današnje istočne Hrvatske.

There has been a long tradition of interest for this site, placed on the very banks of the dead arm of the river Drava, close to its mouth to the Danube. The initial researches were conducted at the end of the 19th century, while the first comprehensive excavations at Sarvaš were performed by a German archaeologist Robert Rudolf Schmidt during 1942 and 1943. The processes of collecting, analysing, marking and conservation of the finds clearly indicate an artefact analysis method that is, in its basis, still in use. Alas, the unfortunate circumstances of the Second World War considerably determined the fate of these finds. Eventually, they were divided between the Archaeological Museum in Zagreb and the Museum of Slavonia in Osijek, and this division has remained until today.

The finds discovered at Sarvaš that are stored in the Archaeological Museum in Zagreb were published in 2005 (Balén 2005), but some several thousand items kept in the Museum of Slavonia have not yet received enough attention, apart from being occasionally mentioned in publications.

This catalogue encompasses the finds from the Neolithic and the Eneolithic period studied by R. R. Schmidt. Due to the aforesaid lack of documentation, as well as any other relevant data on his research, it was possible to base the item analysis only upon the culture they are attributed to, the materials they were made of, and their typological properties.¹ During the finds analysis, certain fragments were singled out to be used for the relative chronological determination of the site. They are mainly pottery fragments bearing characteristic surface decorations. These finds were processed and drawn, whereas some fragments were used to reconstruct whole vessels. Although the finds collected during systematic archaeological excavations are considered the most useful, the value of the above mentioned materials should not be neglected. This is why such an effort was put in to present them in the most elaborate manner.

Furthermore, it will be necessary to analyse other relevant prehistoric sites whose rich materials are stored in the repositories of the Museum of Slavonia. The cataloguing of the materials from Sarvaš is merely the first step in the latest efforts to create a comprehensive image on prehistoric cultures in East Croatia.

1 Pri obradi materijala slijedila se metodologija koju je Jacqueline Balén primijenila u obradi zagrebačkog dijela nalaza sa Sarvaša (Balén 2005).

1 The analysis of the materials was conducted in accordance with the method applied by Jacqueline Balén during her work on the finds from Sarvaš stored in the Archaeological Museum in Zagreb (Balén 2005).

ZEMLJOPISNE I GEOLOŠKE ODREDNICE PROSTORA

GEOGRAPHICAL AND GEOLOGICAL DETERMINANTS OF THE AREA

Arheološki lokalitet Sarvaš-Gradac smješten je u istočnom prostoru Hrvatske koji zauzima jugozapadni dio Panonske nizine, odnosno istočni dio savsko-dravskog međurječja. U povijesno-geografskom smislu radi se o prostoru koji pripada Slavoniji, Baranji i Srijemu (Balen 2005, 11). Zemljopisne i geološke odrednice šire okolice prostora u kojem se nalazi Sarvaš značajne su prilikom valoriziranja položaja samog nalazišta. Za ovo područje karakteristična su tri prostorna elementa makro-reljefa. To su planinsko-brdsko područje Slavonskog gorja u zapadnom dijelu, potom ravnice nizinskog područja slavonske Podravine i slavonske Posavine te terase i zaravni blago valovitog reljefa koje se prostiru između nizinskog i planinsko-brdskog područja i leže unutar nadmorske visine od 95 do 230 metara (Janeković 1970, 155).

The archaeological site of Gradac in Sarvaš is located in East Croatia, which occupies the south-western part of the Pannonian Plain, that is, the eastern part of the Drava-Sava interfluve. In the historio-geographical sense, the area belongs to the regions of Slavonia, Baranya and Sylvania (Balen 2005, 11). The geographical and geological determinants of the wide surroundings of Sarvaš are important for the evaluation of the site's position. There are three spatial elements of the macro-relief typical for these regions. Namely, the highlands of the Slavonian Mountains, the plains of the valleys of the rivers Sava and Drava, and the soft-wavy terraces and plateaus stretching between the low and highlands at an elevation between 95 and 230 m above the sea level (Janeković 1970, 155).

Slika 1. Položaj Sarvaša / Figure 1. Position of Sarvaš

U oblikovanju reljefa istočne Hrvatske osobito značajnu ulogu imaju pleistocenske naslage prapora ili lesa koje prekrivaju padine istaknutih dijelova kao što su Bansko brdo, Daljska planina, potom Đakovačko-vinkovački i Vukovarski ravnjak (Roglić 2006, 132). Vukovarski ravnjak je plato koji pripada višim i ocjeditim prostorima i koji se svojim istočnim dijelom nastavlja na zapadni dio gorskog hrpta Fruške gore dok mu se sjeverne, relativno blage padine, pitomo spuštaju prema Dunavu. Pokriven je naslagama prapora debelim i do 54 metra. Daljska planina kao samostalna tektonska jedinica pruža se smjerom zapad-istok poput izdvojenog otoka. Širina joj doseže 3,5 km, a sjeverni rub joj čine praporne strmine prema poplavnoj zoni Dunava i Drave, dok se južna padina blago spušta prema nizini. Ova uzvisina ispresijecana je poprečnim rasjedima položenim u smjeru sjever-jug (tzv. *surducima*) nastalim u vrijeme posljednje oledbe. Praporne taložine na Daljskoj planini dosežu debljinu i do 50 metara (Takšić 1970, 142). Dijelovi prapornog pokriva sprani su i pretaloženi te čine nižu stepenicu, odnosno višu naplavnu ravnicu, koja je glavna obradiva površina ovoga područja, stoga i prostor tradicionalno najveće naseljenosti (Roglić 2006, 132).

Sam istok Slavonije, od svog zapadnog dijela koji čine slavonske gore (Psunj, Papuk, Krndija, Dilj gora) razlikuje se prema položaju stijena koje se nalaze u vrlo raznolikim međusobnim položajima. Na istoku one se nalaze u donjim dijelovima litosfere, a na površini nalazimo samo najmlađe nanose i taložine pleistocena i holocena, koje su ovo prostrano područje pretvorile u blago humoviti krajolik, u gotovo potpunu ravnicu (Takšić 1970, 141).

The Pleistocene loess deposits, covering the slopes of the landscape's prominent parts, such as Banovo Brdo and the Mount Dalj, as well as the plains of Đakovo-Vinkovci and Vukovar, contributed greatly to the shaping of the relief in East Croatia (Roglić 2006, 132). The Vukovar plain is a plateau that belongs to an elevated and dry area attached to the western ridge of the Fruška Gora in the east, while its relatively gentle northern slopes descend gradually to the banks of the Danube. It is covered by loess deposits up to 54 m thick. The Mount Dalj is an independent tectonic unit sprawling in an east-west direction as a separate island. Its width reaches 3.5 km, its northern rim comprises of loess slopes descending to alluvial zones of the rivers Danube and Drava. The plateau is cut through by transversal rifts (the so-called by the locals as *surduks*) formed during the last glaciation. The loess sediments on the Mount Dalj reach up to some 50 m thick (Takšić 1970, 142). Parts of the loess blanket eroded with time and resedimented as the lower pediment, that is, the higher alluvial plain, which later became the main arable land in the area and, traditionally, the most populated region (Roglić 2006, 132).

The very east of Slavonia differs from its western parts, which comprise of the Slavonian Mountains (Psunj, Papuk, Krndija, and Dilj Gora), due to varying relative positions of the rocks. In the east, the rocks lay in the lower parts of the lithosphere, while on the surface we find only the most recent layers of Pleistocene and Holocene deposits and sediments, which make this large area of mainly a soft-wavy landscape almost entirely flat (Takšić 1970, 141).

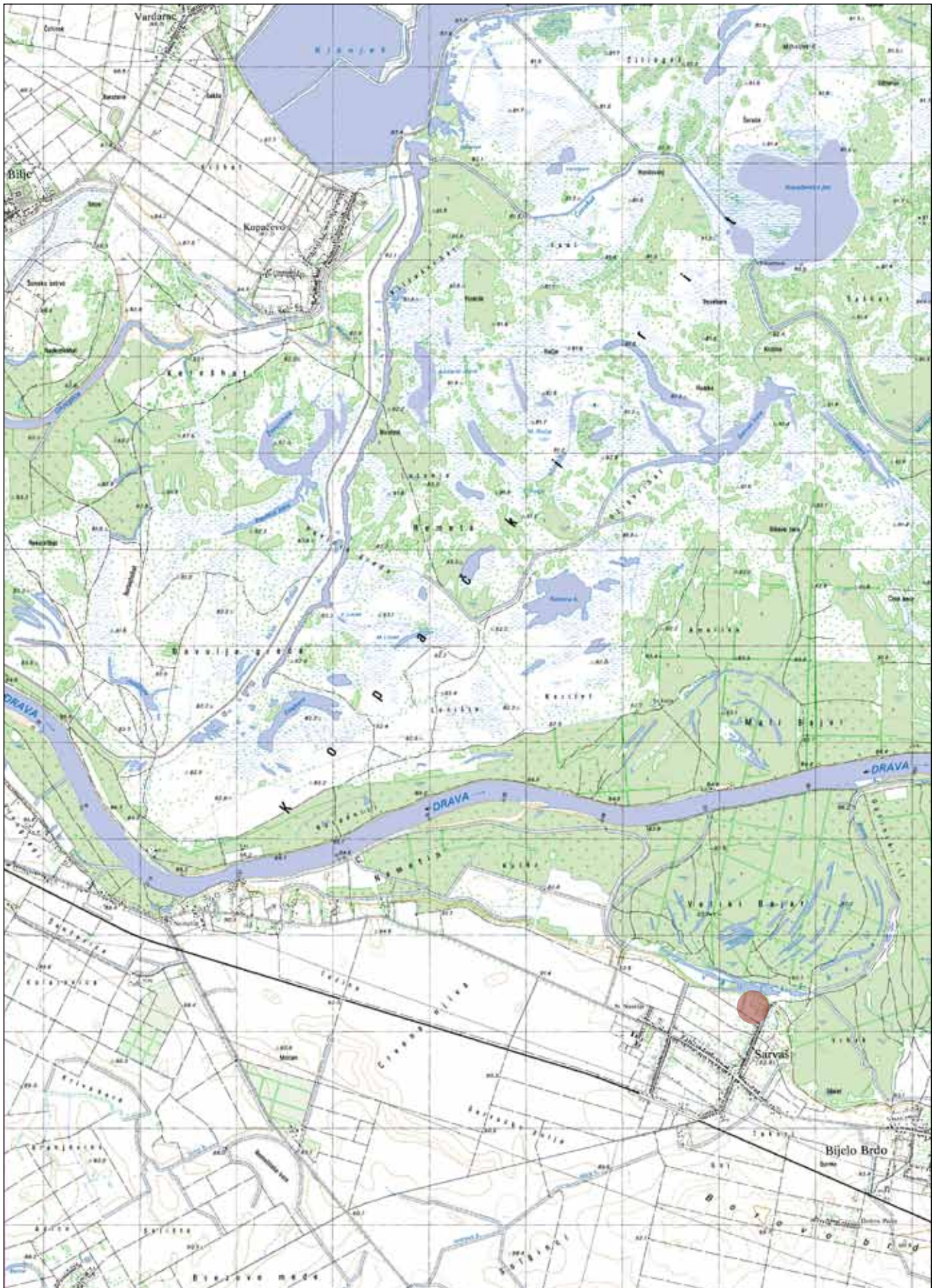
Slika 2. Zračna fotografija nalazišta Sarvaš-Gradac, snimano sa zapada (snimio Vladimir Franjić)
 / Figure 2. Aerial photograph of the Sarvaš-Gradac site, taken from the west (by Vladimir Franjić)

Između izdvojenih ravnjaka prapora nalaze se prostrane aluvijalne zone Save, Bosuta, Vuke, Drave i Dunava tvoreći os ebujan morfološki sklop. Dunav, pritičući sa sjevera prema Daljskoj planini gotovo pod pravim kutom, usporava, meandriira i razlijeva se. Pritom intenzivno potkopava debele pokrove prapora čiji se dijelovi odlamaju te ih Dunav postupno ispire u obliku finog taloga. U blizini zaokreta Dunava pritječe i rijeka Drava. Visoke vode Dunava povremeno se prelijevaju u njezino korito, a posljedica ovoga odnosa je prostrano močvarno područje Kopačkog rita, ali i močvarni pojas i stara korita oko Drave u okolici Osijeka (Roglić 2006, 133). Nizina rijeke Drave pruža se smjerom sjeverozapad-jugoistok do ušća u Dunav te je svojim tokom kroz Slavoniju duga oko 130 km. Njezinu nizinu karakterizira izmjena nižih plavnih i močvarnih područja i viših terasa. Geološko-petrografski sustav tla ovoga područja najvećim dijelom čini močvarni prapor koji je u većoj ili manjoj mjeri izmiješan ili prekriven mlađim naplavinama.

U najvećoj mjeri, današnji izgled Slavonije i Baranje posljedica je ljudskog djelovanja. Ovdašnji je čovjek tijekom vremena postupno i smišljeno prilagođavao okoliš svojim potrebama, uglavnom krčenjem šuma, regulacijom rijeka i isušivanjem močvarnih područja, čime su dobivene velike površine vrlo plodne obradive zemlje (Janeković 1970, 162).

Vast alluvial zones of the rivers Sava, Bosut, Vuka, Drava and Danube are situated between loess plateaus, forming a unique morphological layout. The Danube, flowing from the north towards the Mount Dalj at almost right angle, decelerates at that point, meanders and floods. By doing so, the river undermines thick loess deposits, breaks them off and gradually washes them away in the form of fine-grained sediment. The river Drava joins the Danube near the place where the latter makes its turn. The high waters of the Danube at times flow into the Drava bed, which resulted in the creation of the vast wetland area called Kopački Rit, as well as the swamps and the old backwaters surrounding the Drava near Osijek (Roglić 2006, 133). The valley of the Drava, aligned in the northwest-southeast direction, stretches all the way to the mouth of the river. Its Slavonian part is some 130 km long. The valley is characterised by a chain of alluvial and wetland plains taking turns with higher terraces. The geological and petrographic composition of the soil consists mainly of swamp loess, more or less mixed or covered with more recent alluvial deposits.

The present-day landscape of Slavonia and Baranya was shaped mainly under human influence. The people who lived in the area gradually and intentionally transformed the environment to their needs by river regulation and swamp draining, in order to create highly fertile arable land. (Janeković 1970, 162).

Slika 3. Karta s označenim nalazištem Sarvaš-Gradac (M 1:25 000)
 / Figure 3. Map with the marked site of Sarvaš-Gradac (1:25 000)

ARHEOLOŠKA SLIKA PROSTORA

ARCHAEOLOGICAL IMAGE OF THE AREA

Slavonija, Baranja i Srijem predstavljaju dio međurječja Dunava, Drave i Save koji je u većoj ili manjoj mjeri u arheološkom smislu tvorio regionalnu cjelinu (Dimitrijević 1970, 23). Zahvaljujući povoljnom položaju što ga duguje prije svega važnim sjecištima vodenih i kopnenih putova, ovo je područje pružalo znatne mogućnosti za razvitak kulturnih grupa još od najranije prapovijesti. Otvorenost i prohodnost, omogućavali su komunikaciju iz središnjih dijelova Panonske nizine prema zapadnom i centralnom Balkanu te dalje prema jugoistoku Europe, sve do istočnog Mediterana, dok je Dunav kao najznačajnija vodena prometnica prapovijesne Europe povezivao ove krajeve s čitavom srednjom i zapadnom Europom. Veliki broj prapovijesnih kultura ostavio je svoj trag u obliku vrlo bogatih arheoloških nalazišta, a promatrano područje jest i matično područje razvitka za neke od njih (sopotske, kostolačke, vučedolske) (Balen 2005, 11). Razdoblje starijega neolitika donosi kulturnu jedinstvenost manifestiranu kroz ostatke nositelja starčevačke kulture dok u srednjem i mlađem neolitiku dolazi do izvjesnih podvojenosti, koje će biti još uočljivije u razdoblju eneolitika (Dimitrijević 1970, 23).

Slavonia, Baranya and Sylvania are the constituents of the Danube-Drava-Sava interfluvium, which can be regarded as a distinct archaeological region (Dimitrijević 1970, 23). Owing to its favourable position mainly to important waterway and road intersections, this area was able to support and sustain the development of cultural groups since the earliest prehistory. These open flat expanses enabled travel from the central parts of the Pannonian plain to the Western and Central Balkans, and further to the southeast of Europe, all the way to the Eastern Mediterranean, whereas the Danube, as the principal prehistoric European waterway, connected these parts with the Central and Western Europe. A number of prehistoric cultures left their mark in the form of rich archaeological sites, while some of them actually emerged in this region, such as the Sopot, Kostolac and Vučedol culture (Balen 2005, 11). The period of the Early Neolithic brought a cultural singularity manifested through the remains of the Starčevo Culture, while in the Middle and Late Neolithic we have certain cultural diversities that became even more evident during the Eneolithic period (Dimitrijević 1970, 23).

Dosadašnja arheološka istraživanja na području Osječko-baranjske županije možemo podijeliti u nekoliko etapa.² Prva etapa započinje krajem 19. stoljeća, iskopavanjima Jeana Victora u Samatovcima i Kolođvaru (Victor 1870, 23-26, Ljubić 1889, 26). U tu fazu spadaju velika i obimna rekognosciranja, prvenstveno na području Slavonije i Srijema koja možemo zahvaliti Josipu Brunšmidu i razgranatoj mreži muzejskih povjerenika koji su sustavno obilazili terene te slali pismene izvještaje i prikupljali arheološki materijal.³ Ovo područje pripadalo je djelokrugu Narodnoga muzeja u Zagrebu, do osnutka Muzeja u Osijeku, današnjega Muzeja Slavonije.⁴ Muzej u Osijeku preuzeo je odgovornost za arheološku djelatnost ovoga područja tako da ovoj fazi pripada i prvo veliko istraživanje jednog neolitičkog nalazišta, a to je Hermanov vinograd u Osijeku, obavljeno 1897. godine pod vodstvom Vjekoslava Celestina⁵ (Celestin 1897, 104-109). U ovoj fazi provedena su istraživanja Karla Franje Nubera⁶ u Sarvašu i Erdutu, Josipa Brunšmida u Štrbincima te Viktora Hoffillera u Dalju (Dimitrijević 1979a, 230).

Druga etapa istraživanja počinje sustavnim iskopavanjem njemačkog arheologa Roberta Rudolfa Schmidta, koji je 1938. godine iskopavao na lokalitetu Gradac na Vučedolu, zatim 1938. i 1939. godine na lokalitetima u Bapskoj i Ledincima te 1942. i 1943. u Sarvašu na lokalitetu Gradac (Schmidt

The archaeological research conducted to date in the Osijek-Baranya County can be divided into several stages.² The first stage began in the late 19th century with excavations by Jean Victor in Samatovci and Kolođvar (Victor 1870, 23-26, Ljubić 1889, 26). This stage included large-scale field surveys performed mainly in Slavonia and Syrmia, thanks to Josip Brunšmid and a wide network of museum commissioners, who systematically visited the sites, wrote reports and collected the archaeological materials.³ This area was under the authority of the People's Museum in Zagreb until the Museum of the Free and Royal City of Osijek, the present-day Museum of Slavonia, was founded.⁴ The Museum in Osijek took on the responsibility for all the archaeological work in the region. This stage, thus, included the first extensive research at the Neolithic site of Hermanov vinograd in Osijek, conducted by Vjekoslav Celestin⁵ in 1897 (Celestin 1897, 104-109), as well as the researches by Karlo Franjo Nuber⁶ in Sarvaš and Erdut, Josip Brunšmid in Štrbinci and Viktor Hoffiller in Dalj (Dimitrijević 1979a, 230).

The second stage began with systematic excavations by a German archaeologist Robert Rudolf Schmidt, who excavated at the site of Gradac in Vučedol in 1938, the sites of Bapska and Ledinci in 1938 and 1939, and the site of Gradac in Sarvaš in

2 Kronološka podjela arheoloških istraživanja na pojedine etape oslanja se na podjelu koju je za slavonsko područje izradio Stojan Dimitrijević 1979. godine, objavljenu u djelu *Praistorija jugoslavenskih zemalja II* (Dimitrijević 1979a, 231).

3 Josip Brunšmid, kustos Arheološki zbirke Narodnog muzeja u Zagrebu, a potom i ravnatelj Muzeja, mrežom muzejskih povjerenika pokrivaio je područje između Save, Drave i Dunava, a izvještaje o tome pronalazimo u *Vjesniku Hrvatskog arheološkog društva u rubrici Izvještaji muzejskih povjerenika i prijatelja*.

4 Muzej je osnovan 17. siječnja 1877. godine kao Muzej slobodnog i kraljevskog grada Osijeka i to na osnovu inicijative i donacija privatne zbirke osječkog veletrgovaca Franje Sedlakovića. Zbirka je sadržavala numizmatičku građu, medalje, oružje i stručnu literaturu. Također, donacije drugih istaknutih građana toga vremena sudjelovale su u formiranju muzejskog fundusa.

5 Vjekoslav Celestin, klasični filolog, imenovan je kustosom Muzeja 1893. godine u kojem je svoj rad obavljao do 1936. godine. Na nalazištu Hermanov vinograd istražio je sondu veličine 794 m², a materijal je kasnije pripisan neolitičkoj sopotskoj kulturi (Dimitrijević 1968, 19, 30).

6 Numizmatičar i darovatelj starina, K. F. Nuber svojim je donacijama odigrao značajnu ulogu u osnutku osječkog Muzeja, a neophodno je naglasiti i njegovu ulogu i u ostalim arheološkim istraživanjima ove etape. Tako je 1894. godine vodio iskopavanje na nalazištu Sarvaš, 1895. i 1896. godine vodio je iskopavanje ranosrednjovjekovnog groblja u Bijelom Brdu, a 1897. godine sudjelovao je na iskopavanju neolitičkog nalazišta na Hermanovu vinogradu u Osijeku (Radić 1999, 108).

2 The chronological division of the research into stages is based on the division by Stojan Dimitrijević for the Slavonian sites in 1979 published in *Praistorija jugoslavenskih zemalja II* [Prehistory in Yugoslavian Lands] (Dimitrijević 1979a, 231).

3 Josip Brunšmid, curator of the Archaeology collection of the People's Museum in Zagreb, later the director of the Museum, covered the area in the interfluvium of the rivers Sava, Drava and Danube via a network of museum commissioners. The reports on their activities can be found in *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva under the heading Izvještaji muzejskih povjerenika i prijatelja* [The Reports of the Museum Commissioners and Friends].

4 The Museum was founded on 17 January 1877 as the Museum of the Free and Royal City of Osijek on the initiative of Franjo Sedlaković, a wholesale merchant from Osijek, who donated his own private collection for the Museum holdings. The collection comprised of numismatic materials, medallions, weapons and relevant publications. Other prominent citizens also contributed to the Museum holdings.

5 Vjekoslav Celestin, a classical philologist, was appointed curator of the Museum in 1893, and worked there until 1936. At the site of Hermanov vinograd, he studied a trench 794 m² large, and the excavated materials were later attributed to the Neolithic Sopot culture (Dimitrijević 1968, 19, 30).

6 K. F. Nuber, a numismatist and an antique donor, who played an important role in the founding of the Museum with his contributions to the holdings. Also, it is important to underline his role in other archaeological studies associated with this stage. In 1894, he excavated at Sarvaš, during 1895 and 1896 he conducted excavations of the Early Medieval cemetery in Bijelo Brdo, while in 1897 he participated in excavations of the Neolithic site of Hermanov vinograd in Osijek (Radić 1999, 108).

1945, 127).⁷ R. R. Schmidt je u svojoj monografiji *Die Burg Vučedol* donio pregled slavonsko-srijemskog neolitika i eneolitika. Premda interpretacija većeg dijela nalaza nije bila zadovoljavajuća, R. R. Schmidt se smatra pionirskom istraživanjem neolitika i eneolitika ovoga područja.

U desetljećima koja su uslijedila nakon Drugog svjetskog rata, kustosi Muzeja Slavonije posvetili su se terenskom radu prikupljajući materijal s različitih lokaliteta Slavonije i Baranje. Izvještaji o tim pothvatima objavljeni su u *Osječkom zborniku*⁸ te u dnevnom tisku (*Glas Slavonije*, *Novi List*). Također, postojala je i skupina stručnjaka i entuzijasta, okupljenih oko Arheološkog kluba "Mursa",⁹ osnovanog 1933. godine, koji su aktivno radili na zaštiti kulturne baštine, financirali nabavku arheoloških predmeta vezanih za Osijek i okolice te su nadzirali građevinske zemljane radove u gradu pazeći da se ne ošteti arheološki materijal. Pored toga, Klub je i financirao manji broj arheoloških iskopavanja (Grubišić 2005, 14-15).

Sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog stoljeća arheolozi Muzeja Slavonije, u suradnji s arheolozima Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Osijeka, rekognoscirali su arheološke lokalitete u Baranji te su potom obavljena probna i zaštitna iskopavanja u Kneževim Vinogradima, Sarvašu, Erdutu, nalazištima u okolici Dalja i Aljmašu.¹⁰

Ratna zbivanja početkom devedesetih godina prošloga stoljeća nakratko su zaustavila arheološka istraživanja, ali su nastavljeni odmah po završetku sukoba. Tijekom 1994. godine obavljeno je sondiranje dijela višeslojnog prapovijesnog nalazišta Retfala u Osijeku (Šimić 1995a, 20-21; 1997, 50-51), a od 1997. do 2006. godine sustavno je istraživani višeslojni lokalitet Čepin-Ovčara (Šimić 2006, 39-42).¹¹

Zaštitna arheološka istraživanja i sustavni pregledi terena pratili su mnoge građevinske radove čime su se kontinuirano

1942 and 1943 (Schmidt 1945, 127).⁷ In his work *Die Burg Vučedol* R. R. Schmidt gave an overview of the Neolithic and Eneolithic period in Slavonia and Syrmia. Although his interpretations of the finds were mostly inadequate, R. R. Schmidt is considered a pioneer in modern Neolithic and Eneolithic studies in the region.

In the decades following the Second World War, the curators of the Museum of Slavonia collected the materials at various sites in Slavonia and Baranya. Field surveys were integral to museum work, and the reports on their efforts were published in *Osječki zbornik*⁸ as well as in daily newspapers (*Glas Slavonije*, *Novi List*). There was also a group of professionals and enthusiasts, the members of Arheološki klub "Mursa" [Archaeological Club "Mursa"],⁹ established in 1933, who actively worked on conservation of the cultural heritage, funded the acquisition of archaeological objects relevant to Osijek and its surroundings, and surveyed construction earthworks so as to prevent any damage to underground archaeological materials. Furthermore, this club financed a small number of archaeological excavations (Grubišić 2005, 14-15).

In the 1970s and 1980s, the archaeologists of the Museum of Slavonia, together with their colleagues from the Regional Institute for Protection of Monuments of Culture in Osijek, carried out field surveys at sites in Baranya, followed by trial and protective excavations in Kneževi Vinogradi, Sarvaš, Erdut, and sites in the nearby of Dalj and Aljmaš.¹⁰

The excavations in the area were interrupted by the outbreak of the war at the beginning of the 1990s, but they were resumed immediately after the conflict ended. During 1994, a partial trial trenching was undertaken at a multilayer site of Retfala in Osijek (Šimić 1995a, 20-21; 1997, 50-51), followed by a systematic research of the multilayer site of Čepin-Ovčara conducted during the period from 1997 to 2006 (Šimić 2006, 39-42).¹¹

7 O istraživanjima R. R. Schmidta u Hrvatskoj su pisali: Danica Pinterović (Pinterović 1948, 280), Stojan Dimitrijević (Dimitrijević 1969 b, 41; 1979a, 213), Zorko Marković (Marković 1994, 71, 83, 107, 108), Jasna Šimić (Šimić 1991, 5; 1992, 31; 2012, 117-123), Ante Grubišić (Grubišić 2002, 107-134), Jacqueline Balen (Balen 2005), Marcel Burić (Burić 2009, 489-507; 2011).

8 Kustosi Muzeja Slavonije izvještaje s arheoloških terena objavljivali su u posebnoj rubrici *Osječskog zbornika* pod nazivom "Terenski izvještaji".

9 Od 1937. godine djeluju pod nazivom Društvo prijatelja starina „Mursa“.

10 U arheološkim istraživanjima i rekognosciranjima sudjelovali su: Jasna Šimić i Mirko Bulat iz Muzeja Slavonije Osijek, Kornelija Minichreiter iz Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku te Ivo Pavlović iz Muzeja Đakovštine.

11 Sustavna arheološka istraživanja vodila je Jasna Šimić.

7 Several authors wrote on R. R. Schmidt's researches in Croatia: Danica Pinterović (Pinterović 1948, 280), Stojan Dimitrijević (Dimitrijević 1969b, 41; 1979a, 213), Zorko Marković (Marković 1994, 71, 83, 107, 108), Jasna Šimić (Šimić 1991, 5; 1992, 31; 2012, 117-123), Ante Grubišić (Grubišić 2002, 107-134), Jacqueline Balen (Balen 2005), Marcel Burić (Burić 2009, 489-507; 2011).

8 The curators of the Museum of Slavonia published their reports in a special section of *Osječki zbornik* entitled *Terenski izvještaji* [Field Reports].

9 The club changed its name to the Friends of Antiques Society „Mursa“ in 1937.

10 The archaeological research and field surveys were carried out by Jasna Šimić, Mirko Bulat, from the Museum of Slavonia, Kornelija Minichreiter, from the Regional Institute for Protection of Cultural Monuments in Osijek, and Ivo Pavlović, from the Museum of Đakovština.

11 The systematic archaeological researches were conducted by Jasna Šimić.

no širila saznanja o novim arheološkim lokalitetima. Među takvim projektima bili su izgradnja južnog kolektora na lokalitetu Hermanov vinograd u Osijeku, izgradnja sportske dvorane na lokalitetu Osnovna škola u Kneževim Vinogradima, izgradnja crkve u Aljmašu na položaju Podunavlje, izgradnja podrumskih prostorija na lokalitetu Osijek-Retfala, sanacija odlagališta otpada u Belišću i mnogi drugi (Šimić 1995a, 20-21; 2006, 39-42; 2008; 2012).¹²

Posljednji infrastrukturni radovi koji su obilježili arheološku djelatnost na ovom području jest izgradnja autoceste na koridoru Vc čija se hrvatska trasa proteže od granice s Republikom Mađarskom do granice s Republikom Bosnom i Hercegovinom. Osim već poznatih registriranih i evidentiranih lokaliteta koji su se nalazili na pravcima budućih prometnica, pregledom terena utvrđeni su i novi, dotad nepoznati lokaliteti. Uz autocestu, treba spomenuti i druge projekte poput obilaznice Slatina-Našice-Donji Miholjac (Minichreiter 2009, 130, Marković-Jurković 2009, 139), zapadne obilaznice grada Belog Manastira (Dizdar, Ložnjak-Dizdar 2008, 98), južne obilaznice grada Osijeka i magistralnog plinovoda Donji Miholjac-Slobodnica (Dizdar, Ložnjak-Dizdar 2009, 134, Višnjik 2013, 5-11). Radovima su prethodili pregledi terena, a potom i zaštitna arheološka istraživanja koja su uvelike proširila naša saznanja o prošlosti ovoga kraja.

Muzej Slavonije bio je nositelj nekoliko važnijih istraživanja u regiji koja su se provodila tijekom posljednjih deset godina. Pritom je potrebno izdvojiti obimno zaštitno istraživanje na antičkom lokalitetu Mursa (Filipović 2005, 8) i sustavno istraživanje na lokalitetu Zmajevac (Filipović 2010) pod voditeljstvom Slavice Filipović, sustavno istraživanje lokaliteta Batina-Gradac pod voditeljstvom Tomislava Hršaka (Bojčić et al. 2011, 13), istraživanje Dunavskog limesa u Baranji pod voditeljstvom Igora Vukmanića (Vukmanić 2010, 549-553) te rekognosciranje Osječko-baranjske županije u skladu s dugoročnim planovima Arheološkog odjela Muzeja Slavonije.

Premda su navedena iskopavanja u mnogome izmijenila i dopunila arheološku sliku ovoga prostora, nužno je učiniti dodatne korake i napore da bi se prikupljeni materijal obradio i vrednovao. Stoga je nužno u kataloge uvrstiti sav relevantan materijal kako bismo dobili što cjelovitiji uvid u bogatu arheološku baštinu i u konačnici postavili temelje za neka buduća istraživanja.

The protective archaeological excavations and systematic field surveys related to a number of construction works continuously extended our knowledge on the newly discovered sites. Among such projects were the construction of the southern sewage collector at the site of Hermanov vinograd in Osijek, the construction of the gymnasium at the site of Elementary School in Kneževi Vinogradi, the construction of the parish church in Aljmaš at the site of Podunavlje, the construction of basements at the site of Osijek-Retfala, the remediation of the waste disposal site in Belišće, and many others (Šimić 1995a, 20-21; 2006, 39-42; 2008; 2012).¹²

The latest infrastructural project that marked the archaeological work in the area was the construction of the Corridor Vc motorway, whose Croatian section runs from the Hungarian border to the border of Bosnia and Herzegovina. Apart from the already known, registered and recorded sites situated on the future roads and motorway routes, the filed surveys revealed some new, uncharted ones. Besides the motorway, there are other projects to be mentioned, such as the Slatina-Našice-Donji Miholjac bypass (Minichreiter 2009, 130, Marković-Jurković 2009, 139), western Beli Manastir bypass (Dizdar, Ložnjak-Dizdar 2008, 98), southern Osijek bypass and Donji Miholjac-Slobodnica main gas pipeline (Dizdar, Ložnjak-Dizdar 2009, 134, Višnjik 2013, 5-11). The construction works were preceded by field surveys, followed by protective archaeological researches that extensively improved our historical knowledge of the area.

During the past ten years, the Museum of Slavonia undertook several important researches in the region, namely the comprehensive archaeological research at the Antiquity Period site of Mursa (Filipović 2005, 8) and the systematic research at the site of Zmajevac (Filipović 2010), both conducted by Slavica Filipović, the systematic research at the site of Batina-Gradac conducted by Tomislav Hršak (Bojčić et al. 2011, 13), research of the Danubian Limes conducted by Igor Vukmanić (Vukmanić 2010, 549-553) and finally the field survey of the Osijek-Baranya County, according to the long-term plans of the Museum's Department of Archaeology.

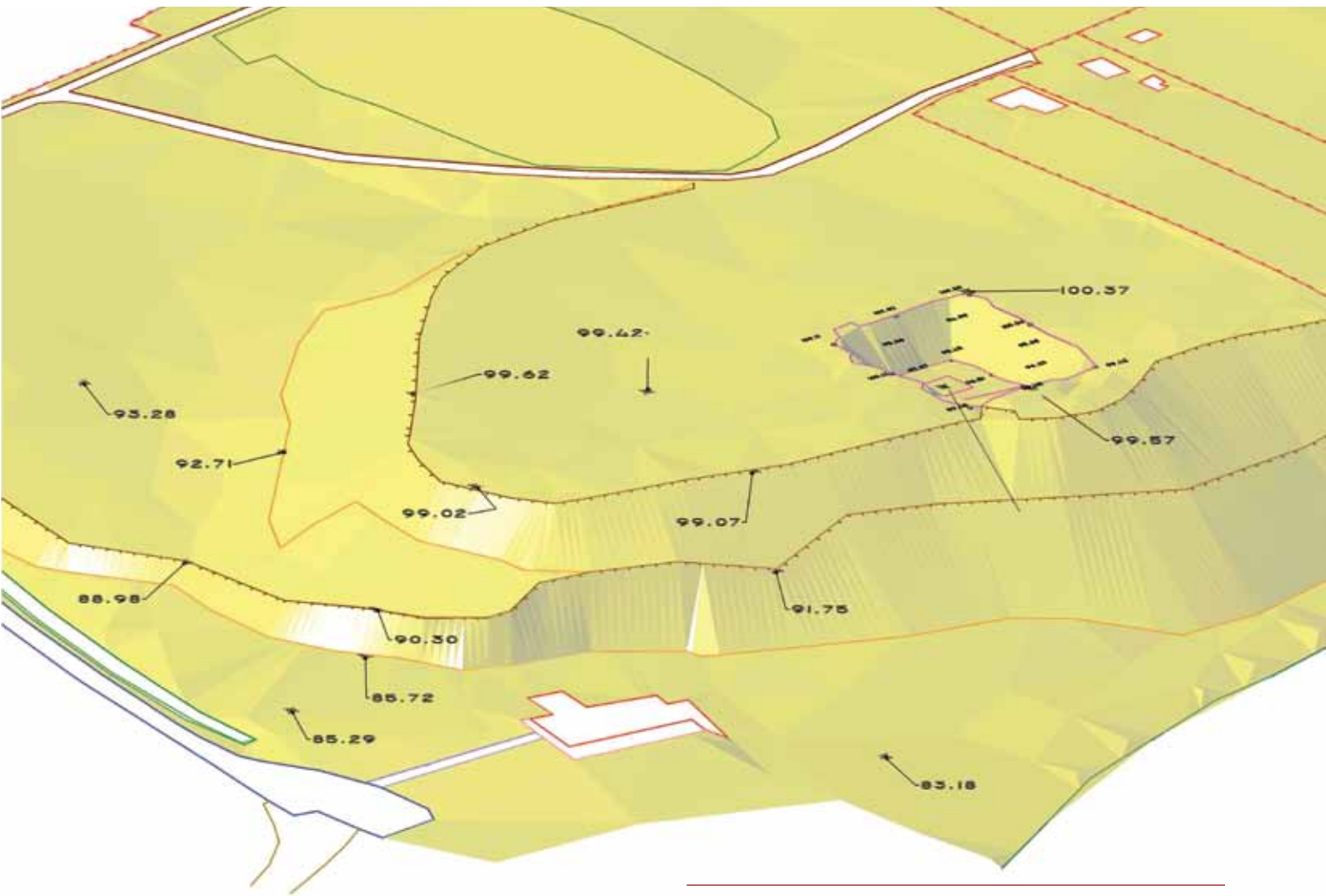
Despite the fact that these excavations modified and updated the archaeological image of the area, further steps and efforts are required to analyse and evaluate the collected materials. Therefore, it is necessary to catalogue other relevant materials in order to attain a comprehensive insight into the archaeological heritage, and, finally, to lay foundations for any further research.

¹² Navedene arheološke radove vodila je Jasna Šimić.

¹² The aforesaid archaeological researches were conducted by Jasna Šimić.

POLOŽAJ NALAZIŠTA GRADAC U SARVAŠU

POSITION OF THE SITE OF GRADAC IN SARVAŠ

Slika 4. 3D model nalazišta (izradio Saša Kulić, GEOprem Osijek d.o.o.) / Figure 4. 3-D model of the site (by Saša Kulić, GEOprem Osijek Ltd.)

Arheološki lokalitet Gradac u Sarvašu smješten je na južnom rubu mrtvog rukavca rijeke Drave, nedaleko od njezina ušća u Dunav. Nalazi se na istaknutom položaju nadmorske visine od 95 do 100 metara. Riječ je o telu nepravilna oblika, dimenzija 175 x 155 metara, nastalom uzastopnim nastanivanjem od ranoga neolitika tijekom gotovo cijele prapovijesti, pa sve do današnjih dana (Schmidt 1945, 127, Arandelović-Garašanin 1954, 16, Dimitrijević 1968, 27-28; 1979a, 231-232, Durman 1988, 15, Minichreiter 1992a, 21-22; 1992b, 10; 1997, 21-22, Šimić 1991, 5; 1992, 31; 2012, 117, Balen 2005, 15). Brijeg lokaliteta od okolnog se područja izdiže za 9 metara. Sjeverna se strana okomito ruši prema petnaest metara nižem rukavcu, istočni rub odsječen je usjekom za cestu, a zapadni je obronak također strmo odsječen. Jugoistočna je strana obronka izdvojena umjetnom stepenicom u viši plato na kojem se nalazilo latensko naselje. Preinake na brijegu kojima su padine strmo odsječene vjerojatno su posljedica fortifikacijskih prilagodbi u mlađem željeznom dobu (Schmidt 1945, 127, Miložić 1949, 83, Šimić 1991, 5; 2012, 118, Balen 2005, 19). U rimsko je vrijeme na jugozapadnom dijelu lokaliteta podignut manji objekt, o čemu svjedoče nalazi pohranjeni u Muzeju Slavonije (Šimić 1987, 65).

The archaeological site of Gradac in Sarvaš lies on the southern bank of the Drava's dead arm, near its mouth to the Danube. The site is located on a prominent position at an elevation between 95 and 100 m above the sea level. It is an irregularly shaped tell-type site 175 x 155 meters in size, a result of continuous inhabitancy on the location from the Early Neolithic to date (Schmidt 1945, 127, Arandelović-Garašanin 1954, 16, Dimitrijević 1968, 27-28; 1979a, 231-232, Durman 1988, 15, Minichreiter 1992a, 21-22; 1992b, 10; 1997, 21-22, Šimić 1991, 5; 1992, 31; 2012, 117, Balen 2005, 15). The mound rises above its immediate vicinity by 9 meters. The north side of the mound falls sharply to the river arm that lies fifteen meters below, its eastern rim is severed by the road cutting, and its western slope falls sharply as well. The south-east side of the mound is separated by a man-made step, which stands as an elevated plateau at the location of the La Tène settlement. The modifications to the mound, by which the slopes were steepened, are probably the result of the fortification adjustments made in the Early Iron Age (Schmidt 1945, 127, Miložić 1949, 83, Šimić 1991, 5; 2012, 118, Balen 2005, 19). A smaller structure was raised at the location during the Roman period, as evidenced by the artefacts stored in the Museum of Slavonia (Šimić 1987, 65).

Slika 5a. Geodetski snimak nalazišta s označenom Schmidtovom sondom-1 (GEOprem Osijek d.o.o.) (M 1:500) / Figure 5a. Land survey of the site with the Schmidt's trench no. 1 marked (1:500)

POVIJEST I STANJE ISTRAŽIVANJA NALAZIŠTA

HISTORY AND RESEARCH
STATUS OF THE SITE

Slika 6. Fotografija materijala sa Sarvaša, dar K. F. Nubera / Figure 6. Photograph of the materials from Sarvaš donated by K. F. Nuber

Za bogato arheološko nalazište na Vlastelinskim brijegu u Sarvašu (današnji Gradac) saznalo se krajem 19. stoljeća kada su se pri obnavljanju vinograda od 1890. do 1895. godine pojavljivali različiti prapovijesni predmeti.¹³ Primjerci vučedolske keramike dospjeli su tada u Zagreb, Beč i Berlin, a ovaj je važan lokalitet ušao u stručnu literaturu. Prvu znanstvenu obradu materijala dao je Moritz Hoernes (Hoernes 1901, 276), a o njemu su pisali i Mór Wosinski (Wosinski 1904, 43), Oswald Menghin (Hoernes, Menghin 1925, 340, 764), Gordon V. Childe (Childe 1929, 210), Paul Reinecke (Reinecke 1897, 78), Viktor Hoffiller (Hoffiller 1938, 1-7) i mnogi drugi. Nedugo nakon otkrića nalazišta, 1894. godine, na Gradcu je iskopavao Karlo Franjo Nuber (Bösendorfer 1942, 17). S tog iskopavanja ne postoji dokumentacija, a keramika i fotografije koje je tom prilikom izradio objavili su M. Hoernes i M. Wosinski.¹⁴

¹³ U starijoj literaturi nalazište Gradac naziva se i Vlastelinski brijeg. U katalogu se koristi suvremeni naziv Gradac.

¹⁴ Nalazi s ovog iskopavanja kao i fotografije koje je Nuber izradio,

The rich archaeological site on the Vlastelinski brijeg in Sarvaš (today known as Gradac) was discovered at the end of the 19th century, when various prehistoric objects were found during the vineyard replanting between 1890 and 1895.¹³ It was then that the pieces of the Vučedol pottery ended up in Zagreb, Vienna and Berlin, and this important site found its way into archaeological publications. The first one to study the materials was Moritz Hoernes (Hoernes 1901, 276). He was followed by Mór Wosinski (Wosinski 1904, 43), Oswald Menghin (Hoernes, Manghin 1925, 340, 764), Gordon V. Childe (Childe 1929, 210), Paul Reinecke (Reinecke 1897, 78), Viktor Hoffiller (Hoffiller 1938, 1-7), and many others. Soon after the discovery of the site in 1894, Karlo Franjo Nuber excavated at Vlastelinski brijeg (Bösendorfer 1942, 17). This excavation was not documented, so the pottery finds as well as the photographs he made were published by Hoernes and Wosinski.¹⁴

¹³ The earlier archaeological literature also uses the name Vlastelinski brijeg for the site of Gradac. This catalogue uses the contemporary name Gradac.

¹⁴ The finds from this excavation, as well as the photographs made

Slika 7. R. R. Schmidt (1882.-1950.) / Figure 7. R. R. Schmidt (1882.-1950.)

Prvo veće arheološko iskopavanje na nalazištu Sarvaš-Gradac proveo je njemački arheolog R. R. Schmidt¹⁵, tijekom 1942. i 1943. godine.¹⁶ Po završetku arheoloških radova na

pohranjeni su u Arheološkom odjelu Muzeja Slavonije.

¹⁵ Robert Rudolf Schmidt (Köln-Mülheim, 26. svibnja 1882. - Marquartstein, 14. ožujka 1950.) njemački je znanstvenik koji se u svom radu opredijelio za arheologiju, geologiju, etnologiju i psihologiju. Na početku znanstvene karijere bavio se istraživanjem ledenog doba te je 1907. godine doktorirao kod paleontologa Ernsta Kokena disertacijom *Die eiszeitlichen Wohnstätten der Schwäbischen Alb*. R. R. Schmidt se smatra jednim od začetnika proučavanja paleolitika na području Njemačke te je zaslužan za veliki broj arheoloških istraživanja na tom polju. Nove spoznaje preuzimao je od geologa i na taj način u metodologiju arheološkog istraživanja uveo načela vremenske postupnosti arheoloških slojeva koja su u svojim osnovnim crtama prisutna i u današnjim istraživanjima. Utemeljitelj je Instituta za proučavanje prapovijesti na Sveučilištu u Tübingenu i njegov voditelj do 1929. godine. Institut napušta 1932. godine, pod nepoznatim okolnostima i 1938. godine dolazi u tadašnju Kraljevinu Jugoslaviju. Ovdje provodi arheološka istraživanja na Vučedolu (1938.), Bapskoj (1938. i 1939.), Tordincima (1938.), Ledincima (1938.) i napsljetku u Sarvašu (1942. i 1943.).

¹⁶ O boravku R. R. Schmidta u Osijeku svjedoči građa koja je pohranjena u Kulturno-povijesnom odjelu Muzeja Slavonije pod nazivom *Ostaviština Schmidt*, a sastoji se od: pisama R. R. Schmidta (od 1937. do 1944. godine) i njegove supruge Franciske Nöthing Schmidt (od 1925. do 1944. godine), separata Schmidtovih radova, rukopisa monografije *Die burg Vučedol*, isječaka iz novina, različitih bilježaka iz arheologije i antropologije. U Zbirci

Slika 8. R. R. Schmidt, W. Sievers i H. Jankuhn na Vučedolu 1942. god. / Figure 8. R. R. Schmidt, W. Sievers and H. Jankuhn at Vučedol 1942

The first extensive excavation at the site of Sarvaš-Gradac was conducted by a German archaeologist Robert Rudolf Schmidt¹⁵ during 1942 and 1943.¹⁶ After he completed the

by Nuber, are stored in the Archaeology Department of the Museum of Slavonia.

¹⁵ Robert Rudolf Schmidt (Köln-Mülheim, 26 May 1882 - Marquartstein, 14 March 1950) was a German scholar active in the fields of archaeology, geology, ethnology and psychology. At the beginning of his career as a scholar he was engaged in the research of the Ice Age and earned a doctorate degree in 1907 under the mentorship of the palaeontologist Ernst Koken with a dissertation entitled *Die eiszeitlichen Wohnstätten der Schwäbischen Alb*. He is considered a pioneer in the studies of the Palaeolithic in Germany, and was responsible for a large number of archaeological researches in the field. By learning from geologists, he introduced the principles of temporal graduality of the archaeological layers in the methodology of archaeological research that are in its basic form present in the contemporary researches. He was the founder of the Institute of Prehistoric Research at the Tübingen University and headed the institution until 1929. In 1932, he withdrew from the Institute, under unclear circumstances, and moved to the Kingdom of Yugoslavia in 1938. There he conducted archaeological researches in Vučedol (1938) Bapska (1938 and 1939), Tordinci (1938), Ledinci (1938), and finally in Sarvaš (1942-1943).

¹⁶ A series of documents on Schmidt's stay in Osijek, entitled *The Schmidt's Bequest*, is kept in the Culture and History Department of the Museum of Slavonia. It comprises of letters belonging to R. R. Schmidt (from 1937 and 1944) and his wife Franciska Nöthing Schmidt (from 1925 to 1944), offprints of Schmidt's works, the

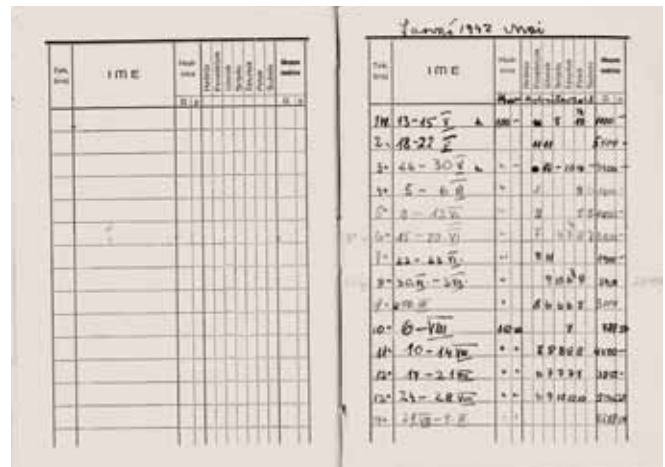
Slika 9. Dozvola iskapanja u Sarvašu od 22. 4. 1942. god. / Figure 9. Excavation licence for Sarvaš issued on 22 April 1942

Vučedolu te po završetku monografije *Die Burg Vučedol*,¹⁷ Schmidtova zanesenost prapovijesnim svijetom i uopće krajem uz Dunav rezultirala je nastojanjima da istraži ostale arheološke lokalitete u okolici, koje je često obilazio prilikom svog boravka u Vukovaru.¹⁸ U duhu aktualne ideologije Trećeg Reicha, R. R. Schmidt je razvio ideju o posredničkoj ulozi vučedolske kulture između staronordijskog kulturnog područja i prethelenističke Grčke (Schmidt 1945, XI). Ovu teoriju trebala su potvrditi istraživanja arheoloških lokaliteta na ušću Drave kod Osijeka, ušću Save kod Zemuna i okolici Niša, na razvodnici Morave i Vardara. Radi se o područjima koja se nalaze na glavnim prometnim putovima ovih dvaju kulturnih prostora, a lokalitet u Sarvašu uklapao se u tu ide-

fotografija Kulturno-povijesnog odjela pohranjene su fotografije i negativi iz Schmidtova doma te fotografije Schmidtovih istraživanja na Vučedolu i Sarvašu. U Odjelu knjižnice nalazi se nekoliko knjiga i separata koji pripadaju njegovoj ostavštini. Dio namještaja iz stana Schmidtovih u Osijeku, nalazi se u Odjelu likovnih i primjenjenih umjetnosti.

17 Monografija je dovršena 1940. godine, ali je objavljena 1945. godine u Zagrebu.

18 Mirko Šeper, jedan od sudionika arheološkog istraživanja na Vučedolu u svom *Izvišću o radu na iskopavanju na Vučedolu kod Vukovara* spominje kako je 1. studenog 1938. godine zajedno sa Schmidtom obišao i lokalitet Vlastelinski brijeg kod Sarvaša (vidi Grubišić 2002).

Slika 10. Bilježnica R. R. Schmidta s evidencijom dnevnica iskapanja na Sarvašu / Figure 10. Notebook of R. R. Schmidt with the records on worker's wages during the excavations at Sarvaš

archaeological research at Vučedol and his monograph *Die Burg Vučedol*¹⁷, Schmidt's fascination with the prehistoric world and the Danubian region in general resulted in the efforts to explore other nearby archaeological sites, which he often visited during his stay in Vukovar.¹⁸ In the spirit of the Third Reich ideology, R. R. Schmidt developed a notion that the Vučedol culture had an intermediary role between the ancient Nordic and pre-Hellenistic culture (Schmidt 1945, XI). The excavations at the mouth of the river Drava near Osijek, mouth of the river Sava near Zemun, and in the watershed of the rivers Morava and Vardar in the vicinity of Niš, were supposed to confirm this theory. These areas used to lay on the main traffic routes of these two cultural regions, and the site of Sarvaš seemed to fit within the idea.¹⁹ The correspondence R. R. Schmidt maintained with prominent cultural workers and politicians of the Third Reich, as well as those of the Independent State of Croatia, plays a crucial role in better understanding the circumstances under which

manuscripts of the monograph *Die Burg Vučedol*, newspaper clips, various notes regarding archaeology and anthropology. The photographs and negatives from Schmidt's home and his excavations in Vučedol and Sarvaš are kept in the Photographs Collection of the Culture and History Department. In the Library Department, there are some books and offprints also belonging to his bequest. Some of the furniture from the Schmidts' apartment in Osijek is in the custody of the Arts and Crafts Department.

17 The monograph was completed in 1940, but it was published in 1945 in Zagreb.

18 Mirko Šeper, one of the members of the archaeological research team at Vučedol in his *Report on the excavations at Vučedol* near Vukovar mentions that he accompanied Schmidt in his visit to the site of Vlastelinski brijeg near Sarvaš (see Grubišić, 2002).

19 Museum of Slavonia (MS), Documents Collection (DC), box 8, The letter from R. R. Schmidt to Wolfram Sievers from 15 April 1941; MS, DC, box 8, The letter from R. R. Schmidt to W. Sievers from 23 November 1941, Grubišić, 2002, 117.

ju.¹⁹ Za bolje razumijevanje okolnosti pod kojima se odvijalo istraživanje lokaliteta na Gradcu izuzetno je važna korespondencija koju je R. R. Schmidt održavao s istaknutim znanstvenim i političkim osobama Trećega Reicha, ali i Nezavisne Države Hrvatske.²⁰ To se posebice odnosi na Istraživačko društvo *Das Ahnenerbe*²¹ te Njemačku narodnu skupinu²², koje su snosile veliki dio financiranja čitavog projekta istraživanja na Sarvašu (Schmidt 1945, XI, 127, Grubišić 2002, 117, Leube 2011, 43).

Utjecajem V. Hoffillera, tadašnjeg ravnatelja Hrvatskog državnog muzeja u Zagrebu, R. R. Schmidt je bio upoznat s hrvatskim zakonima o zaštiti kulturne baštine koji su

19 Muzej Slavonije (MS), Dokumentarna zbirka (DZ), kut. 8, Pismo R. R. Schmidta Wolframu Sieversu od 15. travnja 1941. god.; MS, DZ, kut. 8, Pismo R. R. Schmidta W. Sieversu od 23. studenoga 1941. god., Grubišić 2002, 117.

20 Navedena dokumentacija također pripada *Ostavštini Schmidt*, a objavio ju je Ante Grubišić 2002. godine u 26. broju Osječkog zbornika.

21 Organizaciju *Das Ahnenerbe* (Baština predaka), osnovao je 1935. godine Heinrich Himmler sa suradnicima Waltherom Darreom i Hermannom Wirthom. U duhu aktualne ideologije s germanocentričnim pogledom na europsku ideju, organizacija se bavila arheologijom (prapoviješću), etnologijom, antropologijom te drugim znanostima koje su imale za cilj proučavanje germanske povijesti, s naglaskom na potkrjepljivanje teorija o superiornosti arijevske rase. Od 1940. godine *Ahnenerbe* je integrirana kao *Znanstveni ured A* u Himmlerov Osobni stožer, a njezini su članovi bili istaknuti znanstvenici različitih područja (Grubišić 2002, 117). U svome radu, organizacija je provodila arheološka istraživanja, posebice prapovijesnih nalazišta na području istočne Europe, koja su imala za cilj dokazivanje kontinuiteta germanske naseljenosti (Arnold 1991, 473). Organizacija je postala ozloglašena zbog provođenja eksperimenata nad ljudima u znanstvene ciljeve, posebice u koncentracionim logorima, zbog čega je jedan od glavnih čelnika organizacije, Wolfram Sievers, optužen za zločine protiv čovječnosti i pogubljen 1948. godine u sklopu tzv. Doktorskog suđenja u Nürnbergu (Nürnberg Military Tribunals, Indictments, Office of Military Government for Germany (US), Nürnberg 1946).

22 Njemačka narodna skupina (*Die Deutsche Volksgruppe in Kroatien*) osnovana je 1941. godine u Osijeku kao posebno tijelo njemačke manjine u sastavu Nezavisne Države Hrvatske. Skupina je funkcionirala kao samostalna zajednica Nijemaca, organizirana po uzoru na državu s načelima nacionalsocijalizma i vođom na čelu. Nakon formiranja Skupine osnovane su i glavne institucije, a jedan od njih bio je Glavni ured za kulturu. Nakon njegova osnivanja pristupilo se i osnivanju Njemačkog domovinskog muzeja u Osijeku (Heimatsmuseum) kao središnje njemačke kulturne institucije. Glavna je funkcija ovog Muzeja bilo prikupljanje radova umjetničke i kulturno-povijesne vrijednosti koja su nosila njemačka obilježja, no Muzej je u svom fundusu sadržavao i umjetnička djela zaplijenjena iseljenim židovskim i srpskim obiteljima. Za ravnatelja Muzeja postavljen je povjesničar dr. Robert Schmidt iz Novog Sada (Krnić 1978, 18-19, Grubišić 2002, 124).

the research at Gradac was conducted.²⁰ This primarily refers to the researchers' society *Das Ahnenerbe*²¹ and the German ethnic group²², which both largely financed the excavations at Sarvaš (Schmidt 1945, XI, 127, Grubišić 2002, 117, Leube 2011, 43)

Viktor Hoffiller, at the time the director of the Croatian State Museum in Zagreb, introduced R. R. Schmidt to Croatian heritage conservation legislation, which stipulated that an excavation had to be carried out professionally and under state superintendence, while the finds had to be accessioned to a museum collection, conserved and processed by experts.²³ Agreeing to these terms, R. R. Schmidt was able to obtain a permit from the Minister of Religious Affairs and Education of the Independent State of Croatia to excavate at Gradac, provided that: "1. All excavations are supervised by Dr Viktor Hof-

20 The aforesaid documents also belong to *The Schmidt's Bequest*, and were published by Ante Grubišić in 2002 in 26th issue of *Osječki zbornik*.

21 The organisation *Das Ahnenerbe* [The Ancestral Heritage] was founded in 1935 by Heinrich Himmler with his associates Walther Darre and Hermann Wirth. In the spirit of contemporary ideology with germano-centric view of European culture, the organisation activities included archaeology (prehistory), ethnology, anthropology and other disciplines that aimed to study the German history with an emphasis on the backing up the theory of the superiority of the Aryan race. Since 1940, *Das Ahnenerbe* was integrated into Himmler's Personal Headquarters as The Science Bureau A, and its members were prominent scholars of various provenance (Grubišić 2002, 117). The organization conducted a series of archaeological excavations, mainly at prehistoric sites in the eastern parts of Europe, in order to prove the continuity of Germanic inhabitancy (Arnold 1991, 473). The organisation became notorious for their experiments on human beings, especially in the concentration camps, because of which Wolfram Sievers, one of the chief members of the organisation, was convicted for the crimes against humanity and executed in 1948, within the so-called Doctors' Trial in Nürnberg (Nürnberg Military Tribunals, Indictments, Office of Military Government for Germany (US), Nürnberg 1946).

22 The German ethnic group (*Die Deutsche Volksgruppe in Kroatien*) was founded in 1941 in Osijek as a separate body of the German minority in the Independent State of Croatia. The Group functioned as autonomous community of Germans, modelled on the national socialist state, with the leader on its head. When the Group was formed, its principal institutions were also established, such as the Main Office for Culture. After the founding of the Office, the founding of the German Homeland Museum in Osijek (*Heimatsmuseum*) as the central German cultural institution was initiated. The main purpose of this museum was to collect the works of artistic and cultural-historical value related to Germans, but its holdings also contained the works of art confiscated from the evicted Jewish and Serbian families. The director of the Museum was dr. Robert Schmidt, a historian from Novi Sad (Krnić 1978, 18-19, Grubišić 2002, 124).

23 MS, DC, box 8, *Letter from R. R. Schmidt to W. Sievers*, 1 March 1942, Grubišić, 2002, 119.

određivali da iskopavanje mora biti provedeno stručno, pod kontrolom države, a nalazi moraju biti uvršteni u muzejske zbirke te konzervirani i obrađeni od strane stručnjaka.²³ Pristavši na ove zahtjeve, R. R. Schmidt je uspio ishoditi odobrenje od ministra bogoštovlja i nastave NDH za iskopavanje na Gradcu u Sarvašu, uz uvjete: „1. Da iskopavanja stoje pod stručnim nadzorom upravitelja Hrvatskog državnog arheološkog muzeja u Zagrebu dra Viktora Hoffillera i 2. Da sav iskopani znanstveni materijal dođe prema odluci dra Viktora Hoffillera većim dijelom u Hrvatski državni muzej u Osijeku, a neke dublete u Hrvatski državni arheološki muzej u Zagrebu.“²⁴

Iskopavanje na lokalitetu Gradac trajalo je, s prekidima, 28 tjedana, 1942. godine od 13. svibnja do 21. studenoga, a 1943. godine od 27. travnja do 29. svibnja.²⁵ Na iskopavanju su, kao stručni suradnici, sudjelovali Ivan Marović²⁶, po nalogu V. Hoffillera, i Hilda Tompak.²⁷ Njihova usmena priopćenja, u nedostatku dokumentacije, predstavljaju važan izvor podataka o Schmidtovom istraživanju (Grubišić 2002, 120).

Ovo je iskopavanje po opsegu bilo puno veće od iskopavanja na Vučedolu. Istraženo je 28 kvadranta (blokova) 5x5 metara veličine, odnosno 700 m², a sonda je sezala do dubine od 8 metara (Dimitrijević 1968, 26-27; 1979a, 231-232, Balen 2005, 15). Istraživano područje podijeljeno je koordinatnom mrežom, koja se povezivala uzadima te visjela na velikim telefonskim stupovima. Mreža je površinu dijelila na četverokute od 1 m². Na taj način se svaki nalaz registrirao prema svom horizontalnom i vertikalnom položaju.²⁸ Istraživanje je rezultiralo velikom količinom nalaza koji su se paralelno obrađivali i restaurirali u prostorijama Schmidtove kuće u Osijeku te pripremali za objavu. Ovo istraživanje prekinuto je 1943. godine uslijed pogoršanja ratnih okolnosti. Nakon savezničkog bombardiranja 1944. godine R. R. Schmidt je napustio Osijek i otišao u Njemačku, a arheološka građa sa

filer, the director of Croatian State Archaeological Museum in Zagreb – 2. The finds, by decision of Dr Viktor Hoffiller, are transferred mainly to the Croatian State Museum in Osijek, and some duplicates will end up in the State Archaeological Museum in Zagreb.”²⁴

The excavations at the site of Gradac lasted, with interruptions, for 28 weeks, from 13 May to 21 November 1942, and from 27 April to 29 May 1943.²⁵ Ivan Marović²⁶, who was appointed by Hoffiller and Hilda Tompak²⁷, collaborated on the excavations. Their spoken testimonies, due to a scarcity of written documents, represent a valuable source on the researches conducted by Schmidt (Grubišić 2002, 120).

These excavations were carried out at a much larger scale than the ones at Vučedol. Twenty-eight 5x5 meter quadrants (blocks) were examined, that is 700 m², while the trench was 8 meters deep (Dimitrijević 1968, 26-27; 1979a, 231-232, Balen 2005, 15). The research area was sectioned by a coordinate grid, tied by ropes and suspended on large telephone posts. The grid divided the surface into 1 m² quadrangles. Thus they were able to register each find based on its horizontal and vertical position.²⁸ The research resulted in a large number of finds that were simultaneously processed, restored in Schmidt's house in Osijek and prepared for publishing. The excavations were discontinued abruptly in 1943 due to worsening war conditions. After the Allied air raids in 1944, R. R. Schmidt left Osijek and went to Germany, whereas the archaeological materials from Sarvaš were stored in the basement of the German Homeland Museum (Heimattmuseum). R. R. Schmidt wrote from Germany to the director of the Heimattmuseum, R. Schmidt, notifying him that some of his luggage was lost to the fire during the air raids on Munich, and requested an immediate transport of the materials to Germany.²⁹ The materials from Heimattmuseum, together

23 MS, DZ, kut. 8, Pismo R. R. Schmidta W. Sieversu od 1. ožujka 1942. god., Grubišić 2002, 119.

24 MS, DZ, kut. 8, *Dozvola iskopanja u Sarvašu od 22. travnja 1942. god.*, Grubišić, 2002, 119.

25 MS, DZ, kut. 8, *Bilježnica evidencije dnevnica*. Bilježnica u koju je R. R. Schmidt zapisivao imena i dnevnice radnika na Vučedolu, a na zadnjoj stranici nalazi se sumarni popis dnevnica sa Sarvaša.

26 Ivan Marović u vrijeme Schmidtovog istraživanja bio je student arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

27 Hilda Tompak (udana Hećej) sudjelovala je na istraživanju 1943. godine, kao studentica arheologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu i zaposlenica osječkog muzeja. Godine 1984. posjetila je Osijek i tada iznijela sjećanja o metodologiji Schmidtova istraživanja.

28 *Hrvatski list* od 6. prosinca 1942. god.; *Usmeni iskaz H. Hećej*, MS, arhiv Arheološkog odjela Muzeja Slavonije.

24 MS, DC, box 8, *Excavation Licence for Sarvaš*, 22 April 1942, Grubišić, 2002, 119.

25 MS, DC, box 8, *Wages register notebook*, Grubišić, 2002, 119. A notebook in which Schmidt wrote entries on names of the workers that worked at Vučedol and their wages. On the last page, there is a summary list of wages from the excavations in Sarvaš.

26 During Schmidt's excavations, Ivan Marović was an archaeology student at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb.

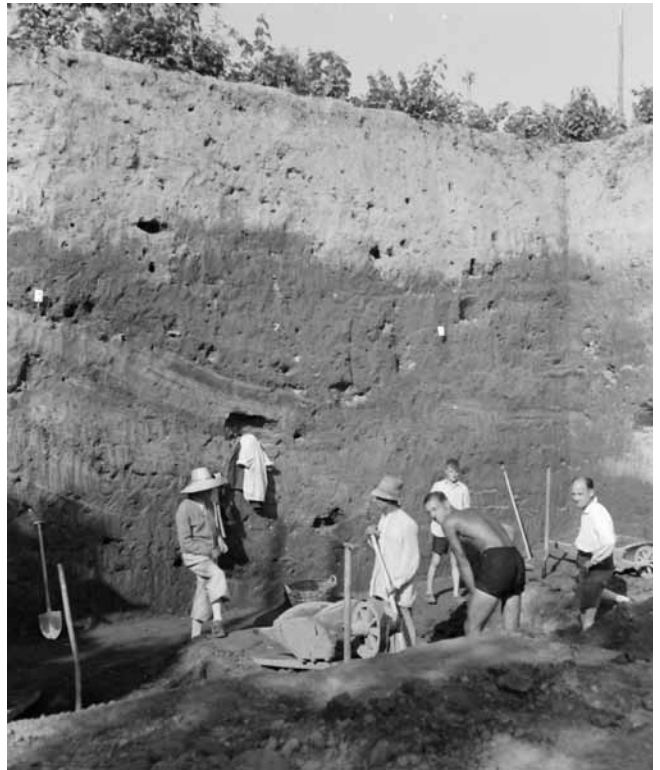
27 Hilda Tompak (married name: Hećej) participated in the research during 1943, as an archaeology student at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb and the employee of the Museum in Osijek. In 1984 she visited Osijek, and retold her memories on the methodology of the Schmidt's research.

28 *Hrvatski list*, issue 6 December 1942; *Spoken testimony of H. Hećej* (MS, Records of the Archaeology Department).

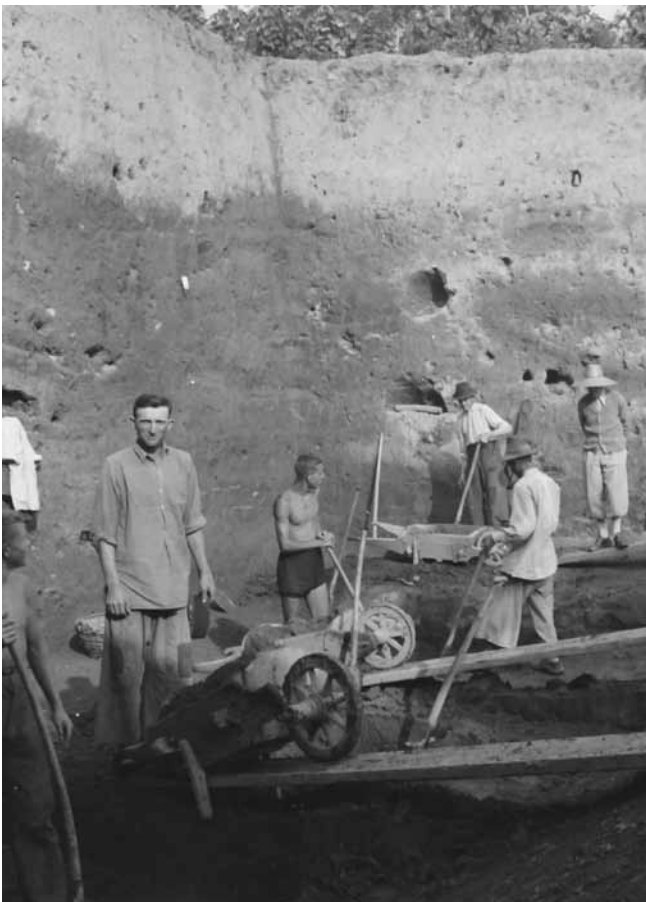
29 MS, DC, box 8, *Letter from R. R. Schmidt to R. Schmidt*, 28 August

Slika 11. / Figure 11.

Slika 12. / Figure 12.

Slika 13. / Figure 13.

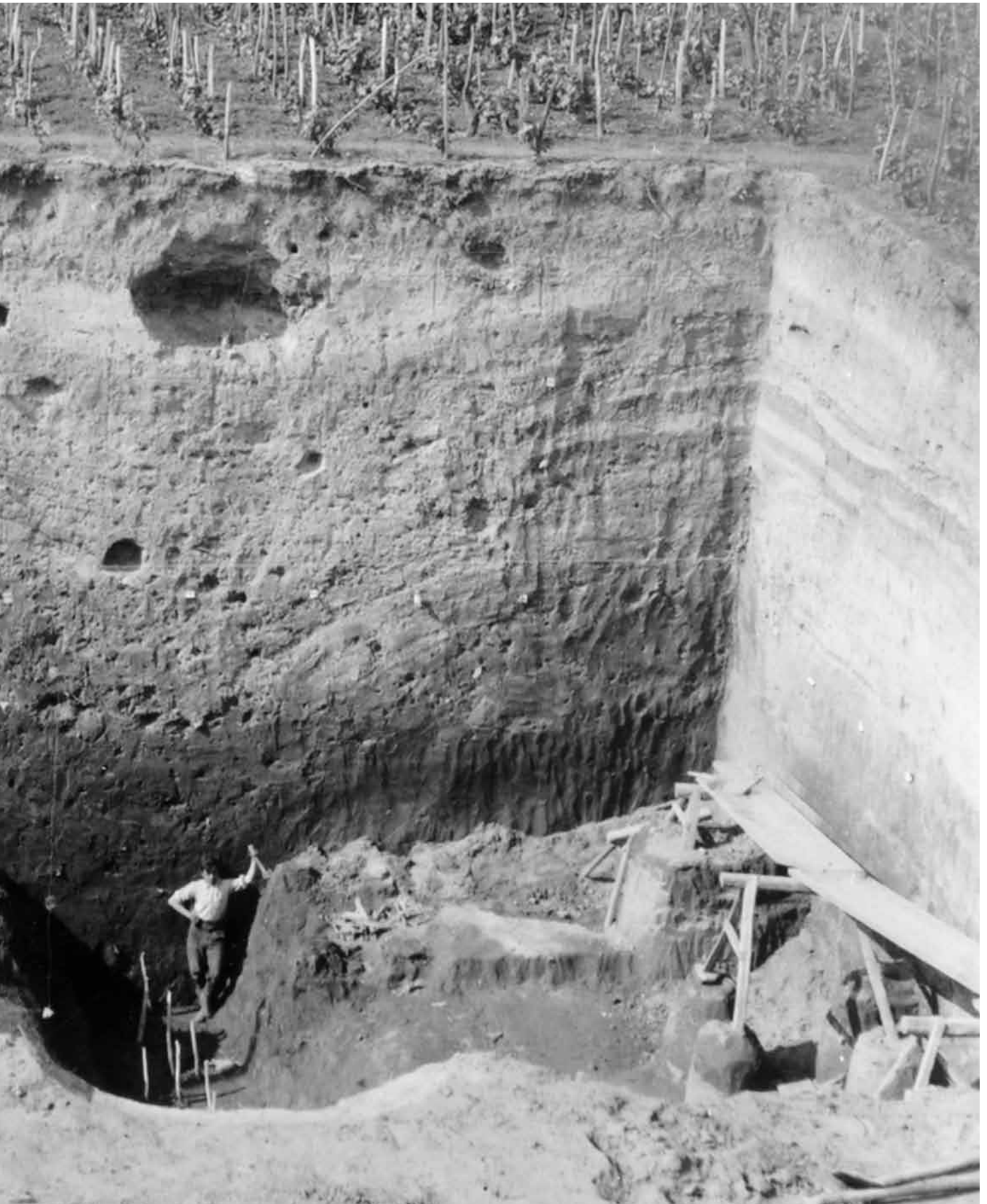

Slika 14. / Figure 14.

Slika 15. / Figure 15.

Slika 11-16. Fotografije snimljene tijekom iskopavanja na Sarvašu 1942. god. / Figure 11-16. Photographs taken during the excavations at Sarvaš in 1942

Slika 17. Obrada nalaza u prostorima Schmidtova doma u Osijeku / Figure 17. Analysis of the finds in Schmidt`s home in Osijek

Slika 18. Obrada nalaza u prostorima Schmidtova doma u Osijeku / Figure 18. Analysis of the finds in Schmidt`s home in Osijek

Značajni znanstveni rad

sveučilišnog profesora dra R. R. Schmidta - Predavanje u Njemačkom lektoratu

U subotu na večer održao je mački učenjak sveučilišni profesor

Kako je javnosti već poznato iz nekoliko članaka i predavanja vrši prof. dr. R. R. Schmidt preko pet godina izkapanja u području između Dunava, Drave i Save. Na temelju tih izkapanja došlo se do veoma dragocjenih i vrijednih podataka o životu stanovnika ovih krajeva u prapovijesno doba. Ovaj rad vrši prof. dr. Schmidt po nalogu Njemačkog Reicha, a na osnovi sporazuma s hrvatskom državnom vladom.

Fotocinkografija Gradanske tiskare k. d. (broj 12153)
Sveučilišni prof. dr. R. R. Schmidt

Uzlednoza predavača pozdravio je u ime Hrvatsko-njemačkog društva podpredsjednik g. Rudolf M e r k, koji je ujedno na hrvatskom i njemačkom jeziku pozdravio sve prisutne slušatelje. Tom je prilikom predstavio prisutnima i novoga lektora Njemačke akademije g. prof. Arthura Hödla.

Na početku svoga značajnog i veoma zanimljivoga dvosatnog izlaganja izrazio je prof. dr. Schmidt svoje veliko zadovoljstvo, što mu je u prijateljskoj Hrvatskoj omogućen njegov rad. U uvodu je najprije razumio obćeniti razvoj čovjeka u kamenom dobu, zatim u brončanom i konačno u željeznom dobu. Uz projekciju svetločine prikazuje zatim razvoj kulture s osobit m osvrtom na prastanovnike naših krajeva. Pred-

Junačka smrt ustaškog borca

Boreći se rame uz rame s našim dječim borcem ustaškim pukovnikom Krunom Devčićem, protiv neprijatelja hrvatskoga naroda poginuo je u borbi protiv odmetnika i ustaški doroinik Jure Alliović.

Dorooinik Jure Aliković bio je prokušani borac, koji je uvijek izvršavao zapovijedi svojih pretpostavljenih na najveće zadovoljstvo. Bio je i ostao će uvijek primjer onima, koji su zajedno s njim sudjelovali u borbama, a i svim njegovim poznatima i prijateljima. Dorooinik Jure Alliović nova je karika u ogromnom i čvrstom lancu, koji nepokolebivo i tako veže sve Hrvate, a i sve narode, koji se bore protiv nasilja, nepravde i laži.

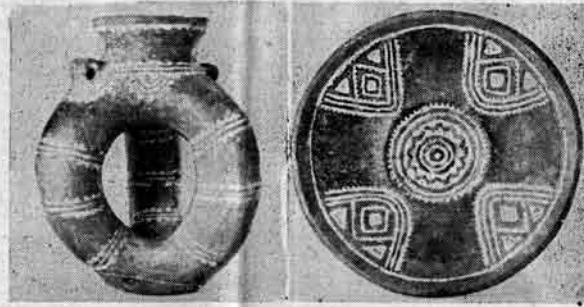
Pokojnom borcu neka bude iako hrvatska zrada!

u priredbi Hrvatsko-njemačkog društva veoma značajno predavanje njemački učenjak sveučilišni profesor

vač se duzo vremena zadržao na prikazivanju svoga znanstvenog izraživačkog rada u osječkoj okolici kod sela Sarvaša i naselja Vučedol kod Vukovara, a osobito izkapanjima, koja su vršena u dubini 8 do 10 metara. Mnogobrojne skice i snimke posuda, alata, oruđa, tipova stambenih kuća, koje su pronađene u tim područjima, koja su tek djelomično izražena, dokazuju o visokom kulturnom stupnju prastanovnika naših krajeva. Iz svih dosada pronađenih predmeta jasno se vide sjeverni.

je napr. kockasta ploča slična hrvatskom grbu. Odjevni predmeti, koji su veoma slični današnjim, bili su također ukrašeni ornamentima. Sve ovo dokazuje bogatu kulturu naših predaka.

Na kraju predavanja izjavio je prof. dr. Schmidt, da nastavlja sa svojim dosadašnjim radom i da će o njegovim posljedicama ponovno upoznati našu javnost, jer će hrvatska državna vlada na svoj trošak uskoro izneti njegov izraživački rad u

Fotocinkografija Gradanske tiskare k. d. (broj 12153)
Keramički predmeti ukrašeni ornamentima pronađeni u Sarvašu kod Osieka

osobito nordijski utjecaji, i utjecaji grčke kulture. Prema tome je kultura prastanovnika u području Dunava bila ona, koja je vezala sjevernu i južnu evropsku kulturu.

Kod naših prastanovnika bio je osobito razvijen domaći obrt, koji je izrađivao osim predmeta potrebnih za svakodnevni život, još razne ukrasne predmete s neobično lijepim ornamentima. Zanimljivo je za nas Hrvate, da se tu pronašlo i nekoliko hrvatskih narodnih motiva, kao što

jednom obsežnom znanstvenom djelu.

Puna dvorana Njemačkog lektorata nagradila je predavača odobravanjem i pjeskom. Predavanju su prisustvovali veliki župan ing. Ivan Asančević, stožernik Kamilo Krvarčić, gradski donatačnik ing. Viktor Pentz, predstavnik nezemne organizacije NSDAP Karl Bensch, predstavnici javnoga i kulturnoga života grada Osieka i brojno građanstvo.

Častničko sielo

hrvatskih i njemačkih častnika s područja osječke posade

Povezanost i uzka suradnja između pripadnika hrvatskih i njemačkih oružanih snaga, očituje se na svakom koraku, a osobito na bojnomo polju, gdje jedni i drugi, rame uz rame složno nastupaju protiv zajedničkog zakletog neprijatelja.

U cilju što tješnijeg zblježavanja častnika hrvatskih i njemačkih postrojbi u posadi Osiek upriličen je u subotu navečer zajednički drugarski sastanak, koji je održan u prostori-jama Častničkog doma u Tyrdavi.

Ovom su sastanku prisustvovali mnogobrojni njemački častnici na čelu sa SS Gruppenführerom g. Kammerhoferom uz hrvatske domobranske i ustaške častnike iz osječkih postrojbi. Ovaj su sastanak posjetili i najugledniji predstavnici državnih oblasti, Ustaškog pokreta, Njemačke narodne skupštine i N. S. D. A. P.-a, na čelu s Velikim županom g. ing. Ivanom Asančevićem, stožernikom g. Kamilom Krvarčićem, Kreisleiterom g. Hemmerlingom, upraviteljem župeke redarstvene oblasti g. Mihovlom Perovićem i drugima.

Sve prisutne pozdravio je u krat-

kom govoru najprije na njemačkom, a zatim na hrvatskom jeziku posadni zapovjednik domaćin ovog sastanka podpukovnik g. Gjuro Gebauer, naglasivši, da je ovaj sastanak upriličen na želju kako njemačkih tako i hrvatskih častnika osječkih Osiek radi boljeg međusobnog poznavanja izvan službenog do-dira, t. j. u slobodnom vremenu.

SS Gruppenführer g. Kammerhofer zahvalio se u ime njemačkih častnika što je priredan ovaj sastanak u danja vrijeme, kada se hrvatski i njemački vojnici bore za ljepšu budućnost Evrope, te da će biti veoma koristan za što veće zblježanje hrvatskog i njemačkog naroda.

Poslije pozdravnih govora odvijao se raspored u kojem su sudjelovali hrvatski i njemački umjetnici. Mali orkestar pod ravnanjem nadporučnika g. Schmidta oćsvirao je veoma lijepo i skladno dvie vedre skladbe Puccinia i Lehara. G. Ante Soljak, član Hrvatskog državnoga kazališta, krasnoslovlje je poznatu Senoinm pjesmu »Trojedinj barjak

naše, a gđica Herzog, članica »Deutsche Bühne« iz Osieka, krasnoslovlje je dvie pjesme na njemačkom jeziku i to »Erlkönig« od Goethea i »Die Schlacht« od Schillera. Poznati mladi umjetnici članovi komornog tria Njemačke narodne skupštine gg. R. Glassi (violina), H. Mondocar (viola) i N. Glassi (glasovir) oćsvirali su Beethovenov »Glasovirski trio«. Mladi su umjetnici ponovno dokazali svoje velike sposobnosti na polju promicanja klasične komorne glasbe. Članovi Hrvatskog državnoga kazališta gđa Božica Sitarčić i gg. Anatol Manoševski i Zvonimir Stopić uz glasovirsku pratnju g. Rade Iveljica odćvalili su nekoliko pjesama. Na svršetku rasporeda mladi pianista g. N. Glassi odćvirao je Brahmsovu »Rapsodiju«.

Ciell je raspored bio zaista na umjetničkoj visini, a izvradači su bili nagrađeni od prisutnih zaslužnim odobravanjem.

Na svršetku ovog umjetničkog rasporeda prisutni su u udobnim prostori-jama Častničkog doma pročeli nekoliko sati u međusobnom srdačnom upoznavanju i razgovoru, a za to vrijeme dvie su glasbe svirale za zabavu i raspoloženje gostiju.

Requiem. Povodom godišnjice smrti našeg neorežaljenog sina i brata Franje Heilera služit će se requiem u sriedu 1. ožujka u 7.30 sati u jutro u žurnoj crkvi u Gornjem gradu. — Ožalošćena obitelj Heiler.

Slikokaz

EUROPA SLIKOKAZ

prikazuje Willy Birgela i Martu Haßl i slikopisu

Povratak u noći

Djevojka, koja je imala mladenačku ljubav udala se za drugoga. Nakon pet godina sretnog braka pojavljuje se prva ljubav. Što će sada biti?

Predstave u pola 5, pola 7 i pola 9 sati.

CROATIA SLIKOKAZ

(u zgradi hotela »Velibit«)

prikazuje veliki glasbeni i pjevački slikopis

Branitelj poniženih

Slike iz staroga Praga, glasha Schuberta, Verdija, Smetane i Dvoržaka uz sudjelovanje velikog orkestra Pražke filharmonije.

Slikopisni razgovor s razpona mlade djevojčice i čovjeka, koji je bran'o bližnje. U glavnom ulogu: Čaški stavlj Lenka Pečarićka i Otomar Kobelar, majstorski umjetnik ljudske dubine.

Predstave u pola 5, pola 7 i pola 9 sati.

URANIA SLIKOKAZ

prikazuje slikopis

Razbila se čaša

(ROMANZE IN MOLL)

Marianne Hoppe, Ferdinand Marian, Paul Duhike, Siegfried Breuer. Zabranjena ljubav osamljene i nesrećne žene.

ZA MLAĐE IZPOD 18 GODINA ZABRANJEN

U pola 9 sati nastupa hrvatski »Step-dno na xylofonu Julia Belars i Aleksandar Korens.

Slika 19. Isječak iz novina o Schmidtovim iskopavanjima na Sarvašu, Hrvatski list, 29. 2. 1944. god. / Figure 19. Newspaper clip on Schmidt's excavations at Sarvaš, Hrvatski list, 29 February 1944

Sarvaša pohranjena je u podrumске prostorije Njemačkog domovinskog muzeja (Heimattmuseum). R. R. Schmidt je iz Njemačke pisao ravnatelju Heimattmuseuma, R. Schmidtu. Obavještava ga da mu je dio prtljage izgorio prilikom bombardiranja Münchena, i zatražio ga žurnu otpremu cjelokupne građe prema Njemačkoj.²⁹ Građa iz Heimattmuseuma, zajedno s arheološkim predmetima iz Sarvaša, spakirana je i krajem 1944. godine pohranjena u dvorcu Lämberg u okupiranom dijelu Čehoslovačke. Do kraja rata, ali i mjesecima poslije, nije se ništa znalo o sudbini predmeta iz Heimattmuseum-a, ali ni o R. R. Schmidtu (Grubišić 2002, 127).

Vijesti o materijalu ponovno su se pojavile 1946. godine, kada je utvrđeno da se nalazi u Beogradu. Okolnosti dopremanja u Beograd ostale su nepoznate. U službenim se dokumentima navodi da je repatriiran iz Čehoslovačke, jer se cijela željeznička kompozicija s predmetima u vrijeme savezničkog bombardiranja zatekla u Pragu.³⁰ Naposljetku, utjecajem Viktora Hoffillera, Josipa Bösendorfera i djelatnika Muzeja u Osijeku materijal je prebačen u Zagreb. Sveukupna građa, repatriirana iz Čehoslovačke sastojala se od 111 sanduka raznovrsnih predmeta. Predmeti su podijeljeni između Arheološkog muzeja u Zagrebu, Vojnog muzeja u Beogradu i Vojvođanskog arhiva u Novom Sadu. Arheološki materijal sa Sarvaša postavljen je 1948. godine na izložbi u prostorijama Arheološkog Muzeja u Zagrebu.³¹ Nakon izložbe materijal je podijeljen između Muzeja u Osijeku i Muzeja u Zagrebu.³² Do-

with the archaeological items from Sarvaš, was packed and stored at the end of 1944 in the Castle Lämberg, in the occupied part of Czechoslovakia. Until the end of the war, there was no knowledge on the fate of the Heimattmuseum materials or R. R. Schmidt (Grubišić 2002, 127).

The news of the materials emerged in 1946, which uncovered they were located in Belgrade. The circumstances under which they arrived there remained unknown. The official reports mention they were brought back from Czechoslovakia because the entire train composition with the materials was caught in the middle of the Allied air raids on Prague.³⁰ In the end, with some effort by Viktor Hoffiller, Josip Bösendorfer and the staff of the Museum in Osijek, the materials were transferred to Zagreb. The repatriated materials included 111 cases of various items. They were distributed between the Archaeological Museum in Zagreb, The Military Museum in Belgrade and The Archives of Vojvodina in Novi Sad. The materials from Sarvaš were put on display at a grand exhibition in the Archaeological Museum.³¹ After the exhibition, the materials were distributed between the museums in Osijek and Zagreb.³² The documentation on the archaeological re-

1944, Grubišić 2002, 126-127.

³⁰ *Minute of the Commission for the Examination of Materials Repatriated from Czechoslovakia*, 26 October 1946, Records of the Archaeological Museum in Zagreb, Grubišić 2002, 128.

³¹ The Archaeological Museum in Zagreb took possession of 18 cases of the repatriated materials from Belgrade. A commission was appointed to carry out the distribution of finds and it was composed of: Viktor Hoffiller (director of the Archaeological Museum in Zagreb), Josip Bösendorfer (director of the Museum of Slavonia in Osijek), Vladimir Tkalčić (director of the Museum of Arts and Crafts in Zagreb), Zdenko Vinski (curator of the Archaeological Museum in Zagreb), and a representative of the Department of Art and Culture at the Ministry of Education of the Peoples Republic of Croatia (MS, Records of the Archaeology Department. *Document on the appointment of the Commission for the Distribution of Repatriated Materials*, Ministry of Education, Peoples Republic of Croatia, Department of Art and Culture, 15 July 1948).

³² During the distribution of materials, a minute containing the list of objects handed over to the Archaeological Museum in Zagreb was composed. The minute shows that the Archaeological Museum in Zagreb received 11 cases of materials and a case containing the manuscript and photographs for Schmidt's monograph *Die Burg Vučedol*, as well as the files regarding the site of Sarvaš. Besides the archaeological materials, the Museum of Slavonia also received the paintings from the German Homeland Museum, as well as Schmidt's manuscripts, correspondence and photographs (MSO, Records of the Archaeology, *Minute of the Commission for the Distribution of Repatriated Materials*, 11 August 1948, Book of Entry no. 2715, Museum of Slavonia). There were, probably, later distributions of the materials, but they were not adequately documented. Some of the materials ended up in the State Museum in Osijek immediately after the Second World War, when Josip Bösendorfer and Danica Pinterović visited

²⁹ MS, DZ, kut. 8., Pismo R. R. Schmidta R. Schmidtu od 28. kolovoza 1944. god., Grubišić 2002, 126-127.

³⁰ Zapisnik komisije za pregled repatriiranog materijala iz Čehoslovačke od 26. listopada 1946. god., arhiv Arheološkog muzeja u Zagrebu, Grubišić 2002, 128.

³¹ Arheološki muzej u Zagrebu preuzeo je iz Beograda 18 sanduka repatriiranog materijala. U svrhu raspodjele materijala imenovana je komisija koju su činili: Viktor Hoffiller (ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu), Josip Bösendorfer (ravnatelj Muzeja Slavonije u Osijeku), Vladimir Tkalčić (ravnatelj Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu), Zdenko Vinski (kustos Arheološkog muzeja u Zagrebu) i predstavnik Odjela za kulturu i umjetnost Ministarstva prosvjete Narodne Republike Hrvatske (MS, arhiv Arheološkog odjela Muzeja Slavonije, Dokument o imenovanju komisije za podjelu repatriiranog materijala, Minsitarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske, Odjel za kulturu i umjetnost, 15. srpnja 1948. god.)

³² Prilikom podijele materijala sastavljen je Zapisnik u kojem su popisani predmeti dodijeljeni Arheološkom muzeju u Zagrebu. Iz zapisnika je vidljivo kako je Arheološkom muzeju u Zagrebu pripalo 11 sanduka materijala i 1 sanduk s rukopisom i fotografijama monografije *Die burg Vučedol* te kartoteka sarvaškog materijala. Muzeju Slavonije pripale su osim dijela arheološke građe i umjetničke slike iz Njemačkog domovinskog muzeja, rukopisi, korespondencija i fotografije R. R. Schmidta (MS, arhiv Arheološkog odjela Muzeja Slavonije, *Zapisnik Komisije za podjelu repatriiranog materijala od 11. kolovoza 1948. god.*; Knjiga

Dubina (m)	Sloj	Razdoblje
0,00-0,50	VIII	Slavensko razdoblje.
	VII	Rimsko razdoblje.
0,50-1,00	VI	Latensko naselje s utvrdom, stražarskim tornjevima i 7 m dubokim kanalom s palisadama. Bojana keramika.
1,00-2,00	V	Brončano doba.
2,00-3,00	IV	Vučedolsko naselje s dva građevna sloja.
3,00-3,60	III	Badensko naselje. Apsidalne kuće. Kalupi za lijevanje bronce.
3,60-4,90	II	Neolitičko naselje. Bojana sjevernobalkanska keramika, protobadenska kultura.
4,90-7,40	Ib	Neolitičko naselje sa zemunicama. Starčevačka kultura, bojana sjevernobalkanska keramika i keramika s firnisom.
7,40-8,20	Ia	Neolitičko naselje sa zemunicama.

Tablica 1. Stratigrafija sjevernog profila lokaliteta na Sarvašu koju je izradio R. R. Schmidt (Schmidt 1945, 127-128)

Depth (m)	Layer number	Period
0,00-0,50	VIII	The Slavic period.
	VII	The Roman period.
0,50-1,00	VI	The La Tène settlement with a fortification, watchtowers, and a palisaded ditch 7 meters deep. Coloured pottery.
1,00-2,00	V	The Bronze Age.
2,00-3,00	IV	The Vučedol settlement with two construction layers.
3,00-3,60	III	The Baden settlement. Apsidal houses. Bronze moulds.
3,60-4,90	II	The Neolithic settlement. Coloured North Balkan pottery, proto-Baden culture.
4,90-7,40	Ib	The Neolithic settlement with pit-dwellings. The Starčevo culture, coloured Northern Balkan pottery and varnished pottery.
7,40-8,20	Ia	The Neolithic settlement with pit-dwellings.

Table 1. Stratigraphy of the northern profile at the site of Sarvaš by R. R. Schmidt (Schmidt 1945, 127-128)

kumentacija s arheološkog istraživanja nije sačuvana.³³

U monografiji *Die Burg Vučedol*, R. R. Schmidt je objavio kratak izvještaj o istraživanjima Sarvaša, fotografije nekoliko predmeta te stratigrafiju sjevernog profila (Schmidt 1945, 127-131, 141-142, 145-146, T. 74, 74A, 184-185).

Nakon Schmidtove smrti, navedenu dokumentaciju poklonila je njegova udovica Vladimiru Milojčiću koji je na temelju tih podataka napravio pregled iskopavanja i nadopunio stratigrafiju (Milojčić 1949, 82-90).

V. Milojčić navodi da je stratigrafija prilično nesigurna zbog postojanja latenskog opkopa s palisadama koji je oštetio sve starije slojeve do dubine od 7 metara (Milojčić 1949, 83). Na temelju materijala i slojeva podijelio je Sarvaš u pet faza:

I. starčevačka kultura

II. slavonsko-srijemska kultura (sopotska kultura)

III. badenska kultura

IV. vučedolska kultura

V. brončano doba

V. Milojčić je materijal predao na uvid Stojanu Dimitrijeviću koji je izradio reviziju stratigrafije te zaključio kako je ona na kopanoj površini potpuno neuporabljiva (Dimitrijević 1969a, 68). Također je objasnio uleknuce slojeva velikih dimenzija u blokovima 13-15, 18-20, 23-25 kao posljedicu prirodnog tektonskog slijeganja, te je opovrgnuo Schmidtovo mišljenje da je ono posljedica palisadnog opkopa iz vremena latena (Dimitrijević 1968, 26-27; 1969a, 16, Balen 2005, 20). Prema dopunjenoj stratigrafiji blokova 15, 20 i 25 (radi se o intaktnim blokovima na jugoistočnoj strani) donio je sljedeću stratigrafiju (Dimitrijević 1968, 26-27):

ulaska br. 2715, Muzej Slavonije). U kasnijem razdoblju zasigurno je došlo do određenih podjela materijala, međutim one nisu adekvatno dokumentirane. Dio materijala dospio je u Muzej nakon završetku rata kada su Josip Bösendorfer i Danica Pinterović posjetili Schmidtovu napuštenu kuću u Osijeku. Tom prilikom zatekli su keramičke krhotine i kosti sa Sarvaša pohranjene u kartonske kutije i označene brojevima (MS, DZ, *Dopis Državnog muzeja Osijek Ministarstvu prosvjete Federalne države Hrvatske od 17. studenog 1945. god.*; Grubišić 2002, 128). Arheološki materijal prevežen je u Muzej i on je sastavni dio „Zbirke nalaza s iskopavanja R. R. Schmidta na lokalitetu Sarvaš-Gradac“, ali ga je teško razlikovati od repatriiranog materijala iz 1948. godine.

33 S. Dimitrijević donosi podatak kako je R. R. Schmidt krajem 1944. godine imao gotov rukopis monografije o Sarvašu. Ali, prilikom njegova bijega u Njemačku i bombardiranja jedne željezničke stanice, izgorjeli su rukopis i sva dokumentacija, osim tabli za publikaciju i jednog terenskog milimetarskog bloka s profilima iskopavanja iz 1942. godine. Njih je nakon Schmidtove smrti njegova udovica poklonila Vladimiru Milojčiću, koji ju je potom dao na uvid S. Dimitrijeviću (Dimitrijević 1969a, 68).

search was not preserved.³³

In his monograph *Die Burg Vučedol*, R. R. Schmidt published a short report on the excavations in Sarvaš, photographs of several items and the stratigraphy of the site's northern profile (Schmidt 1945, 127-131, 141-142, 145-146, T. 74, 74A, 184-185).

After Schmidt died, his wife donated the aforesaid documentation to Vladimir Milojčić who managed to make an overview of the excavations and augment the stratigraphy upon these records (Milojčić 1949, 82-90).

V. Milojčić thought this stratigraphy to be rather uncertain because all the earlier layers up to 7 meters deep were severed during the La Tène period (Milojčić 1949, 83). According to the finds and layers, he divided the site of Sarvaš into five phases:

I. The Starčevo culture

II. The Slavonian-Syrmian culture (The Sopot culture)

III. The Baden culture

IV. The Vučedol culture

V. The Bronze Age

V. Milojčić gave these materials to Stojan Dimitrijević for examination, who then revised the stratigraphy and concluded it cannot be applied to the surface layers, which had been ploughed (Dimitrijević 1969a, 68). He also explained the sagging of large layers in the blocks 13-15, 18-20 and 23-25 as a result of natural tectonic descent, thus refuting Schmidt's claim that it was a result of the La Tène period palisaded ditch (Dimitrijević 1968, 26-27; 1969a, 16, Balen 2005, 20). According to the addition to the stratigraphy of the blocks 15, 20 and 25 (the intact blocks at the southeast part of the site), he devised the following stratigraphy (Dimitrijević 1968, 26-27):

Schmidt's deserted house in Osijek. There they found pieces of pottery and bones from Sarvaš numerated and stored in boxes (MSO, Records of the Archaeology Department, *Official Letter from the State Museum in Osijek to the Ministry of Education of the Federate State of Croatia*, 17 November 1945; Grubišić 2002, 128). The archaeological materials were taken to the Museum and they are preserved within the "Collection of the Finds from the Archaeological Research undertaken by R. R. Schmidt at the site of Gradac-Sarvaš", but today they are impossible to distinguish from the materials repatriated in 1948.

33 S. Dimitrijević mentions that R. R. Schmidt completed the manuscript of the monograph on Sarvaš by the end of the 1944. But, during his escape to Germany the manuscript and the documentation were lost to an air raid. The mentioned publication tables and the graph paper pad with sketched site profiles from the 1942 excavation were the only thing that remained. After Schmidt's death, his widow gave them to Vladimir Milojčić, who then handed them over to S. Dimitrijević (Dimitrijević 1969a, 68).

Dubina (m)	Razdoblje
	Rimsko i srednjovjekovno naselje.
	Latensko naselje s opkopom i palisadama.
1,00-2,00	Brončanodobni horizont s ostatcima kuća i kasnobrončanodobne i halštatske jame.
2,00-3,00	Horizont vučedolske kulture.
3,00 (3,30)-3,60 (4,00)	Badenski sloj; nalaz apsidalne kuće.
3,60-4,90	U istom sloju navodi da se javlja i tipičan slavonsko-srijemski neolitik te keramika koja se može pripisati badenskoj kulturi.
4,90-7,00	Neolitički stambeni horizont.
7,00-7,40	Prapovijesni humus.
7,40-8,20	Neolitički ukopi u zdravicu; osim grube kućne keramike ukrašene impressom i barbotinom, također spominje bojanu crnu i glačanu keramiku, koju uspoređuje s ranom vinčanskom kulturom.

Tablica 2. Stratigrafija sjevernog profila lokaliteta na Sarvašu koju je izradio V. Milošević (Milošević 1949, 82-90)

Depth (m)	Period
	The Roman and Medieval settlement.
	The entrenched and palisaded La Tène settlement.
1,00-2,00	The Bronze Age horizon with remains of houses and a Late Bronze Age and Hallstatt pit.
2,00-3,00	The Vučedol culture horizon.
3,00 (3,30)-3,60 (4,00)	The Baden culture layer; apsidal houses.
3,60-4,90	He suggested that typical the Slavonian-Syrmian Neolithic finds and pottery that can be attributed to the Baden culture appear in the same layer.
4,90-7,00	The Neolithic house horizon.
7,00-7,40	The pre-historic humus.
7,40-8,20	The Neolithic interments into virgin soil; with the exception of coarse household pottery decorated with impressions and barbotine; he also mentioned coloured and polished pottery, which he compared to the early Vinča culture

Table 2. Stratigraphy of the site's northern profile at Sarvaš by V. Milošević (Milošević 1949, 82-90)

Dubina (m)	Razdoblje
-----	starčevačka kultura
----- - 5,50	sopotska kultura
5,50-4,00	badenska kultura, stariji građevinski horizont
4,00-3,20 (3,00)	badenska kultura, mlađi građevinski horizont
3,20-2,60	vučedolska kultura, stariji građevinski horizont
2,60-2,00	vučedolska kultura, mlađi građevinski horizont
2,00-1,00	brončanodobni horizont
1,00-0,00	halštatski, latenski, rimski i slavenski horizont

Tablica 3. Stratigrafija sjevernog profila lokaliteta na Sarvašu koju je izradio S. Dimitrijević (Dimitrijević 1968, 27)

Depth (m)	Period
-----	The Starčevo culture
----- -5,50	The Sopot culture
5,50-4,00	The Baden culture, early construction horizon
4,00-3,20 (3,00)	The Baden culture, late construction horizon
3,20-2,60	The Vučedol culture, early construction horizon
2,60-2,00	The Vučedol culture, late construction horizon
2,00-1,00	The Bronze Age horizon
1,00-0,00	The Halstatt, La Tène, Roman and Slavic horizon

Table 3. Stratigraphy of the northern profile at the site of Sarvaš by S. Dimitrijević (Dimitrijević 1968, 27)

U desetljećima koja su uslijedila nakon Drugog svjetskog rata, Gradac je isparceliran i pretvoren u obradive površine, a jedan dio nalazišta ugrožen je trajnim odronom u niži riječni rukavac. Sve ovo uvelike je otežavalo zaštitu samog nalazišta, ali radovi manjeg opsega provodili su se i dalje.³⁴ Arheološko sondiranje manjeg opsega provedeno je 1985. godine, a radove je vodila kustosica Muzeja Slavonije Jasna Šimić. Dvjesto sondama veličine 5 x 5 metara ispod južnog ruba platoa otvorena je površina od 50 m². Prva sonda, položena je nešto južnije, u oranici, na već gotovo ravnom zemljištu. Istraživana je do dubine od 3,20 metara, kada se istraživanje moralo prekinuti. Sadržavala je keramiku iz različitih prapovijesnih razdoblja, a materijal je bio izmiješan na svim dubinama. Položajem i sadržajem izmiješanih nalaza ova sonda možda pokazuje prisutnost rova koji je štutio Gradac na južnoj strani, a koji je u novije vrijeme zatrpan kako bi se dobila obradiva površina. Druga sonda nalazila se nešto sjevernije, na samom podnožju platoa i sadržavala je sopotski i vučedolski materijal te nalaze ranoga i kasnoga brončanoga doba. Prema tumačenju voditeljice istraživanja, materijal je bio pomiješan na svim dubinama te nije bilo moguće izdvojiti niti jedan kulturni horizont (Šimić 1991, 8).

Pod vodstvom Muzeja Slavonije obavljeno je 1986. godine zaštitno iskopavanje koje je prethodilo izgradnji vikendice na jugoistočnom dijelu lokaliteta. Istražena je sonda dimenzija 6 x 4 metara, a unutar sloja debljine 5 metara potvrđena je prisutnost sopotske, badenske, kostolačke, vučedolske, vinkovačke kulture te keramika kasnobrončanodobne grupe Belegiš II (Šimić 1986a, 23-24; 1986b, 37-38; 1987, 68-67).³⁵

Ova arheološka istraživanja utvrdila su kako se naselje širilo i izvan Gradca, posebice u eneolitiku i brončanom dobu, a brojni površinski nalazi koji na pojedinim dijelovima lokaliteta imaju različit karakter, upućuju na prisutnost horizontalne stratigrafije na nalazištu (Šimić 1991, 7). Iz ovih istraživanja

In the decades following the Second World War, the area of Gradac was plotted and turned into arable land, while a section of the site was imperilled by a permanent landslide into the arm of the river. Under these circumstances, the conservation of the site became more challenging. Nevertheless, the excavations continued at a smaller scale.³⁴ A minor archaeological trenching was undertaken in 1985 by Jasna Šimić, a curator at the Museum of Slavonia. Two trenches 5 x 5 meters in size uncovered the surface of 50 m² under the southern rim of the plateau. The first trench was laid somewhat more to the south, in the fairly flat plough field, dug to the depth of 3,20 meters when the excavations were aborted. It contained pottery of various prehistoric cultures and the Roman period, but the materials were mixed at all depths. The position and contents of this archaeological trench may indicate presence of a moat that protected Gradac from the south and which was, recently, filled up to obtain arable land. The other trench was laid somewhat more to the north, at the very foot of the plateau and it contained the Sopot and Vučedol culture materials as well as the finds from the Early and Late Bronze Age. According to the head of the research, the materials were mixed up at all levels, and therefore it was not possible to clearly distinguish any of the cultural horizons (Šimić 1991, 8).

In 1986, protective excavations were carried out by the Museum of Slavonia, preceding the construction of the leisure cottage at the southeast part of the site. The research was performed on a 6 x 4 meters trench, and within the 5 meters thick cultural layer the presence of the Sopot, Baden, Kostolac, Vučedol, and Vinkovci culture was confirmed, as well as the pottery belonging to the Late Bronze Age Belegiš II group (Šimić 1986a, 23-24; 1986b, 37-38; 1987, 68-67).³⁵

These excavations discovered that the settlement extended beyond Gradac, especially during the Neolithic and Bronze

34 Rješenjem Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku, lokalitet Sarvaš-Gradac zaštićen je kao prapovijesni, antički i srednjovjekovni arheološki lokalitet i registriran pod brojem 232. Rješenjem su obuhvaćene katastarske čestice Općine Osijek od br. 903 do 917 (MS, arhiv Arheološkog odjela Muzeja Slavonije, *Rješenje Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku, od 5. prosinca. 1972. godine*).

35 Nakon istraživanja 1986. godine osnovana je Komisija za ocjenu i valorizaciju arheoloških nalaza na Gradcu u Sarvašu, čiji su članovi bili: Kornelija Minichreiter, Zvonko Bojčić, Josip Šimić, Jasna Šimić i Mirko Bulat. Komisija je donijela odluku kojom se zabranjuje bilo kakva gradnja trajnih objekata unutar registriranog arheološkog područja Gradca. Izuzeta je čestica na kojoj se nalazi mjesno pravoslavno groblje (MS, arhiv Arheološkog odjela Muzeja Slavonije, *Rješenje Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku, od 28. svibnja 1986. godine*).

34 By virtue of the document issued by the Regional Institute for Protection of Monuments of Culture in Osijek, the site of Sarvaš-Gradac is protected as a prehistoric, Antiquity and Medieval archaeological site, registered under number 232. The Decision refers to cadastral plots no. 903-917 (MS, Records of the Archaeology Department, *Decision of the Regional Institute for Protection of Monuments of Culture in Osijek, 5 December 1972*).

35 After the excavations in 1986, the Commission for Evaluation of the Archaeological Finds at Gradac in Sarvaš was formed, whose members were: Kornelija Minichreiter, Zvonko Bojčić, Josip Šimić, Jasna Šimić and Mirko Bulat. The Commission decided not to allow any construction of permanent objects within the registered area of Gradac. The local Orthodox cemetery was excluded from the decision (MS, Records of the Archaeology Department, *Decision of the Regional Institute for Protection of Monuments of Culture in Osijek, 28 May 1986*).

obrađeni su nalazi koji pripadaju vinkovačkoj kulturi, pojedinačni nalazi iz razdoblje srednjega brončanoga doba te nalazi iz horizonta kasnoga brončanoga doba, odnosno grupe Belegiš II (Šimić 1991, 10-35; 1992, 31-48; 1993, 127-148; 1995b, kat. 4.16; 2000, 122, Forenbaher 1991, 55).³⁶

Arheološkim pregledom terena 2009. godine, pronađeni su ulomci rimske keramike koje je moguće povezati uz ostatke signalne postaje ili promatračnice podignute nedaleko od jednog od pravaca nekadašnje rimske prometnice.³⁷ U sklopu realizacije programa zaštite kulturnih dobara u 2012. godini provedeni su zaštitni i istraživačko-dokumentacijski radovi na lokalitetu. Tom prilikom je Schmidtova sonda očišćena od gustog raslinja te je obavljeno geodetsko snimanje terena. Uz geodetske snimke izrađen je i 3D model lokaliteta i geodetski situacijski plan (Dujmić, u tisku).

Age, whereas the numerous surface finds, whose properties vary according to their discovery location, indicate the horizontal stratigraphy of the site (Šimić 1991, 7). Out of the finds discovered at these excavations, those belonging to the Vinkovci culture, individual finds from the Middle Bronze Age, and finds from the Late Bronze Age horizon, that is Belegiš II group, were later analysed (Šimić 1991, 10-35; 1992, 31-48; 1993, 127-148; 1995b, cat. no. 4.16; 2000, 122, Forenbaher 1991, 55).³⁶

During an archaeological survey conducted in 2009, pottery pieces were discovered that can be related to the remains of a signal post or a watchtower that once stood near the route of the Roman road.³⁷ In 2012, within the programme for protection of the cultural property, conservation, research and documentation works were undertaken at the site. The Schmidt's trench was cleared from shrubbery and weed, after which a geodetic terrain survey was carried out. Also, a 3D model and a geodetic plan of the site were created (Dujmić, in press).

³⁶ U ovim objavama obrađeni su i brončanodobni nalazi iz Schmid-tovih iskopavanja.

³⁷ Arheološki pregled terena proveo je kustos Muzeja Slavonije, Igor Vukmanić u svrhu uvrštenja Dunavskog limesa u Hrvatskoj na UNESCO-ov popis svjetske baštine. Ovom mu se prilikom zahvaljujemo na ustupljenim podacima.

³⁶ These publications also deal with the Bronze Age finds discovered during Schmidt's excavations.

³⁷ The archaeological survey was carried out by Igor Vukmanić, curator at the Museum of Slavonia, for the purposes of nomination of the Danubian Limes to the UNESCO-s World Heritage List. We use this opportunity to thank Igor Vukmanić for supplying the data.

NALAZI U FUNDUSU MUZEJA SLAVONIJE FINDS IN THE HOLDINGS OF THE MUSEUM OF SLAVONIA

Arheološki materijal s nalazišta Sarvaš-Gradac prikupljen prilikom različitih arheoloških istraživanja i obilazaka terena broji oko šest tisuća predmeta, pohranjenih u Arheološkom odjelu Muzeja Slavonije. Nalazi koje je iskopao R. R. Schmidt nalaze se u zbirci pod nazivom "Zbirka nalaza s iskopavanja R. R. Schmidta na lokalitetu Sarvaš-Gradac" te broje dvije i pol tisuće predmeta. Predmeti koji su ušli u muzejski inventar predstavljaju cjelovite keramičke posude i predmete

The archaeological materials discovered at the site of Sarvaš-Gradac, collected during archaeological researches and terrain surveys, number six thousand objects kept in the Archaeology Department of the Museum of Slavonia. The finds collected by R. R. Schmidt form a collection entitled "The Collection of the Finds from the Excavations by R. R. Schmidt at the Site of Sarvaš-Gradac" numbering two and a half thousand items. The items that entered the inventory

posebne namjene, zatim predmeti izrađeni od kosti, roga, kamena, metala i zlata. Najveći broj nalaza čine ulomci posuda kao što su rubovi, ručke, dna te ulomci koji na svojoj površini nose različite ukrase.³⁸

Kronologija pristizanja nalaza s arheološkog lokaliteta Sarvaš-Gradac predstavlja jedan od najzanimljivijih dijelova povijesti Arheološkog odjela jer su nalazi različitim načinima pristizali od kraja 19. stoljeća pa sve do današnjih dana. Uvidom u dokumentaciju, prvenstveno na temelju inventarnih knjiga te knjiga ulaska, utvrđen je redoslijed pristizanja materijala:

Prvi inventirani predmeti s nalazišta Sarvaš u inventarnu knjigu upisani su kao dva noža, a vjerojatno se radi o lomljenim kamenim izrađevinama. Jedan je izrađen od jaspisa (inv. br. AP-424), a drugi od kremena (inv. br. AP-425). Uz ove predmete ne navode se podaci o načinu i vremenu nabave.

1895.

N. Salopek darovao je Muzeju „budak od jelenjeg roga“ (inv. br. AP-853).

7. veljače 1897.

M. Foch darovao je Muzeju dva „budaka od jelenje rožine“ (inv. br. AP-1362 i AP-1363).

1900.

K. F. Nuber darovao je Muzeju 30 komada različitog barbar-skog, grčkog i rimskog novca iz Sarvaša.³⁹

1902.

K. F. Nuber darovao je dvije fotografije arheološkog materijala izrađene prilikom istraživanja 1894. godine (fotografije br. 926 i 927).⁴⁰

1905.

K. F. Nuber darovao je 3 predmeta (ulomak keramičke posude te lomljeno kameno oruđe od kremena i opsidijana) (inv. br. AP-3227, 5380-5382).

include whole pottery vessels and objects for special purposes, as well as objects made of bones, horns, stone, metals and gold. The majority of the finds are pottery fragments such as rims, handles, bases and decorated fragments.³⁸

The accession chronology of the finds discovered at Sarvaš is among the most interesting pieces of the Department's history, because the objects were acquired in various ways from the late 19th century to date. The sequence of accession was determined by examining Museum records, mainly the museum's inventories and the Book of Entries:

The first items from Sarvaš to enter the inventory were two knives, probably made of chipped stone. One was made of jasper (inv. no. AP-424), whereas the second was made of flint (inv. no. AP-425). The entries do not provide information on the time and means of acquisition.

1895

N. Salopek donated a "mattock made of deer antlers" to the Museum (inv. no. AP-853).

7 February 1897

M. Foch donated two "mattocks made of deer antlers" to the Museum (inv. no. AP-1362 and AP-1363).

1900

K. F. Nuber donated 30 different barbarian, Greek and Roman coins from Sarvaš to the Museum.³⁹

1902

K. F. Nuber donated two photographs of the archaeological materials, made during the excavations in 1894 (photographs no. 926 and 927).⁴⁰

1905

K. F. Nuber donated 3 objects (a pottery fragment and chipped lithic artefacts made of flint and obsidian) (inv. no. AP-3227, 5380-5382).

38 Materijal koji nije ušao u inventar muzejskih predmeta predstavljaju neukrašeni ulomci keramike, koje je ponekada vrlo teško pripisati određenoj kulturi, vrlo sitni ulomci keramike, odnosno neodredivi dijelovi posuda te vrlo oštećeni cjeloviti predmeti. Najvećim dijelom radi se o materijalu eneolitičkog razdoblja, dok su ostala razdoblja zastupljena u nešto manjoj mjeri.

39 Darovani novac isprva se nalazio u Arheološkom odjelu, a potom je pohranjen u Numizmatičkom odjelu Muzeja Slavonije. O njima je Nuber izdao publikaciju *Übersicht der numismatischen und archäologischen Sammlung welche C.F. Nuber dem Museum der königl. Freistadt Esseg als sein Geschenk übergeben hat* (Osijek, 1900).

40 Fotografije su objavili Hoernes (1901, 277) i Wosinski (1904).

38 The materials left out of the inventory of museum objects were pottery fragments without decorations that are sometimes difficult to ascribe to a certain culture, very small pottery fragments, that is, indistinguishable parts of pots and bowls, and severely damaged objects. They mostly belong to the Neolithic, whereas the objects from other periods are less frequent.

39 The donated coins were, at first, kept in the Archaeology Department, and later in the Numismatics Department of the Museum of Slavonia. Nuber published a book on them entitled *Übersicht der numismatischen und archäologischen Sammlung welche C.F. Nuber dem Museum der königl. Freistadt Esseg als sein Geschenk übergeben hat* (Osijek, 1900).

40 The photographs were published by Hoernes (1901, 277) and Wosinski (1904).

1907.

K. F. Nuber je darovao Muzeju pršljenke od gline i ulomke keramičkih posuda, ukupno 6 komada (inv. br. AP-3290-3295).

1908

K. F. Nuber darovao je Muzeju keramičku posudu (inv. br. AP-5373) i brončanu iglu (inv. br. AP-3297).

1948.

Gradu koju je 1942. i 1943. godine iskopao R. R. Schmidt (inv. br. AP-476, 2926, 5607-5612, 11065-11149, 11156-11303, 11311-11320, 11328-11678, 11706-11708, 11711-11712, 11725-11729, 13949-13951, 13953-13967, 14190-14192, 14211, 14213-14257, 14707-14750, 14822-14841, 14843-14993, 15036-15039, 15041-15070, 15422-15446, 15449-15512, 15527-15591, 15593-15621, 15625-15653, P-704, P-1716-1723, P-2064, 181393-181403, 190386-190972, 191074-191162, 191206-191215, 191327-191370, 191416-191491, 191632-191715, 191877-191900, 192011-192176, 192208-192279, 193956-193963, 194601-194717, 194846-194880, 194901-195166, 195984-196412, 196605-198465, 207388-207499, 208800-208814, 213006-215597, 214007-214030).⁴¹

22. veljače 1958.

I. Marović darovao je Muzeju Slavonije 11 fotografija koje je izradio prilikom Schmidtova istraživanja 1942. i 1943. godine.⁴²

17. listopada 1959.

M. Bulat je prilikom obilaska terena na Gradcu, unutar istočnog profila Schmidtove sonde prikupio ukrašenu ručku terine (inv. br. AP-7240).

3. studenog 1972.

M. Bulat je prilikom obilaska lokaliteta na Gradcu prikupio ulomke keramičkih posuda (inv. br. AP-9259 i 9260).

21. listopada 1975.

Od N. Pilara otkupljena je zbirka nalaza koja je sadržavala ulomke vučedolske keramike i kamene glačane izrađevine, 7 komada (inv. br. AP-12083-12090).

1907

K. F. Nuber donated clay whorls and pottery fragments, total of 6 pieces, to the Museum (inv. no. AP-3290-3295).

1908

K. F. Nuber donated a ceramic pot to the Museum (inv. no. AP-5373), and a bronze needle (inv. no. AP-3297).

1948

The materials excavated during 1942 and 1943 by R. R. Schmidt, repatriated and handed over to the Museum (inv. no. AP-476, 2926, 5607-5612, 11065-11149, 11156-11303, 11311-11320, 11328-11678, 11706-11708, 11711-11712, 11725-11729, 13949-13951, 13953-13967, 14190-14192, 14211, 14213-14257, 14707-14750, 14822-14841, 14843-14993, 15036-15039, 15041-15070, 15422-15446, 15449-15512, 15527-15591, 15593-15621, 15625-15653, P-704, P-1716-1723, P-2064, 181393-181403, 190386-190972, 191074-191162, 191206-191215, 191327-191370, 191416-191491, 191632-191715, 191877-191900, 192011-192176, 192208-192279, 193956-193963, 194601-194717, 194846-194880, 194901-195166, 195984-196412, 196605-198465, 207388-207499, 208800-208814, 213006-215597, 214007-214030).⁴¹

22 February 1958

I. Marović donated 11 photographs during the excavation undertaken by Schmidt in 1942 and 1943 to the Museum of Slavonia.⁴²

17 October 1959

M. Bulat collected a decorated terrine handle in the eastern profile of the Schmidt's trench during a field survey at Gradac (inv. no. AP-7240).

3 November 1972

M. Bulat collected pottery fragments during a field survey in Gradac (inv. no. AP-AP-9259 and 9260).

21 October 1975

A collection of the Vučedol culture pottery fragments and polished stone items was purchased from N. Pilar, 7 pieces (inv. no. AP-12083-12090).

⁴¹ U knjizi ulaska pod br. 2715, od dana 17. lipnja 1959. godine navedeni su predmeti koji su konfiscirani zajedno sa Schmidtovim sanducima u kojima se nalazio i sarvaški arheološki materijal. Opis i količina arheološkog materijala nisu navedeni. Kao što je već spomenuto, teško je utvrditi razliku između materijala koji su nakon rata iz Schmidtove kuće dopremili Josip Bösendorfer i Danica Pinterović te repatriiranog materijala iz 1948. godine.

⁴² Knjiga ulaska, br. 2124.

⁴¹ The Book of Entries, entry no. 2715, 17 June 1959, lists all the items that were confiscated together with Schmidt's cases containing the materials from Sarvaš. The entry does not contain the number of items and their description. As already mentioned, it is difficult to distinguish between the materials brought after the war from the Schmidt's house by Josip Bösendorfer and Danica Pinterović and the materials repatriated in 1948.

⁴² The Book of Entries, entry no. 2124.

1980.

M. Bulat prikupio je keramičke nalaze prilikom arheološkog pregleda terena na oranicama koje se nalaze jugoistočno od Schmidtovog iskopa, 4 komada (inv. br. AP-16194-16197).

29. ožujka 1983.

M. Bulat i J. Šimić prikupili su keramičke nalaze prilikom pregleda terena. Pritom je prikupljen 31 komad, uglavnom ulomaka keramičkih posuda (inv. br. AP-P-61-91).

1984.

Pregled terena obavljen je u dvije etape, a provela ga je J. Šimić. Pritom je prikupljeno 50 komada površinskih nalaza (inv. br. AP-P-705-751, 908-910).

6.-27. svibnja 1985.

Obavljeno je arheološko sondiranje pod voditeljstvom J. Šimić, tom prilikom prikupljena je znatna količina arheološke građe, najvećim dijelom eneolitičkoga i brončanoga doba. Od prikupljene građe inventirano je 356 komada (inv. br. AP-P-923-1278).

24. lipnja 1985.

Pri obilasku terena na položaju „Poljotehnika“ J. Šimić prikupila je površinske nalaze (inv. br. AP-P-920-921).

6.-12. svibnja 1986.

Provedeno je zaštitno arheološko istraživanje, pod voditeljstvom J. Šimić. Od prikupljene građe inventirano je 426 arheoloških predmeta (inv. br. AP-P-1279-1704).⁴³

1980

Mirko Bulat collected pottery finds during a field survey at plough fields located southeast of the Schmidt's excavation site, 4 pieces (inv. no. 16194-16197).

29 March 1983

M. Bulat and J. Šimić collected pottery finds during a field survey, when they collected 31 pieces, mainly pottery fragments (inv. no. AP-P-61-91).

1984

The field survey was conducted in two stages by J. Šimić, during which 50 surface finds were collected (inv. no. AP-P-705-751, 908-910).

6-27 May 1985

J. Šimić carried out an archaeological survey and gathered a substantial number of items, mainly from the Eneolithic and the Bronze Age, 356 pieces of which were entered into inventory (inv. no. AP-P-923-1278).

24 June 1985

During a field survey at the location of „Poljotehnika“ J. Šimić collected surface finds (inv. no. AP-P-920-921).

6-12 May 1986

A protective archaeological research was carried out by J. Šimić. Out of the collected materials, 426 archaeological items entered the inventory (inv. no. AP-P-1279-1704).⁴³

⁴³ Osim kronološki navedenog materijala, u inventarnim se knjigama nalazi velika količina nalaza sa Sarvaša za koju ne postoje podaci o načinu i vremenu prikupljanja (inv. br. AP 3310-3314, 4838-5189, 5214, 5461, 5422, 5759) te sanduci s ljudskim ostatcima koji nose oznaku „R. R. Schmidt“, ali bez jasnog konteksta pronalaska.

⁴³ Besides chronologically listed materials, there are a large number of entries in the inventory books regarding the finds from Sarvaš in which there is no information on the methods and time they were acquired (inv. no. AP 3310-3314, 4838-5189, 5214, 5461, 5422, 5759), as well as the entries regarding the cases labelled „R. R. Schmidt“ that contained human remains, but without a clear context of their discovery.

NEOLITIK THE NEOLITHIC

STARČEVAČKA KULTURA THE STARČEVO CULTURE

Najstariji horizont na Sarvašu pripada razdoblju mlađega kamenoga doba, odnosno ranoga i srednjega neolitika, koji je obilježen starčevačkom kulturom. Na osnovi dosadašnjih spoznaja i stanja istraženosti utvrđeno je kako je starčevačka kultura prva predstavnica neolitika na prostoru kontinentalne Hrvatske. U svom središnjem dijelu rasprostiranja nalazimo je na prostoru južnog Banata i Bačke, Srijema, Slavonije i djelomično sjeverozapadne Hrvatske do okolice Bjelovara, u istočnoj i djelomično centralnoj Bosni, čitavoj užoj Srbiji, Kosovu i sjevernoj Metohiji (Dimitrijević 1974, 59; 1979a, 116, Minichreiter 1992a, 5, Balen 2005, 25).

Starčevačka kultura sastavni je dio velikog kompleksa Starčevo-Körös-Criș kulturnih ranoneolitičkih grupa koji je obuhvaćao: monokromnu keramiku u Tesaliji, Protosesklo kulturu u sjevernoj Grčkoj, kulturu Anzabegovo-Vršnik u sjevernoj Makedoniji, kulturu Čavdar-Kremikovci-Karanovo u Bugarskoj te kulturu Körös u južnoj i istočnoj Mađarskoj i dijelu Rumunjske (Dimitrijević 1974, 60; 1979a, 139, Minichreiter 1992a, 5; 2007, 14).

The earliest horizon at Sarvaš belongs to the Late Stone Age, that is the Early and Middle Neolithic, marked by the Starčevo culture. Studies to date confirmed that the Starčevo culture was the first Neolithic culture in the Croatia inlands. The central part of the area it occupied comprises of South Banat and Bačka, Syrmia, Slavonia, partly Northwest Croatia to the surroundings of Bjelovar, East and partly Central Bosnia, Serbia Proper, Kosovo and North Metohija (Dimitrijević 1974, 59; 1979a, 116, Minichreiter 1992a, 5, Balen 2005, 25).

The Starčevo culture is a part of a greater complex of the Starčevo-Körös-Criș Early Neolithic cultural groups, which includes: monochrome pottery in Thessaly, the proto-Sesklo culture in North Greece, the Anzabegovo-Vršnik culture in North Macedonia, the Čavdar-Kremikovci-Karanovo culture in Bulgaria, and the Körös culture in South and East Hungary and some parts of Romania (Dimitrijević 1974, 60; 1979a, 139, Minichreiter 1992a, 5; 2007, 14).

Prvi nalazi starčevačke kulture na području Hrvatske potječu iz 1894. godine s položaja Gimnazije u Vukovaru, a upravo su nalazi s istraživanja R. R. Schmidta na lokalitetima Sarvaš i Vučedol, prva ispravno atribuirana objava te kulturne pojave (Schmidt 1945, 113, 115, 130, 210, Balen 2005, 25). Premda je poznat vrlo velik broj starčevačkih nalazišta, a na mnogima od njih su obavljena i arheološka istraživanja, do danas nije uspostavljen jedinstven kronološki sustav. Razlog tome prvenstveno leži u vrlo širokom području njezina rasprostiranja, ali i karakteru istraženih nalazišta koja su uglavnom jednoslojna, bez vertikalne ili horizontalne stratigrafije. Nedostatak postojećih periodizacija starčevačke kulture leži u tome što su prvenstveno utemeljene na ukrašavanju i slikanju keramike, dok su ostali aspekti, kao što je gruba, neukrašena keramika u potpunosti zanemareni (Dimitrijević 1974, 68).

Istraživanja koja su provedena sedamdesetih godina u Vinkovcima i okolici Slavenskog Broda poslužila su S. Dimitrijeviću kao baza za detaljnu razradu kronološkog i tipološkog sustava starčevačke kulture koji ju je podijelio u sedam stupnjeva: monokrom, linear A, linear B, girlandoid, spiraloid A, spiraloid B i final (tip Ždralovi) (Dimitrijević 1974, 69-70; 1979a, 241-252, Minichreiter 1992a, 7-8; 2007, 16-18). Na temelju arheoloških otkrića na lokalitetu Pepelana kod Virovitice, K. Minichreiter nadopunila je periodizaciju S. Dimitrijevića stupnjem linear C, kao obilježjem zapadnih krajeva sjeverne Hrvatske, a istodobnim sa stupnjem spiraloid A istočne Slavonije (Minichreiter 1992a, 20).

U okvirima relativne kronologije, periodizacija S. Dimitrijevića koristi se za datiranje lokaliteta na području Hrvatske premda je podložna mnogim kritikama, a već je i sam Dimitrijević navodio kako su određeni stupnjevi hipotetičkog karaktera (Dimitrijević 1969a, 30).⁴⁴ Naime, spomenuta podjela bazirana je na malom broju tek djelomično istraženih lokaliteta i vrlo je teško pojedine lokalitete, ukoliko nedostaju signifikantni ukrasi i oblici, precizno opredijeliti u određeni stupanj. Novija arheološka istraživanja donijela su veće površine istraženih lokaliteta, ali i serije apsolutnih datuma koji će svakako utjecati na relativnu i unutarnju kronologiju starčevačke kulture. U posljednje vrijeme sve veći broj znanstvenika, priklanja se tumačenju Dubravke Nikolić kako na teritoriju Srbije i Hrvatske postoje dva razvojna stupnja

The earliest finds belonging to the Starčevo culture were discovered at the location of the High School in Vukovar in 1894. The finds discovered during R. R. Schmidt's excavations in Sarvaš and Vučedol were the first to be correctly attributed to this cultural phenomenon (Schmidt 1945, 113, 115, 130, 210, Balen 2005, 25). Despite the fact that a large number of the Starčevo culture sites have been recorded, many of which being subject to archaeological research, a uniform chronological system has not yet been established. This is mainly because the culture was widely spread. Furthermore, the very character of the sites contributed to this, because they are generally composed of only one layer, without vertical or horizontal stratigraphy. The problem with the existing periodisations lies in the fact that they focus mainly on pottery decorations and painting, whereas the other aspects, such as undecorated coarse pottery, are completely neglected (Dimitrijević 1974, 68).

The excavations undertaken during the 1970s in Vinkovci and in the vicinity of Slavonski Brod were used by S. Dimitrijević as the basis for developing an elaborate chronological and typological system of the Starčevo culture, which he divided into seven phases: Monochrome, Linear A, Linear B, Girlandoid, Spiraloid A, Spiraloid B, and Final (Ždralovi Type) (Dimitrijević 1974, 69-70; 1979a, 241-252, Minichreiter 1992a, 7-8; 2007, 16-18). According to archaeological discoveries at the site of Pepelana near Virovitica, K. Minichreiter added to the periodisation developed by Dimitrijević an additional phase Linear C, typical to the western parts of North Croatia and contemporary to the Spiraloid A phase in East Slavonia (Minichreiter 1992a, 20).

Within the framework of the relative chronology, the periodisation by S. Dimitrijević is used for dating of the sites in Croatia, although it can be subject to criticism, and even Dimitrijević himself claimed that certain levels were merely hypothetical (Dimitrijević 1969a, 30).⁴⁴ The aforementioned division is, in fact, based on a small number of partially studied sites, and it is rather difficult to classify the sites without distinct decorations and forms. With recent archaeological excavations, today we have larger surface areas of examined sites, as well as the series of absolute dates, which will most certainly affect the relative and internal chronology of the Starčevo culture. Lately, an increasing number of scholars

⁴⁴ Osim Dimitrijevićeve periodizacije za starčevačku kulturu, postoje i periodizacije drugih autora, napose Vladimira Miloševića (1949), Dragoslava Srejića (1969; 1971; 1972), Drage Arandžević-Garašanin (1954), Milutina Garašanin (1971; 1979; 1982) i Nenada Tasića (1997).

⁴⁴ Besides the periodisation for the Starčevo culture by Dimitrijević, there are periodisations devised by other authors, such as Vladimir Milošević (1949), Dragoslav Srejić (1969; 1971; 1972), Draga Arandžević-Garašanin (1954), Milutin Garašanin (1971; 1979; 1982) i Nenad Tasić (1997).

Slika 20. Ulomak keramičke posude s reljefnim prikazom shematiziranog ženskog lika, starčevačka kultura, kat. 27 / Figure 20. Ceramic bowl fragment with a schematic female form in relief, the Starčevo culture, cat. no. 27

starčevačke kulture koji bi odgovarali Starčevo linear B i spiralooid B prema periodizaciji S. Dimitrijevića, odnosno Starčevo II i III prema Arandelović-Garašanin (Nikolić 2005, 63-65).

Prema dostupnim apsolutnim datumima, trajanje starčevačke kulture u njezinim središnjim dijelovima rasprostiranja smješteno je u razdoblje između 6200. i 5400. god. pr. Kr.⁴⁵ (Whittle et al. 2002, 64). Na području istočne Hrvatske dobivena je serija apsolutnih datuma koji trajanje starčevačke kulture stavljaju u raspon od 6100. do 5000. god. pr. Kr. Navedeni datumi rezultat su analize uzoraka s lokaliteta Zadubravlje, Slavonski Brod-Galovo, Virovitica-Brekinja, Tomašanci-Palača kod Đakova, Selci Đakovački-Kaznica-Rutak, Sopot i Ervenica kod Vinkovaca. Apsolutni datum na lokalitetu Zadubravlje kreću se u rasponu od 5930. do 5040. god. pr. Kr. (Krajcar-Bronić et al. 2004, 10). Lokalitet Slavonski Brod-Galovo apsolutno je datiran u rasponu od 6070. do 4960. god. pr. Kr. (Krajcar-Bronić 2007, 193). Na lokalitetu Virovitica-Brekinja dobiveni su datum u rasponu od 5520. do 5080. god. pr. Kr., a na lokalitetu Tomašanci Palača kod Đakova u rasponu od 5660. do 5300. god. pr. Kr. te datiraju naselja u kasnu fazu starčevačke kulture (Đukić 2014, 93, Balen, Gerometta 2011, 84). Na lokalitetu Selci Đakovački-Kaznica-Rutak dobiveni su datum u rasponu od 5895. do 5200. god. pr. Kr. (Šošić Klindžić, Hršak 2014, 28). Na loka-

accept the interpretations by Dubravka Nikolić, who claims that there are two degrees of development of the Starčevo culture on the territory of Serbia and Croatia matching the Starčevo Linear B and Spiralooid B phases, based on the periodisation by S. Dimitrijević, that is the Starčevo II and Starčevo III phases, as defined by Arandelović-Garašanin (Nikolić 2005, 63-65).

According to the ascertainable absolute dates, the Starčevo culture, in the central parts of the area it occupied, lasted from about 6200 to 5400 BC⁴⁵ (Whittle et al. 2002, 64). In East Croatia, the series of absolute dates for the Starčevo culture ranges from 6100 to 5000 BC. These dates are based upon the analysis of the samples from the sites of Zadubravlje, Slavonski Brod-Galovo, Virovitica-Brekinja, Tomašanci-Palača near Đakovo, Selci Đakovački-Kaznica-Rutak, Sopot and Ervenica near Vinkovci. The absolute dates for the site of Zadubravlje range from 5930 to 5040 cal BC (Krajcar-Bronić et al. 2004, 10). The site of Slavonski Brod-Galovo is absolutely dated from 6070 to 4960 cal BC (Krajcar-Bronić 2007, 193). For the site of Virovitica-Brekinja the absolute dates range from 5520 to 5080 cal BC, whereas for the site of Tomašanci-Palača near Đakovo they range from 5660-5300 cal BC, which places these settlements in the later phase of the Starčevo culture (Đukić 2014, 93, Balen, Gerometta 2011, 84). At the site of Selci Đakovački-Kaznica-Rutak the dates range from

45 Serija apsolutnih datuma na teritoriju Srbije dobivena je na lokalitetima: Blagotin-Poljna, Lepenski Vir, Padina, Starčevo-Grad, Perlez-Batka, Sajan-Domboš, Kudoš-Šašinci, Golokut-Vizić, Donja Branjevina, Topole-Bač, Vinogradi-Bečaj, Ribnjak-Bečaj, Ludoš-Budžak, Biserna obala Nosa. Najraniji datum za starčevačku kulturu dobiven je na temelju analiziranja tri uzorka kosti s lokaliteta Blagotin-Poljana, a dao je datume oko 6400. pr. Kr dok je najmlađi datum od oko 5300. pr. Kr. dao lokalitet Golokut-Vizić također na temelju analize uzoraka kosti (Whittle et al. 2002, 66, 113-114).

45 The series of absolute dates for the territory of Serbia was devised after the excavations at the sites in: Blagotin-Poljna, Lepenski Vir, Padina, Starčevo-Grad, Perlez-Batka, Sajan-Domboš, Kudoš-Šašinci, Golokut-Vizić, Donja Branjevina, Topole-Bač, Vinogradi-Bečaj, Ribnjak-Bečaj, Ludoš-Budžak, Biserna obala Nosa. The earliest date for the Starčevo culture is based on the analysis of three bone samples from the site of Blagotin-Poljana, whereas the latest date was determined by analysing the bone sample discovered at the site of Golokut-Vizić (Whittle et al. 2002, 66, 113-114).

litetu Sopot istražen je objekt starčevačke kulture datiran u razdoblje od 6060. do 5890. god. pr. Kr. (Krznarić-Škrivanko 2011, 215). Starčevački sloj na lokalitetu Vinkovci-Ervenica apsolutno je datiran u rasponu od 5840. do 5560. god. pr. Kr. (Majković 2014, 102). Na pojedinim lokalitetima uočen je vrlo širok raspon apsolutnih datuma, što je svakako posljedica dviju ili više faza nastanjanja (Šošić Klindžić, Hršak 2014, 25).

Na prostoru savsko-dravskog međuriječja starčevačka kultura obilježena je pojavama sjedilačkog načina života, zemljoradnje, pripitomljavanja biljaka i životinja. Ove se pojave u arheološkom materijalu manifestiraju kroz nalaze keramike, kamenih i koštanih izrađevina te biljnih i životinjskih ostataka. Nositelji starčevačke kulture svoja su naselja smještali na visokim terasama uz riječne tokove, kao što je to slučaj u Sarvašu, na niskim brežuljcima u blizini vodotoka ili na blago povišenim terenima u ravnici uz manji vodotok, vrlo često na rubu močvarnog područja. Njihov položaj diktirala je blizina dostupnih prirodnih resursa (Minichreiter 1992a, 37; 2001, 201, Marković 1993, 115). Istraživanjima je utvrđeno kako starčevačka naselja nisu udaljena jedna od drugih, nego su međusobno grupirana na udaljenosti od 3 do 5 km (Minichreiter 1992a, 37). Takvo grupiranje uočeno je uz rub rijeke Drave gdje se starčevački lokaliteti mogu pratiti od nalazišta Osijek-Retfala na zapadu pa sve do Erduta na istoku.

Za starčevačku kulturu karakteristični su jamski objekti, odnosno zemunice. One su nepravilnog oblika, s malim rupama za kolce koji su nosili konstrukciju krova i zidova. Međutim, treba reći da je starčevačka kultura poznavala i nadzemni tip objekata, ali je takav vid gradnje na dosad istraženim lokalitetima zastupljen u manjoj mjeri (Dizdar, Krznarić-Škrivanko 2000, 10).

R. R. Schmidt u objavi neolitičkog razdoblja navodi tri sloja (Ia, Ib i II) ukupne debljine 4,60 m. Prvo naselje se nalazilo na dubini od 8,20 m, a treće seže do 3,60 m (4 m) (Schmidt 1945, 129, 160). U objavi starčevačkog materijala navodi dva sloja: I-a na dubini od 8,20 do 7,40 m i I-b na relativnoj dubini od 7,40 do 4,90 m.⁴⁶ Osim toga spominje i neolitičko naselje sa zemunicama kao najstariji horizont Sarvaša (8,20-7,40) (Schmidt 1945, 129). R. R. Schmidt je objavio svega nekoliko nalaza, a to su četiri posude, jedan ulomak s figuralnim prikazom, četiri oslikana ulomka keramike te jedan žrtvenik na

5895 to 5200 cal BC (Šošić-Klindžić, Hršak 2014, 28). At the site of Sopot an object, dated from 6060 to 5890 cal BC, was studied (Krznarić-Škrivanko 2011, 215). The Starčevo layer at the site of Vinkovci-Ervenica is absolutely dated from 5840 to 5560 cal BC (Majković 2014, 102). At some sites the absolute date range is rather wide, which is the result of two or more settlement phases (Šošić Klindžić, Hršak 2014, 25)

In the Sava-Drava interfluvium, the Starčevo culture is characterised by a sedentary way of life, agriculture, plant and animal domestication. This is evident from the pottery finds, stone and bone artefacts, and the remains of plants and animals. The bearers of the Starčevo culture built their settlements on elevated terraces located near larger rivers, as in the case of Sarvaš, as well as small hills near water streams or smaller elevations in plains, again near water streams, and, very often, near swamps. Their exact position depended on the accessibility of natural resources (Minichreiter 1992a, 37; 2001, 201, Marković 1993, 115). The excavations established that the settlements were not distant from each other, but rather, they were clustered at the distance between 3 and 5 km (Minichreiter 1992a, 37). Such a group of settlements can be found along the bank of the river Drava where a series of archaeological sites attributed to the Starčevo culture was discovered, from the site of Osijek-Retfala in the west to the site of Erdut in the east.

The construction of pit-dwellings was typical for the Starčevo culture. They were irregularly shaped with small openings for poles that carried the roof and walls construction. The above-ground construction is also present in the Starčevo culture settlements, but it is less frequent among the known sites (Dizdar, Krznarić-Škrivanko 2000, 10).

When R. R. Schmidt published the materials from the Neolithic period, he mentioned three layers (Ia, Ib and II) 4,60 m thick. The first settlement was discovered at the depth of 8,20 m, whereas the third reaches 3,60 m (4 m) (Schmidt 1945, 129, 160). As for the materials belonging to the Starčevo culture, he distinguished two layers: Ia at the depth from 8,20 to 7,40 m and Ib at the relative depth from 7,40 to 4,90 m.⁴⁶ He also mentioned a Neolithic pit-dwelling settlement as the earliest horizon at Sarvaš (8,20-7,40) (Schmidt 1945, 129). R. R. Schmidt published just a few finds, that is, four pots, a fragment with a figural representation, four

46 R. R. Schmidt u objavi starčevačkih nalaza koristi naziv starčevačka kultura (Starčevo-Kultur) u smislu „sjevernobalkanske keramike stupnja A“ (Schmidt 1945, 113, 129, 131, 159, 160), a na nekim mjestima koristi i naziv „grupa“ (Schmidt 1945, 130).

46 When R. R. Schmidt published these materials, he used the term “the Starčevo culture” (*Starčevo-Kultur*), referring to “North-Balkan pottery of the phase A” (Schmidt 1945, 113, 129, 131, 159, 160). Sometimes he uses the term “the Starčevo group” (Schmidt 1945, 130).

Slika 21. Rekonstruirani žrtvenik, starčevačka kultura, kat. 28 / Figure 21. Reconstructed altar, the Starčevo culture, cat. no. 28

četiri nožice (Schmidt 1945, 128, 128, T. 74, 4).⁴⁷ U spominjanju starčevačkog materijala D. Arandelović-Garašanin navodi kako se u najdubljim slojevima pojavljuje gruba keramika s ornamentom u barbotinskoj tehnici, dok se u nešto kasnijoj fazi, počevši od dubine 5,80 m, javlja slikana keramika s bijelim geometrijskim motivima, a potom i keramika s istim motivima slikanim tamnom bojom. U sloju s oslikanom keramikom, na dubini od 5,60 m, spominje i ulomak s plastičnom nalijepljenom figurom, a na dubini 5,40 m javlja se kanelirana keramika (Arandelović-Garašanin 1954, 45). S. Dimitrijević je utvrdio da najviše starčevačkih nalaza potječe iz blokova A i B. U bloku B nalazi potječu iz dubine 5,80-4,80 m a u bloku A na istim se dubinama (7,30-4,30 m) osim starčevačke javlja i sopotska keramika (Dimitrijević 1969a, 15). U kasnijim objavama, sarvaški materijal starčevačke kulture prisutan je kod različitih autora gdje je zbog nedostatka dokumentacije opisan prema svojim stilskim karakteristikama.⁴⁸

U fundusu Muzeja Slavonije izdvojeno je nekoliko predmeta koji pripadaju starčevačkoj kulturi. Uglavnom se radi se o ulomcima keramičkih posuda, dok nije sačuvana niti jedna cjelovita posuda (kat. 1-28). Većina ulomaka potječe iz kvadranta A i B te su pronađeni na dubini od 7,20 do 4 m relativne dubine.

Uvidom u građu utvrđeno je kako među oblicima keramičkog posuđa dominiraju posude grube fature dok su fine i oslikane posude zastupljene u znatno manjoj mjeri. Gruba keramika ima debljine stijenki od 2,1 cm do 0,5 cm.

painted fragments and a four-legged altar (Schmidt 1945, 128, 128, T. 74, 4).⁴⁷ When referring to the materials of the Starčevo culture, D. Garašanin claimed that coarse pottery with barbotine ornaments appeared in the site's deepest layers, while in the later phase, discovered at the depth of 5,80 meters, we have decorated pottery with white geometrical motifs, and further on, the pottery with same motifs in dark colours. In the layer containing painted pottery, at the depth of 5,60 meters, he mentioned a fragment with a relief figure attached, while the fluted pottery appeared at the depth of 5,40 meters (Arandelović-Garašanin 1954, 45). S. Dimitrijević determined that the majority of artefacts belonging to the Starčevo culture were found in the blocks A and B. The block B contained such finds at the depth between 5,80 and 4,80 meters, while in the block A, at the depths between 7,30 and 4,30 meters, the pottery of the Sopot culture can also be found together with the Starčevo culture pottery (Dimitrijević 1969a, 15). Later, the materials of the Starčevo culture discovered at Sarvaš were published by various authors, who described them according to their stylistic properties, due to the lack of documentation.⁴⁸

The Museum of Slavonia holds several artefacts belonging to the Starčevo culture, mainly pottery fragments, while none of the pots are fully preserved (cat. no. 1-28). They were mostly found in the quadrants A and B at the relative depth between 7,20 and 4 meters.

By examining the materials, it was established that among the pottery forms the coarsely manufactured pots are prevalent, whereas the fine and painted pottery is less represented

47 Posude na slici 74, pod brojem 2 i 6 ne pripadaju starčevačkoj, već sopotskoj kulturi.

48 Arandelović-Garašanin 1954, 8, 16, 18, 2, 45, 133, Dimitrijević 1969a, 98, T. 2, 2, Minichreiter 1992a, 21, sl. 21, 1, 4, 6, 9, 8, T. 10, 1-10, Marković 1994, 249, T. 1, 4-7, Šimić 1995b, 8, kat. 2.1, Balen 2005, 26, sl. 18, 19, Rajković 2014, 80, kat. 222.

47 The vessels 2 and 6 on the fig. 74 do not belong to the Starčevo, but to the Sopot culture.

48 Arandelović-Garašanin 1954, 8, 16, 18, 2, 45, 133, Dimitrijević 1969a, 98, T. 2, 2, Minichreiter 1992a, 21, fig. 21, 1, 4, 6, 9, 8, T. 10, 1-10, Marković 1994, 249, T. 1, 4-7, Šimić 1995b, 8; cat. no. 2.1, Balen 2005, 26, fig. 18, 19.

Zajedničko im je svojstvo da su izrađene od nedovoljno pročišćene gline, a boja varira od oker do sivih tonova. Prema oblicima izdvojene su jednostavne, zaobljene zdjele (kat. 1, 3, 4), lonci S-profilacije (kat. 5-7), lonci s cilindričnim vratom (kat. 8) i lonci zaobljenog tijela (kat. 9-11,14-17, 22). Osim toga, izdvojen je ulomak zdjele na nozi finije fature (kat. 2). Od ukrasa prisutno je plastično modeliranje (kat. 1, 4, 7, 10, 12, 14-16, 21, 23, 27) te obični (kat. 6, 11, 14-17, 18, 21, 26) i kanelirani barbotin (kat. 8, 20). Zastupljena je i impresso-tehnika ukrašavanja (kat. 13, 19, 22) te štipanje vrhovima prstiju (kat. 24). Fina keramika, zaglađene površine nosi tragove crvene boje (kat. 3). Tragovi ugačanosti prisutni su i u obradi unutrašnje površine posuđa. Slikana keramika zastupljena je jednim ulomkom trbuha oslikanog bijelom bojom na crvenkasto- smeđoj podlozi (kat. 9).⁴⁹ Među materijalom nerazmjerno dominiraju ulomci trbuha, dok su ostali dijelovi (dno, rubovi, noge) prisutni u znatno manjem broju. Posebno se ističe ulomak veće posude grube fature na kojoj je modeliran ženski lik s raširenim rukama, savijenim u laktu i okrenutim prema gore (orant) (kat. 27). Radi se o često publiciranom predmetu starčevačke kulture (Schmidt 1945, 128, Šimić 1995b, 9, kat. br. 2.1, Dimitrijević, Težak-Gregl, Majnarić-Pandžić 1998, 72, sl. 6, Minichreiter 1992a, 21, sl. 21, 8; 2000, sl. 3, Balen 2005, 26, Rajković 2014, 80, kat. 222). Slični prikazi pronađeni su na keramičkom ulomku iz Slavanskog Broda te dva ulomka iz Vinkovaca (Minichreiter 2000, 6). Drugi predmet je žrtveni stolić, tj. žrtvenik sa četvrtastim recipijentom te izvučenim rubom s plastičnim rogolikim protomama na uglovima, postavljenim na četiri zoomorfne noge (kat. 28).⁵⁰ S. Dimitrijević je nalaze starčevačke kulture isprva datirao u stupanj spiraloid A (Dimitrijević 1968, 27). U kasnijim objavama nalaze je stavio u girlandoid stupanj, a tog je mišljenja i Z. Marković (Dimitrijević 1974, T. IV, 6-10, Marković 1994, 71). K. Minichreiter je nalaze sa Sarvaša opredijelila u ranoklasični stupanj linear B i girlandoid (Minichreiter 1992a, 22; 1992b, 10; 1997, 21-22).

49 R. R. Schmidt donosi prikaz oslikanih ulomaka starčevačke kulture (Schmidt 1945, 129, T. 74 A-1). S. Dimitrijević donosi podatak kako se za primjerke oslikane keramike ne može utvrditi gdje se nalaze i da su vjerojatno izgubljeni za vrijeme rata (Dimitrijević 1969a, 69). U Muzeju Slavonije pronađen je tek jedan primjerak oslikan bijelom bojom (kat. 9).

50 Slični žrtvenici pronađeni su u Zadubravlju, Pepelanama, Kaniškoj lvi i Cerničkoj Šagovini (Minichreiter 1992b, 7, 10, Težak-Gregl 2003, 43-48).

here. The walls of the coarse pottery are from 0,5 to 2,1 cm thick. What they have in common is that they were made of impure clay, and that their colour varies from ochre to grey. According to their form, we can distinguish simple rounded bowls (cat. no. 1, 3, 4), S-profiled pots (cat. no. 5-7), the pots with cylindrical necks (cat. no. 8), and pots with rounded bodies (cat. no. 9-11,14-17, 22). Furthermore, a bowl on a foot of finer manufacture can be distinguished, as well (cat. no. 2). There are examples of relief modelling (cat. no. 1, 4, 7, 10, 12, 14-16, 21, 23, 27), plain decorations (cat. no. 6, 11, 14-17, 18, 21, 26) and fluted barbotine decorations (cat. no. 8, 20). *Impresso* technique (cat. no. 13, 19, 22) and pinching decoration (cat. no. 24) are also present. The fine pottery very often has some red paint residue at polished surface (cat. no. 3). Traces of polishing are visible inside the pots. The painted pottery is represented by a fragment of the pot's belly painted white on the reddish-brown surface (cat. no. 9).⁴⁹ Among the materials, the belly fragments are prevalent, while other parts (bases, rims, stems) are scarce. The most prominent is the fragment of a larger pot with a female figure, which has open arms, bent in elbows, and pointed upwards (orant) (cat. no. 27). This Starčevo culture artefact has been frequently published (Schmidt 1945, 128, Šimić 1995b, 9, cat. no. 2.1, Dimitrijević, Težak-Gregl, Majnarić-Pandžić 1998, 72, fig. 6, Minichreiter 1992a, 21, fig. 21, 8; 2000, fig. 3, Balen 2005, 26, Rajković 2014, 80, kat. 222). Similar decorations are present on the pottery fragments from Slavonski Brod, and on two pieces found in Vinkovci (Minichreiter 2000, 6). The second artefact is a small sacrifice table, that is an altar, with a rectangular container and an extended rim that has horn-shaped protomas applied on the corners, set on four zoomorphic feet (cat. no. 28).⁵⁰

At first, S. Dimitrijević dated these finds in the Spiraloid A phase (Dimitrijević 1968, 27). Later he placed them in the Girlandoid phase, and Z. Marković also agreed with this dating (Dimitrijević 1974, T. IV, 6-10, Marković 1994, 71). K. Minichreiter dated the finds from Sarvaš in the Early Classical Linear B and Girlandoid phase (Minichreiter 1992a, 22; 1992b, 10; 1997, 21-22).

49 R. R. Schmidt brings an overview of painted fragments belonging to the Starčevo culture (Schmidt 1945, 129, T. 74 A-1). S. Dimitrijević claimed that these fragments cannot be located and that they were probably lost during the Second World War (Dimitrijević 1969a, 69). A single white painted fragment was found in the Museum of Slavonia (cat. no. 9).

50 Similar altars were discovered at Zadubravlje, Pepelane, Kaniška lva i Cernička Šagovina (Minichreiter 1992b, 7, 10, Težak-Gregl 2003, 43-48).

SOPOTSKA KULTURA

THE SOPOT CULTURE

Analiza pokretnog materijala utvrdila je kako su položaj Gradac, nakon starčevačke, naselili nosioci sopotske kulture. Sopotska kultura predstavnik je klasične zemljoradničke populacije koja je ove krajeve naseljavala u vrijeme kasnoga neolitika te ranoga enolitika sjeverne Hrvatske (Dimitrijević 1979a, 270, Marković 2012, 135-147). Prema tumačenju S. Dimitrijevića razvila se na temeljima starčevačke kulture pod snažnim utjecajem vinčanskoga kulturnoga kruga. Naime, nastanak sopotske kulture sagledava se na način da je starosjedilačka starčevačka kultura nastavila svoju egzistenciju i nakon pojave vinčanske kulture, preuzevši početno samo neke od njezinih tekovina. U takvim okolnostima došlo je do transformacije u sopotsku kulturu (Dimitrijević, Težak-Gregl, Majnarić-Pandžić 1998, 83). Matično područje rasprostiranja sopotske kulture definirano je potezom Ilok-Sremska Rača na istoku do rijeke Orljave, Donjeg Miholjca i

The analysis of the movable finds showed that Gradac, following the Starčevo culture period, was settled by the the Sopot culture population. This culture was comprised of quintessentially agricultural population, which inhabited the region during the Middle and Late Neolithic, as well as the Early Eneolithic in North Croatia (Dimitrijević 1979a, 270, Marković 2012, 135-147). According to S. Dimitrijević, it evolved from the Starčevo culture under a strong influence of the Vinča cultural group. The emergence of the Sopot culture is viewed as the transformation of the native Starčevo culture that continued to exist after the Vinča culture appeared by adopting some of its characteristic (Dimitrijević, Težak-Gregl, Majnarić-Pandžić 1998, 83). The main area of the culture lied between Ilok and Srijemska Rača in the east and the River Orljava, Našice and Donji Miholjac in the west, where it bordered the Korenovo culture. In its later stage, the

Našica na zapadu gdje graniči s korenovskom kulturom. Krajnja granica na zapadu definirana je brdskim sklopom Medvedinca-Kalnik i to u njezinoj kasnoj fazi. Prema jugu širila se preko rijeke Save na teritorij današnje Bosne te prema sjeveru preko rijeke Drave. U vrijeme sopotske kulture, u Srijemu i Bačkoj egzistirala je vinčanska kultura, u sjeverozapadnoj Hrvatskoj korenovska kultura iz kompleksa linearno-trakaste keramike, a u zapadnoj Mađarskoj također su egzistirale kulture linearno-trakastog kompleksa (Dimitrijević 1968, 12-30; 1979a, 266-267, Marković 1985a, 52-55; 1994, 82-86).

Sopotsku kulturu kao samostalnu pojavu prvi je izdvojio V. Milošević 1949. godine i to kao Slavonsko-srijemski poststarčevački neolit te ju nazvao Slavonsko-srijemskom kulturom, ali i Bapsko-lendelskom kulturom, a negdje i Lendelsko-slavonskom kulturom. Podijelio ju je u četiri stupnja, koje je vremenski poistovjetio s trajanjem vinčanske kulture (stupnjevi Vinča A-D) (Milošević 1949, 83).

Ovom kulturom najviše se bavio S. Dimitrijević koji je u svojoj disertaciji iz 1959. godine predložio naziv bapsko-lendelska kultura (Dimitrijević 1959). Definirao ju je na temelju starog materijala i manjih vlastitih istraživanja 1957. godine u Vinkovcima i okolici. Iskopavanja u Bapskoj, koja je S. Dimitrijević proveo 1964. godine, dovela su do potrebe za promjenom naziva ove kulture te je predložen naziv sopotsko-lendelska kultura. Naziv "lendelska" upotrijebljen je u priličnoj mjeri uvjetno, jer se time željela naglasiti njezina srodnost s lendelskim kulturnim kompleksom u Mađarskoj, Slovačkoj i Češkoj (Dimitrijević 1969a, 51). Do novih promjena došlo je otkrivanjem sopotskih nalazišta u zapadnoj Mađarskoj gdje je ova manifestacija izdvojena kao kultura Sopot-Bicske. Time je protolendelski karakter sopotske kulture došao u pitanje te je S. Dimitrijević predložio alternativni naziv sopotska kultura, koji je kasnije općeprihvaćen u literaturi (Dimitrijević 1979a, 264).

Širenjem sopotske kulture nastajali su novi regionalni tipovi kao svojevrsna simbioza sa susjednim kulturnim manifestacijama. Tako na prostoru sjeverozapadne Hrvatske dolazi do sopotizacije korenovske kulture kojom nastaje brezovljanski tip, datiran u stupanj IB s trajanjem u stupanj II sopotske kulture (Dimitrijević 1979a, 266-267, Marković 1984, 13). S malog broja lokaliteta u okolici Našice i Donjeg Miholjca izdvojen je tip Ražište kao mješavina nastala na starčevačkom supstratu, s vidljivim utjecajima iz kruga linearnotrakaste i vinčanske kulture (Marković 1984, 15; 1985a, 49-51). Tip Pepelana, mlađa je pojava i vezan je uz lendelske grupe, a protezao se na području između Križevaca i Virovitice (Dimitrijević 1979a, 266-267, 298-299, Marković 1994, 76-

culture's utmost western border was defined by the Medvedinca-Kalnik mountain chain. In the south it stretched across the Sava to the territory of the present-day Bosnia, whereas in the north it crossed the river Drava. The Sopot culture was contemporary to the Vinča culture in the regions of Syrmia and Bačka and the Korenovo culture in Northwest Croatia, which belonged to the linear pottery complex. The cultures belonging to the linear complex were also present in West Hungary (Dimitrijević 1968, 12-30; 1979a, 266-267, Marković 1985a, 52-55; 1994, 82-86)

The Sopot culture was first regarded as a distinct phenomenon by V. Milošević. In 1949 he called it *the Slavonian-Syrmian post-Starčevo Neolithic*, and later *the Slavonian-Syrmian culture*, or *the Bapska-Langyel culture*, and sometimes even *the Langyel-Slavonian culture*. He divided it into four phases, equivalently to the periodisation of the Vinča culture (Vinča A-D phases) (Milošević 1949, 83).

S. Dimitrijević, who studied the culture the most, suggested in his dissertation from 1959 that it should be called the Bapska-Langyel culture (Dimitrijević 1959). He defined the culture based on some older materials and his own researches in Vinkovci and its surroundings in 1957. The excavations S. Dimitrijević conducted in Bapska during 1964 made him change his mind about the culture and rename it to the Sopot-Langyel culture. The word "Langyel" was introduced solely to imply there are certain affinities this culture shares with the Langyel cultural complex in Hungary, Slovakia and the Czech Republic (Dimitrijević 1969a, 51). The discovery of the sites in West Hungary, where the phenomenon was identified as the Sopot-Bicske culture, brought yet another change. It raised certain suspicions regarding the proto-Langyel character of the culture, therefore Dimitrijević suggested an alternative name, the Sopot culture, which was later widely accepted (Dimitrijević 1979a, 264).

The expansion of the Sopot culture led to a differentiation of various regional types, as the result of symbiosis with the neighbouring cultures. Thus, we find a *sopotised* variety of the Korenovo culture in West Croatia that spawned the Brezovljani type, dated to the IB phase and also during the II phase of the Sopot culture (Dimitrijević 1979a, 266-267, Marković 1984, 13). At several sites in the vicinity of Našice and Donji Miholjac we find the Ražište type, based on the Starčevo culture substrate, but with visible influences of the Linear and Vinča cultures (Marković 1984, 15; 1985a, 49-51). The Pepelana type is a later phenomenon related to the Langyel group, discovered in the area between Križevci and Virovitica (Dimitrijević 1979a, 266-267, 298-299, Marković 1994, 76-86).

Slika 22. Rekonstruirani lonac, sopotska kultura, kat. 29/ Figure 22. Reconstructed pot, the Sopot culture, cat. no. 29

86). U IV., eneolitičkom stupnju sopotske kulture, na prostoru sjeverozapadne Hrvatske i zapadne Slavonije prisutan je tip Seče, dok se eneolitički horizont sopotske kulture u istočnim krajevima može pratiti na lokalitetima u okolici Đakova i Nove Gradiške te vjerojatno na lokalitetima Sopot kod Vinkovaca i Hermanov vinograd kod Osijeka (Marković 2012, 57). Prodorom na teritorij zapadne Mađarske dolazi do formiranja posebne varijante sopotske kulture nazvane Sopot-Bicske koja će izravno utjecati na formiranje lendelskih kultura (Kalicz, Makkay 1972, 13, Dimitrijević 1979a, 298-299). Prodorom u najzapadnije dijelove Mađarske i Slovačke utječe na formiranje Lužianky kulture, dok u jednom dijelu zapadne Mađarske sopotska kultura egzistira i samostalno (Marković 1984, 13). Prema novijim razmišljanjima mađarskih autora sopotska se kultura, kao strani utjecaj, pojavljuje u Transdanubiji tijekom svog stupnja IB i II. Dijele je na istočnu i zapadnu grupu koje su odijeljene produžetkom granice između brezovljanskog tipa i klasične sopotske kulture. Čini se da je zapadna grupa, koja ima izražene odlike brezovljanskog tipa

In the IV Eneolithic phase of the Sopot culture, discovered in West Croatia and West Slavonia, we find the Seče type. The Eneolithic horizon of the Sopot culture is present at the sites in the vicinity of Đakovo and Nova Gradiška, and probably at Sopot near Vinkovci and Hermanov vinograd near Osijek (Marković 2012, 57). After the Sopot culture penetrated the present-day region of West Hungary, a new variety called the *Sopot-Bicska* culture emerged. This variety influenced directly on the formation of the Lengyel cultures (Kalicz, Makkay 1972, 13, Dimitrijević 1979a, 298-299). It also penetrated to the utmost western region of Hungary, as well as Slovakia, where it influenced the formation of the *Lužianky culture*, whereas in some parts of Hungary the Sopot culture existed independently (Marković 1984, 13). According to some recent Hungarian authors, the Sopot culture, as a foreign influence, appeared in Transdanubia during its IB and II phases. They divide it into two main groups, the Eastern and Western Group, divided by the typological borders of the Brezovljani type and the classical Sopot culture. It seems that the West-

sopotske kulture, u jednoj fazi suvremena i prostorno komplementarna najranijim fazama lenđelske kulture, dok je ta interakcija na prostoru istočne grupe znatno složenija (Regenye 2002, 31).

Na temelju stratigrafskih podataka višeslojnih lokaliteta sjeverne Hrvatske (Klokočevik, Otok, Sopot) S. Dimitrijević je sopotsku kulturu podijelio na tri stupnja: IA, IB, II i III, sinkronizirajući ih sa stupnjevima od Vinča B1 do Vinča D2 (Dimitrijević 1968, 30-52). Z. Marković dodao je IV. stupanj sopotske kulture koji pripada periodu ranoga eneolitika i paralelan je s lenđelskom III i kulturom Tiszapolgar (Marković 1985b, 9-11; 1994, 27-28, 83-85, 89-90; 2012, 135-147). Ovime su postavljeni temelji sopotske kulture, a novija arheološka istraživanja donijela su i niz novih spoznaja koje su nadopunile sliku sopotske kulture te pridonijela njezinu boljem razumijevanju (Dimitrijević, Težak-Gregl, Majnarić-Pandžić 1998, 82-88).

Na osnovi apsolutnih datuma dobivenih suvremenim istraživanjima sopotskih nalazišta Sopot, Slavča, Dubovo-Košno, Osijek-Hermanov vinograd, Otok-Mandekov vinograd i Privlaka-Gradina pokušala se izraditi kronološka tablica stupnjeva sopotske kulture (uz dodatnu podjelu stupnja II na A i B) koja se nastojala uskladiti s relativnom kronologijom S. Dimitrijevića. Prema navedenoj podjeli stupanj IB je datiran u razdoblje između 5480. do 5070. god. pr. Kr, stupanj II A od 5030. do 4770. god. pr. Kr., II B od 4800. do 4250. god. pr. Kr. te stupanj III od 4340. do 3790. god. pr. Kr. (Obelić et al. 2004, 252-256).

Problem navedene periodizacije nalazi se u predugom trajanju sopotske kulture, gdje je stupanj IB visoko datiran, što dovodi u pitanje postojanje stupnja IA, a osim toga, zanezaren je eneolitički, IV. stupanj sopotske kulture. Datumi dobiveni za III. stupanj poklapaju se s trajanjem lasinjske kulture na čitavom području njezina rasprostiranja (Balén et al. 2009, 34, Marković 2012, 64). Datumi koji se ističu svojim odstupanjima svakako su datumi s nalazišta Dubovo-Košno (s datumima u rasponu od 5620. do 4990. god. pr. Kr.), a koji je ovom periodizacijom smješten u stupanj IB sopotske kulture, dok su datumi s nalazišta Hermanov vinograd (u rasponu od 4230. do 3960. god. pr. Kr.), Slavče (od 4540 do 4340. god. pr. Kr.) i Sopota (od 4250. do 3940. god. pr. Kr.), zasigurno pripadali ranoeneolitičkom horizontu. Isto tako, vrlo je teško na temelju keramičkog materijala razlikovati pojedine faze. Kronologija postavljena na tipološkim i stilskim karakteristikama keramike ne pruža dovoljnu preciznost u određivanju pojedinih stupnjeva, kao što je već spomenuto

ern Group, which bears the characteristics of the Brezovljani type, was at some point contemporary and spatially complementary to the earliest phases of the Langyel culture, while this interaction was more complex in the area occupied by the Eastern Group (Regenye 2002, 31).

Based on the stratigraphical data from the multi-layer sites in North Croatia (Klokočevik, Otok, Sopot), S. Dimitrijević divided the Sopot culture into three phases: I A, I B, II and III, synchronising them with the phases from Vinča B1 to Vinča B2 (Dimitrijević 1968, 30-52). Z. Marković introduced the IV phase of the Sopot culture, which belongs to the Early Neolithic and was contemporary to Langyel III and Tiszapolgar cultures (Marković 1985b, 9-11; 1994, 27-28, 83-85, 89-90; 2012, 135-147). Thus the foundations for the Sopot culture were set, and the recent archaeological studies have brought a series of new discoveries that complemented the image of the Sopot culture, contributing to its better understanding (Dimitrijević, Težak-Gregl, Majnarić-Pandžić 1998, 82-88).

The absolute dates, obtained during recent excavations at the Sopot culture sites at Sopot, Slavča, Dubovo-Košno, Osijek-Hermanov vinograd, Otok-Mandekov vinograd and Privlaka-Gradina, allowed the attempt to make a chronological table of the Sopot culture (with additional division of the phase II into sub-phases A and B), according to the relative chronology devised by S. Dimitrijević. Based on this division, the phase IB was dated between 5480 and 5070 BC, phase II A between 5030 and 4770 BC, phase II B between 4800 and 4250 BC, and phase III between 4340 and 3790 BC (Obelić et al. 2004, 252-256).

The problem regarding this periodisation lies in the long duration of the Sopot culture, with the phase I B dated very early, thus raising questions of the very existence of the phase I A. Furthermore, it disregards the Eneolithic phase IV of the culture. The dates of the phase III match the duration of the Lasinja culture at all known sites (Balén et al. 2009, 34, Marković 2012, 64). Noticeable deviations were received for the dates at Dubovo-Košno site (ranging from 5620 to 4990 BC), which this periodisation places within the I B phase of the Sopot culture, whereas the dates regarding the sites at Hermanov vinograd (ranging from 4230 to 3960 BC), Slavča (ranging from 4540 to 4340 BC) and Sopot (ranging from 4250 to 3940 BC), placed them in the Early Eneolithic horizon. We have similar problems if we want to determine the phases based on the pottery properties. A chronology devised upon the style and typology of the pottery is unable to precisely distinguish the respective phases of the culture, as already

Slika 23. Rekonstruirana zdjela, sopotska kultura, kat. 30/ Figure 23. Reconstructed bowl, the Sopot culture, cat. no. 30

na primjeru stupnjeva starčevačke keramike. Za takav pristup potrebna je znatno veća obrađenost keramičke građe, kao i veći broj pouzdanih datuma.

U posljednjih nekoliko godina izdvojen je čitav niz suvremenih datuma s različitih lokaliteta sopotske kulture (Balen, Čataj 2014, 62-63). Novije serije apsolutnih datuma ranu fazu sopotske kulture smještaju u razdoblje od oko 5300. do 5000. god. pr. Kr. Ta je faza zabilježena na lokalitetima Sopot (Krznarić-Škrivanko 2011, 212), Dubovo-Košno (Obelić et al. 2004, 252), Slavča kod Nove Gradiške (Mihaljević 2014, 83), Radovanci kod Požege (Potrebica 2012, 187, Balen, Čataj 2014, 63), Golinci-Selište (Čataj, Janeš 2013, 70). Najveći broj datuma dobiven je za klasičnu fazu sopotke kulture, a kreću se u rasponu od cca 5000. do 4500/4400. god. pr. Kr. Ovakvi datumi mogu se pripisati nalazišta: Vinkovci-Ervenica (Krznarić-Škrivanko 1997, 206), Ivandvor-Šuma Gaj (Balen et al. 2009, 34, Đukić 2014, 44), Novi Perkovci-Krčavina (Marković, Botić 2008, 16; 2014, 65), Slavča-Nova Gradiška (Mihaljević 2006, 32-33; 2014, 83), Kruševica-Njivice (Krznarić-Škrivanko 2011, 216), Čepin-Ovčara (Šimić 2006, 41), Bapska-Gradac (Burić 2009; 2011) i Osijek-Hermanov Vinograd.⁵¹ Eneolitička faza (Sopot IV) koja se kreće u rasponu od cca 4500/4400. do 4300/4250. god. pr. Kr. zabilježena je na lokalitetima Sopot (Obelić et al. 2004, 618, Krznarić-Škrivanko, Balen 2006, 59, Krznarić-Škrivanko 2011, 216), potom na loka-

shown on the example of the Starčevo culture. Such approach would require a significantly greater number of analysed pottery finds, as well as more reliable dates.

In the past few years, a number of contemporary dates have been received from various Sopot culture sites (Balen, Čataj 2014, 62-63). More recent series of the absolute dates place the earlier phase of the Sopot culture within the period between 5300 and 5000 BC. This phase was recorded at the sites at Sopot (Krznarić-Škrivanko 2011, 212), Dubovo-Košno (Obelić et al. 2004, 252), Slavča near Nova Gradiška (Mihaljević 2014, 83), Radovanci near Požega (Potrebica 2012, 187, Balen, Čataj 2014, 63), Golinci-Selište (Čataj, Janeš 2013, 70). The majority of dates were received for the classical phase of the Sopot culture that lasted from 5000 to 4500/4400 BC. The sites that can be attributed to this phase are: Vinkovci-Ervenica (Krznarić-Škrivanko 1997, 206), Ivandvor-Šuma Gaj (Balen et al. 2009, 34, Đukić 2014, 44), Novi Perkovci-Krčavina (Marković, Botić 2008, 16; 2014, 65), Slavča-Gradiška (Mihaljević 2006, 32-33; 2014, 83), Kruševica-Njivice (Krznarić-Škrivanko 2011, 216), Čepin-Ovčara (Šimić 2006, 41), Bapska-Gradac (Burić 2009, 2011) and Hermanov vinograd.⁵¹ The Eneolithic phase (Sopot IV) that lasted from 4500/4400 to 4300/4250 BC was recorded at Sopot (Obelić et al. 2004, 618, Krznarić-Škrivanko, Balen 2006, 59, Krznarić-Škrivanko 2011, 216), Osijek-Hermanov vinograd (Šimić 2006,

⁵¹ Datumi iz Hermanovog vinograda su neobjavljeni te na podacima zahvaljujemo Marc Vander Lindenu i Josipu Burmazu.

⁵¹ The dates for Hermanov vinograd have not been published yet, so we thank Marc Vander Linden and Josip Burmaz for supplying the data.

litetu Osijek-Hermanov vinograd (Šimić 2006, 41, Obelić et al. 2004, 252-253, Marković 2012, 63),⁵² Drenje-Ugljara (Marković 1994, 85), Mrzović-Gradina (Marković 1994, 85), Slavča-Nova Gradiška (Mihaljević 2014, 83) i Mandekov vinograd kod Otoka (Dimitrijević 1979a, Obelić et al 2004, 251).

Zbog prirode istraživanja lokaliteta na Sarvašu, vrlo je teško izdvojiti bilo kakve zaključke vezane uz organizaciju naselja, a nije nam poznat niti oblik objekata koje možemo pripisati sopotskoj kulturi. Prema dosadašnjim saznanjima, sopotska je kultura položaje za nastanjanje odabirala u skladu sa svojim načinom života koji se temeljio na poljoprivredi, uzgoju stoke te obradi različitih sirovina kao što su drvo, kamen, glina. U ranoj fazi sopotske kulture naselja su smještena na prirodnim uzvišenjima uz obale rijeka i potoka, a takvom položaju odgovara i lokalitet Sarvaš-Gradac. Osim toga, naselja su vrlo često podizali i u močvarnim i vodoplavnim područjima (Dimitrijević 1979a, 271-272). Dugotrajna naselja poprimaju oblik telova, a na ovom području upravo je ovakav tip naselja grupiran oko rijeke Drave (Sarvaš-Gradac), Dunava (Aljmaš-Podunavlje), Bosuta (Sopot, Privlaka-Gradina, Orolik-Gradina itd.), a pronalazimo ih i u široj zoni plavnog i močvarnog područja (kao što su lokaliteti Osijek-Hermanov vinograd, Čepin-Ovčara, Ivanovac-Kolođvar, Tenja-Veliko brdo i Vedrik, Vinkovci-Otok itd.).

Oblik nastambi istraženih na nekolicini sopotskih lokaliteta ukazuju na podizanje nadzemnih objekata, dok neka nalazišta rane faze sopotske kulture koriste i jamsko-zemunični način stanovanja (Krznarić-Škrivanko 1997, 205-208). Naselja pokazuju zbijeni raster kuća, a na temelju istraživanja lokaliteta kao što su Sopot i Vinkovci S. Dimitrijević je zaključio kako je na središnjem prostoru tela postojao svojevrstan trg jer na njemu nisu pronađeni tragovi objekata (Dimitrijević 1969a, 55).

U vrijeme iskopavanja R. R. Schmidta sopotska kultura nije bila izdvojena kao zasebna kulturna pojava, iako Schmidt izdvaja sloj II na dubini od 4,90 do 3,60 (4,00) m te ga atribuirao kao neolitičko naselje (Schmidt 1945, 129). Za isti taj sloj V. Miložić kasnije uvodi termin slavonsko-srijemska kultura (Miložić 1949, 82), a S. Dimitrijević sopotsko-lendelska, odnosno sopotska kultura. Uvidom u dostupan i malobrojan materijal sa Sarvaša, S. Dimitrijević utvrdio je kako sopotski sloj na Sarvašu obuhvaća horizonte od 4,50 do 6,00 m i dublje, odnosno do pojave zdravice. U prvim objavama

41, Obelić et al. 2004, 252-253, Marković 2012, 63),⁵² Drenje-Ugljara (Marković 1994, 85), Mrzović-Gradina (Marković 1994, 85), Slavča (Mihaljević 2014, 83) and Mandekov vinograd near Otok (Dimitrijević 1979a, Obelić et al 2004, 251).

Due to the very nature of the research at the site of Sarvaš, it is quite difficult to draw out any conclusions on the organisation of the settlement, nor are we familiar with the construction forms ascribable to the Sopot culture. So far, we have learnt that the people of this culture used to choose the locations for their settlements according to their way of life, which was based on agriculture, animal husbandry and processing of various types of raw materials, such as wood, stone and clay. In the early phase of the Sopot culture, the settlements were located at natural elevations on the banks of the rivers, such as the site of Sarvaš-Gradac. They also used to erect settlements in swamps and floodlands (Dimitrijević 1979a, 271-272). Permanent settlements formed tells, and such settlements were grouped around the rivers Drava (Sarvaš-Gradac), Danube (Aljmaš-Podunavlje), Bosut (Sopot, Privlaka-Gradina, Orolik-Gradina, etc.), and in the surrounding swamps and floodlands (i. e. the sites of Osijek-Hermanov vinograd, Ivanovac-Kolođvar, Tenja-Veliko Brdo and Vedrik, Vinkovci-Otok, etc).

The form of the dwellings studied at several Sopot culture sites indicates above-ground construction, whereas the sites belonging to its earlier phases include pit-dwellings (Krznarić-Škrivanko 1997, 205-208). The settlements were densely built, but the excavations undertaken by S. Dimitrijević at sites such as Sopot and Vinkovci showed that there were no constructions in the central areas of tells, which led him to a conclusion that these places might have been used as squares (Dimitrijević 1969a, 55).

During the excavations conducted by R. R. Schmidt, the Sopot culture was not regarded as a distinct cultural phenomenon, although Schmidt distinguished the layer II, at the depth between 4,90 and 3,60 (4,00) meters, identifying it as a Neolithic settlement (Schmidt 1945, 129). V. Miložić later called this layer the Slavonian-Syrmian culture (Miložić 1949, 82), while S. Dimitrijević called it the Sopot-Langyel, that is the Sopot culture. By examining the accessible, but rather scarce, materials from Sarvaš, S. Dimitrijević established that the Sopot culture layer includes the horizons

⁵² Novi datumi s nalazišta Hermanov vinograd karakteristični su za klasičnu fazu sopotske kulture, što je u neslaganju s ovako niskim datumom, tako da vjerojatno postoji određeni problem u datiranju uzorka i njihovoj mogućoj kontaminaciji.

⁵² The recent dates for Hermanov vinograd are typical for the classical phase of the Sopot culture, which is discordant with such a late date. This implies there are certain problems with determining the dates for the samples and the possibility they were contaminated.

Slika 24. Glineni utezi, sopotska kultura, kat. 45-48/ Figure 24. Clay weights, the Sopot culture, cat. no. 45-48

ovoga materijala tvrdio je da pripadaju stupnjevima IA i IB (Dimitrijević 1968, 27) dok u kasnijim objavama napominje kako su postojala dva sopotska horizonta koja je smjestio u stupanj IB i II (Dimitrijević 1979a, 265).

Od građe sopotske kulture koja se čuva u Muzeju Slavonije najbrojniji su ulomci keramičkih posuda. S obzirom na stupanj očuvanosti, u najvećem broju slučajeva vrlo je teško razlikovati pojedine tipove posuda, a tek se pet posuda uspjelo rekonstruirati. Ostatak keramičkog materijala čine pojedini dijelovi posuda koje u grubim crtama možemo podijeliti na finu i grubu keramiku. Boja vanjske površine varira od tamnosivih, smečkastih, crvenkastosmečkastih do oker tonova. Vanjska i unutrašnja površina stijenki pokazuje raznolikost u obradi, tako da varira od vrlo grube obrade do matiranja i glačanja. Boja presjeka uglavnom je crne i tamnosive boje. Od tipova posuda zastupljeni su bikonični lonac izvijenog ruba i visokog cilindričnog vrata (kat. 29), vjedro s kljunastim izljevom (kat. 44), polukuglaste zdjele (kat. 32, 34), zdjele bikonično profilirana tijela (kat. 30, 33) te zdjele konično oblikovana tijela (kat. 31). Pronađeni su i ulomci ručki koje su vjerojatno pripadale loncima manjih dimenzija, a kojima zbog fragmentiranosti ne možemo utvrditi točan oblik (kat. 35, 42, 43). Od oblika karakterističnih za sopotsku kulturu prisutne su zdjele na nozi koje se javljaju u različitim varijantama (kat. 36-41), a to su pune, zvonolike, trbušaste dok poneki primjerci imaju i rupu na nozi.⁵³ Keramika je u najvećem broju izdvojenih ulomka gruba, neukrašena, a od tehnika ukrašavanja prisutni su utiskivanje kružnim ubodima (kat. 30) i plastično apliciranje (kat. 31-33).

⁵³ Zdjele na nozi s perforacijom sa Sarvaša, koje se pojavljuju od 6,20 m, R. R. Schmidt je usporedio s lenđelskim tipovima (Schmidt 1945, 130).

from 4,50 to 6,00 meters, or deeper, that is until it reaches the virgin soil. When he first published the materials, he believed they belong to the phases IA and IB (Dimitrijević 1968, 27). Later he claimed there were two Sopot culture horizons, which he placed in the phases IB and II (Dimitrijević 1979a, 265).

Among the Sopot culture finds in the holdings of the Museum of Slavonia, the most numerous are pottery fragments. The materials are poorly preserved and, therefore, it is, in most cases, very difficult to distinguish between the pottery types. That is why it was possible to reconstruct only five vessels. The rest of the pottery materials consist of fragments that can be roughly divided into fine and coarse pottery. The surface colour varies from dark grey, brownish, brownish-red to ochre. Outer and inner surface shows the variety of pottery-making techniques, that is, coarse, matte and polished. Cross-section colours are mainly black or dark grey. There are several vessel types, such as biconical pots with everted rims and cylindrical necks (cat. no. 29), buckets with beak-like spouts (cat. no. 44), hemispherical bowls (cat. no. 32, 34), bowls with biconical body profiles (cat. no. 30, 33) and pots with conical bodies (cat. no. 31). Handle fragments that used to belong to smaller pots were also discovered, but due to the extent of fragmentation it was impossible to determine the exact pot shapes (cat. no. 35, 42, 43). Out of typical forms for the Sopot culture, we have bowls on a foot, which come in different varieties (cat. no. 36-41), such as unperforated, bell-shaped, bulgy, and certain items have perforated stems.⁵³ Most of the selected pottery objects are coarse and undecorated, while present decoration techniques include

⁵³ R. R. Schmidt compared the bowls with perforated feet discovered at the site of Sarvaš at the depth of 6,20 m with the types belonging to the Langyel culture (Schmidt 1945, 130).

Ostala keramička produkcija koja se pripisuje sopotskoj kulturi uključuje utege ovalnog oblika (kat. 46, 48). Pronađeno je ukupno dvanaest ovalnih utega koji su prema obliku i težini vrlo ujednačeni te je moguće da se radi o nekoj vrsti uniformiranog tipa. Pronađeni su u kvadrantu A na dubini od 4,5 m. Sopotskoj kulturi vjerojatno pripadaju i plosnati diskovi s rupom u sredini koji se tumače kao pršljenovi za vreteno ili kao privjesci (kat. 289-292) (Hofman et al. 2009, 92, Balen et al. 2009, 29-30), zatim keramička kugla manjih dimenzija (kat. 49) i piramidasti uteg (kat. 47). Osim keramičkih izrađevina, sopotskoj kulturi su pripadali i nalazi abrazivnog oruđa, kamene glačane izrađevine, lomljevina i izrađevine od kosti i roga. Najveći broj nalaza prikupljen je u kvadrantu A na dubini između 4,5 i 7 m.

circular impressions (cat. no. 30) and relief application (cat. no. 31-33).

Other pottery finds attributed to the Sopot culture also include the examples of oval-shaped weights (cat. no. 46, 48). Twelve such pieces were discovered, and since they were similar in shape and weight, it is possible that they all belong to a sort of uniform type. They were discovered in the quadrant A at the depth of 4,5 m. Flat discs with a hole in the centre, which could have been used as clay spindle whorls or pendants (cat. no. 289-292), probably belong to the Sopot culture, too (Hofman et al. 2009, 92, Balen et al. 2009, 29-30), as well as a minuscule clay ball (cat. no. 49) and a pyramidal weight (cat. no. 47). Besides the pottery, the finds belonging to the Sopot culture comprise abrasive tools, polished stone artefacts, flaked lithic and objects made of bone and horn. The majority of the finds were discovered in the quadrant A at the depth between 4,5 and 7 m.

ENEOLITIK THE ENEOLITHIC

BADENSKA KULTURA THE BADEN CULTURE

Badenska kultura vrlo je raširena kulturna pojava po panonsko-podunavskom području; obuhvaćala je prostor Austrije, Moravske, Češke, južne Slovačke, dijela južne Poljske, Mađarske, Vojvodine i sjeverne Srbije te sjeveroistočnu Hrvatsku. U Sarvašu, kao i na Vinči, Hrtkovcima i Bapskoj badensko preslojavanje slijedi kasnoneolitičke stratume

The Baden culture was a widespread phenomenon in the Pannonian-Danubian region. It occupied the territories of Austria, Moravia, Bohemia, South Slovakia, North Croatia, the parts of South Poland, Hungary, Vojvodina and North Serbia. At Sarvaš, as well as Vinča, Hrtkovci and Bapska, the layers of the Baden culture follow the Late Eneolithic strata

(Balén 2005, 30). Iako u osnovi sa značajnim nedostacima djelo R. R. Schmidta (1945) je važno kao prvi pokušaj da se materijal s prostora Hrvatske prikupi i sagleda u okviru samostalne badenske kulture.⁵⁴

Opći položaj badenske kulture odredio je V. Miložčić 1949. godine na osnovi stratigrafije Vinče, Bapske i Sarvaša, po čemu je kultura determinirana kao nasljednica vinčanske kulture, odnosno kao prva eneolitička kultura. Određeni zaokret postignut je šezdesetih godina 20. st. kada su J. Banner i I. Bognar-Kutzián izveli tezu o prioritetu tiszapolgarske i bodrogkeresztúrske kulture nad badenskom (1961). Iako je ovo stajalište uglavnom odmah podržano u europskim znanstvenim krugovima, mišljenje S. Dimitrijevića i dalje je bilo da badenska kultura predstavlja ranoeneolitičku pojavu te da je ona glavni nositelj kulturne smjene kamenoga u bakreno doba (Dimitrijević 1979b, 188-191), što je neko vrijeme podržano i od strane Z. Markovića (1977, 48). Danas možemo zaključiti da badenskom kulturom ne počinje razdoblje eneolitika u ovim prostorima, iako je njezinim dolaskom došlo do korjenitih promjena u društvenoj organizaciji kao i u gospodarskoj orijentaciji.

Rad S. Dimitrijevića Prilog stupnjevanju badenske kulture u sjevernoj Hrvatskoj (1962) prvi je pokušaj da se badenski materijal s prostora Hrvatske klasificira i izvrši periodizacija. N. Tasić u svom radu Badenski i vučedolski kulturni kompleks u Jugoslaviji također se bavio problemom badenske kulture s hrvatskih nalazišta (1967). U posljednjih je tridesetak godina prisutan sve veći broj radova u kojima se obrađuje badenski materijal; poglavito s nalazišta Vučedol (Težak-Gregl 1985; 1987; 1988), a dosta pažnje posvećeno je i metalurškoj produkciji te kulture (Durman 2000b). Za sada jedini cjelovito prikazan i obrađen materijal je onaj s nalazišta Josipovac Punitovački-Veliko polje I (Čataj 2009b, 106-139).

Serija apsolutnih datuma na lokalitetima u središnjoj Europi potvrdila je da se ne može izdvojiti proto-Boleráz faza koju je uveo N. Kalicz (2001) jer se datumi s lokaliteta pripisanih toj fazi u potpunosti podudaraju s onima Boleráz faze, koji pokrivaju razdoblje između 3630. i 3360. god. pr Kr. (Horváth et al. 2008, 452; Wild et al. 2001, 1062). Slični datumi dobiveni su i za Cernavoda I, po čemu bi se negirao paralelizam između

(Balén 2005, 30). Although it contains some significant flaws, the work of R. R. Schmidt (1945) has its importance as the first attempt to collect the materials from Croatia and to interpret them in the context of the Baden culture as a distinct phenomenon.⁵⁴

The general position of the Baden culture was determined by V. Miložčić in 1949 based on the stratigraphies at the sites of Vinča, Bapska and Sarvaš. These stratigraphies showed that the Baden culture was a successor of the Vinča culture, that is the first Eneolithic culture. A turning point occurred in the 1960s when J. Banner and I. Bognar-Kutzián came up with a thesis that the Tisza-Polgár and Bodrogkeresztúr culture emerged earlier than the Baden culture (1961). Although the European scholars immediately backed their thesis, S. Dimitrijević retained the opinion that the Baden culture is an Early Neolithic phenomenon, marking the transition to the Copper Age (Dimitrijević 1979b, 188-191), same as Z. Marković, at the time (1977, 48). Today, we have conclusive evidence that the Eneolithic in these parts did not begin with the Baden culture, although it did bring fundamental changes into the social organisation and economic orientation.

The article by S. Dimitrijević, entitled *Prilog stupnjevanju badenske kulture u sjevernoj Hrvatskoj* (1962) was the first attempt to classify the Baden culture materials from Croatia and devise a stratigraphy. N. Tasić in his article entitled *Badenski i vučedolski kulturni kompleks u Jugoslaviji* also touched upon the issue of the Baden culture at the sites in Croatia (1967). During the past thirty years, there have been a number of papers dealing with the Baden culture materials, especially the ones from the site of Vučedol (Težak-Gregl 1985; 1987; 1988). The scholars also took a considerable interest in the metal production of this culture (Durman 2000b). So far, the only materials that have been comprehensively overviewed and processed are the ones from the site of Josipovac Punitovački-Veliko polje I (Čataj 2009b, 106-139).

The series of absolute dates from the Central European sites confirmed that it is not possible to identify the Proto-Boleráz phase, introduced by N. Kalicz (2001), because the dates ascribed to that phase, covering the period between 3630

⁵⁴ R. R. Schmidt je začetnik ideje o autohtonom porijeklu badenske kulture. On je u gornjim stratumima Bapske i stratumu II Sarvaša izdvojio protobadensku kulturu, tj. kasnovinčanski i kasnosopotski materijal interpretirao je kao protobadenski (Schmidt 1945, 121, 129). Osim autohtone, Schmidt je zastupao i tzv. nordijsku tezu prema kojoj je pojavu badenske keramike i njezin keramički inventar tumačio kao „južni krak nordizirane vrpčaste keramike“ (Schmidt 1945, 180).

⁵⁴ R. R. Schmidt was the founder of the idea of the autochthony of the Baden culture. In the upper strata at Bapska and the stratum II at Sarvaš he identified the presence of the proto-Baden culture, that is, he interpreted the late Vinča culture the late Sopot culture materials as the proto-Baden culture materials (Schmidt 1945, 121, 129). He also supported the, so-called, Nordic thesis according to which the appearance of the Baden culture pottery and its ceramic inventory he interpreted as the “southern branch of the nordicised corded pottery” (Schmidt 1945, 180).

Slika 25. Rekonstruirani lonac, badenska kultura, kat. 51/ Figure 25. Reconstructed pot, the Baden culture, cat. no. 51

horizonta Boleráz i Cernavoda III, odnosno pokazuje se da je Boleráz stariji od horizonta Cernavoda III (Wild et al. 2001, 1062-1063). Također datumi su pokazali da su Sitagroi IV, Cernavoda III i Ezero XIII-VII paralelni s klasičnom fazom badenske kulture, a ne kako se isprva mislilo s fazom Boleráz (Wild et al. 2001, Stadler et al. 2001). Navedeni prioritet Boleráza, kao i sličnost u keramičkim oblicima i ukrašavanju posuđa između Boleráza i Cernavoda III vode neke autore do zaključka da je grupa Boleráz nastala na prostoru Donje Austrije, Moravske, Slovačke, zapadne Mađarske i onda se proširila prema jugoistoku (Wild et al. 2001, Stadler et al. 2001, 544), što je uostalom već nagovijestio i Maran (1998).

Prosječno trajanje klasične badenske kulture na prostoru jugoistočne Europe procjenjuje se oko 3360.-2995. god. pr. Kr., dok se kasni (IV) stupanj datira do cca 2800. god. pr. Kr. (Bankoff-Winter 1990, 188, T. 3, Forenbaher 1993, 246, Horváth et al. 2008, 453-454, Horváth 2012, table 7). Apsolutni datumi dobiveni za badensku kulturu na području istočne Hrvatske potječu s nekolicine nalazišta, a to su Vučedol-vinograd Streim, Tomašanci-Palača, Josipovac-Gravinjak, Kaznica, Štromajerovac-Pustara, Đakovo-Grabovac i Josipovac Punitovački-Veliko Polje I. S nalazišta Štromajerovac

and 3360 BC, actually match the Boleráz phase (Horváth et al. 2008, 452, Wild et al. 2001, 1062). Similar dates were received for the Cernavoda I phase, according to which there cannot be any parallelisms between Boleráz and Cernavoda III horizons, that is, it shows that Boleráz emerged prior to the Cernavoda III horizon (Wild et al. 2001, 1062-1063). Moreover, these dates showed that Sitagroi IV, Cernavoda III i Ezero XIII-VII, were contemporary with the classical phase of the Baden culture, and not with the Boleráz phase, as previously thought (Wild et al. 2001; Stadler et al. 2001). The aforementioned priority of the Boleráz, as well as similarities of pottery forms and decorations between the Boleráz and Cernavoda III, lead some of the authors to a conclusion that the Boleráz group emerged in Lower Austria, Moravia, Slovakia and West Hungary, and then it began to spread to the southeast (Wild et al. 2001, Stadler et al. 2001, 544), which was, after all, suggested by Maran a few years earlier (1998).

The average duration of the Baden culture in the southeastern parts of Europe is estimated from around 3360 to 2995 BC, whereas the late (IV) phase is dated around 2800 BC (Bankoff-Winter 1990, 188, T. 3, Forenbaher 1993, 246, Horváth et al. 2008, 453-454, Horváth 2012, table 7).

potječu dva apsolutna datuma, koji badensku kulturu stavljaju u njezinu klasičnu fazu, a to su: od 3258. do 3097. god. pr. Kr. i od 3239. do 3105. god. pr. Kr.⁵⁵ S nalazišta Josipovac Punitovački-Veliko Polje I analizirana su dva uzorka te su dobiveni datumi u rasponu od 3640. do 3340. do. god. pr. Kr. (Čataj 2009b, 121). Apsolutni datum s nalazišta Đakovo-Grabovac kreće se u rasponu od 3320. do 2930. god. pr. Kr.⁵⁶ S položaja vinograd Streim na Vučedolu s istraživanja vođenih od 1984. do 1990. godine potječu četiri badenska datuma i kreću se u rasponu od 3350. do 2900. god. pr. Kr. (Horvatinčić et al. 1990, 247, T. 2) čime se potvrđuje da je naselje Vučedol bilo naseljeno u klasičnoj fazi badenske kulture. Također, moramo naglasiti da smatramo da dva nešto niža datuma, ne pokazuju da je Vučedol naseljen i u kasnoj fazi badenske kulture, s obzirom na to da je na istom nalazištu potvrđeno trajanje kostolačke kulture od 3100. do 2900. god. pr. Kr. (Balen 2010).⁵⁷ Istraživanjima istoga položaja, vođenima nakon 2000. godine, dobiveno je 7 apsolutnih datuma, sve iz ukopanih objekata (jama). Šest datuma smješteno je od 3370. do 3100. god. pr. Kr. dok je jedan datum nešto stariji, odnosno uklapa se u datume dobivene za grupu Boleráz na prostoru središnje Europe (3490.-3470. god. pr. Kr.) (Balen 2010, tablica 5). S nalazišta Josipovac-Gravinjak napravljena je serija od 15 apsolutnih datuma u rasponu od 3630. do 2870. god. pr. Kr. što se u potpunosti poklapa s dobivenim badenskim datumima s prostora srednje Europe (Balen 2010). Analizom građe i njihovom usporedbom s dobivenim datumima može se zaključiti da je naselje u Josipovcu trajalo tijekom grupe Boleráz i klasične badenske kulture. Materijalu iz ukopanih objekata koji su nešto više datirani (oko 3500. god. pr. Kr.) možemo naći analogije u oblicima i načinu ukrašavanja Boleráza. Zanimljivi su datumi iz dva objekta u Josipovcu koji pokazuju dosta kasne datume, odnosno od cca 3000. do 2870. god. pr. Kr. Ako pogledamo smještaj nalazišta vidimo da se nalazi sasvim blizu Osijeka, odnosno Baranje, pa možemo zaključiti da se možda na tom prostoru badenska kultura zadržala nešto duže, odnosno i u svojoj kasnijoj fazi. Tome potvrdu imamo i na nalazištu Beli Manastir, nažalost samo na osnovi materijala, a ne i apsolutnih datuma, koji po S. Dimitrijeviću pripada C ili kasnoklasičnoj badenskoj fazi (Dimitrijević 1979b, 216). Rano badensko – Boleráz naselje prema datumima (3640.-3340. god. pr. Kr.) bilo je i u Velikom

The absolute dates received for the Baden culture in East Croatia come from several sites, namely Vučedol-vinograd Streim, Tomašanci-Palača, Josipovac-Gravinjak, Kaznica, Štromajerovac-Pustara, Đakovo-Grabovac i Josipovac Punitovački-Veliko Polje I. Two absolute dates, placing the Baden culture in its classical phase, came from the site at Štrosmajerovac: from 3258 to 3097 BC and from 3239 to 3105 BC.⁵⁵ Two samples from the site of Josipovac Punitovački-Veliko Polje I were analysed, which resulted in the absolute dates from 3640 to 3340 BC (Čataj 2009b, 121). The absolute date from the site of Đakovo-Grabovac ranges between 3320 and 2930 BC.⁵⁶ Four dates belonging to the Baden culture originate from the site Vučedol-vinograd Streim, ranging between 3350 and 2900 BC (Horvatinčić et al. 1990, 247, T. 2), confirming that the Vučedol settlement was inhabited in the classical phase of the Baden culture. Moreover, it is necessary to say that we do not believe that the two lower dates indicate that Vučedol was also inhabited in the later phase of the Baden culture, taking into account that the existence of the Kostolac culture from 3100 to 2900 BC was confirmed for this site (Balen 2010).⁵⁷ The researches at the same site, conducted after 2000, resulted in 7 absolute dates received from the pits. Six of them range between 3370 and 3100 BC, while the remaining date is a bit older, corresponding with the dates received for the Boleráz group in the Central Europe (3490-3470 BC) (Balen 2010, table 5). A series of absolute dates was made for the site of Josipovac-Gravinjak, ranging between 3630 and 2870 BC, which matches the Baden culture dates received for the Central Europe entirely (Balen 2010). By analysing the materials and matching them with the received dates it is possible to conclude that the settlement in Josipovac was contemporary to the Boleráz group and the classical Baden culture. For the materials from the pits with somewhat higher dates (around 3500 BC) there are analogies in the forms and decoration techniques in the Boleráz group. We have some interesting, rather late, dates from two pits in Josipovac, ca. 3000-2870 BC. Considering its position, this site is close to Osijek and Baranya, so it is possible that the Baden culture in the area lasted longer, that is even during its later phase. We have the same confirmation for the site in Beli Manastir, which is, unfortunately, based only on the materials, not on the absolute dates, and

55 Na ustupljenim podacima zahvaljujemo kolegi Tomislavu Hršaku iz Muzeja Slavonije u Osijeku.

56 Na ustupljenim podacima zahvaljujemo kolegi Tomislavu Hršaku iz Muzeja Slavonije u Osijeku.

57 Niži datumi su stariji te na njima nije bila provedena dendrokorekcija.

55 We thank our colleague Tomislav Hršak from the Museum of Slavonia for supplying the data.

56 We thank our colleague Tomislav Hršak from the Museum of Slavonia for supplying the data.

57 The lower dates come earlier because they have not been dendrocorrected.

polju I (Čataj 2009b). Za nalazište Štrosmajerovac-Pustara mišljenja smo da bi moglo biti naseljeno tijekom rane (Boleráz) i klasične badenske kulture, jer dio materijala pokazuje dosta analogija s drugim Boleráz nalazima (Hršak, Bojčić 2008), dok apsolutni datum pripada klasičnoj badenskoj kulturi. Razdoblju klasične faze badenske kulture prema dobivenim datumima (cca 3300.-3200. god. pr. Kr.) pripadala bi i nalazišta u okolici Đakova: Kaznica i Palača kod Tomašanaca (Balen 2010, tablica 5).

Iako je poznat prilično velik broj badenskih nalazišta na prostoru Slavonije, njih 50-tak, tek je na dugotrajnim badenskim naseljima ustanovljeno postojanje čvrstih nadzemnih objekata. Građeni su u tradicionalnoj maniri za razdoblje kamenoga i bakrenoga doba: nabijeni zemljani pod, zidna konstrukcija od kolja i pruća koja je zatim obljepljena ilovačom te krov od trske ili slame. Većina naselja su kratkotrajna s vrlo tankim kulturnim slojem, izuzev stratigrafije Vučedola, Sarvaša i Bapske. U većini naselja konstatirani su nizovi ukopanih jama, od kojih se za one veće pretpostavlja da su služile kao stambene, a druge pak kao spremišta ili kao jame za otpatke.

R. R. Schmidt navodi postojanje nadzemnih kuća u badenskom sloju na Sarvašu i Vučedolu (Schmidt 1945, 129). Međutim moramo naglasiti, iako je u literaturi već dosta o tome raspravljano, da za Schmidtovih istraživanja na Vučedolu i Sarvašu kostolačka kultura nije bila izdvojena kao zasebna kulturna pojava, nego su kostolački nalazi pripisani starijoj, badenskoj kulturi. Tako na oba lokaliteta imamo po dva badenska sloja, a vjerojatnije je da je jedan, onaj gornji, zapravo kostolački. Po R. R. Schmidtu, badenski se horizont (sloj III) na Sarvašu nalazi između 3,00 i 3,60 m, ali protobadensku keramiku pronalazi i u sloju II (3,60–4,90 m), (Schmidt 1945, 129, 141, Milošević 1949, 82). Prema S. Dimitrijeviću, dva su badenska građevinska horizonta na Sarvašu: stariji između 4,00 i 5,50 m te mlađi između 3,20 i 4,00 m (Dimitrijević 1968, 27). Navodi također da se prema sačuvanoj dokumentaciji može razlikovati da se kućni podovi unutar badenskoga sloja protežu u dva nivoa, a negdje i u tri (Dimitrijević 1979b, 199). Isti autor također oba badenska horizonta stavlja u stupanj B-2 (Dimitrijević 1979b, 212).

Revizijom građe s vučedolskoga Gradca potvrđeno je postojanje jakoga kostolačkog sloja, što se potvrđuje i daljnjim istraživanjima na vučedolskom kompleksu, isto kao i pripadnost apsidalnih kuća kostolačkoj kulturi (Tasić 1979, 249, Nikolić 2000, 42-43, Balen 2002b, 44; 2005, 26). Ipak, situacija na Sarvašu nije posve jasna; slojevi su uleknuti, a i dokumen-

the materials, according to S. Dimitrijević, belong to the C or the late classical Baden culture phase (Dimitrijević 1979b, 216). An early Baden-Boleráz settlement, according to the dates (3640-3340 BC), was in Veliko polje I (Čataj 2009b). As for the site of Štrosmajerovac-Pustara, we believe it could have been settled during the early (Boleráz) and the classical Baden culture, because some of the materials have significant similarities with other Boleráz finds (Hršak, Bojčić 2008), whereas the absolute date belongs to the classical Baden culture. According to the received dates (ca. 3300-3200 BC), the sites in the surroundings of Đakovo-Kaznica and Palača near Tomašanci - also belong to the classical phase of the Baden culture (Balen 2010, table 5).

Even though there are a number of the Baden culture sites in Slavonia, around 50, only in the cases of long-lived settlements have we discovered solid above-ground structures. They were built in a traditional manner, typical for the Stone and Copper Age: stomped earthen floors, wattle and daub walls plastered with loam and clay, and straw or cane roofs. The majority of the settlements are short-lived with a very thin cultural layer, save the stratigraphies at the sites of Vučedol, Bapska and Sarvaš. In most of the settlements, series of pits were discovered, some of which were probably parts of dwellings, whereas the others were used for storage or waste disposal.

R. R. Schmidt mentioned a discovery of above-ground houses belonging to the Baden culture layer, both in Sarvaš and Vučedol (Schmidt 1945, 129). Although a number of the authors have already discussed the issue, we must emphasise that during Schmidt's excavations at the sites of Vučedol and Sarvaš, the Kostolac culture was not recognised as a distinct culture, but the finds were attributed to the earlier Baden culture. Thus we have two layers of the Baden culture at both sites, although it is more probable that the upper ones in fact belong to the Kostolac culture. According to R. R. Schmidt, the Baden culture horizon (layer III) at the site of Sarvaš is found between 3,00 and 3,60 meters, while the proto-Baden culture pottery can also be found in the layer II between 3,60 and 4,90 meters (Schmidt 1945, 129, 141, Milošević 1949, 82). S. Dimitrijević identified two Baden culture construction layers at Sarvaš: earlier at the depth between 4,00 and 5,50 meters, and later at the depth between 3,20 and 4,00 meters (Dimitrijević 1968, 27). He also mentioned that the preserved records show there are two, and, at some places three, levels of house floors distinguishable within the Baden culture layer (Dimitrijević 1979b, 199). The same author placed these two horizons in the B-2 phase (Dimitrijević 1979b, 212).

Slika 26. Rekonstruirana zdjela, badenska kultura, kat. 59/ Figure 26. Reconstructed bowl, the Baden culture, cat. no. 59

tacija je manjkava. Primjer Vučedola, gdje je unutar badenskog sloja tijekom novijih istraživanja na položaju vinograda Streim potvrđeno postojanje nadzemnih objekata upozorava da se ipak ne smije posve isključiti postojanje nadzemnih objekata u sklopu badenske kulture niti na Sarvašu.

Na temelju objave keramičke građe badenske kulture s nalazišta Sarvaš pohranjene u Arheološkom muzeju u Zagrebu, vidljiva je zastupljenost nekoliko osnovnih tipova posuda, a to su: zdjele, lonci, šalice i izdužena posuda ili vretenasta amfora.⁵⁸ Najzastupljeniji tip posude izdvojen među badenskim materijalom pohranjenim u Muzeju Slavonije su lonci koji se javljaju u nekoliko oblika. Prisutan je tip lonca S-profilacije s izvučenim vratom (kat. 50- 52), potom lonac zaobljena tijela i ravna dna (kat. 53, 54). Među građom zastupljeni su ulomci koji bi se mogli pripisati loncima, ali nemamo dovoljno parametara za njihovo tipološko određivanje (kat. 55-58). Zdjele su zastupljene rekonstruiranim primjerkom koji pripada tipu S-profilirana tijela (kat. 59)

⁵⁸ Za primjere tipologija posuda, vidi: Petrović, Jovanović 2002, 19-83, Balen 2005, 31-34.

The revision of the materials from Gradac at Vučedol confirmed the existence of a prominent layer of the Kostolac culture, which was also confirmed by a later research at the Vučedol complex, as well as the provenance of the apsidal houses (Tasić 1979, 249, Nikolić 2000, 42-43, Balen 2002b, 44; 2005, 26). On the other hand, the situation at the site of Sarvaš is not entirely clear; with the layers being sagged and documentation fragmented. The example of Vučedol, where the existence of the above-ground houses was confirmed during recent excavations at the location of Vinograd Streim, allows us not to rule out the possibility that such structures existed at the site of Sarvaš, as well.

Based on the published pottery finds discovered at Sarvaš, stored in the Archaeological Museum in Zagreb, one can distinguish several basic types of vessels: bowls, pots, cups and elongated vessels, that is spindle-shaped amphorae.⁵⁸ The most common Baden culture vessels kept in the Museum of Slavonia are pots, which appear in several shapes.

⁵⁸ For the typology examples see: Petrović, Jovanović 2002, 19-83, Balen 2005, 31-34.

te ulomkom ruba zaobljene zdjele (kat. 60). Šalica je prisutna s primjerkom koji karakterizira spljošten trbuh (tzv. trbuh lukovičastog oblika) ukrašen kanelirama te cilindričanim vratom i trakastom ručkom koja nadvisuje obod (kat 61). Među keramičkom građom badenske kulture izdvojeni su ulomci posuda vrlo malih dimenzija za koje ne možemo utvrditi kojem funkcionalnom obliku pripadaju (kat. 62-64).

Prisutni su ulomci trbuha keramičkih posuda koji pokazuju gotovo čitav repertoar badenskih ukrasa, a to su: ubadanje ili žigosanje okruglim predmetom u obliku okomitih nizova jamica (kat 59, 60), urezivanje (kat. 51-54) i kaneliranje (kat. 61). Urezivanjem je izveden karakterističan motiv mreže u obliku nepravilnih rombova (kat. 50, 52-54, 57, 59, 63). Prisutan je i ukras u obliku horizontalne plastične vrpce ukrašene otiskom vrha prsta (kat. 55).

Kod keramičkih posuda prevladavaju tamniji tonovi dok su u presjeku uglavnom sive do tamnosive i tamnosmeđe boje. Pojedine primjerke posuda karakterizira visoka uglačanost koja ostavlja dojam metalnog sjaja. Površina posuda varira od uglačane (kod zdjela, manjih lonaca i šalica), do izrazito grube koja je uočena kod nekih primjeraka lonaca.

Keramika koja se prema svojim karakteristikama može pripisati grupi Boleráz, odnosno ranoj fazi badenske kulture je grube fature s velikim postotkom primjesa u sastavu, a ukras je izveden urezivanjem u obliku „riplje kosti“ (kat. 62, 64). Analogije u načinu ukrašavanja karakterističnim za fazu Boleráz, pronalazimo u objavljenom materijalu s nalazišta Josipovac Punitovački-Veliko Polje I (Čataj 2009b, 113-118) te u neobjavljenom materijalu s nalazišta Štrosmajerovac. Najveći dio materijala pokazuje karakteristike B-2 stupnja badenske kulture, a to su šalica cilindrična vrata i niska trbuha ukrašenog vertikalnim kanelirama, S-profilirane zdjele te ukras izveden žigosanjem i urezivanjem u obliku mreže. Analogije s ostalim uporabnim predmetima možemo pratiti na nalazištu Vučedol gdje se u badenskom sloju pojavljuju okrugli keramički predmeti sa središnjim cjevastim produžetkom otvora, odnosno modeli kotača (kat. 280-282) (Težak-Gregl 1988, 13).

Kamene izrađevine s badenskih nalazišta nisu objavljene, no S. Dimitrijević navodi da je litička produkcija standardna te da ne pokazuje nikakve nove oblike. Prisutne su „čekičaste sjekire s rupom za nasad“ poznate i u vinčanskoj i u sopotskoj kulturi dok lomljena litika pokazuje izvjesne oblike nazadovanja (Dimitrijević 1979b, 219, 220). Koštane izrađevine javljaju se u dva tipološka smjera, a to su koštana šila i predmeti izrađeni od jelenjih rogova (Dimitrijević 1979b, 220).

There are S-profiled pots with everted necks (cat. no. 50-52), then there are rounded body pots with a flat base (cat. no. 53, 54). Among the materials we find fragments that could have belonged to pots, but we have little parameters to determine their typological characteristics (cat. no. 55-58). The bowls are represented by an example of an S-profile body type (cat. no. 59) and a fragment of a rounded bowl (cat. no. 60). The cups are represented by an example with a flat, onion-shaped, belly. It has fluted decorations, cylindrical neck and tunnel-shaped handle, which rises above the rim (cat. no. 61). Among the Baden culture pottery we can find some very small vessel fragments whose functional form cannot be identified (cat. no. 62-64).

There are rounded belly fragments that show the variety of the Baden culture decoration techniques: stabbing or stamping with a rounded object in order to create a series of small vertical pits (cat. no. 59, 60), carving (cat. no. 51-54), and fluting (cat. no. 61). A typical net motif consisting of irregularly shaped rhombi was created by carving (cat. no. 50, 52-54, 57, 59, 63). We also have a horizontal relief band ornament, decorated with fingertip prints (cat. no. 55).

Among the pottery vessels, the darker tones are prevalent, while the cross-section colour is dark grey or brown. Some vessels have a polished surface, which gives the impression of metal gloss. The surface of vessels varies from glossy (bowls, smaller pots and cups) to rather coarse in the case of some larger pots.

The pottery that can be attributed, according to its properties, to the Boleráz group, that is, the early phase of the Baden culture, have coarsely textured surface with a significant amount of additives in the clay composition, with a decoration created by carving grooves in a “fishbone” pattern (cat. no. 62, 64). The decorations characteristic to the Boleráz phase can be found among the published materials from the site of Josipovac Punitovački-Veliko Polje I (Čataj 2009b, 113-118) and among the unpublished materials from the site of Štrosmajerovac. For the most part, the materials bear the characteristics of the B-2 phase of the Baden culture, such as cups with cylindrical necks and low belly decorated with vertical flutings, S-profiled bowls and decorations made by stamping or carved net patterns. The analogy with other utensils can be established at Vučedol where rounded ceramic objects with central tube-shaped opening extensions, that is, wheel models (cat. no. 280-282), appeared in the Baden culture layer (Težak-Gregl 1988, 13).

Na temelju obrade sarvaškog materijala badenske kulture iz Muzeja Slavonije i Arheološkog muzeja u Zagrebu, možemo zaključiti kako se uz klasičnu fazu badenske kulture, javlja i jedna starija faza naseljavanja u razdoblju eneolitika, odnosno faza Boleráz.

The stone objects from the Baden culture sites have not yet been published, but S. Dimitrijević established that the lithic production is standard, without any new forms. There are "hammer-shaped axes with a hole", known both during the Vinča and the Sopot culture, whereas the chipped stone objects declined in quality (Dimitrijević 1979b, 219, 220). Two types of bone object appear the awls and the objects made of deer antlers (Dimitrijević 1979b, 220).

Based on the processed materials from Sarvaš stored in the Museum of Slavonia and the Archaeological Museum in Zagreb, we are able to conclude that, besides the classical phase of the Baden culture, there was an earlier phase during the Eneolithic, that is the Boleráz phase.

KOSTOLAČKA KULTURA

THE KOSTOLAC CULTURE

Kostolačka kultura je kasnoeneolitička manifestacija koju stilski karakterizira način ukrašavanja keramičkih nalaza, a to je brazdasto urezivanje, ubadanje i žigovanje. Kao samostalna pojava u arheološkoj literaturi poznata je od 1953. godine (Milojčić 1953), a dotad je keramika kostolačkih stilskih osobina povezivana s badenskom, vučedolskom te kulturom Coțofeni (Dimitrijević 1956, T 5, 1-9, Garašanin 1959a, 35; 1959b, 23-27, Banner 1956, XLIX, 11, 12, Berciu-Berciu 1956, si. 21, 32, 34, Aldea 1968, si. 8, 41-43).

The Kostolac culture is the Late Eneolithic manifestation, characterised by its pottery decoration style by groove incision, stabbing and stamping. The archaeological publications have treated it as a separate phenomenon since 1953 (Milojčić 1953). Until then, the pottery bearing the characteristics of the Kostolac culture was attributed to the Baden, Vučedol and Coțofeni culture (Dimitrijević 1956, T 5, 1-9, Garašanin 1959a, 35; 1959b, 23-27, Banner 1956, XLIX, 11, 12, Berciu-Berciu 1956, si. 21, 32, 34, Aldea 1968, si. 8, 41-43).

Tijekom svoga razvoja kostolačka je kultura zahvatila veliki prostor Karpatske kotline, dijelove središnjeg Balkana i rumunjsko Podunavlje. Gledajući današnje geografske odrednice, ona zahvaća područje istočne Hrvatske, središnje i istočne Srbije, sjevernu Bosnu, Rumunjsku, Mađarsku te Slovačku. N. Tasić izdvojio je nekoliko regionalnih cjelina s lokalnim specifičnim obilježjima (Tasić 1979, 237-242). To su u prvom redu: slavonsko-srijemska regija kao matično područje rasprostiranja kulture, zatim Banat i Bačka, istočna Srbija, centralna Srbija, sjeverna Bosna, u Mađarskoj izdvojene su regije srednjega toka Tise i područje dunavskog koljena te naposljetku slovačka i rumunjska nalazišta. Navedene regije čine šire područje rasprostiranja kulture, odnosno uključena su i područja na kojima nije ustanovljena samostalna pojava kostolačke kulture, nego se pojavljuje u okvirima njoj suvremenih kultura (Coțofeni u Rumunjskoj i Bošaca u Slovačkoj). Područje pak, na kojem je ova kultura registrirana kao samostalna pojava, bilo na jednoslojnim ili višeslojnim nalazištima, daleko je manje. Uže područje rasprostiranja obuhvaća istočnu Slavoniju i Srijem, sjevernu Bosnu, centralnu Srbiju i Pomoravlje. Kostolačka kultura se iz svog matičnog područja širila obuhvaćajući gotovo identičan prostor kao i badenska kultura, izuzevši područja današnje Austrije i Poljske.⁵⁹

Za bavljenje problematikom kostolačke kulture na području Hrvatske smatramo naročito važnim radove nekolicine autora. U prvom redu V. Miložića (1953), koji je izdvojio tu kasnoeneolitičku manifestaciju, zatim A. Benca (1962) i N. Tasića (1965) koji su objavama materijala s Pivnice i Gomolave dali značajan doprinos u valorizaciji te kulture. S. Dimitrijević pozabavio se pitanjem stupnjevanja kostolačke kulture te u znanstvenu uporabu unio termin "horizont Pivnica-Cerić-Ašikovci" (Dimitrijević 1977-1978). Pitanjem kronologije kostolačke kulture bavili su se N. Tasić, B. Jovanović i B. Brukner (Jovanović 1966, Tasić 1966; 1970, Brukner 1979). Ipak, najpotpuniju sliku o kostolačkoj kulturi, obuhvativši čitavo područje njezina rasprostiranja daje N. Tasić u Praistoriji jugoslavenskih zemalja. S obzirom na stanje istraživanja on daje detaljan pregled istraživanja te valorizaciju nalaza (Tasić 1979, 235-266). Mišljenje većine autora je da se kostolačka kultura javlja kao rezultat djelovanja badenske kulture na autohtonu neolitičku osnovu na pro-

During its development, the Kostolac culture occupied a larger part of the Carpathian basin, parts of the Central Balkans region, and the Romanian part of the Danubian valley, that is the parts of the present-day East Croatia, Central and East Serbia, North Bosnia, Romania, Hungary, and Slovakia. N. Tasić identified several regions with specific local characteristics (Tasić 1979, 237-242). These are primarily: the regions of Slavonia and Sylvania, as the culture's main area, then Banat and Bačka, Central and East Serbia, North Bosnia, the areas around the middle course of the river Tisza and the Danube Knee in Hungary, and finally the sites in Slovakia and Romania. These regions make up the wider area once occupied by this culture, which means it included the parts where the Kostolac culture did not emerge alone, but within some other contemporary culture (Coțofeni in Romania i Bošaca in Slovakia). On the other hand, the areas where it occurred alone, both at single or multi-layer sites, are rather scarce. The central area occupied by this culture includes East Slavonia and Sylvania, North Bosnia, Central Serbia, and the Moravian Valley. The Kostolac culture expanded from its main area until it finally encompassed almost the same territories as the Baden culture, save the parts of the present-day Austria and Poland.⁵⁹

Several authors are considered particularly significant for the study of the Kostolac culture in Croatia. The first among them is V. Miložić (1953), who identified this culture as a separate Early Neolithic phenomenon. A. Benac (1962) and N. Tasić (1965) contributed greatly to the appraisal of the culture by publishing the materials from the sites of Pivnica and Gomolava. Stojan Dimitrijević dealt with the issue of the periodisation of the Kostolac culture, introducing the term "Pivnica-Cerić-Ašikovci horizon" (Dimitrijević 1977-1978). N. Tasić, B. Jovanović and B. Brukner wrote about the chronology of the Kostolac culture (Jovanović 1966, Tasić 1966; 1970, Brukner 1979). However, the most comprehensive description of the Kostolac culture, which included all the regions it occupied, is found in the work by N. Tasić published in the collaborative monograph *Praistorija jugoslavenskih zemalja*. He provided a detailed overview of the up-to-date research, as well as the evaluation of the finds (Tasić 1979, 235-266). The majority of authors believe that the Kostolac culture ap-

⁵⁹ Na velikoj površini rasprostiranja izdvojeno je nekoliko regionalnih tipova ovisno o intenzitetu njezine zastupljenosti. Migraciona ili faza širenja kostolačke kulture vjerojatno se dogodila u njezinoj posljednjoj fazi, što se vidi i na keramici. Nalazi jasno sugeriraju lokalne izmjene u keramici na području istočne i južne Srbije, u istočnoj Bosni te na sjeveru u Slovačkoj.

⁵⁹ On the greater area the Kostolac culture used to occupy, we find several regional types, based on the level of its representation. Migrational or the expansion phase of the Kostolac culture probably occurred in its latest stage, which is apparent from the pottery objects. The finds suggest certain local variations in the pottery found in East and South Serbia, East Bosnia and North Slovakia.

Slika 27. Rekonstruirana zdjela, kostolačka kultura, kat. 79 / Figure 27. Reconstructed bowl, the Kostolac culture, cat. no. 79

toru istočne Slavonije i Srijema te da se formirala na južnoj periferiji prostiranja badenske kulture u vrijeme stupnja B-2 (Dimitrijević 1979b, 230, Durman 1988, 13, Balen 2011, 157). Kostolačka kultura nadživljava badensku kulturu i egzistira samostalno do vremena formiranja vučedolske kulture kojoj je poslužila kao osnova za formiranje ornamentalnog stila (Balen 2011, 157).

Novi rezultati istraživanja pokazali su da je kostolačka kultura istovremena klasičnoj badenskoj kulturi (Balen 2011, Horváth, Balen 2012), na što je već bilo upozoreno od nekih autora (Nikolić 2000, 78-79, Horváth 2012, 64).

Dobiveni apsolutni datumi za kostolačku kulturu kreću se u rasponu od 3300. do 2700. god. pr. Kr., iako neki autori navode da je zbog dva važna "koljena" u kalibracijskoj krivulji između 3300.-3100. i 2900.-2600. god. pr. Kr. moguće očekivati nešto kraće trajanje kostolačke kulture, odnosno između 3000./2900.-2800./2700. god. pr. Kr. (Bankoff-Winter 1990, 186, T.2, 189, Forenbaher 1993, 246, 247, Bojadžijev 1992, 397).⁶⁰

Kostolačka kultura na području Hrvatske nije istražena u tolikoj mjeri da bi zaključci o problemima porijekla, razvoja i periodizacije bili definitivni. Slika poznavanja kostolačke kulture nije bitno drugačija od one što ju je pokazao N. Tasić dajući pregled kostolačke kulture na području čitave bivše

peared as the result of the influence of the Baden culture on the autochthonous Neolithic substrate in East Slavonia and Sylvania, formed at the southern periphery of the Baden culture during the B-2 phase (Dimitrijević 1979b, 230, Durman 1988, 13, Balen 2011, 157). Eventually, the Kostolac culture outlasted the Baden culture and existed independently until the emergence of the Vučedol culture, which used it as the basis for the formation of its own decoration style (Balen 2011, 157).

The latest research results showed that the Kostolac culture was contemporary to the Classical Baden culture (Balen 2011, Horváth, Balen 2012), which was earlier pointed out by some authors (Nikolić 2000, 78-79, Horváth 2012, 64).

The absolute dates obtained for the Kostolac culture range between 3300 and 2700 BC, although some authors claim that, because of two significant "knees" in the calibration curve between 3300-3100 and 2900-2600 BC, a somewhat shorter duration of the Kostolac culture is to be expected, that is between 3000-2900 and 2800-2700 BC (Bankoff-Winter 1990, 186, T.2, 189, Forenbaher 1993, 246, 247, Bojadžijev 1992, 397).⁶⁰

The Kostolac culture in Croatia has not been studied to the point of drawing definite conclusions about its origins, development and periodisation. The way it is perceived today

⁶⁰ Datumi iz Gomolave kreću se oko 3108.-2877. god. pr. Kr. (Petrović, Jovanović 2002, 298), datum iz Rudne glave iznosi 2910.-2880. god. pr. Kr. (Borić 2009, 198), iz Belovode 3130.-2920. god. pr. Kr. (Borić 2009, 208), a s Pivnice datumi se kreću u rasponu od 3356. do 2857. god. pr. Kr. (Petrović, Jovanović 2002, 298).

⁶⁰ At Gomolava, the range of absolute dates falls between 3108 and 2877 BC (Petrović, Jovanović 2002, 298), at Rudna glava between 2910 and 2880 BC (Borić 2009, 198), at Belovode between 3130 and 2920 B.C. (Borić 2009, 208), and at Pivnica between 3356 and 2857 BC (Petrović, Jovanović 2002, 298).

Jugoslavije (Tasić 1979). Iako nam je danas poznat znatno veći broj kostolačkih nalazišta, materijal koji je prikupljen s njih, nije u dovoljnoj mjeri valoriziran (Skelac 1997, 223, Balen 2002b, 25-40; 2005, 34-38; 2011).

Na prostoru Hrvatske apsolutni datumi potječu s lokaliteta Vučedol-vinograd Streim, Đakovo-Franjevac i Kaznica-Rutak. Kalibrirani apsolutni datumi s nalazišta Vučedol dobiveni su na osnovi analize na dva uzorka. Prvi uzorak potječe iz bloka II (sonda V-85) iz 1986. godine i kreće se u rasponu od 3300. do 2900. god. pr. Kr. Drugi kalibrirani datum potječe iz iskopnog bloka III (V-87) i kreće se u rasponu od 3100. do 2880. god. pr. Kr. S nalazišta Franjevac datumi se kreću u rasponu od cca 3340. do 2830. god. pr. Kr. (Balen 2011, Horváth, Balen 2012, 18). S nalazišta Kaznica-Rutak potječe jedan apsolutni datum za kostolačku kulturu, a kreće se u rasponu od 3031. do 2910. god. pr. Kr.⁶¹

Topografske osobine evidentiranih kostolačkih naselja pokazala su određena pravila u odabiru lokacija za podizanje naselja. Sva naselja podignuta su uz veće ili manje vodotokove koji su pružali određene preduvjete za život. Gustoća naselja pokazuje da se vjerojatno radi o manjim naseljima uz postojanje nekoliko većih kojima se kontroliralo šire područje. U slavonsko-srijemskom području naselja su podizana na prirodnim uzvišenjima u blizini rijeka. Ustanovljen je relativno malen broj naselja tipa tel, a to su Vučedol, Sarvaš i Aljmaš (Balen 2002b, 36, 41-43). Zahvaljujući istraživanjima nekih od većih lokaliteta kao što su Gomolava i Vučedol, moguće je utvrditi kako je kostolačka kultura gradila solidne nadzemne objekte, pravokutnog oblika, a zabilježeno je i stanovanje u zemunicama i poluzemunicama (Tasić 1979, 249, Petrović, Jovanović 2002, Nikolić 2000, 40-44).

Kostolački sloj na Sarvašu mogao bi zapravo biti Dimitrijevićev mlađi badenski građevinski sloj, odnosno sloj na dubini od 4,00 do 3,20 m (Dimitrijević 1968, 26-27, Balen 2005, 34). O "jačini" kostolačkoga sloja na Sarvašu svjedoči i mnoštvo nalaza skupljenih prije 1942. godine, koje je djelomično objavio i V. Hoffiller (1938, T. 9). Kao i na Vučedolu, R. R. Schmidt i na Sarvašu navodi postojanje apsidalne kuće koju datira u badensku kulturu. Revizijom građe na Vučedolu uspjelo se dokazati već i starije navode nekih autora o pripadnosti vučedolskih apsidalnih kuća kostolačkoj kulturi, ali bez atribuirane keramičke građe to je za Sarvaš nemoguće tvrditi (Balen 2005, 26).

Među keramičkim materijalom kostolačke kulture izdvoje-

differs little from the description by N. Tasić who gave an overview of the Kostolac culture in the former Yugoslavia (Tasić 1979). Even though the number of the known sites has significantly increased, the finds collected there have not yet been adequately evaluated (Skelac 1997, 223, Balen 2002b, 25-40; 2005, 34-38; 2011).

In Croatia, the absolute dates are obtained from the sites of Vučedol-vinograd Streim, Đakovo-Franjevac and Kaznica-Rutak. The calibrated absolute dates from the site of Vučedol were received by the analysis of two samples. The first sample came from the block II (trench V-85) collected during the 1986 excavations, which dates from between 3300 and 2900 BC. The second sample came from the excavation block III (trench V-87), and dates from between 3100 and 2880 BC. The dates from the site of Franjevac range between ca. 3340 and 2830 BC (Balen 2011; Horváth, Balen 2012, 18.). Another absolute date for the Kostolac culture came from the site of Kaznica-Rutak, ranging from 3031 to 2910 BC.⁶¹

Topographic properties of the recorded settlements belonging to the Kostolac culture revealed certain regularities regarding the choice of settlement location. All the settlements were raised near small or large watercourses, which provided favourable living conditions. The density of the settlements indicates the existence of mainly smaller settlements and a few larger ones by which the people maintained control over the larger area. The settlements in Slavonia and Sylvania were built on elevated grounds near rivers. A relatively small number of tell-type settlements was recorded there, namely Vučedol, Sarvaš and Aljmaš (Balen 2002b, 36, 41-43). Based on the excavations at some larger sites, such as Gomolava and Vučedol, it is possible to confirm that the members of the Kostolac culture built rectangular shaped dwellings out of solid materials above the ground, as well as pit dwellings and half-pit dwellings (Tasić 1979, 249, Petrović, Jovanović 2002, Nikolić 2000, 40-44).

The Kostolac culture layer at Sarvaš could actually be what Dimitrijević regarded as the Later Baden construction layer, that is the layer at the depth from 4,00 to 3,20 meters (Dimitrijević 1968, 26-27, Balen 2005, 34). The "strength" of the Kostolac layer is also testified by a multitude of finds collected prior to 1942, published partially by V. Hoffiller (1938, T. 9). As in the case of the Vučedol site, R. R. Schmidt claimed to have found apsidal houses that can be dated to the Baden culture period. The revision of the materials from Vučedol

⁶¹ Na ustupljenim podacima zahvaljujemo kolegi Tomislavu Hršaku iz Muzeja Slavonije u Osijeku.

⁶¹ We thank our colleague Tomislav Hršak from the Museum of Slavonia in Osijek for providing the data.

na su tri funkcionalna oblika posuda, a to su: zdjele, lonci i šalice. Na temelju obrisa posuda izdvojeni su tipovi unutar svakog funkcionalnog oblika. Tako je među zdjelama izdvojeno pet tipova: kalotaste zdjele (kat. 65-76), zdjele zaobljena tijela (kat. 77, 78), zdjele izvučena vrata (kat. 79-90) bikonične zdjele (kat. 91, 92) i zdjele S-profilacije (kat. 93).⁶² Neki primjerci kalotastih zdjela imaju izraženu udubinu na dnu (*omphalos*) (kat. 93), a prisutan je i ulomak zdjele s probušenom rupicom za ovjes (kat. 86). Pojedini primjerci zdjela imaju plastične aplikacije umjesto ručki na ramenu (kat. 67, 74, 78, 80, 92, 94, 97, 98), izdvojena su i dva ulomka koja imaju trakastu ručku (kat. 96, 106) te ulomci s ušicom na trбуhu (kat. 70). Među tipovima zdjela posebno se ističe promjerak pod kat. 77 koji, iako pripada tipu zaobljenih zdjela, se ističe svojim zaravnjenim, ovalnim dnom. Tipovi zdjela sa sličnim oblikom zaravnjenog, ovalnog dna, pronađeni su na lokalitetu Đakovo-Franjevac (Balen 2011, kat. 204, 451). Među loncima izdvojen je tip sa suženim cilindričnim vratom (*amfora*) (kat. 101, 102). Lonci su grube fature, bez ukrasa. Šalice su zastupljene s tri tipa, a to su: konična šalica s blago zaobljenim trбуhom, izvijenim rubom i visokom trakastom ručkom (kat. 103), konična šalica s ravnim dnom i visokom trakastom ručkom (kat. 104) i bikonična šalica s tunelastom ručkom (105). Kod keramičkih posuda prevladavaju tamnosivi i tamnosmeđi tonovi, a u presjeku je keramika također tamnijih nijansi. Na nekim primjercima boja vanjske stijenke varira od oker do smeđih tonova, što je vjerojatno posljedica gorenja u požaru, a ne načina pečenja. Najveći broj nalaza čine ulomci zdjela koji na svojoj vanjskoj površini pokazuju bogat dekorativni stil upotpunjen bijelom inkrustacijom. Motivi su izvedeni tehnikama urezivanja (kat. 91, 92, 98) brazdastog urezivanja (kat. 65, 67, 68, 73, 76, 81, 83, 84, 89, 90), ubadanja (kat. 66, 85) i žigosanja (kat. 69-72, 74, 80, 81, 86-88, 97, 105) te su grupirani u horizontalne i vertikalne zone i polja. Žigosanje se izvodilo tupim alatima, različitog presjeka. Na pojedinim je primjercima vidljivo kako je ukras s gornje strane uokviren trakom izvedenom brazdastim urezivanjem ili ubadanjem dok se na donjoj strani sastoji od visećih linija (kat. 70, 71, 80, 81).⁶³ Pojedini ulomci ukrašeni su tzv. okvirnim stilom gdje je ukras postavljen u metope ili trake (kat. 90, 94).⁶⁴ Prisutan je i ornament izveden na bikonitetu šalice

managed to prove earlier claims by certain authors that the apsidal houses at Vučedol belong to the Kostolac culture (Balen 2005, 26), but without the pottery being attributed correspondingly, it is impossible to draw the same conclusions regarding the site of Sarvaš.

There are three distinguishable functional forms of vessels among the pottery materials that belong to the Kostolac culture: bowls, pots and cups. Based on the contours of the vessels, a typology was established for each of the forms. Thus, we have five types of bowls: calotte-shaped bowls (cat. no. 65-76), rounded bowls (cat. no. 77, 78), bowls with an extended neck (cat. no. 79-90), biconical bowls (cat. no. 91, 92) and S-profiled bowls (cat. no. 93).⁶² Some examples of the calotte-shaped bowls have a pronounced hollow at the base (*omphalos*) (cat. no. 93), and there is also a bowl fragment with a suspension hole (cat. no. 86). Certain bowl examples have relief appliques instead of handles (cat. no. 67, 74, 78, 80, 92, 94, 97, 98), and we have two fragments with a tunnel-shaped handle (cat. no. 96, 106) as well as the fragments with an eyelet on their bellies (cat. no. 70). The most prominent among the bowl types is the example under cat. no. 77, which stands out with its flat oval base, even though it belongs to the rounded bowl type. Types of bowls with similar flat oval base shape were found at the site of Đakovo-Franjevac (Balen 2011, cat. no. 204, 451). As for the pots, there is type with a narrow cylindrical neck (*amphorae*) (cat. no. 101, 102). All the pots have coarse surface, and come without decorations. The cups are represented by three types: conical cup with shallow, rounded belly, everted rim and high tunnel-shaped handle (cat. no. 103), conical cup with a flat base and high tunnel-shaped handle (cat. no. 104), and biconical cup with a tunnel-shaped handle (cat. no. 105). The bowls are mostly dark grey and dark brown, and dark in the cross-section. The colour of some examples varies from ochre to brown, which is probably the result of a house fire rather than clay firing process. The majority of finds are bowl fragments with ornate style surface decoration, complemented with a white incrustations. The motifs are made by carving (cat. no. 91, 92, 98), groove incision (cat. no. 65, 67, 68, 73, 76, 81, 83, 84, 89, 90), stabbing (cat. no. 66, 85), stamping (cat. no. 69-72, 74, 80, 81, 86-88, 97, 105), grouped in horizontal and vertical zones and fields. The stamping was performed with blunt tools of various profiles. Some examples bear a decoration framed with a band made by groove incision or stabbing at the top, whereas the base consists of hanging

⁶² Za primjere pojedinih posuda vidi: Nikolić 2000, Petrović, Jovanović 2002, 228-233, Balen 2005, 35-38; 2011, 89-96.

⁶³ Takav tip kostolačkog ukrasa, prema podjeli Thila Stapelfeldta pripada grupi 1 te se povezuje s badenskom kulturom, dakle pripada ranoj fazi kostolačke kulture (Stapelfeldt 1997, 161-163, Balen 2002b, 45; 2011, 164).

⁶⁴ Takav tip kostolačkog ukrasa, prema T. Stapelfeldtovoj podjeli

⁶² Examples of the types of vessels in: Nikolić 2000, Petrović, Jovanović 2002, 228-233, Balen 2005, 35-38; 2011, 89-96.

Slika 28. Rekonstruirana zdjela, kostolačka kultura, kat. 79/ Figure 28. Reconstructed bowl, the Kostolac culture, cat. no. 79

i to u obliku žigosanih kružnica (minirozete), što je karakteristika kasnije faze kostolačke kulture (kat. 105) (Balén 2011, 164). Prema stilskim karakteristikama keramičkog materijala možemo zaključiti kako je kostolački horizont na Sarvašu prisutan od svojih ranijih faza, kada je vidljiva povezanost s badenskom kulturom, preko klasične faze te njezinih kasnijih stupnjeva, koje karakterizira povezanost s vučedolskim načinom ukrašavanja predmeta.

lines (cat. no. 70, 71, 80, 81).⁶³ Some of the fragments are decorated in, so called, border style, which places decorations within metopes or bands (cat. no. 90, 94).⁶⁴ There are also examples of decorations on biconical breaks in the form of stamped circles (mini rosettes), typical for the later Kostolac culture (cat. no. 105) (Balén 2011, 164). According to the characteristics of the pottery style, we may conclude that the Kostolac horizon is present at the site of Sarvaš from its early stage, when it was clearly related to the Baden culture, to the classical and later stage, characterised by a decoration style related to the Vučedol culture.

⁶³ This type of the Kostolac decoration, according to classification by Thilo Stapelfeldt, belongs to group 1, and it is related to the Baden culture, therefore it belongs to the early phase of the Kostolac culture (Stapelfeldt 1997, 161-163, Balén 2002, 45; 2011, 164)

⁶⁴ This type of the Kostolac decoration, according to T. Stapelfeldt's classification, belongs to the group 2 (Stapelfeldt 1997, 161-163, Balén 2002, 45).

pripada grupi 2 (Stapelfeldt 1997, 161-163, Balén 2002, 45).

VUČEDOLSKA KULTURA

THE VUČEDOL CULTURE

Eneolitička sekvenca na Sarvašu završava vučedolskom kulturom. Vučedolska kultura europskoj je znanosti poznata dulje od jednog stoljeća, točnije od prvih istraživanja sojeničkog naselja na Ljubljanskom barju 1875. godine. Publicitetu vučedolske kulture znatno su doprinijeli M. Hoernes (1898) i M. Wosinski (1904) objavivši po prvi puta nalaze iz Vučedola, Sarvaša i Erduta. Isprva zvana istočnoalpskom sojeničkom kulturom (Hoernes 1898), zatim slavonska (Childe 1929), tek od 1931. u literaturi je uveden naziv vučedolska kultura (Menghin 1931). Pojavom Hoffillerova djela *Corpus Vasorum Antiquorum* (1938) Vučedol je postao pojmom jednog stila i kulture.

The Eneolithic sequence at Sarvaš ends with the Vučedol culture. The Vučedol culture has been known to European scholars for more than a century, more precisely since the research of the pile dwelling settlement at Ljubljansko barje in 1875. M. Hoernes (1898) and M. Wosinski (1904) drew significant attention to the Vučedol culture by publishing the finds from Vučedol, Sarvaš and Erdut for the first time. At first, it was called East Alpine Pile Dwelling culture (Hoernes 1898), then Slavonian culture (Childe 1929), and finally in 1931 the Vučedol culture (Menghin 1931). After Hoffiller's work *Corpus Vasorum Antiquorum* (1938) was published, the Vučedol culture became regarded as a distinct style and culture.

Slika 29. Rekonstruirani lonac i zdjela, vučedolska kultura, kat. 114 i kat. 137 / Figure 29. Reconstructed pot and bowl, the Vučedol culture, cat. no. 114 and 137

Počeci istraživanja vučedolskih nalazišta s prostora Hrvatske vezani su uz Vučedol gdje je J. Brunšmid vodio prva manja istraživanja 1897. godine. Ipak, tek je R. R. Schmidt proveo veća istraživanja, isprva 1938. godine na nalazištu Vučedol, a četiri godine kasnije i na Sarvašu. On je i autor već spomenute prve opsežne sinteze o vučedolskoj kulturi *Die Burg Vučedol* koje je i danas jedno od fundamentalnih i kapitalnih djela za poznavanje vučedolske kulture.

U periodizaciji vučedolske kulture, danas je prihvaćena podjela koju je izradio S. Dimitrijević. On je vučedolsku kulturu podijelio na 4 vremenska stupnja: stupanj A ili rana ili pretklasična faza, stupanj B ili klasična faza, koja se dijeli na ranoklasični stupanja ili B-1 i kasnoklasični stupanj ili B-2 te stupanj C ili kasna vučedolska kultura (Dimitrijević 1979c, 278, 286-316). Iako je podijeljena na nekoliko razvojnih faza, vučedolska kultura se prati kroz tri vremenska horizonta. Prvi je vrijeme pretklasične i klasične faze, drugi obuhvaća period kasne vučedolske kulture i njezinih regionalnih varijanata, dok treći horizont podrazumijeva postvučedolske manifestacija koje već pripadaju ranom brončanom dobu (Dimitrijević 1979c, 278). Pretklasična i klasična faza zadržavaju se uglavnom u granicama istočnoslavenskog i srijemskog prostora, a potkraj klasične faze došlo je do prvih širenja prema mađarskoj Baranji i rumunjskom Banatu. U kasnoj fazi to širenje poprima goleme razmjere pa dokaze o prisutnosti vučedolske kulture nalazimo do Praga na sjeveru, južne Bosne na jugu, te jugoistočnoalpskog prostora na zapadu. Jasno je da u to vrijeme više ne postoji kao jedinstvena vučedolska kultura nego se razdijelila na niz regionalnih varijeteta sa specifičnim obilježjima (Balén 2010).

Vučedolska kultura odiše raznolikošću, promjenjivošću, lakoćom kojom prihvaća nove impulse, ona je sve prije nego

The beginnings of the researches at the Vučedol culture sites in Croatia are related to the site of Vučedol, where J. Brunšmid carried out the first smaller excavations in 1897. However, it was R. R. Schmidt who conducted researches at a larger scale – the first one in 1938 at Vučedol, and four years later at Sarvaš. He is the author of the first comprehensive monograph on the Vučedol culture entitled *Die Burg Vučedol* (1945), which is still considered one of the fundamental and principal works for the study of the Vučedol culture.

Regarding the periodisation of the Vučedol culture, the division established by S. Dimitrijević is accepted today. He divided the Vučedol culture into 4 phases: the phase A or the Early or the pre-Classical phase, phase B or the Classical phase, divided into the Early Classical or the B1 phase and the Late Classical or the B2 phase, and the phase C or the Late Vučedol culture (Dimitrijević 1979c, 278, 286-316). Even though it is divided into several phases of development, the Vučedol culture can be studied through three time horizons. The first is the period of the pre-Classical and Classical phase, the second includes the period of the Late Vučedol culture and its regional varieties, whereas the third horizon comprises of post-Vučedol manifestations that already belong to the Bronze Age (Dimitrijević 1979c, 278). The pre-Classical and Classical phase remained mainly within the borders of East Slavonia and Syrmia, while towards the end of the Classical phase it began to expand towards the Hungarian Baranya and the Romanian Banat regions. The expansion substantially increased during the late phase, and as the result the presence of the Vučedol culture can be traced from Prague in the north to Bosnia in the south and the south-eastern Alps in the west. It is clear that at this point the Vučedol culture dissolved into a number of regional varieties with specific characteristics (Balén 2010).

Slika 30. Rekonstruirana šalica, vučedolska kultura, kat. 205 / Figure 30. Reconstructed cup, the Vučedol culture, cat. no. 205.

uniformna. Sve se to odražava na religioznom, ekonomskom i umjetničkom planu. Premda fleksibilna i sklona inovacijama na planu materijalnih proizvoda, zadržava prepoznatljiva obilježja, koja je u vrlo dugom vremenskom periodu izdvajaju kao prepoznatljivu kulturu, a u kasnijem periodu širenja, odnosno ekspanzije kao kulturni kompleks. U svom nastanku vučedolska kultura predstavlja amalgam kako u populacijskom tako i u kulturnom smislu. U njoj možemo prepoznati tragove kostolačke i badenske, a preko njih čak i elemente njihovih prethodnika, sopotske i vinčanske kulture. Pored toga, prisutan je stalni priljev indoeuropskih utjecaja. Utjecaj Indoeuroljana pojačao se krajem klasične faze vučedolske kulture, a povezuje se s kupama na nozi, dvodijelnim kalupima, promjenom ekonomije i društvenom strukturom (Balen 2010). Mađarski arheolozi István Ecsedy i István Bona priklanjaju se mišljenju o južnom utjecaju na vučedolsku kulturu što je vidljivo u pojavi vrčeva s jednom ručkom (Ecsedy 1979, 112).

Prema apsolutnim datumima klasičnu vučedolsku kulturu datira se od 2900. do 2600. god. pr. Kr. (Forenbaher 1993, 247). Datumi za kasnu vučedolsku kulturu s Ljubljanskog barja, Brna i Nagykanizse padaju između 2600. i 2400. god. pr. Kr. i preklapaju se s ranim datumima nekih ranobrončanodobnih kultura. Zanimljivo je vidjeti datume iz Hrustovače koji se kreću između 2900. i 2600. god. pr. Kr. te tako upućuju na pretpostavku da se vučedolska kultura kreće prema bosanskim nalazištima ranije nego što se to prije pretpostavilo (Forenbaher 1993, fig. 6). Za sada su nam s prostora Hrvatske poznati datumi s Vučedola, Vinkovaca te jedan iz Rudina.

The Vučedol culture is immensely diverse, variable, receptive to new impulses, anything but uniform. This affected its religious, economic and artistic aspects. Although flexible and innovative when it comes to material products, it retained its unique features that had distinguished it as a distinct culture for a long period of time, and during its later stage of expansion, as a cultural complex. At the beginning, the Vučedol culture was an amalgam, both population and culture-wise. It bears the traces of the Kostolac and Baden culture and through them even the elements of their predecessors, the Sopot and Vinča culture. Furthermore, there was a constant Indo-European influence. This influence intensified during the Classical phase of the Vučedol culture, and it is related to the presence of cups with a foot, two-part moulds, changes in the economy and the social structure. The Hungarian archaeologists István Ecsedy i István Bona have accepted the thesis of southern influences on the Vučedol culture, based on the appearance of one-handed jugs (Ecsedy 1979, 112).

According to the absolute dates, the Vučedol culture can be dated from 2900 to 2600 BC (Forenbaher 1993, 247). The dates for the Late Vučedol period at Ljubljansko Barje, Brno and Nagykanizsa fall between 2600 and 2400 BC and overlap with the dates of some Early Bronze Age cultures. The dates from the site of Hrustovača, ranging between 2900 and 2600 BC, are rather interesting because they suggest that the Vučedol culture migrated towards Bosnian sites earlier than previously thought (Forenbaher 1993, fig. 6). As for the Croatian sites, so far we have obtained the dates for Vučedol, Vinkovci, and one date for Rudine.

Datumi s Vučedola kreću se uglavnom između 3000. i 2500. god. pr. Kr. i potvrđuju postojanje rane i klasične faze vučedolske kulture. S istraživanja vođenih nakon 2000. godine imamo šest vučedolskih datuma (Balen 2010, tablica 8). Najniži datumi dobiveni su iz podnica kuća koje su se nalazile gotovo odmah ispod humusa, te bi možda mogle pripadati stupnju B-2 po S. Dimitrijeviću, što bi produžilo život na Vučedolu i u toj fazi, nasuprot uobičajenom mišljenju da je Vučedol nastanjen samo u fazi B-1, dok u Sarvašu i Vinkovcima život traje i tijekom stupnja B-2 (Dimitrijević 1979c, 278, 303). S lokaliteta u Vinkovcima postoje dva datuma i u rasponu su od oko 2550. do 2039. god. pr. Kr. (Durman, Obelić 1989, tabla 1), a nedavno je objavljena njihova korekcija u 2668.-2467. i 2632.-2408. god. pr. Kr. (Durman 2000b, 96). Ti datumi datiraju kasnoklasičnu, fazu B-2 vučedolske kulture. U novije je vrijeme napravljena još jedna C14 analiza s uzorka iz Ervenice koja potvrđuje da bi kasnoklasični Vučedol (B2) trebalo datirati oko 2600.-2500. god. pr. Kr.⁶⁵ Datum iz Rudina najmlađi je, kreće se između 2340. i 2030. god. pr. Kr. (Durman, Obelić 1989, tabla 1) te pripada razdoblju brončanoga doba. Iako pretpostavljamo nešto viši datum, jer na ovom datumu nije napravljena dendrokorekcija, on nam ipak može potvrditi stajalište Z. Markovića o dužem trajanju vučedolske kulture u zapadnoj Slavoniji, kada već na prostoru istočne Slavonije pratimo trajanje vinkovačke kulture (Marković 2002a; 2002b).

Nositelji vučedolske kulture svoja su naselja podizali na prirodno povišenim i istaknutim položajima, smještenim u blizini riječnih tokova ili manjih potoka. Takvi su položaji vrlo značajni u strateškom i komunikacijskom smislu. Uglavnom su naseljavali već ranije zaposjednute položaje koje su prije njih naseljavali nositelji starčevačke, sopotske, badenske i kostolačke kulture (Miloglav 2011, 33).

Prema R. R. Schmidtu, vučedolski stratum na Sarvašu nalazi se od 2,00 do 3,00 metra relativne dubine (sloj IV). Također navodi dva građevinska horizonta, objekte i grobove (Schmidt 1945, 129, 145-146). S. Dimitrijević dijeli Schmidtov sloj IV na dva: mlađi od 2,00 do 2,60 m, odgovarao bi stupnju B-2 i stariji od 2,60 do 3,20 m koji bi odgovarao stupnju B-1 stupnju vučedolske kulture (Dimitrijević 1968, 27, Marković 1994, 107, 108). Sondiranje provedeno 1985. godine na južnom dijelu padine Gradca i neposredno ispod nje, po-

The dates from Vučedol range between 3000 and 2500 BC, confirming the existence of the Early and Classical phase of the Vučedol culture. Including the researches posterior to 2000, we now have six dates from Vučedol (Balen 2010, table 8). The latest dates were received from the floors of the houses that were found right under the humus soil, and they could, according to S. Dimitrijević, belong to the B-2 phase, which would extend the settlement of Vučedol to that phase, opposing the common belief that Vučedol was populated only during the B-1 phase, whereas Sarvaš and Vinkovci were settled during the B-2 phase (Dimitrijević 1979c, 278, 303). There are two dates from Vinkovci ranging between 2259 and 2039 BC (Durman, Obelić 1989, table 1), which were recently corrected to between 2668-2647 and 2632-2408 BC (Durman 2000b, 96). These dates refer to the Late Classical, or the B-2 phase of the Vučedol culture. More recently, a C14 analysis of the samples from Ervenica was performed confirming that the Late Classical Vučedol (B2) should be dated from around 2600 to 2500 BC.⁶⁵ The date from Rudine is the latest and ranges between 2340 and 2030 BC (Durman, Obelić 1989, table 1) and belongs to the Bronze Age. Although we believe the actual date to be somewhat earlier, because the received date was not dendrocorrected, it still may confirm the opinion of Z. Marković that the Vučedol culture lasted longer in western parts of Slavonia, while in its east we can already track the existence of the Vinkovci culture (Marković 2002a; 2002b).

The bearers of the Vučedol culture built their settlements on natural elevated and prominent positions, near rivers or smaller streams. Such positions were important for strategic and communication reasons. For the most part, they inhabited position earlier occupied by the Starčevo, Sopot, Baden, and Kostolac culture populations (Miloglav 2011, 33).

According to R. R. Schmidt, the Vučedol stratum at Sarvaš lies at the relative depth from 2,00 to 3,00 meters (layer IV). He also mentions two construction horizons, buildings and graves (Schmidt 1945, 129, 145-146). S. Dimitrijević divided the Schmidt's layer IV into two layers: the later between 2,00 and 2,60 m, which matches the B-2 phase, and the earlier between 2,60 and 3,20 m, which matches the B-1 phase of the Vučedol culture (Dimitrijević 1968, 27, Marković 1994, 107,

⁶⁵ Usmeno priopćenje Ine Miloglav, na čemu joj najsrdačnije zahvaljujemo. Datumi su objavljeni u doktorskom radu I. Miloglav pod nazivom: *Kasna vučedolska kultura u bosutskoj nizini na temelju keramičkih nalaza*, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2011.

⁶⁵ Based on the spoken report of Ina Miloglav, to whom we are very grateful. The dates were published in the dissertation by I. Miloglav entitled: *Kasna vučedolska kultura u bosutskoj nizini na temelju keramičkih nalaza* [Late Vučedol Culture in the Bosut Valley on the Basis of ceramic Finds], The Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb, Zagreb, 2011.

Slika 31. Rekonstruirana šalice, vučedolska kultura, kat. 214 / Figure 31. Reconstructed cup, the Vučedol culture, cat. no. 214

kazalo je kako se vučedolsko naselje prostire i izvan gornje zaravni i jugozapadnog dijela lokaliteta (Šimić 2012, 122).

Najveći broj keramičkih nalaza koji se čuvaju u Muzeju Slavonije pripada upravo vučedolskoj kulturi. Fina keramika je izrađena od dobro pročišćene i pečene gline, često uglačane površine te bogato ukrašena. Dominira keramika tamnosivih i tamnosmeđih tonova, dok su rjeđe zastupljeni smeđi, oker i crni tonovi. Keramika grube fature izrađena je od slabo pročišćene gline, debljih stijenki, a u boji dominiraju smeđi, sivi i oker tonovi.

Među keramičkom građom izdvojeno je nekoliko osnovnih tipova, a to su: lonci, zdjele, šalice, vrčevi, amfore, posude na nozi, kulni predmeti i tipovi nalaza označeni kao *ostali keramički oblici*.

Lonci

Među loncima izdvojena su dva osnovna tipa:

Lonci zaobljena tijela, a pojavljuju se u nekoliko varijanti (kat. 107-116):

Zaobljena tijela i ravna ruba (kat. 107, 108)

Zaobljena tijela i uvučena ruba te jako naglašena trbuha (kat. 110)

Zaobljena tijela i blago izvijena ruba (kat. 111-115)

Lonci zaobljena tijela, uvučena vrata i naglašena trbuha često su bogato ukrašeni na najširem djelu. Često imaju i čepastu aplikaciju za prihvat koja je također ukrašena (kat. 110).

Lonci S-profilirana tijela

Lonci ovoga tipa dolaze u dvije kategorije: keramika fine fature, tankih stijenki i zaglađene površine (kat. 117) i keramika grube fature izrađena od slabo pročišćene gline, debljih stijenki (kat. 118-134). Boja grubog posuđa varira od sive do

108). The trenching, conducted on the southern part of the Gradac slope and immediately beneath it, showed that the settlement at Vučedol stretches beyond the upper plain and the southwestern part of the site (Šimić 2012, 122).

The majority of the pottery finds kept in the Museum of Slavonia belong to the Vučedol culture. Fine pottery was made of purified fired clay, often with polished surface and rich in decorations. The dark grey and dark brown pottery prevails, while brown, ochre and black examples do not appear so often. Coarsely manufactured pottery was made of poorly purified clay, with thick walls, with the highest frequency of brown, grey and ochre colour tones.

Several basic types of pottery were identified: pots, bowls, cups, jars, amphorae, vessels on a foot, cult objects, and the types of finds marked as the *remaining ceramic forms*.

Pots

Among the pots, we have two basic types:

Pots with rounded bodies, appearing in several varieties (cat. no. 107-116):

A rounded body and a flat rim (cat. no. 107, 108)

A rounded body, an indent rim and a very pronounced belly (cat. no. 110)

A rounded body and a gently everted rim (cat. no. 111-115)

The rounded body pots with indent rims and pronounced bellies are often elaborately decorated on their widest part. They usually have a stopper-like applique for a grip, which is also decorated (cat. no. 110).

S-profiled pots

Such pots come in two categories: the pottery of fine manufacture, with thin walls and polished surface (cat. no. 117) and the pottery of coarse manufacture, made out of poorly

smeđkaste i oker. Ukrašavanje posuda grube fature izvedeno je ubadanjem nokta (kat. 119, 121-123, 126-128, 130, 132) te u obliku plastičnih traka s otiscima vrhova prstiju (kat. 118, 120, 124, 125, 127, 129, 131). Kod grubog posuđa najčešće je vratna zona zaglađena, dok je donji dio hrapav, često presvučen tankim namazom gline, barbotinom (kat. 118-120, 122, 126, 128, 130, 133). Kao funkcionalno-dekorativni element javljaju se tunelaste ručke (kat. 118, 119, 127, 128) i bradavičaste drške (kat. 123, 124, 126, 130). Jedan dio grubog posuđa izrazito je velikih dimenzija. Lonci fine fature ukrašeni su rovašenjem i brazdastim urezivanjem, ispunjenim bijelom inkrustacijom (kat. 117). Ukrašenost sastoji od urezane linije ispod samog ruba dok se glavni ukras nalazi na ramenu i trbuhu lonca. Vrlo često izveden je u obliku frizova i metopa, ispunjenih inkrustacijom, tzv. arhitektonski stil ukrašavanja.

Zdjele

Zdjele čine najbrojniji funkcionalni oblik na Sarvašu, a izdvojeno je 6 tipova i nekoliko podtipova:

Zdjele zaobljena tijela (kat. 135, 136)

Kalotaste zdjele (kat. 137-159)

Zdjele izvučena vrata (kat. 160-169)

S-profilirane zdjele (kat. 170-174)

Bikonične zdjele ili terine (kat. 175-202)

Zdjele zaravnjena dna (kat. 239, 240)

Zdjele zaobljena tijela

Radi se o ulomcima dobre fature, tamnih tonova i uglačane površine. Premda je ovaj oblik zdjele uglavnom neukrašen, među materijalom koji je pohranjen u Muzeju Slavonije izdvojen je ulomak ukrašen urezanim ukrasom u obliku dvostruke sjekire (kat. 136).

Kalotaste zdjele

To je tip plitkih zdjela sa zaobljenim ili omphalos dnom uglačane površine. Na materijalu iz Sarvaša mogu se izdvojiti 3 varijante toga tipa:

Plitka zdjela sa zaobljenim dnom, blago izvijena vrata. Ispod samog ruba nalazi se ukras izveden u obliku urezane linije, a donji dio je posve ukrašen. Ukrašenost je izveden tako da je podijeljen u četiri polja (kat. 137, 138).

Plitka zdjela sa zaobljenim dnom, naglašena bikonična ramena i izvijena ruba. Ove zdjele najčešće imaju ukras na ramenu posude, u uskoj traci, a na nekim primjercima ukrašen je donji segment ili dno posude (kat. 139-154, 156).

Konična plitka zdjela s omphalos dnom (kat. 155, 157-159).

purified clay, and with thicker walls (cat. no. 118-134). The colour of coarse pots varies from grey to brownish and ochre. They were decorated by finger nail imprints (cat. no. 119, 121-123, 126-128, 130, 132) or imprints made by finger tips (cat. no. 118, 120, 124, 125, 127, 129, 131). The coarse vessels usually have polished neck section, whereas the surface of the lower parts is rough, often coated with a thin layer of clay, barbotine (cat. no. 118-120, 122, 126, 128, 130, 133). As functional decorations we have tunnel-shaped handles (cat. no. 118, 119, 127, 128) and nipple-shaped grips (cat. no. 123, 124, 126, 130). A certain number of coarse vessels are oversized. The pots of the fine manufacture are decorated by tallying and groove incision, with white incrustations applied (cat. no. 117). The decoration consists of a line under the very rim, while the main decoration is placed on the pot's shoulder and belly. They are usually formed as mouldings and metopes, filled with incrustations, which is known as an architectural decoration style.

Bowls

The bowls are the most frequent functional form at Sarvaš, appearing in 6 types and several sub-types:

Bowls with a rounded body (cat. no. 135, 136)

Calotte-shaped bowls (cat. no. 137-159)

Bowls with an extended neck (cat. no. 160-169)

S-profiled bowls (cat. no. 170-174)

Biconical bowl or terrines (cat. no. 175-202)

Shallow bowls with a flat base (cat. no. 239, 240)

Bowls with a Rounded Body

These are fragments of fine manufacture, dark tones and polished surface. Although this bowl form is, for the most part, undecorated, there is an example of a fragment with a carved decoration in the shape of a double bitted axe in the holdings of the Museum of Slavonia (cat. no. 136).

Calotte-shaped Bowls

This is the type of shallow bowls with a rounded or omphalos base and polished surface. There are three varieties that can be determined from the materials discovered at Sarvaš: Shallow bowls with a rounded base and a gently everted rim. Under the rim, there is a decoration formed as a carved line, while the lower section is entirely decorated. The decoration is a formation divided into four fields (cat. no. 137, 138).

Shallow bowls with a rounded base, with pronounced biconical shoulders and an everted rim. These vessels usually have a decoration on a shoulder, in a thin band, and some

Zdjele izvučena vrata

To su dublje zdjele, naglašena, blago bikonična ramena, izvijena kratka vrata i ravna dna. Ukras je najčešće postavljen na prijelomu u obliku uske trake. Često je ukrašen i vratni segment pojedinačnim motivom rombova, trokuta ili okomitih linija (kat. 163, 166, 167, 168, 169).

S-profilirane zdjele

Izdvojen je neukrašeni primjerak uglučane površine (kat. 170). Kod ukrašenih primjeraka ukras je smješten ispod ruba zdjele i na vratnom segmentu. Karakterizira ih gredasta ručka na ramenu (kat. 171-173). Među građom izdvojen je i ulomak grube fature s ukrašenom tunelastom ručkom (kat. 174).

Bikonične zdjele-terine

Zbog svoje učestalosti u keramičkom materijalu, terine pripadaju najtipičnijoj vrsti posuda vučedolske kulture. Vrat im je uvučen, konkavan, a rub izvijen. Na bikonitetu se nalazi tunelasta (kat. 191, 193, 195-201) ili trakasta ručka koja spaja rub i trbuh posude (kat. 189, 192, 194). Ručke su u pravilu ukrašene. Ukras se nalazi i na bikonitetu te je izveden u obliku trake na ramenu (kat. 179, 187, 190) ili u obliku motiva sunca (kat. 175-177, 181, 188). Rjeđe je ukrašen i donji, konveksni dio terine.

Zdjele zaravnjena dna

Izdvojena su dva rekonstruirana primjerka vrlo plitkih zdjela zaravnjena dna i grube fature (kat. 239, 240).

Šalice

Izdvojena su tri tipa šalice (kat. 203-214):

Bikonična šalice izvučena ruba i ravna dna (kat. 203-208)

Bikonična šalice ravna ruba i ravna dna (kat. 209, 210)

Šalice S-profilirana tijela (kat. 211-214)

Vrčevi

Među nalazima koji se čuvaju u Muzeju Slavonije izdvojeno je nekoliko primjeraka vrčeva S-profilirana tijela (kat. 218-223). Pojedini primjerci bogato su ukrašeni (kat. 221-223).

Amfore

Amfore su trbušaste posude, bikonično oblikovana tijela i cilindrična vrata (kat. 224-225). Među građom izdvojena su dva ulomka koja odgovaraju ovom tipu posuda.

Posude na nozi

Među građom vučedolske kulture izdvojeno je nekoliko tipova:

Posude zaobljena oblika na četiri noge (kat. 226-229)

Posude zaobljena oblika na prstenastoj križnoj nozi (kat. 230-236)

examples have decorations on their lower sections or bases (cat. no. 139-154, 156).

Conical shallow bowls with an omphalos base (cat. no. 155, 157-159).

Bowls with an Extended Neck

These are deeper vessels with pronounced, gently biconical, shoulders, an everted short neck and a flat base. They often have a decorated neck section with separate rhombus, triangle and vertical line motifs (cat. no. 163, 166, 167, 168, 169).

S-profiled Bowls

There is an undecorated example with a polished surface (cat. no. 170). The decorated examples have decorations under the rim of the bowl and on the neck section. They are characterised by a beam-like handle on the shoulder (cat. no. 171-173). Also, a fragment of coarse manufacture with a decorated tunnel-shaped handle was singled out (cat. no. 174).

Biconical Bowls-Terrines

Because of their frequency among the pottery materials, the terrines are the most typical vessels of the Vučedol culture. Their neck is indent, concave, with an everted rim. The biconical section has a tunnel-shaped (cat. no. 191, 193, 195-201) or a band-shaped handle connecting the rim and the belly of the vessel (cat. no. 189, 192, 194). The handles are, in most cases, decorated. There is a decoration on the biconical section as well, formed as a band on the shoulder (cat. no. 179, 187, 190) or as the Sun motif (cat. no. 175-177, 181, 188). The bottom, convex, section of the terrines is not decorated that often.

Bowls with a Flat Base

Two reconstructed examples of very shallow bowls with flat bases and coarse manufacture were singled out (cat. no. 239, 240)

Cups

Three types of cups are present (cat. no. 203-214):

Biconical cups with an extended rim and a flat base (cat. no. 203-208)

Biconical cups with a flat rim and a flat base (cat. no. 209, 210)

S-profiled cups (cat. no. 211-214)

Jars

Several examples of S-profiled jars are present among the finds in the holdings of the Museum of Slavonia (cat. no. 218-223). Some of the examples were elaborately decorated (cat. no. 221-223).

Posude na prstenastoj punoj nozi (kat. 237)

Posude na višoj cilindričnoj nozi (kat. 238)

Kulturni predmeti

Među predmete kojima se može pripisati kulturno značenje pripadaju žrtvenici (kat. 246-253), žrtveni stolići (kat. 254-255) i kadionice (kat. 256). Žrtvenici na Sarvašu pojavljuju se u dva oblika. Prvoj skupini pripadaju neukrašeni žrtvenici sedlasta ili rogolika oblika (kat. 246-251). S prostora Hrvatske, u sklopu kostolačke kulture, nalazi ovog tipa žrtvenika poznati su iz Cerića, Dalja-Lisove Skele (Dimitrijević 1979d, T. 2, 11, Balen 2002a, 155) i nalazišta Franjevac kod Đakova (Balen 2011, 97). U sklopu vučedolske kulture pronađeni su na nalazištu Vučedol (Schmidt 1945, T. 50, 3, Milićević 1988, 31, Hoti 1990, 33) i Vinkovci-Hotel (Milićević 1988, 30). Na nalazištu Grabovac kod Đakova, pronađen je ulomak ukrašenog žrtvenika koji pripada brončanodobnoj vinkovačkoj kulturi (Marković 2002a, 34).

Pojava konsekrativnih rogova povezuje se uz kult plodnosti Velike Majke, rasprostranjen od neolitika na tlu Srednje Europe i Podunavlja, Male Azije, Grčke sve do Španjolske (Hoti 1990, 36). Drugoj skupini pripadaju žrtvenici koji nisu tipična sedlasta oblika već se smatraju oblikom izvedenim od konsekrativnih rogova (Hoti 1990, 34). Ovaj tip žrtvenika ima tanke stijenske i bogato je ukrašen (kat. 252, 253). Na Sarvašu je pronađen i ulomak keramike ukrašen rovašenjem i inkrustacijom koji podsjeća na stijenku žrtvenika ovog tipa.

Drugi tip kulturnih predmeta su žrtveni stolići (kat. 254, 255). Ulomak pronađen na Sarvašu, bogato je ukrašen rovašenim ukrasom i inkrustacijom. Primjerke žrtvenih stolića spominje već i J. Bösendorfer, navodeći da sa Sarvaša potječe karakterističan tip predmeta stolić ili menza s ukrašenim širokim rubom koji se proširuje te prelazi u cilindrične noge (Bösendorfer 1942, 20). Primjerke žrtvenih stolića s nalazišta Vučedol objavio je R. R. Schmidt u svojoj monografiji (1945, T. 51, 1, 2).

Kadionice su bikonične posude iz dva dijela i s nizom rupica. Iz građe sa Sarvaša izdvojen je ulomak gornjeg dijela kadionice, bogato ukrašen rovašenjem i inkrustacijom (kat. 256). Sličan oblik kadionice s Vučedola, objavio je R. R. Schmidt (Schmidt 1945, T. 41, 3a). Ovaj oblik posude poznat je i na nalazištima Vinkovci-Hotel te Vučedol-vinograd Streim (Durman 1988, 149, kat. 45 i 46).

Amphorae

Amphorae are plump vessels, with biconical bodies and cylindrical neck (cat. no. 224-225). Two fragments matching this type were singled out.

Vessels on a Foot

There are several types of such materials from the Vučedol culture:

Rounded vessels on four feet (cat. no. 226-229)

Rounded vessels on a ring-shaped cross foot (cat. no. 230-236)

Vessels on a ring-shaped solid foot (cat. no. 237)

Vessels on a tall cylindrical foot (cat. no. 238)

Cult Objects

The objects to which we can ascribe cult meaning include altars (cat. no. 246-253), small sacrifice tables (cat. no. 254-255) and censers (cat. no. 256). The altar at Sarvaš appears in two forms. The first group comprises of the saddle and horn-shaped altars (cat. no. 246-251). In Croatia, such altars belonging to Kostolac culture were discovered at Cerić, Dalj-Lisova Skela (Dimitrijević 1979d, T. 2, 11, Balen 2002a, 155), and the site of Franjevac near Đakovo (Balen 2011, 97). The altars belonging to Vučedol culture were discovered at Vučedol (Schmidt 1945, T. 50, 3, Milićević 1988, 31, Hoti 1990, 33) and Vinkovci-Hotel (Milićević 1988, 30). A fragment of decorated altar was discovered at the site of Grabovac near Đakovo, which belongs to the Bronze Age Vinkovci culture (Marković 2002a, 34).

The appearance of the consecrative horns is related to the Magna Mater cult of fertility, widespread during the Neolithic in Central Europe and the Danubian region, Asia Minor, Greece all the way to Spain (Hoti 1990, 36). The second group are the altars that do not have a typical saddle shape, but rather are considered a form derived from the consecrative horns (Hoti 1990, 34). This type of altar has thin walls and it is elaborately decorated (cat. no. 252, 253). There is a fragment discovered at Sarvaš decorated by tallying and with incrustations, resembling the walls of this type.

The second type of the cult objects are small sacrifice tables (cat. no. 254, 255). The fragment discovered at Sarvaš is elaborately decorated by tallying and with incrustations. The examples of sacrifice tables were mentioned by J. Bösendorfer who claimed that there is a characteristic type of the small table or "mensa", with a decorated broad edge that widens and proceeds into the cylindrical feet discovered at Sarvaš (Bösendorfer 1942, 20). The examples of the sacrifice tables from Vučedol

Slika 32. Rekonstruirani žrtvenik, vučedolska kultura, kat. 252 / Figure 32. Reconstructed altar, the Vučedol culture, cat. no. 252

Ostali keramički oblici

Među keramičkom građom izdvojeni su i neki specifični keramički oblici, a među njih se ubrajaju viseće zidne posude u obliku modela kupolaste peći (kat. 257-263), uska šuplja grla s koničnim proširenjem (kat. 264-272), keramičke kuke za vješanje (kat. 273-278) i poklopac (kat. 279).

Modeli peći dijele su u dvije kategorije. Prvoj kategoriji pripadaju modeli manjih dimenzija, približno jednake veličine, s kalotom i valjkastim, perforiranim dršcima. Njihova je namjena vjerojatno bila strogo određena, čemu u prilog idu ujednačeni oblik i dimenzije. U literaturi se povezuju s kulturnom namjenom (Petrović, Jovanović 2002, 346). Ovaj tip modela peći prisutan je među arheološkom građom sa Sarvaša koja je pohranjena u Arheološkom muzeju u Zagrebu (Balen 2005, 46), dok među osječkom građom nije zabilježen. Drugoj skupini pripadaju modeli peći, nešto većih dimenzija. Na bočnim stranama nalaze se čepaste ili gredaste ručke koje su vjerojatno služile za njihov prijenos. Često su ukrašene rovašenjem, urezivanjem i bijelom inkrustacijom. Ovakvi modeli prisutni su na Gomolavi i na lokalitetu Vučedolu-vinograd Streim.

Keramičke su kuke najvjerojatnije služile za vješanje posuda iznad vatre, o čemu svjedoče tragovi ureza koji se nalaze na predjelu pregiba. Keramičke kuke ovoga tipa pronađene su među inventarom objekata vučedolske kulture na nalazištu Vinkovci-Hotel (Durman 1988, 15).

Izdvojeno je i nekoliko cjelovitih i fragmentiranih predmeta koji se atribuiraju kao keramički ljevkasti predmeti. Sastoje se od uskih šupljih grla i koničnog proširenja. Česti su u kostolačkoj i vučedolskoj kulturi, a dosta ih je pronađeno i na nalazištu Vučedol. U literaturi se interpretiraju kao grla za kožne mjehove (Schmidt 1945, T.43, 2-3, Balen 2005, 46) ili kao lijevci, kako se interpretiraju ukrašeni primjerci iz kneževskih grobova u Crnoj Gori (Saveljić Bulatović, Lutovac, 2003, 31, kat. 6.4.)

were published by R. R. Schmidt in his monograph (1945, T. 51, 1, 2).

The censers are biconical vessels consisting of two parts and with a series of holes. A fragment of the upper part of a censer, elaborately decorated by tallying and with incrustations was singled out from the materials discovered at Sarvaš (cat. no. 256). A similar form of censer from Vučedol was published by R. R. Schmidt (Schmidt 1945, T. 41, 3a). This form was discovered also at the sites of Vinkovci-Hotel and Vučedol-Vinograd Streim (Durman 1988, 149, cat. no. 45 and 46).

The Remaining Ceramic Forms

Among the ceramic materials, some specific ceramic forms, including wall-mounted vessels in the form of a bread oven model (cat. no. 257-263), narrow hollow necks with a conical widening (cat. no. 264-272), ceramic suspension hooks (cat. no. 273-278) and a lid (cat. no. 279), were singled out.

The oven models are divided into two categories. Smaller models, similar in size, with a calotte and a cylindrical perforated grip belong to the first category. Their use was strictly determined, which is indicated by the consistency of their size and shape. In the archaeological literature such objects are usually related to cult purposes (Petrović, Jovanović 2002, 346). Such models are present among the Sarvaš materials kept in the Archaeological Museum in Zagreb (Balen 2005, 46), while they cannot be found among the materials in Osijek. The second type includes somewhat larger oven models. On their sides, these models have stopper-like and beam-like handles, probably used for transport. They were usually decorated by tallying, carving and with white incrustations. Such models were found at Gomolava and Vučedol-Vinograd Streim.

The ceramic hooks were probably used for hanging the vessels above the fire, which is indicated by the wear marks on their bends. The ceramic hooks of this type were found among the inventory of the Vučedol culture objects at the site of Vinkovci-Hotel (Durman 1988, 15).

Several whole objects and fragments were identified as fun-

Oblici koji se pojavljuju na Sarvašu karakteristični su za stupanj B-1 i B-2 vučedolske kulture. Prema S. Dimitrijeviću za stupanj B-1 karakteristične su bikonične zdjele, bikonične terine, zdjele na prstenastoj nozi, zdjele na križnoj nozi, zdjele na četiri čepaste nožice, vrčevi, trodijelne boce, kadionice, viseće zidne posude u obliku modela kupolaste peći, sedlasti žrtvenici i žrtveni stolići. Od tehnika ukrašavanja korišteni su duborez i rovašenje. Motivi prisutni na keramičkim posudama su geometrijski, jednostavni ili u obliku složenih kompozicija, te krivolinijski u obliku rozete ili sunčeva kruga, koji se pojavljuje već i u okvirima kostolačke kulture. Arhitektonski stil ukrašavanja, kod kojeg su motivi položeni u zone, odnosno frizove i metope karakteristika je stupnja B-1 (Dimitrijević 1979c, 290-291). Bogatstvom ukrasa posebice se ističu kalotaste zdjele kod kojih je dno raščlanjeno na četiri polja, a ukras ispunjen bijelom inkrustacijom. Grubo posuđe je debljih stijenki, redukcijski pečeno, a boja mu varira od sivih do smeđkastih i oker tonova. Prisutne su veće posude za zalihe zastupljene loncima s tunelastim ručkama na trbušnom pregibu te trbušasti lonci S-profila, potom manje posuđe kao što su vrčevi, zdjele i kupe. Ukrašavanje je izvedeno u obliku plastične trake s otiscima prsta. Javlja se i barbotin, a kod neukrašenog posuđa površina je neravna i hrapava. Za stupanj B-2 karakteristične su posude s cilindričnim vratom i ušicama na truhu (amfore), vrčevi s trakastom ručkom te zdjele na niskoj i križnoj nozi, često vrlo malih dimenzija (Dimitrijević 1979c, 292). Ukrašavanje se izvodi rovašenjem, urezivanjem, brazdastim urezivanjem, a vrlo često se javlja i nekoliko tehnika na istom predmetu. Karakteristika ukrašavanja stupnja B-2 je motiv običnog i tzv. Andrijinog križa koji se najčešće nalazi na zdjelama na križnoj ili prstenastoj nozi. Gruba keramika stupnja B-2 u osnovi slijedi ranije tradicije. Ukrašena je plastičnim trakama s otiscima prsta između vrata i barbotiniranog trbuha, a često je ukrašavanje izvedeno urezivanjem i žigosanjem.

Oblik koji je obilježio cijelu klasičnu fazu vučedolske kulture jesu bikonične zdjele, odnosno terine. Sastavni dio terina je njezin ukras izveden urezivanjem, rovašenjem, brazdastim urezivanjem i ispunjen bijelom inkrustacijom (Durman 1999-2000, 1).

nel-shaped objects. They consist of a hollow neck and a conical widening. They often appear among the finds of the Kostolac and Vučedol culture, and a number of them were found at the site of Vučedol. The archaeological literature interprets them as bellow necks (Schmidt 1945, T.43, 2-3, Balen 2005, 46) or as funnels, according to the interpretation of the decorated examples from the princely graves in Montenegro (Saveljić Bulatović, Lutovac, 2003, 31, cat. no. 6.4.)

The forms discovered at Sarvaš are characteristic for the Vučedol culture phases B-1 and B-2. According to Dimitrijević, the characteristic materials for the B-1 phase are biconical bowls, biconical terrines, bowls on a ring-shaped foot, bowls on a cross foot, bowls on four staple-like feet, jars, three part bottles, censers, wall-mounted vessels in the form of dome ovens, saddle-shaped altars and small sacrifice tables. The decoration techniques are deep carving and tallying. The motifs on the pottery are geometrical, forming simple or complex compositions, and curved, in the shape of a rosette or the Sun circle, which appear in the Kostolac culture, as well. Architectural decoration style, in which the motifs are placed into zones, that is bands and metopes, is typical for the B-1 phase (Dimitrijević 1979c, 290-291). Particularly rich in decorations are the calotte-shaped bowls, with their bases divided into four fields, while the decoration is filled with white incrustation. The coarse pottery with thicker walls was reduction fired, and its colour varies from grey to brownish and ochre tones. There are larger storage vessels among the finds such as pots with tunnel shaped handles on the belly curve, plump S-profiled pots, as well as smaller vessels, that is, jars, bowls and goblets. They were decorated by fingertip imprints forming a relief band. Barbotine is also present, whereas the surface of the undecorated pottery is uneven and rough. Vessels with a cylindrical neck and an eyelet on the belly (amphorae), jars with a band-shaped handle, and bowls on a short cross foot, usually small, are typical for the B-2 phase (Dimitrijević 1979c, 292). The decoration was performed by tallying, carving, groove incision, and often more than one decoration technique can be seen on a single object. The characteristic decoration motifs of the B-2 phase are the regular and the so called Saint Andrew's cross, usually found on the bowls with a cross or ring shaped foot. The coarse pottery from the B-2 phase is based on earlier traditions. It is decorated by relief bands with fingertip imprints between the neck and the belly with a barbotine surface, and often with carving and stamping.

The most significant pottery of the classical Vučedol culture phase are biconical bowls, or terrines. The integral part of terrines is their decoration made by carving, tallying, groove incision, filled with white incrustation (Durman 1999-2000, 1).

OSTALI NALAZI

REMAINING FINDS

Predmeti od keramike

Predmeti s cjevastim produžetkom otvora

Među keramičkom građom pronađena je nekolicina predmeta sa središnjim cjevastim produžetkom otvora. Najvjerojatnije je riječ o modelima kotača kakvi se javljaju u eneolitiku i brončanom dobu (Marković 2002a, 34). Modeli kola se u našim krajevima pojavljuju s badenskom kulturom, a najbliže analogije nalaze se u badenskoj kulturi s nalazišta Vučedol gdje su pronađena dva dijela keramičkog modela kola (Težak-Gregl 1988, 13). U vrijeme vučedolske kulture pronađeni su na nalazištu Vučedol-vinograd Streim (Durman 1988, 146, kat. 24). U literaturi se atribuiraju i kao utezi u obliku kotača (Miloglav 2011, 31).

Ceramic Artefacts

Objects with a tube-shaped opening extension

A few objects with a tube-shaped central opening extension were discovered among the ceramic artefacts. They are, most probably, wheel models similar to the ones from the Eneolithic and the Bronze Age (Marković 2002a, 34). The wheel models in these parts appear during the Baden culture at the site of Vučedol, where two parts of wagon models were discovered (Težak-Gregl 1988, 13). The models from the Vučedol culture period were discovered at the site of Vučedol-Vinograd Streim (Durman 1988, 146, cat. no. 24), while the ones from the Vinkovci culture period at the site of Grabovac near Đakovo (Marković 2002a, 34, T. 6, 7). The archaeological literature identifies them as the wheel-shaped weights (Miloglav 2011, 31).

Pršljenci, kalemovi, utezi

Od svakodnevnih uporabnih predmeta pronađeni su keramički pršljenci za vretena najčešće bikoničnog, koničnog, zaobljenog i plosnatog oblika (kat. 287-292). Neki primjerci ukrašeni su urezivanjem i ubadanjem (kat. 288). Boja im varira od tamnosivih do svijetlih, oker tonova. Prisutni su i kalemovi za namatanje niti (kat. 283-285) te različiti oblici utega (kat. 286). Neki od ovih utega korišteni su u ribolovnim aktivnostima, dok su drugi poput pršljenaka i kalemova korišteni za tkalačke stanove.

Žlice

Pronađene su ukupno dvije nepotpune žlice s punom drškom, kružnog presjeka (kat. 293, 294). Ovaj tip žlice karakterističan je i u retzgajarskoj (Čataj 2009a, 41), badenskoj (Petrović, Jovanović 2002, 30, kat. 21), kostolačkoj (Balen 2011, 268, kat. 458) i vučedolskoj kulturi (Durman 1988, 146, kat. 189).

Izrađevine od kosti i roga

Koštane su sirovine tijekom prapovijesti korištene za izradu različitih oblika uporabnih i ukrasnih predmeta. Posebice su korištene duge i plosnate kosti domesticiranih (koza, ovca, govredo) i divljih životinja (jelen, srna, divlja svinja, ptica, ribe), odbačeni rogovi jelena i zubi (Vitezović 2011, 6). Pojedini tipovi koštanih izrađevina korišteni su u dugom vremenskom razdoblju i stoga tek maleni broj možemo pripisati određenoj kulturi (Balen 2005, 58).

Izrađevine od kosti zastupljene na Sarvašu u svojim su osnovnim crtama podijeljene u tri skupine, ovisno o vrsti materijala od kojeg su izrađene:⁶⁶

- a) Izrađevine od kosti (kat. 295-300)
- b) Izrađevine od rogova (kat. 301-312)
- c) Izrađevine od zubi i kljova (kat. 313, 314)

Koštana šila zastupljena su oblicima jednostranih šila kod kojih je jedan kraj oblikovan u radni šiljak, a na baznoj strani se nalazi očuvni zglobov (kat. 295-298). Pojedini primjerci sa Sarvaša nemaju sačuvanu bazu i vrlo su oštećeni. Spatula je izrađena od komada dugih šupljih kostiju, a radni rub joj je zaobljen (kat. 299). Očuvana je i izrađevina od šuplje kosti s tragovima rezanja, nepoznate namjene (kat. 300).

Za izradu izrađevina od roga korišteni su uglavnom odbačeni rogovi, a upotrebljavali su se svi dijelovi (baza roga, parošci,

⁶⁶ Koštane izrađevine uklopili smo u tipologiju po A. Bačkalovu (Bačkalov 1979).

Whorls, Spools and weights

Among the everyday artefacts we have ceramic spindle whorls, mainly biconical, conical, rounded and flat in shape (cat. no. 287-282). Some examples are decorated by carving and stabbing (cat. no. 288). They vary in colour from dark grey to bright, ochre tones. Thread winding spools are also present (cat. no. 283-285) as well as various forms of weights (cat. no. 286). Some of the weights were used for fishing, while the others, just like whorls and spools, were used for weaving looms.

Spoons

Two partially preserved spoons with a solid grip of a circular cross section were discovered (cat. no. 293, 294). This type of the spoon is characteristic of the Retz-Gajary (Čataj 2009a, 41), Baden (Petrović, Jovanović 2002, 30, cat. no. 21), Kostolac (Balen 2011, 268, cat. no. 458) and Vučedol culture (Durman 1988, 146, cat. no. 189).

Bone and Horn Artefacts

During prehistory, bone raw materials were used for the manufacture of various useful and decorative objects, mainly long and flat bones of domestic (goat, sheep, cattle), as well as wild animals (deer, roe-deer, wild boar, bird, fish), shed deer antlers and teeth (Vitezović 2011, 6). Certain types of bone artefacts were used during a long period of time, therefore only a small number of such objects were attributed to a specific culture (Balen 2005, 58).

According to their basic properties, the bone artefacts discovered at Sarvaš can be divided into three groups, based on the materials they were made of:⁶⁶

- a) Bone artefacts (cat. no. 295-300)
- b) Horn artefacts (cat. no. 301-312)
- c) Teeth and tusk artefacts (cat. no. 313, 314)

The bone awls are one-sided, with one end as a working point, and a preserved joint as the base (cat. no. 295-298). Some examples are without a base and significantly damaged. Spatulas were made of long hollow bones, with a curved working edge (cat. no. 299). There is also an artefact made out of a hollow bone, whose purpose is unknown (cat. no. 300).

The horn artefacts were mainly made of shed antlers, using all of its parts (pedicle, tines, cortex). There is an example of a preserved shed antler with cutting marks, but without any

⁶⁶ The bone artefacts were divided according to the typology by A. Bačkalov (Bačkalov 1979).

Slika 33. Konični šuplji recipijenti, vučedolska kultura, kat. 265 i kat. 272 / Figure 33. Conical hollow recipients, the Vučedol culture, cat. no. 265 and 272

Slika 34. Koštani vrhovi harpuna, vučedolska kultura, kat. 301 i kat. 302 / Figure 34. Bone harpoon tips, the Vučedol culture, cat. no. 301 and 302

korteks). Očuvan je primjerak odbačenog roga s tragovima rezanja, ali bez tragova uporabe (kat. 307). Perforirane alatke na rogu tipološki se mogu pripisati sjekirama (kat. 306) i motikama (kat. 308, 309). Očuvana je sjekira-dlijeto izrađena od uzdužno presječenog jelenjeg roga (kat. 305). Harpuni su zastupljeni s tipovima koničnog oblika s perforacijom i vrlo vjerojatno se mogu pripisati vučedolskoj kulturi (kat. 301-304). (Dimitrijević 1979c, 296, Balen 2005, 58). Među izrađevinama od roga izdvojen je predmet okrugla presjeka s rupom i urezanom linijom ispod perforacije (kat. 312). Namjena mu nije poznata, ali zbog tragova obrade vjerojatno ne pripada razdoblju prapovijesti.

Treću skupinu čine kljove i zubi. Ovi dijelovi su korišteni od neolitika do brončanog doba, najčešće kao noževi, grebala ili kao osobni ornamenti. Na Sarvašu je pronađen neobrađeni zub psa ili vuka (kat. 314) te obrađene kljove divlje svinje (kat. 313).

Izrađevine od kamena

Cjelokupni kameni materijal s nalazišta Sarvaš-Gradac možemo podijeliti na:

- glačane kamene izrađevine (kat. 315-326)
- izrađevine s abrazivnim svojstvima (kat. 327-335)
- lomljene kamene izrađevine (kat. 336-353)

Među kamenim nalazima najvećim su dijelom prisutne izrazito fragmentirane kamene izrađevine dok je tek manji broj nalaza cjelovit. Ulomci kamena bez tragova obrade i uporabe nisu uočeni što možemo pripisati smanjenim interesom

evidence of use (cat. no. 307). The perforated tools on a horn, typologically speaking, can be regarded as axes (cat. no. 306) or hoes (cat. no. 308, 309). A chisel-axe made of longitudinally cut deer antler is preserved (cat. no. 305). We have types of conically formed harpoons with perforation, most probably belonging to the Vučedol culture (cat. no. 301-304) (Dimitrijević 1979c, 296, Balen 2005, 58). Among the horn artefacts, an object of a round cross section, with a hole and a carved line below the perforation (cat. no. 312) was singled out. Its purpose is unknown, but the traces of use imply it probably does not originate from the prehistoric period.

The third group comprises of teeth and tusks. These parts were used from the Neolithic to the Bronze Age, most often as knives, end scrapes, or personal ornaments. An unprocessed tooth of a dog or a wolf (cat. no. 314) and processed wild boar tusks (cat. no. 313) were discovered at Sarvaš.

Stone Artefacts

The stone materials discovered at Sarvaš-Gradac can be divided into:

- Polished stone artefacts (cat. no. 315-326)
- Artefacts with abrasive properties (cat. no. 327-335)
- Chipped stone artefacts (cat. no. 336-353)

Among the stone finds we mainly have immensely fragmented artefacts, whereas a small number of them are completely preserved. The stone fragments without traces of processing and use have not been noticed, which can be explained by a small interest for such finds during the excavations.

za njihovo prikupljanje prilikom istraživanja.

Osnovni tipološki oblici glačanih kamenih izrađevina pripadaju teslama (kat. 315-317), dlijetu (kat. 318), sjekirama-čekićima s rupom za nasad (kat. 320-326) i malju (kat. 319).⁶⁷ Među oblicima sa sječivom dominiraju tesle čija je osnovna funkcija povezana s obradom drveta. Sjekire-čekići dominiraju među izrađevinama s rupom za nasad. Kod ovoga tipa tjeme je blago naglašeno i odvojeno od ostatka tijela, a sječivo blago prošireno. Na dijelu otvora nalazi se blago zadebljanje. Izrađevine ovoga tipa, najvjerojatnije imitiraju svoje metalne uzore (Antonović 2009, 168, Antonović, Đorđević 2011, 58). Ovaj oblik čest je i u bakrenom dobu, kada se javlja i u grobovima. Takav je slučaj zabilježen na području Crne Gore i u Varni, gdje su osim kamenih sjekira u grobove prilagani i tipološki isti bakreni primjerci (Ivanov, Nikolov 1986, kat. 327, 335). U slučaju kamenih izrađevina s rupom za nasad, pitanje je koliko su one upotrebljavane kao oruđe. Najvjerojatnije se radi o oružju, lovnom, bojnom ili simboličkom značaja (Antonović, Đorđević 2011, 47).

Od izrađevina s abrazivnim svojstvima dominiraju glačalice (kat. 329-331) i žrvnjevi (kat. 332-335), dok su u nešto manjem broju zastupljeni rastirači (kat. 327 i 328).⁶⁸ Ovu vrstu nalaza karakterizira vrlo velika istrošenost i oštećenje uslijed dugotrajne uporabe.

Lomljena litička građa sastoji se od jezgri (kat. 336-340), sječiva (kat. 341-349) i alatki na sječivu. Od alatki zastupljeni su grebalo (kat. 350) i svrdla (kat. 351-353).⁶⁹ Za njihovu izradu upotrebljavan je najčešće rožnjak tamnosmeđe i tamnosive boje.

Većinu kamenih izrađevina nije moguće podijeliti prema njihovoj krono-kulturološkoj pripadnosti jer nije poznat kontekst njihova pronalaska. Pojedini tipovi izrađevina pojavljuju se u dugom vremenskom trajanju, od razdoblja neolitika pa sve do željeznog doba, stoga ih tek okvirno pripisujemo razdoblju prapovijesti (Težak-Gregl 2007, 160).

The basic typological forms of polished stone artefacts are adzes (cat. no. 315-317), chisels (cat. no. 318), hammer-shaped axes with a hole (cat. no. 320-326), and a mallet (cat. no. 319).⁶⁷ Among the bladed forms, the adzes, whose main use was in canpetry, are predominant. Hammer-shaped axes are the most frequent among the objects with a hole. This type has a subtly pronounced poll, separated from the rest of the head, and a subtly pronounced blade. The rim of a hole has a subtle thickening. Such artefacts, most probably imitate their metal counterparts (Antonović 2009, 168, Antonović, Đorđević 2011, 58). This form is frequent during the Copper Age, when they appear in graves. Such cases are recorded in Montenegro and Varna, where, besides stone axes, typologically similar copper examples were placed in the graves (Ivanov, Nikolov 1986, cat. no. 327, 335). In the case of stone artefacts with a hole, there is a question to what extent they were used as tools. They were most probably hunting, combat or symbolic weapons (Antonović, Đorđević 2011, 47).

Among the artefacts with abrasive properties, stone polishers (cat. no. 329-331) and quern-stones (cat. 332-335) are predominant, while hammer-stones (cat. no. 327 and 328)⁶⁸ are less frequent. This type of find is characterised by noticeable signs of wear and damage due to a long period of use.

The chipped lithic materials comprise of cores (cat. no. 336-340), blades (cat. no. 341-349) and tools made on blade. Among the tools there are endscrapers (cat. no. 350), and drills (cat. no. 351-353).⁶⁹ They were usually made of dark brown or dark grey chert.

For the majority of the stone artefacts, a division based on the chrono-cultural criterion is not possible because the context of their discovery is unknown. Certain artefact types appear during a long period of time, from the Neolithic to the Iron Age, therefore we loosely ascribe them to the prehistoric period.

67 Cjelovite izrađevine pronađene na ovom lokalitetu uklopili smo u tipologiju koju je Dragana Antonović izradila za glačane izrađevine na teritoriju Srbije (Antonović 2003) te perforirane kamene izrađevine (Antonović, Đorđević 2011).

68 Abrazivne izrađevine na ovom lokalitetu uklopili smo u tipologiju koju je D. Antonović izradila za abrazivne izrađevine na teritoriju Srbije (Antonović 2008).

69 Za tipologiju lomljenih kamenih izrađevina korištena je tipologija koju su utvrdili R. Šošić i I. Karavanić (Šošić, Karavanić 2005, 23-25).

67 Fully preserved artefacts discovered at this site are divided according to the typology devised by Dragana Antonović for the polished artefacts from Serbia (Antonović 2003), as well as the perforated artefacts (Antonović, Đorđević 2011).

68 For the artefacts with abrasive properties we applied the typology devised by D. Antonović for the artefacts with abrasive properties from Serbia (Antonović 2008).

69 For the typology of the chipped stone artefacts we used typology devised by R. Šošić and I. Karavanić (Šošić, Karavanić 2005, 23-25).

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Kataloška obrada zbirke pod nazivom Zbirka nalaza s iskopavanja R. R. Schmidta u Sarvašu, obuhvatila je 353 arheološka nalaza neolitičkog i eneolitičkog razdoblja prikupljena istraživanjem arheologa Roberta Rudolfa Schmidta.

Gradac u Sarvašu pripada naselju tipa tel, a nastao je uzastopnim naseljavanjem tijekom gotovo cijele prapovijesti, pa sve do današnjih dana. Na nekim dijelovima lokaliteta debljina kulturnog sloja iznosi 6 metara. Prema određenim tumačenjima ovako umjetno stvoreni brežuljci najvjerojatnije su bili središta društvenog i ekonomskog života. Imali su važnost u strateškom i komunikacijskom pogledu, a ujedno su bili i prva središta vlasti. U ovom kontekstu potrebno je promatrati i nalazište Gradac u Sarvašu gdje je isti položaj zaposjednut u dugom vremenskom rasponu. Isprva su ga naselili nosioci prve poljodjelske zajednice koja se pojavila na ovim područjima, a to je starčevačka kultura. Naslijedili su je nosioci sopotske kulture kasnoga neolitika. Relativno malen broj pokretnih nalaza sopotske kulture upućuju na to da ona na ovom lokalitetu nije bila duga trajanja. Eneolitička sekvenca zastupljena je badenskom, kostolačkom i vučedolskom kulturom. Najbrojnije pokretne nalaze čine upravo ulomci vučedolske keramike. Dominira keramika tamnosivih i tamnosmeđih tonova, a vrlo je velika zastupljenost posuda fine fature.

The cataloguing of the collection entitled The Collection from the Excavations by R. R. Schmidt at Sarvaš, included 353 archaeological finds from the Neolithic and Eneolithic period collected by an archaeologist Rudolf Robert Schmidt.

Gradac at Sarvaš is a tell-type settlement that emerged due to continuous inhabitancy during the entire prehistory until today. At certain parts of the site the cultural layer is up to 6 meters thick. According to some interpretations, such man-made mounds were most probably the centres of the social and economic life. They were also important for strategic and communication reasons, and they were the first centres of authority. This is the context within which we have to regard the site of Gradac at Sarvaš, the place occupied during a long period of time. At first, it was inhabited by the population of the first agricultural community that appeared in these parts, namely the Starčevo culture. They were followed by the population of the Late Neolithic Sopot culture. A rather small number of movable finds attributed to the Sopot culture indicates that it did not last for a long time at this site. The Eneolithic sequence was represented by the Baden, Kostolac and Vučedol culture. The most numerous movable finds are the fragments of the Vučedol culture pottery. The dark grey and dark brown pottery is predominant, while the vessels of fine manufacture are also present in large numbers.

Među građom izdvajaju se i neki posebni, nestandardni oblici keramičke produkcije te kulturni predmeti, a tu se svakako izdvajaju žrtvenici i žrtveni stolići. Na istraženim je dijelovima utvrđeno kako se iznad naselja vučedolske kulture javljaju ostatci nosilaca vinkovačke kulture ranoga brončanoga doba, a potom horizont kasnobrončanodobne kulture Belegiš II. Iznad horizonta Belegiš II, prisutna je daljska grupa te ostatci iz mlađega željeznoga doba, obilježeni latenskom kulturom. U kasnijim je razdobljima na istom mjestu postojala omanja rimska, a potom i srednjovjekovna građevina. Od arheoloških istraživanja koja su provedena na Sarvašu, najznačajnije je ono koje je proveo njemački arheolog Robert Rudolf Schmidt. Po završetku znamenitog iskopavanja na Vučedolu, Schmidt je nastojao istražiti i ostale lokalitete vučedolske kulture u Podunavlju. Sarvaš je započeo iskopavati u vrijeme Drugog svjetskog rata i upravo su ova ratna vremena uvelike obilježila i sudbinu materijala. Primjedbe na istraživački rad R. R. Schmidta upućene su od različitih autora, a odnose se na njegovo iskopavanje i neizdvajanje zatvorenih cjelina te subjektivan odabir materijala prilikom prikupljanja i objave, gdje nije vodio računa o karakterističnim i stilskim značajkama nalaza već se vodio njegovom efektnošću (Tasić 1967, 13). Osim toga, kritika je upućena i na njegova antropološka istraživanja "vučedolske rase", u kojima je zlorabio znanstvene teorije u svrhu pribavljanja nacističke naklonosti (Vinski 1950). R. R. Schmidt je naposljetku sudjelovao i u otuđenju arheološkog materijala te na taj način nedvojbeno prekršio zakone i etiku struke.

Nalazište Gradac u Sarvašu, svojim obiljem i raznovrsnošću nalaza većine prapovijesnih kultura sjeveroistočne Hrvatske, ubraja se među najznačajnije prapovijesne lokalitete, ali bez jasnog arheološkog konteksta i sačuvane dokumentacije, proučavanje ove građe bilo je uvelike otežano. Pojedini primjerci materijala signirani su s navedenim dubinama i kvadrantima, ali u stratigrafskom smislu oni ništa ne znače jer ne odražavaju prisutnu stratigrafiju i različite faze naseljavanja. Posljednja arheološka istraživanja provedena 1985. i 1986. godine dovela su do zaključka da nisu sva prapovijesna naselja podizana uzastopce na istom mjestu po cijelom nalazištu, već da na lokalitetu postoji i horizontalna stratigrafija, što znači da je u pojedinim razdobljima novo naselje pomaknuto u odnosu na ono prethodno i podignuto u njegovoj blizini. Osim toga, ova istraživanja potvrdila su postojanje obrambenog latenskog rova te razvila pretpostavku da je Gradac u Sarvašu svoj današnji izgled dobio upravo u vrijeme latenske kulture.

The materials also comprise of some non-standard forms of manufacture, as well as the cults objects, among which the alters and small sacrifice tables can be singled out. The studied parts of the site show that above the Vučedol culture settlement there are remains of the Early Bronze Age Vinkovci culture, then the Late Bronze Age Belegiš II horizon. Above the Belegiš II horizon, we have the Dalj group and the remains from the Late Iron Age, marked by the La Tène culture. Later, a smaller Roman and a Medieval structure were raised at the same location. The most significant archaeological research conducted at Sarvaš was the one by Robert Rudolf Schmidt. After he completed his famous research at Vučedol, Schmidt continued to study other Vučedol culture sites in the Danubian region. He started excavating at Sarvaš during The Second World War, and the wartime circumstances were the ones that marked the fate of the materials. Different authors had their complaints about the researches by R. R. Schmidt, mainly regarding the very excavations, the fact that he did not separate closed groups of finds, and that he made a subjective selection of finds when he collected and published them, not taking into account their characteristics and style features, but rather their visual appeal (Tasić 1967, 13). Besides that, there were complaints about his anthropological research of "the Vučedol race", in which he abused scientific theories in order to gain favour of the Nazis (Vinski 1950). In the end, Schmidt participated in the appropriation of the archaeological materials, and thus, without any doubt, ignored the laws as well as the code of professional ethics.

The site of Gradac in Sarvaš, by the number and diversity of the finds belonging to the majority of the prehistoric cultures that existed in Northeast Croatia, is one of the most important prehistoric sites, but without a clear archaeological context and preserved documentation, the studies of these materials proved to be a rather challenging task. Some examples were marked and depths and quadrants of their discovery were stated. But, they have no stratigraphic significants, because they do not reflect the actual stratigraphy and different settlement phases.

The most recent archaeological researches, conducted during 1985 and 1986, showed that the prehistoric settlements were not raised one after another at the same location, and that there is also a horizontal stratigraphy. This means that in certain periods the later settlement was moved, that is, built in the vicinity of the previous one. Furthermore, these excavations confirmed the existence of a defensive moat from the La Tène period and led to the presumption that the site of Gradac in Sarvaš owes its appearance to the La Tène period.

KATALOG CATALOGUE

Kratice korištene u katalogu predmeta: kv - kvadrant, dub. - dubina, prom. - promjer, deb. - debljina, vis. - visina, šir. - širina, / - bez podataka.

Katalog starčevačkih nalaza

T 1, 1. MSO-207396; kv. B, dub. 4-5 m

Dimenzije: duž. 5,7 cm, šir. 6,1 cm, deb. stijenke 1,1 cm
Ulomak gornjeg dijela grube zdjele ukrašene plastičnom
bradavicom ispod ruba. Vanjska i unutrašnja stijenka su
oker boje, kao i u presjeku.

T 1, 2. MSO-207658; kv. A, dub. 4,8 m

Dimenzije: vis. 4,9 cm, šir. 8,5 cm, deb. stijenke 0,6 cm
Ulomak donjeg dijela zdjele na nozi. Vanjska i unutrašnja
stijenka su fine fakture, djelomično uglačane površine, a
boja je crvenkasto-smeđa.

T 1, 3. MSO-208264; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 8,9 cm, šir. 7,7 cm, deb. stijenke: 1,1 cm
Ulomak donjeg dijela zdjele na kratkoj nozi. Vanjska i
unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je
uglačana. Na vanjskoj površini vidljivi su tragovi crvene
boje.

T 1, 4. MSO-207395; kv. B, dub. 4-5 m

Dimenzije: duž. 10,7 cm, šir. 29 cm, deb. stijenke 1,7 cm
Ulomak donjeg dijela zdjele na kratkoj nozi. Ukrašena
je plastičnim bradavicama na kojima se nalazi otisak
štapićem kružnog presjeka. Vanjska i unutrašnja stijenka
su svijetlosmeđe boje, a u presjeku je crna.

T 1, 5. MSO-207660; kv. A, dub. 6,2 m

Dimenzije: duž. 6 cm, šir. 9,2 cm, deb. stijenke 1,1 cm
Ulomak gornjeg dijela lonca S-profiliranog tijela. Na rubu
se nalazi ukras izveden utiskivanjem. Vanjska i unutrašnja
stijenka su sivosmeđe boje, a u presjeku je crna.

T 1, 6. MSO-AP-13956; kv. A, dub. 5,3

Dimenzije: duž. 4,7 cm, šir. 6,9 cm, deb. stijenke 0,7 cm.
Ulomak gornjeg dijela lonca S-profiliranog tijela. Na vratu
se nalazi ukras izveden barbotinom. Vanjska stijenka je
oker boje, unutrašnja tamnosiva i uglačana, a presjek je
crne boje.

T 2, 7. MSO-AP-13955; kv. A, dub. 6 m

Dimenzije: duž. 9,3 cm, šir. 8,5 cm, deb. stijenke 1 cm
Ulomak gornjeg dijela lonca S-profiliranog tijela. Ukrašen
je plastičnim naljepcima. Vanjska i unutrašnja stijenka su
oker boje, grube površine, a oker boje je i u presjeku.

T 2, 8. MSO-AP-13954; kv. A, dub. 6,8 m

Dimenzije: vis. 12 cm, prom. 7,5 cm, deb. stijenke 0,9 cm
Ulomak gornjeg dijela lonca s visokim polucilindričnim
vratom. Ukrašen je kaneliranim barbotinom. Vanjska i
unutrašnja stijenka su oker boje, grube površine, a oker
boje je i u presjeku.

Literatura: Minichreiter 1992a, 21, T. 10, 1.

T 2, 9. MSO-207662, kv. A, dub. 5, 10 m

Dimenzije: duž. 6,2 cm, šir. 11,7 cm, deb. stijenke 1 cm.
Ulomak trbuha lonca zaobljenog tijela, fine fakture. Van-
jska i unutrašnja stijenka keramike su uglačane, a boja je
crvenkastosmeđa. Na vanjskoj površini vidljivi su tragovi
slikanja bijelom bojom. Oslikani motiv prekriva čitavu
površinu ulomka u obliku debljih vertikalnih linija, ispun-
jenih mrežom.

Literatura: Schmidt 1945, T. 74 A, 1, Minichreiter 1992a, 22,
sl. 21, 14, T. 10, 10, Marković 1994, T. 1, 5.

T 2, 10. MSO-AP-13962; kv. A, dub. 5,8 m

Dimenzije: duž. 9,5 cm, šir. 7,5 cm, deb. stijenke 1,3 cm
Ulomak trbuha lonca zaobljenog tijela, grube fakture. Na
vanjskoj površini nalazi se ukras izveden plastičnim nalje-
pcima. Vanjska stijenka keramike je oker boje, unutrašnja
sivosmeđa, a u presjeku crna.

T 2, 11. MSO-207388, kv. B, dub. 4-5 m

Dimenzije: duž. 13 cm, šir. 9,2 cm, deb. stijenke 2,1 cm.
Ulomak trbuha lonca zaobljenog tijela i grube fakture,
ukrašen barbotinom. Vanjska i unutrašnja stijenka su
oker boje, dok je crne boje u presjeku.

T 2, 12. MSO-207394; kv. B, dub. 4-5 m

Dimenzije: duž. 7,4 cm, šir. 10,8 cm, deb. stijenke 1,2 cm
Ulomak trbuha posude, ukrašen je nalijepljenom
plastičnom trakom na kojoj se nalaze tragovi otiska
prsta. Vanjska i unutrašnja stijenka su oker boje, grube
površine, a oker boje je i u presjeku.

T 2, 13. MSO- AP-13964; kv. B, dub. 5 m

Dimenzije: duž. 6 cm, šir. 7 cm, deb. stijenke: 1,2 cm

Ulomak trbuha grubog lonca s ukrasom izvedenim ubadanjem nokta, organiziranim u paralelne redove. Vanjska i unutrašnja stijenka su oker boje, kao i u presjeku.

Literatura: Minichreiter 1992a, 21, T.10, 6.

T 3, 14. MSO- 207387; kv. B, dub. 4-5 m

Dimenzije: duž. 9 cm, šir. 7,3 cm, deb. stijenke 1,4 cm

Ulomak donjeg dijela lonca grube fature, zaobljenog tijela i ravnog dna. Ukrašen je barbotinom. Vanjska i unutrašnja stijenka su svijetlosmeđe boje, dok je crne boje u presjeku.

T 3, 15. MSO-207389; kv. B, dub. 4-5 m

Dimenzije: duž. 8,1 cm, šir. 20 cm, deb. stijenke 0,8 cm

Dva spojiva ulomka lonca zaobljenog tijela. Ukrašen je barbotinom i plastičnim naljepcima. Vanjska i unutrašnja stijenka su svijetlosmeđe boje, dok je crne boje u presjeku.

T 3, 16. MSO-207390; kv. B, dub. 4-5 m

Dimenzije: duž. 6 cm, šir. 10,8 cm, deb. stijenki 1,1 cm

Ulomak donjeg dijela lonca grube fature, zaobljenog tijela i ravnog dna. Ukrašen je barbotinom i plastičnom bradavicom. Vanjska i unutrašnja stijenka su svijetlosmeđe boje, dok je crne boje u presjeku.

T 3, 17. MSO-207664; kv. A, dub. 6 m

Dimenzije: duž: 9 cm, šir. 9,8 cm, deb. stijenke 1,1 cm

Ulomak donjeg dijela zaobljenog lonca grube fature i ravnog dna, ukrašen je barbotinom. Vanjska i unutrašnja stijenka su oker boje, kao i u presjeku.

T 4, 18. MSO-207392; kv. B, dub. 4-5 m

Dimenzije: duž. 3,3 cm, šir. 5,2 cm, deb. stijenke 1 cm

Ulomak dna grubog lonca. Vanjska i unutrašnja stijenka su svijetlosmeđe boje, a u presjeku je crne boje. Vanjska površina ukrašena je barbotinom.

T 4, 19 MSO-AP-13966; kv. A, dub. 6,60 m

Dimenzije: duž. 7 cm, šir. 6 cm, deb. stijenke 1,1 cm

Ulomak trbuha grubog lonca ukrašenog ubadanjem

nokta. Na vanjskoj i unutrašnjoj stijenci keramika je oker boje, dok je u presjeku siva.

Literatura: Minichreiter 1992a, 21, sl. 21, 4, T. 10, 3.

T 4, 20 MSO-207661; kv. A, dub. 5,10 m

Dimenzije: duž. 11,2 cm, šir. 15,4 cm, deb. stijenke 1,5 cm

Ulomak trbuha lonca ukrašenog kaneliranim barbotinom. Na vanjskoj i unutrašnjoj stijenci keramika je oker boje, dok je u presjeku crna.

T 4, 21. MSO-207663; kv. A, dub. 6,5 m

Dimenzije: duž. 5,2 cm, šir. 6,9 cm, deb. stijenke 0,8 cm.

Ulomak trbuha lonca, ukrašenog s dvije bradavice i barbotinom. Na vanjskoj i unutrašnjoj stijenci keramika je oker boje, dok je u presjeku crna.

T 4, 22. MSO-AP-13965; kv. A, dub. 5,10 m

Dimenzije: duž.: 8,5 cm, šir. 9 cm, deb. stijenke 1,3 cm

Ulomak trbuha zaobljenog lonca grube fature. Ukrašen je ubodima nokta bez pravilnog rasporeda. Na vanjskoj i unutrašnjoj stijenci te u presjeku, keramika je okerboje.

Literatura: Minichreiter 1992a, 21, T. 10, 4.

T 4, 23. MSO-AP-13963; kv. B, dub. 4,50 m

Dimenzije: duž. 5 cm, šir. 8,5 cm, deb. stijenke 1,2 cm

Ulomak trbuha lonca ukrašenog plastičnim naljepcima s utisnutom jamicom. Na vanjskoj površini keramika je oker boje, dok je unutrašnjost tamnosiva.

Literatura: Minichreiter 1992a, 21, sl. 21, 6, T. 10, 2.

T 4, 24. MSO- AP-13967; kv. A, dub. 7,20 m

Dimenzije: 7,8 cm, šir: 4,5 cm, deb. stijenke 1,4 cm

Ulomak trbuha lonca grube fature ukrašenog štipanajem. Na vanjskoj i unutrašnjoj stijenci, te u presjeku keramika je oker boje.

Literatura: Minichreiter 1992a, 21, T. 10, 5.

T 4, 25. MSO-207391; kv. B, dub. 4-5 m

Dimenzije: duž. 7,6 cm, šir. 6 cm, deb. stijenke 1,6 cm

Ulomak ruba posude ukrašenog plastičnim naljepcima. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a u presjeku crne.

T 4, 26. MSO-207659; kv. A, dub. 6,5 m

Dimenzije: duž. 8,5 cm, šir. 10,3 cm, deb. stijenke 0,9 cm
Ulomak donjeg dijela posude ravnog dna. Ukrašena je barbotinom. Vanjska i unutrašnja stijenka su oker boje, kao i u presjeku.

T 5, 27. MSO-AP-11067; kv. A, dub. 5-6-m

Dimenzije: duž. 13,6 cm, šir. 14 cm, deb. stijenke 1,4 cm
Ulomak trbuha lonca grube fature s reljefnim prikazom shematiziranog ženskog lika. Glava i vrat lika stupasto su oblikovani, a na glavi su označene oči i obrve s dva para paralelnih vodoravno urezanih linija. Glava je oblikovana polukružno i na njoj je prikazana kosa u obliku okomitih urezanih linija. Od ostalih dijelova naglašene su ruke savinute u laktovima, te grudi. Noge i stopala su rašireni, s realistično prikazanim ženskim spolovilom.

Literatura: Schmidt 1945, 128, 185, T. 74, 4, Dimitrijević 1974, 59-121, T. IV, 9; 1979a, 246, Marković 1994, 71, 249, T.1, 4, Minichreiter, 1992a, 21, sl. 21, 8; 2000, 5-15, sl. 3, Bojčić 2011, 43, Šimić 1995b, 9, kat. br. 2.1., Dimitrijević, Težak-Gregl, Majnarić-Pandžić 1998, 72, sl. 6, Rajković 2014, 80, kat. 222.

T 5, 28. MSO-AP-11156; kv. A, dub. 6,20 m

Dimenzije: duž. 15,4 cm, šir. 10,6 cm, vis. 3,5 cm
Žrtvenik s recipijentom pravokutne osnovice, izvučenim rubom s plastičnim rogolikimprotomama na uglovima i četiri zoomorfne noge.⁷⁰

Literatura: Schmidt 1945, 128, T. 74, 3, Minichreiter 1992 b, 7, 10, T. 2,1, Balen 2005, 26, sl. 19.

Katalog sopotskih nalaza

T 6, 29. MSO-11260; kv.18, dub. 4,60 m

Dimenzije: vis.18 cm, prom. ruba 16,5 cm, prom. dna 9,8 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Rekonstruirani lonac bikonično profiliranog tijela, izvučenog ruba i visokog cilindričnog vrata. Na bikonitetu se nalaze dvije tunelaste ručke. Na vanjskoj i unutrašnjoj stijenci keramika je oker boje, a površina je uglačana.

Literatura: Rajković 2014, 81, kat. 224.

T 6, 30. MSO-AP-11157; kv. A, dub. 7,20 m

Dimenzije: vis. 25 cm, prom. ruba 41,4 cm, prom. dna 15 cm, deb. stijenke 1 cm.

Rekonstruirana zdjela bikonično profiliranog tijela i niskog, gotovo ravnog vrata. Ispod ruba nalaze se tri ručke koje su spojene s rubom. Ukrašen je izveden otiscima prsta, a nalazi se ispod ruba. Na vanjskoj i unutrašnjoj stijenci keramika je tamnosive, gotovo crne boje, a površina je uglačana.

Literatura: Schmidt 1945, 128, T. 74, 2, Rajković 2014, 81, kat. 225.

T 7, 31. MSO-AP-11066; kv. A, dub. 6,20 m

Dimenzije: vis. 8 cm, prom. ruba 17,3 cm, prom. dna 7,7 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Rekonstruirana konična zdjela s četiri plastične aplikacije (grbice) na trbuhu. Na vanjskoj i unutrašnjoj stijenci keramika je smeđe boje, a površina je uglačana.

T 7, 32. MSO-AP-11065; kv. 7, dub. 4,30 m

Dimenzije: vis. 6,2 cm, prom. ruba 7,3 cm, prom. dna 3,8 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Rekonstruirana polukuglasta zdjela s četiri plastične aplikacije (grbice) ispod ruba. Vanjska i unutrašnja stijenka keramike su tamnosmeđe do tamnosive boje, a površina je uglačana.

T 7, 33. MSO-AP-11200; kv. 24, dub. 4,60 m

Dimenzije: vis.10,5 cm, prom. ruba 20 cm, prom. dna 6,9 cm, deb. stijenke 0,4 cm

Rekonstruirana zdjela bikonično profiliranog tijela s istaknutim ravnim dnom. Ručke se nalaze na bikoničnom prijelazu. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana.

T 7, 34. MSO-207275; kv., dub. /

Dimenzije: vis. 7,7 cm, šir. 9,9 cm, deb. stijenke 1,1 cm
Ulomak plitke polukuglaste zdjele fine fature. Na vanjskoj i unutrašnjoj stijenci keramika je tamnosmeđe boje, a površina je uglačana.

⁷⁰ Za ovaj primjerak žrtvenika S. Dimitrijević navodi da je „neobičan tip žrtvenog stolića“ te opravdano primjećuje da je rekonstrukcija izvedena vrlo nespretno i da je recipijent previše izdužen (Dimitrijević 1979a, 246). Pod opisom u Inventarnoj knjizi br. 3 navodi se da ga je restaurirala ekipa R. R. Schmidta.

T 7, 35. MSO-207407; kv. B, dub. 4-5 m

Dimenzije: duž. 6,2 cm, šir. 3,8 cm, deb. stijenke 0,5 cm
 Ulomak ruba i vrata lončića blago izvučenog ruba s trakastom ručkom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje s vidljivim tragovima glačanja.

T 7, 36. MSO-208267; kv. A, dub. 6-7 m

Dimenzije: vis. 6 cm, prom. noge 6,6 cm, deb. stijenke 0,7 cm
 Ulomak trbušaste noge s ovalnom perforacijom. Vanjska površine je gotovo crna s tragovima glačanja, dok su na unutrašnjoj stijenci vidljivi crno-crveni tonovi.

T 7, 37. MSO-208268; kv. A, dub. 6 m

Dimenzije: vis. 7,9 cm, prom. noge 7,5 cm, deb. stijenke 1,8 cm
 Ulomak masivne zvonolike noge s vrlo oštećenom rupom. Vanjska i unutrašnja stijenka keramike su ujednačene oker boje, dok je u presjeku tamnosiva. Površina je matirana.

T 7, 38. MSO-208269; kv. A, dub. 6-7 m

Dimenzije: vis. 5,1 cm, prom. noge 7,9 cm, deb. stijenke 0,9 cm
 Ulomak masivne trbušaste noge s vrlo oštećenom rupom. Vanjska i unutrašnja stijenka su gotovo crne boje, uglačane površine, a na vanjskoj površini vidljivi su i tragovi crvene boje. U jezgri presjeka je nejednolike crvenkasto-smeđe boje.

T 7, 39. MSO-208270; kv. A, dub. 6-7 m

Dimenzije: vis. 4,8 cm, prom. noge 4,9 cm, deb. stijenke 0,7 cm
 Ulomak šuplje zvonolike noge. Vanjska i unutrašnja stijenka keramike su tamnosive boje, vrlo dobro uglačane površine, dok je u presjeku crvenkasto-smeđa.

T 7, 40. MSO-208271; kv. A, dub. 6-7 m

Dimenzije: vis. 10,5 cm, prom. noge 5,8 cm
 Ulomak pune cilindrične noge. Vanjska i unutrašnja stijenka keramike su ujednačene oker boje, dok je u presjeku tamnosiva. Površina je matirana.

T 7, 41. MSO-208272; kv. A, dub. 6-7 m

Dimenzije: vis. 8,3 cm, prom. noge 6,6 cm, deb. stijenke 0,8 cm
 Ulomak šuplje zvonolike noge s rupom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a na površini su tek djelomično očuvani tragovi glačanja. U jezgri presjeka je tamnosive boje.

T 8, 42. MSO-208273; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 5 cm, šir. 4,5 cm, deb. stijenke 0,7 cm
 Ulomak tijela posude s vertikalno probušenom ušicom. Nejednolike tamnosmeđe do sive boje, grubo zaglađene površine.

T 8, 43. MSO-208274; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 5,3 cm, šir. 4,8 cm, deb. stijenke 0,7 cm
 Ulomak keramičke posude s vertikalno probušenom ušicom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je matirana.

T 8, 44. MSO-207409; kv. A, dub. 6 m

Dimenzije: duž. 5,3 cm, šir. 5,6 cm, deb. stijenke 0,7 cm
 Ulomak posude s očuvanim kljunastim izljevom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, grube površine.

T 8, 45. MSO-AP-11507; kv., dub. /

Dimenzije: deb. 4,5 cm, vis 8,9 cm, šir. 9,6 cm
 Plosnati uteg kružnog oblika, oker boje s mjestimičnim tragovima gorenja. U središnjem dijelu nalazi se poprečna perforacija.

T 8, 46. MSO-AP-11495; kv. A, dub. 4,50 m

Dimenzije: deb. 6,7 cm, vis. 10,7 cm, šir. 8,9 cm
 Uteg ovalnog oblika, oker boje i grube površine. U gornjem dijelu nalazi se poprečna perforacija.

T 8, 47. MSO-AP-11498; kv. A, dub. 4,5 m

Dimenzije: vis. 7,8 cm, šir. 6,5 cm, deb. 5,2 cm
 Manji plosnati uteg piramidalnog oblika, oker boje i grube površine. U gornjem dijelu nalazi se perforacija.

T 8, 48. MSO-AP-11488; kv. A, dub. 4,5 m

Dimenzije: vis. 10,5 cm, šir. 8,5 cm, deb. 7 cm

Uteg ovalnog oblika, oker boje i grube površine. U gornjem dijelu nalazi se poprečna perforacija.

T 8, 49. MSO- AP-11480; kv. A, dub. 4,50 m

Dimenzije: duž. 6 cm, šir. 4 cm

Keramička kugla nepravilnog oblika, oker boje i grube površine.

Katalog badenskih nalaza

T 9, 50. MSO-AP-11071; kv. A, dub. 2,2 m

Dimenzije: vis. 9,8 cm, prom. ruba 12,5 cm, prom. dna 11 cm, deb. stijenke 0,8 cm

Rekonstruirani lonac s izvučenim vratom, zaobljenim tijelom i ravnim dnom. Ukrašen je žigosanjem i mrežastim ukrasom izvedenim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana.

T 9, 51. MSO-AP-11072; kv. 14, dub. 3,60 m

Dimenzije: vis. 9,6 cm, prom. ruba 10,9 cm, prom. dna 6,5 cm, deb. stijenke 0,8 cm

Rekonstruirani lonac s izvučenim vratom, zaobljenim tijelom i ravnim dnom. Dvije drške se nalaze ispod ruba. Ukrašen je izveden urezivanjem u obliku nepravilnih linija, a nalazi se na trbuhu. Na rubu se nalazi ukras izveden utiskivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je uglačana.

T 9, 52. MSO-AP-11073; kv. 20, dub. 2 m

Dimenzije: vis. 15 cm, prom. ruba 15 cm, prom. dna 9 cm, deb. stijenke

Rekonstruirani lonac s izvučenim vratom, zaobljenim tijelom i ravnim dnom. Na trbuhu se nalazi mrežasti ukras izveden urezivanjem. Lonac ima četiri bradavičaste ručkice. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana.

Literatura: Šimić 1995b, 55, kat. 4.13.⁷¹

T 9, 53. MSO-207518; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 9,2 cm, šir. 7 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak donjeg dijela lonca zaobljenog tijela i ravnog dna. Vanjska stijenka je smeđe boje, a unutrašnja tamnosive. Na trbuhu se nalazi mrežasti ukras izveden urezivanjem. Površina je matirana.

T 9, 54. MSO-207511; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 5,7 cm, šir. 7,2 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak lonca zaobljenog tijela i ravna dna. Očuvan je dio dna i trbuha. Na trbuhu se nalazi mrežasti ukras izveden urezivanjem. Vanjska stijenka je smeđe boje, a unutrašnja tamnosive, gotovo crne. Površina je matirana.

T 9, 55. MSO-191897; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 7,1 cm, šir. 6,5 cm, deb. stijenke 0,9 cm

Ulomak gornjeg dijela lonca, konično oblikovanog tijela. Ukrašen je horizontalno položenim motivom riblje kosti izvedenim urezivanjem. Ispod ruba se nalazi plastična vrpca ukrašena utiskivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je matirana.

T 9, 56. MSO-207508; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 10,5 cm, šir. 9 cm, deb. stijenke 0,6 cm.

Ulomak lonca zaobljenog tijela. Očuvan je dio dna i trbuha. Ukrašen je motivom mreže koja je izvedena urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je matirana.

T 9, 57. MSO-207516; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 5,9 cm, šir. 4,8 cm, deb. stijenke 0,6 cm.

Ulomak lonca ukrašen motivom mreže, koja je izvedena urezivanjem. Ispod ruba nalazi se bradavičasta aplikacija. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je matirana.

T 10, 58. MSO-191899; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 4,4 cm, šir. 4,2 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak trbuha lonca zaobljenog tijela, ukrašenog horizontalno položenim motivom riblje kosti, izvedenim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je matirana.

⁷¹ Autorica krivo navodi determinaciju nalaza i pripisuje ga vučedolskoj kulturi.

T 10, 59. MSO-AP-11149⁷²; kv., dub. /

Dimenzije: vis. 6 cm, prom. ruba 19,5 cm, prom. dna 5 cm, deb. stijenke: 0,5 cm

Rekonstruirana zdjela S-profiliranog tijela. Ukrašen se proteže čitavim donjim dijelom i dnom posude, a izveden je kombinacijom žigosanja i urezivanja. Ukrašen je ispunjen inkrustacijom koja je nejednako očuvana. Na vanjskoj i unutrašnjoj stijenci keramika je smeđe boje, uglučane površine.

Literatura: Šimić 1995b, 55, kat. 4.9., Bojčić 2011, 55, kat. 5.12.

T 10, 60. MSO-207513; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 6,5 cm, šir. 5,8 cm, deb. stijenke 0,7 cm.

Ulomak gornjeg dijela zdjele zaobljenog tijela, ukrašene okomitim nizom žigosanih uboda. Ispod ruba se nalazi bradavičasta aplikacija. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je matirana s mjestimičnim tragovima poliranja.

T 10, 61. MSO-AP-13951; kv., dub. /

Dimenzije: vis. 5,8 cm, prom. ruba 4,6 cm, prom. dna 6,3 cm, deb. stijenke 0,4 cm, vis. ručke 6,5 cm

Rekonstruirana keramička šalica s trbuhom zaobljenog ili lukovičastog tijela te trakastom ručkom koja nadvisuje rub. Ukrašena je vertikalnim kanelurama na predjelu trbuha. Vanjska i unutrašnja stijenka keramike su sive boje, uglučane površine.

T 10, 62. MSO-191894; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 5,5 cm, šir. 4,9 cm, deb. stijenke 0,8 cm

Ulomak trbuha posude. Ukrašen je horizontalno položenim motivom riblje kosti. Ukrašen je izveden urezivanjem. Vanjska stijenka keramike je smeđe boje, unutrašnja stijenka je sive, gotovo crne boje, kao i u presjeku. Površina je gruba, a keramika je izrađena od slabo pročišćene gline.

T 10, 63. MSO-191900; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 6,7 cm, šir. 6,4 cm, deb. stijenke 0,9 cm

Ulomak trbuha posude zaobljenog tijela ukrašenog

urezanim motivom mreže. Vanjska i unutrašnja stijenka keramike su tamnosive boje, a površina je matirana.

T 10, 64. MSO-191895; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 7,7 cm, šir. 7,1 cm, deb. stijenke 0,9 cm

Ulomak trbuha posude. Ukrašen je horizontalno položenim motivom riblje kosti. Ukrašen je izveden urezivanjem. Vanjska stijenka keramike je tamnosmeđe boje, u unutrašnja tamnosive boje, kao i u presjeku. Površina je gruba s vidljivim primjesama usitnjenog kamena.

Katalog kostolačkih nalaza**T 11, 65. MSO-AP-11126; kv. 22, dub. 5,7 m**

Dimenzije: duž. 6,9 cm, šir. 7,5 cm, deb. stijenke 0,9 cm

Ulomak kalotaste zdjele izvučenog vrata i zaobljenog trbuha. Ukrašen je izveden brazdastim urezivanjem i ubadanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je uglučana.

T 11, 66. MSO-AP-11081; kv. 4, dub. 3,60 m

Dimenzije: duž. 5 cm, šir. 4,1 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak kalotaste zdjele izvučena, cilindrična vrata i blago zaobljenog trbuha. Ukrašen se nalazi na ramenu posude, a izveden je žigosanjem i brazdastim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglučane površine.

T 11, 67. MSO-AP-11109; kv. 17, dub. 4,40 m

Dimenzije: duž. 4,7 cm, šir. 7 cm, deb. stijenke 0,5 cm

Ulomak kalotaste zdjele. Segment trbuha ukrašen je brazdastim urezivanjem i inkrustacijom. Na trbuhu se nalazi plastična aplikacija. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, uglučane površine.

T 11, 68. MSO-AP-11077; kv. 3, dub. 3,80 m

Dimenzije: duž. 7,6 cm, šir. 7 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak kalotaste zdjele, ukrašen brazdastim urezivanjem i ubadanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglučane površine.

T 11, 69. MSO-AP-11140; kv. 25, dub. 3,5 m

Dimenzije: duž. 4,8 cm, šir. 5,7 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Ulomak kalotaste zdjele. Ukrašen je izveden brazdas-

⁷² U Inventarnoj knjizi br. 3 navodi se da je zdjelu iz dva komada restaurirala M. Biglbauer 1974. godine.

tim urezivanjem, žigosanjem i inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, matirane površine.

T 11, 70. MSO-AP-11115a i b; kv. 19, dub. 4,60 m

Dimenzije: duž. 9,6 cm, šir. 11,7 cm, deb. stijenke 0,5 cm. Spojeni ulomci kalotaste zdjele izvučena ruba, s ušicom po sredini posude. Segment vrata i trbuha ukrašen je žigosanjem i inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, površina je uglačana.

T 11, 71. MSO-AP-11141; kv. 25, dub. 4 m

Dimenzije: duž. 15,5 cm, šir. 5,9 cm, deb. stijenke 0,6 cm. Ulomak ruba i dijela trbuha plitke, kalotaste zdjele. Rub je blago izvučen. Na prijelazu ramena i trbuha nalazi se traka izvedena brazdastim urezivanjem, a na trbuhu se nalazi ukras izveden žigosanjem te ispunjen inkrustacijom. Ukras na trbuhu podijeljen je u pravilne linije omeđene trakom koja je izvedena urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je uglačana.

T 11, 72. MSO-AP-11143a i b; kv. 25 dub. 4,90 m

Dimenzije: duž. 5,1 cm, šir. 9,8 cm, deb. stijenke 0,7 cm. Ulomci ruba i trbuha kalotaste zdjele, ravna ruba. Ukras izveden žigosanjem, nalazi se ispod ruba. Ispod ruba nalazi se probušena ušica. Vanjska stijenka je tamnosmeđe boje, a površina je uglačana. Unutrašnja stijenka je matirana.

T 11, 73. AP-MSO-11118; kv. 20, dub. 4 m

Dimenzije: duž. 5,2 cm, šir. 5,5 cm, deb. stijenke 0,6 cm. Ulomak dna kalotaste zdjele ukrašene brazdastim urezivanjem i inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je matirana.

T 12, 74. MSO-AP-11088a i b; kv. 9, dub. 3,70 m

Dimenzije: duž. 8,6 cm, šir. 8,8 cm, deb. stijenke 0,6 cm. Ulomak kalotaste zdjele, ukrašen brazdastim urezivanjem i žigosanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su oker boje, a površina je uglačana.

T 12, 75. MSO-AP-11083; kv. 4, dub. 3,80 m

Dimenzije: duž. 5,5 cm, šir. 11,9 cm, deb. stijenke 0,6 cm. Omphalos dno keramičke posude. Na ulomku su vidljivi tragovi ukrasa izvedeni žigosanjem. Tamnosive boje, uglačane površine.

T 12, 76 MSO-AP-11107; kv. 17, dub. 4,20 m

Dimenzije: duž. 5 cm, šir. 7,3 cm, deb. 0,7 cm. Ulomak kalotaste zdjele. Trbuh je ukrašen brazdastim urezivanjem. Svijetlosmeđe boje, uglačane površine s tragovima gorenja.

T 12, 77. MSO-AP-11221; kv. 20, dub. 2,90 m

Dimenzije: vis. 15,2 cm, prom. ruba 33 x 19 cm, deb. stijenke 1,3 cm. Rekonstruirana zdjela zaobljenog tijela, blago uvučenog ruba i ovalnog, ravnog dna. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana.

T 13, 78. MSO-AP-11264; kv. 19-22, dub. 3,60-3,80 m

Dimenzije: vis. 21 cm, prom. ruba 31,5 cm, prom. dna 10,6 cm, deb. stijenke 0,9 cm. Rekonstruirana zaobljena, duboka zdjela s ravnim vratom i ravnim, suženim dnom. Ukrašena je reljefnim prstenom i dvije jezičaste drške na ramenu. Vanjska i unutrašnja stijenka keramike su oker do smeđe boje, a površina je matirana.

T 13, 79. MSO-AP-11670; kv. 17, dub. 4,90 m

Dimenzije: vis. 15 cm, prom. ruba 21,5x19,5 cm, prom. dna 19x17 cm, deb. stijenke 0,5 cm. Rekonstruirana zdjela vrlo visokog i izvučenog vrata te niskog, zaobljenog trbuha. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive, gotovo crne boje, a površina je uglačana.

T 13, 80. MSO-AP-11082; kv. 4, dub. 3,60 m

Dimenzije: duž. 5,4 cm, šir. 5,5 cm, deb. stijenke 0,7 cm. Ulomak keramičke zdjele, izvučenog vrata. Trbuh je ukrašen žigosanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 13, 81. MSO-AP-11144; kv. 20, dub. 4,60 cm

Dimenzije: duž. 5,3 cm, šir. 4,1 cm, deb. stijenke 0,7 cm
 Ulomak keramičke zdjele izvučenog vrata. Trbuh je ukrašen brazdastim urezivanjem i inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglačane površine

T 13, 82. MSO-AP-11122; kv. 20, dub. 4,60 m

Dimenzije: duž. 5,9 cm, šir. 5,1 cm, deb. stijenke 0,5 cm
 Ulomak keramičke zdjele izvučenog vrata. Segment trbuha ukrašen je ubadanjem i inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 13, 83. MSO-AP-11111a, kv. 17, dub. 4,90 m

Dimenzije: duž. 6,6 cm, šir. 9,6 cm, deb. stijenke 0,9 cm
 Ulomak zdjele izvučenog vrata. Segment trbuha ukrašen je brazdastim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglačane površine.

T 13, 84. MSO-AP-11129; kv. 23, dub. 4,60 m

Dimenzije: duž. 7,3 cm, šir. 9,2 cm, deb. stijenke 0,6 cm
 Ulomak zdjele izvučenog vrata. Ukrašen na dijelu trbuha i ramena izveden je brazdastim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglačane površine.

T 13, 85. MSO-AP-11079; kv. 3, dub. 4,30 m

Dimenzije: duž. 7 cm, šir. 7,4 cm, deb. stijenke 0,9 cm.
 Ulomak dublje zdjele izvučenog vrata i blago naglašena trbuha. Ukrašen je izveden ubadanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 14, 86. MSO-AP-11135a i b; kv. 24, dub. 5,50 m

Dimenzije: duž. 9,7 cm, šir. 10,3 cm, deb. stijenke 0,5 cm
 Ulomak dublje zdjele izvučenog vrata s ušicom za provlačenje niti na trbuhu. Ukrašen se nalazi na vratu i trbuhu u obliku visećih linija, izveden je žigosanjem i inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je uglačana.

T 14, 87. MSO-AP-11123; kv. 22, dub. 4,40 m

Dimenzije: duž. 5,1 cm, šir. 9,8 cm, deb. stijenke 0,7 cm
 Ulomak zdjele izvučenog vrata od koje je očuvan dio ukrašenog trbuha s ušicom po sredini posude. Ukrašena je žigosanjem i brazdastim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je matirana.

T 14, 88. MSO-AP-11080; kv. 3, dub. 4,40 m

Dimenzije: duž. 6,5 cm, šir. 5 cm, deb. stijenke 0,6 cm
 Ulomak zdjele izvučenog vrata, od koje je očuvan dio trbuha ukrašen ubadanjem i brazdastim urezivanjem, ispunjenim inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 14, 89. MSO-AP-11121; kv. 20, dub. 4,60 m

Dimenzije: duž. 7,5 cm, šir. 8,4 cm, deb. stijenke 0,7 cm
 Ulomak zdjele izvučenog vrata, od koje je očuvan dio ukrašenog trbuha. Trbuh je ukrašen brazdastim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglačane površine.

T 14, 90. MSO-AP-11148; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 6,6 cm, šir. 9,9 cm, deb. stijenke 1cm
 Ulomak zdjele izvučenog vrata od koje je očuvan dio ukrašenog trbuha. Ukrašena je brazdastim urezivanjem, a ukras je podijeljen u pravilna polja (metope). Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je matirana.

T 14, 91. MSO-AP-11211; kv., dub. /

Dimenzije: vis. 9,9 cm, prom. ruba 15,6 cm, prom. dna 5,1 cm, deb. stijenke 0,6 cm.

Rekonstruirana zdjela bikonično profiliranog tijela. Donji dio je ukrašen snopom horizontalnih, urezanih linija. Ispod ruba se nalazi plastična bradavičasta aplikacija. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana.

T 14, 92. MSO-214573; kv. 23, dub. 5,30 m

Dimenzije: duž. 10,3 cm, šir. 11,1 cm, deb. stijenke 0,7 cm
 Ulomak zdjele bikonično oblikovanog tijela. Donji segment ukrašen je snopom urezanih linija. Ispod ruba se nalazi

plastična bradavičasta aplikacija. Vanjska i unutrašnja stijenka su sive boje, a površina je uglačana.

T 14, 93. MSO-AP-11175; kv. 4, dub. 3,40 m

Dimenzije: vis. 5,6 cm, prom. ruba 12,6 cm, prom. dna 12,6 cm, deb. stijenke 0,5 cm

Rekonstruirana zdjela blago S-profiliranog tijela. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je matirana.

T 14, 94. MSO-AP-11078; kv. 3, dub. 4,10 m

Dimenzije: duž. 7,1 cm, šir. 10,3 cm, deb. stijenke 0,8 cm

Ulomak trbuha zdjele s izbočenom ručkom na ramenu. Ukrašen je izveden ubadanjem postavljenim u metope i ispunjen inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je uglačana

T 14, 95. MSO-AP-11114; kv. 19, dub. 4 m

Dimenzije: duž. 4,2 cm, šir. 6,2 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Ulomak dna zdjele ukrašene ubadanjem i brazdastim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je matirana.

T 15, 96. MSO-AP-11086; kv. 7, dub. 3,80 m

Dimenzije: duž. 9,6 cm, šir. 10 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak trbuha posude s tunelastom ručkom. Ukrašen je izveden žigosanjem

i nalazi se na trbuhu. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je matirana.

T 15, 97. MSO-AP-11119; kv. 20, dub. 4 m

Dimenzije: duž. 5,5 cm, šir. 6,1 cm, deb. stijenke 0,7 cm.

Ulomak trbuha zdjele ukrašen brazdastim urezivanjem, žigosanjem i inkrustacijom. Na trbuhu se nalazi plastična aplikacija. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je uglačana.

T 15, 98. MSO-207522; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 4,3 cm, šir. 6,3 cm, deb. stijenke 0,9

Ulomak posude ukrašen urezivanjem. Na ramenu se nalaze dvije grbice. Vanjska stijenka je smeđa boje, grube površine, dok je unutrašnja tamnosive boje i zaglađena.

T 15, 99. MSO-AP-11142; kv. 25, dub. 4,30 m

Dimenzije: duž. 5,2 cm, šir. 6,6 cm, deb. stijenke: 0,9 cm

Ulomak trbuha posude ukrašen žigosanjem. Vanjska stijenka je neujednačene smeđe boje, uglačane površine, dok je unutrašnja stijenka tamnosive boje, matirane površine.

T 15, 100. MSO-AP-11075; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 6 cm, šir. 5,3 cm, deb. stijenke 0,9 cm

Ulomak posude ukrašen žigosanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je djelomično uglačana.

T 15, 101. MSO-AP-11257; kv. 2, dub. 4,30 m

Dimenzije: vis. 29 cm, prom. ruba 11 cm, prom. dna 28 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Rekonstruirani lonac (amfora) trbušastog tijela s kratkim cilindričnim vratom i dvije tunelaste ručke na trbuhu. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 16, 102. MSO-AP-11258; kv. 10a, dub. 3,50 m

Dimenzije: vis. 23 cm, prom. ruba 8,2 cm, prom. dna 8,5 cm, deb. stijenke 0,8 cm

Rekonstruirani lonac (amfora) smeđe do oker boje, s dvije nasuprotne tunelaste drške, vrat je uzak i blago izvijen. Površina je uglačana.

T 16, 103. MSO-AP-11069; kv. 12, dub. 4,9 m

Dimenzije: vis. 9,2 cm, prom. ruba 10,5 cm, prom. dna 4,4 cm, deb. stijenke: 0,4 cm

Rekonstruirana šalica s uskom vertikalnom, trakastom ručkom i blago zaobljenim trbuhom. Tamnosive boje, uglačane površine.

Literatura: Šimić 1995b, 1.10.

T 16, 104. MSO-AP-11668; kv. 15, dub. 2,90 m

Dimenzije: vis. 3,5 cm, prom. ruba 6,5 cm, prom. dna 4,3 cm, deb. stijenke 0,3 cm, vis. ručke 6,1 cm

Rekonstruirana konična šalica s ravnim dnom i trakastom ručkom koja nadvisuje rub. Tamnosive boje, uglačane površine.

T 16, 105. MSO-207800; kv. 10, dub. 2-3 m

Dimenzije: vis. 6,1 cm, prom. ruba 9 cm, prom. dna 5 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Rekonstruirana šalica bikonično oblikovanog tijela s tunelastom ručkom. Ukras izveden žigosanjem u obliku kružnica, nalazi se na bikoničnom prijelomu. Na trakastoj ručki također se nalazi ukras u obliku žigosanih kružnica. Ukras je ispunjen inkrustacijom. Smeđe boje, matirane površine.

T 16, 106. AP-MSO-11113; kv 7, dub. 3,80 m

Dimenzije: duž. 9,5 cm, šir. 10 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak vrata posude s očuvanom trakastom ručkom. Ukras je izveden brazdastim urezivanjem i nalazi se na vratu i ramenu. Tamnosive boje, uglačane površine.

Katalog vučedolskih nalaza**T 17, 107. MSO- AP-11213; kv. 23, dub. 5,30 m**

Dimenzije: vis. 10 cm, prom. ruba 7,7 cm, prom. dna 5,2cm, deb. stijenke 0,4 cm

Rekonstruirani lonac zaobljenog tijela i ravnog ruba s dvije rogolike drškice. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je matirana.

T 17, 108. MSO-194675; kv. 24, dub. 4,4 cm

Dimenzije: duž. 10,8 cm, šir. 11 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak gornjeg dijela lonca zaobljenog tijela i ravna ruba. Ispod ruba se nalazi ukras izveden rovašenjem i brazdastim urezivanjem, ispunjen inkrustacijom. Na ramenu se nalazi tunelasta ručka. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je uglačana.

T 17, 109. MSO-214571; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 9 cm, šir. 7,3 cm, deb. stijenke 0,5 cm

Ulomak trbuha lonca zaobljenog tijela i naglašena trbuha. Ukras je izveden rovašenjem i inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je uglačana.

T 17, 110. MSO-192230; kv. 10, dub. 2 m

Dimenzije: duž. 4,6 cm, šir. 4,5 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak lonca zaobljenog tijela i naglašena trbuha.

Očuvan je dio trbuha s čepastom aplikacijom. Ukras je izveden rovašenjem i inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su oker boje, a površina je uglačana.

T 17, 111. MSO-AP-11218; kv. 15, dub. 3 m

Dimenzije: vis. 24 cm, prom. ruba: 18, prom. dna 14,5 cm, deb. stijenke 0,8 cm

Rekonstruirani lonac zaobljenog tijela i blago izvučenog ruba s dvije jezičaste drške ispod ruba. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana.

T 18, 112. MSO-AP-11215; kv. 14, dub. 2,50 m

Dimenzije: vis. 18,5 cm, prom. ruba 14,4 cm, prom. dna 8,5 cm, deb. stijenke 0,8 cm

Rekonstruirani lonac zaobljenog tijela i blago izvučenog ruba s dvije vrlo male ručke ispod ruba. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je matirana.

T 18, 113. MSO-11216; kv. 15, dub. 2 m

Dimenzije: vis. 13,9 cm, prom. ruba 6,3 cm, prom. dna 4,5 cm, deb. stijenke 0,5 cm

Rekonstruirani lonac zaobljenog tijela i blago izvučenog ruba s dvije male ušice ispod ruba. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je matirana.

T 18, 114. MSO-AP-11159; kv. 18, dub. 4,40 m

Dimenzije: vis.: 17,4 cm, prom. ruba 12,7 cm, prom. dna 7,2 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Rekonstruirani lonac zaobljenog tijela i blago izvučenog ruba. Čitava površina ukrašena je rovašenim i bijelo inkrustiranim motivom u obliku punih i praznih kvadrantinih polja. Vanjska i unutrašnja stijenka su crne boje, a površina je uglačana.

Literatura: Šimić 1995b, 3.4; 1997, 58, kat. br. 24.

T 18, 115. MSO-214568; kv. 20, dub. 5-4 m

Dimenzije: duž. 4 cm, šir. 2,9 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak gornjeg dijela lonca zaobljenog tijela i blago izvučenog ruba. Ispod ruba nalazi se ukras izveden ubadanjem, a na trbuhu urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, matirane površine.

T 18, 116. MSO-214577; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 9 cm, šir. 7,4 cm, deb. stijenke 0,8 cm
Ulomak trbuha lonca zaobljenog tijela. Na trbuhu se nalazi ukras izveden ubadanjem niza jamica i žljebljenjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe do oker boje, a površina je matirana.

T 19, 117. MSO-AP-11158; kv. 24, dub. 2,40 m

Dimenzije: vis. 18,8 cm, prom. ruba 14,3 cm, prom. dna 7,7 cm, deb. stijenke 0,6 cm
Rekonstruirani lonac S-profiliranog tijela i prstenastog dna. Ukras se nalazi ispod ruba, na trbuhu te na prstenastom dnu, a izveden je rovašenjem, ubadanjem i inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe do oker boje, uglačane površine.

T 19, 118. MSO-AP-11277; kv. 17, dub. 2,10-2,30 m

Dimenzije: vis. 36 cm, prom. ruba 27 cm, prom. dna 14,5 cm, deb. stijenke 1,2 cm
Rekonstruirani lonac S-profiliranog tijela. Ukras izveden ubadanjem nalazi se ispod ruba, a na ramenu se nalazi plastična traka ukrašena otiskom prsta. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje. Tijelo lonca premazano je barbotinom.

T 19, 119. MSO-AP-11267; kv. 10 A, dub. 3,50 m

Dimenzije: vis. 24,5 cm, prom. ruba 17,5 cm, prom. dna 11,3 cm, deb. stjenki 0,7 cm
Rekonstruirani lonac S-profiliranog tijela. Ukras izveden ubadanjem nalazi se na samom rubu lonca, dok se na ramenu nalazi ukras izveden utiskivanjem prsta. Na ramenu se nalaze dvije tunelaste ručkice i dvije grbice. Vratni segment je uglačan, a tijelo lonca premazano barbotinom. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, grube površine.

T 19, 120 MSO-AP-11266; kv. A, dub. 3,60 m

Dimenzije: vis. 19 cm, prom. ruba 21 cm, prom. dna 12,3 cm, deb. stijenke 0,9 cm
Rekonstruirani lonac S-profiliranog tijela. Vratni segment je zaglađen, a tijelo lonca prekriveno barbotinom. Na ramenu se nalazi plastična traka ukrašena utiskivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, grube površine.

T 21, 121. MSO-AP-11711; kv., dub. /

Dimenzije: vis. 15,2 cm, prom. ruba 14,2 cm, prom. dna 8,6 cm, deb. stijenke 0,5 cm
Rekonstruirani lonac S-profiliranog tijela. Ukras izveden ubodom nokta nalazi se na ramenu, kao i dvije paralelne ručke. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je matirana.

T 21, 122. MSO-AP-11273; kv. 15, dub. 2,80 m

Dimenzije: vis. 12 cm, prom. ruba 11,4 cm, prom. dna 8,7 cm, deb. stijenke 0,7 cm
Rekonstruirani lonac zaobljenog tijela i blago izvučenog ruba. Vratni segment je zaglađen dok je tijelo ukrašeno barbotinom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, grube površine.
Literatura: Šimić 1995b, 44, kat. 1.11.

T 21, 123. MSO-AP-11268; kv. 10 A, dub. 3,50 m

Dimenzije: vis. 29 cm, prom. ruba 22,5 cm, prom. dna 9,5 cm, deb. stijenke 0,8 cm
Rekonstruirani lonac S-profiliranog tijela, izvučena ruba i ravna dna. Ukras izveden ubadanjem nalazi se na rubu posude. Vanjska i unutrašnja stijenka su oker boje, a površina je matirana.

T 22, 124. MSO-198403; kv. 14, dub. /

Dimenzije: duž. 10,9 cm, šir. 6,3 cm, deb. stijenke 1,8 cm
Ulomak gornjeg dijela lonca S-profiliranog tijela. Ispod ruba se nalazi traka ukrašena otiscima prsta, a na ramenu plastična drška umjesto ručke. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, grube površine.

T 22, 125. MSO-214562; kv. 19, dub. 2-3 m

Dimenzije: duž. 9 cm, šir. 11,1 cm, deb. stijenke 0,8 cm
Ulomak gornjeg dijela lonca S-profiliranog tijela. Na rubu se nalazi ukras u obliku trake ukrašene utiskivanjem. Na ramenu se nalazi ručka, okomito probušena. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, grube površine.

T 22, 126. MSO-214566; kv. 18, dub. 3-4 m

Dimenzije: duž. 10,7 cm, šir. 12,2 cm, deb. stijenke 1,1 cm
Ulomak gornjeg dijela lonca S-profiliranog tijela. Ispod ruba i na ramenu se nalazi ukras izveden utiskivanjem

nokta. Trbuh je ukrašen barbotinom. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, grube površine.

T 22, 127. MSO-214561; kv. 20, dub. 4,70 m

Dimenzije: duž. 9,9 cm, šir. 12,2 cm, deb. stijenke 1 cm
Ulomak gornjeg dijela lonca S-profiliranog tijela. Ispod ruba se nalazi traka ukrašena otiscima prsta. Na ramenu se nalazi tunelasta ručka. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je gruba i matirana.

T 23, 128. MSO-214564; kv. 24, dub. 2-3 m

Dimenzije: duž. 11,3 cm, šir. 14 cm, deb. stijenke 1,1 cm
Ulomak gornjeg dijela lonca S-profiliranog tijela. Na ramenu se nalazi ukras izveden ubadanjem i tunelasta ručka. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a trbuh je ukrašen barbotinom.

T 23, 129. MSO-214565; kv. 19, dub. 3-4 m

Dimenzije: duž. 9,5 cm, šir. 13 cm, deb. stijenke 0,8 cm
Ulomak gornjeg dijela lonca S-profiliranog tijela. Na rubu se nalazi ukras izveden utiskivanjem prsta. Na ramenu se nalazi drška, također ukrašena utiskivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje.

T 23, 130. MSO-214576; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 10,2 cm, šir. 11,6 cm, deb. stijenke 0,8 cm
Ulomak lonca S-profiliranog tijela. Ispod ruba se nalazi plastična traka ukrašena utiskivanjem. Trbuh je ukrašen barbotinom. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, grube površine.

T 23, 131. MSO-214559; kv. 20, dub. 4,20 m

Dimenzije: duž. 9, šir. 10,2 cm, deb. stijenke 1 cm
Ulomak gornjeg dijela lonca S-profiliranog tijela, ukrašenog s plastičnom trakom ispod ruba i na ramenu. Trake su ukrašene utiskivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su oker boje, a površina je gruba i matirana.

T 23, 132. MSO-214560; kv. 20, dub. 1,20 m

Dimenzije: duž. 9,4 cm, šir. 10,6 cm, deb. stijenke 1 cm
Ulomak gornjeg dijela lonca S-profiliranog tijela i cilindričnog vrata. Ukrašen je ubadanjem ispod ruba i na

ramenu. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je gruba i matirana.

T 24, 133. MSO-214563; kv. 20, dub. 2-3 m

Dimenzije: duž. 15 cm, šir. 20 cm, deb. stijenke 1,3 cm
Ulomak lonca S-profiliranog tijela. Ispod ruba i na ramenu se nalazi ukras izveden ubadanjem. Trbuh je ukrašen barbotinom. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, grube površine.

T 24, 134. MSO-214558; kv. 9, dub. 5-6 m

Dimenzije: duž. 11,6 cm, šir. 11,4 cm, deb. stijenke 1,4 cm
Ulomak gornjeg dijela lonca ukrašenog s dvije plastične trake na kojima je ukras izveden utiskivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, grube površine.

T 24, 135. MSO-207616; kv. 2, dub. /

Dimenzije: duž. 7,5 cm, šir. 5,2 cm, deb. stijenke 0,9 cm
Ulomak zdjele zaobljenog tijela. S unutrašnje strane nalazi se ukras izveden urezivanjem ispunjenim inkrustacijom. Vanjska stijenka je tamnosive, gotovo crne boje, neukrašena, a površina je uglačana.

T 24, 136. MSO-190962; kv. 25, dub. 4,90 m

Dimenzije: duž. 9,4 cm, šir. 9 cm, deb. stijenke 1 cm
Ulomak zdjele zaobljenog tijela. Vanjska stijenka je smeđe boje, uglačane površine s ukrasom u obliku dvostruke sjekire. Ukras je izveden urezivanjem.

T 25, 137. MSO-AP-11182; kv. 14, dub. 3,10 m

Dimenzije: vis. 3,8 cm, prom. ruba 14,8 cm, deb. stijenke 0,4 cm
Rekonstruirana kalotasta zdjela, bogato ukrašenog dna. Ukras je izveden rovašenjem i brazdastim urezivanjem te ispunjen bijelom inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je uglačana. Zdjela ima omphalos dno ispunjeno ukrasom.
Literatura: Šimić 1995b, 51, kat. 3.14.

T 25, 138. MSO-AP-5607; kv. 15, dub. 2,30 m

Dimenzije: vis. 5,2 cm, prom. ruba 17 cm, prom. dna 15,9 cm deb. stijenke 0,6 cm.

Rekonstruirana kalotasta zdjela, bogato ukrašenog dna. Ukras je izveden rovašenjem i brazdastim urezivanjem te ispunjen bijelom inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je uglačana.

Literatura: Šimić 1995b, 17, kat. 3.11; 1997, 60, kat. 25.

T 26, 139. MSO-AP-11176; kv. 8, dub. 4, 20 m

Dimenzije: vis. 3,7 cm, prom. ruba 13,6 cm, prom. dna 5,3 cm, deb. stijenke 0,4 cm.

Rekonstruirana kalotasta zdjela. Ukras se nalazi ispod ruba i na ramenu, ispunjen je inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je uglačana.

T 26, 140. MSO-AP-11189; kv. 15, dub. 2,25-2,50 m

Dimenzije: vis. 5,3 cm, prom. ruba 18,4 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Rekonstruirana kalotasta zdjela. Ukras se nalazi na ramenu, izveden je rovašenjem ispunjenim inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglačane površine.

T 26, 141. MSO-AP-11183; kv. 14, dub. 3,10 m

Dimenzije: vis. 5,4 cm, prom. ruba 19 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Rekonstruirana kalotasta zdjela. Ukras se nalazi na ramenu i na omphalos dnu, a izveden je rovašenjem i inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 26, 142. MSO-AP-11198; kv. 20, dub. 3,35 m

Dimenzije: vis. 6,3 cm, prom. ruba 20,1 cm, deb. stijenke 0,5 cm

Rekonstruirana kalotasta zdjela. Ukras se nalazi na ramenu, izveden je inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglačane površine

T 26, 143. MSO-AP-11194; kv. 18, dub. 3,30 m

Dimenzije: vis. 6 cm, prom. ruba 20 cm, deb. stijenke 0,5 cm

Rekonstruirana kalotasta zdjela. Ukras se nalazi na ramenu i izveden je rovašenjem i inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe do oker boje, uglačane površine.

T 26, 144. MSO-AP-11178; kv. 13, dub. 3,50 m

Dimenzije: vis. 4,5 cm, prom. ruba 18,7 cm, deb. stijenke 0,5 cm

Rekonstruirana kalotasta zdjela. Ukras izveden rovašenjem nalazi se na donjem dijelu posude. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 27, 145. MSO-AP-11184; kv. 14, dub. 3,60 m

Dimenzije: vis. 4,5 cm, prom. ruba 19,5 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Rekonstruirana kalotasta zdjela. Ukras se nalazi na ramenu i izveden je rovašenjem ispunjenim inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana.

T 27, 146. MSO-194709; kv. 20, dub. 2,5 m

Dimenzije: duž. 10,3 cm, šir. 5,5 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak kalotaste zdjele. Ukras se nalazi ispod ruba i na ramenu zdjele, izveden je rovašenjem i ispunjen inkrustacijom. Vanjska stijenka je tamnosive boje, uglačane površine.

T 27, 147. MSO-194779; kv. 23, dub. /

Dimenzije: duž. 6,3 cm, šir. 8,9 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Ulomak kalotaste zdjele. Ukras se nalazi ispod ruba i izveden je ubadanjem te na ramenu izveden urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je uglačana.

T 27, 148. MSO-194780; kv. 23, dub. 5,7 m

Dimenzije: duž. 5,3 cm, šir. 8,4 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak kalotaste zdjele. Ukras se nalazi na ramenu i izveden je brazdastim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 27, 149. MSO-195115; kv. 18, dub. 4-4,30 m

Dimenzije: duž. 6,2 cm, šir. 9,3 cm, deb. stijenke 0,5 cm

Ulomak kalotaste zdjele. Ukras se nalazi na ramenu i izveden je rovašenjem, ispunjenim inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su oker boje, a površina je matirana.

T 27, 150. MSO-192060; kv. 10, dub. 2 m

Dimenzije: duž. 6 cm, šir. 7,3 cm, deb. stijenke 1 cm
Ulomak kalotaste zdjele. Ukras se nalazi na ramenu i izveden je rovašenjem i brazdastim urezivanjem, ispunjenim inkrustacijom. Vanjska stijenka je tamne, gotovo crne boje, a površina je matirana.

T 27, 151. MSO-195988; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 4,7 cm, šir. 6,1 cm, deb. stijenke 0,9 cm
Ulomak kalotaste zdjele. Ukras se nalazi ispod ruba i na ramenu zdjele, a izveden je rovašenjem i brazdastim urezivanjem, ispunjenim inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je matirana.

T 27, 152. MSO-191210; kv. A, dub. 3

Dimenzije: duž. 4,3 cm šir. 8,4 cm, deb. stijenke 0,6 cm
Ulomak kalotaste zdjele. Ukras se nalazi na ramenu i ukrašen je rovašenjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je matirana.

T 27, 153. MSO-207635; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 3,3 cm, šir. 8,3 cm, deb. stijenke 0,8 cm
Ulomak kalotaste zdjele. Ukras se nalazi na ramenu posude. Izveden je rovašenjem i ispunjen inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, matirane površine.

T 27, 154. MSO-198402; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 10 cm, šir. 6,3 cm, deb. stijenke 0,9 cm
Ulomak zaobljene zdjele. Ukras je izveden rovašenjem i urezivanjem, a nalazi se ispod ruba zdjele i na trbuhu. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je matirana.

T 28, 155. MSO-AP-11191; kv 15, dub. 3,40 m

Dimenzije: vis. 2,8 cm, prom. ruba 6,8 cm, prom. dna 2,3 cm, deb. stijenke 0,4 cm
Rekonstruirana zdjelica bikoničnog oblika. Ukras je izveden urezivanjem i ispunjen inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka posude su smeđe boje, grube površine. Zdjela ima omphalos dno koje je također ispunjeno urezanim ukrasom.

T 28, 156. MSO-AP-11195; kv. 19, dub. 4,40 m

Dimenzije: vis. 5,7 cm, prom. ruba 17,5 cm, deb. stijenke 0,9 cm
Rekonstruirana kalotasta zdjela, sa zaobljenim dnom, naglašena bikonična ramena i izvučena ruba. Ukras se nalazi na donjem dijelu, pri dnu. Tamnosive do crne boje, uglačane površine.

T 28, 157. MSO-191484; kv. 22, dub. 5,7 cm

Dimenzije: duž. 7 cm, šir. 7 cm, deb. stijenke 0,8 cm
Ulomak plitke kalotaste zdjele s omphalos dnom. Vanjska stijenka je tamnosmeđe, a unutrašnja tamnosive boje,

T 28, 158. MSO-198451; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 7,3 cm, šir. 5,2 cm, deb. stijenke 0,7 cm
Ulomak dna plitke zdjele. Ima omphalos dno, oko kojeg je urezivanjem i žigosanjem izveden motiv sunca. Vanjska stijenka je smeđe boje, a unutrašnja tamnosive. Površina je matirana.

T 28, 159. MSO-198450; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 7,5 cm, šir. 5,9 cm, deb. stijenke 0,7 cm
Ulomak dna plitke zdjele. Ima omphalos dno, oko kojeg je urezivanjem i žigosanjem izveden motiv sunca. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je matirana.

T 28, 160. MSO-194946; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 7,4 cm, šir. 8,2 cm, deb. stijenke 1 cm
Ulomka zdjele izvučenog vrata. Ispod ruba nalazi se ukras izveden brazdastim urezivanjem, a na ramenu ukras izveden običnim urezivanjem. Vanjska stijenka je smeđe boje, a unutrašnja tamnosive. Površina je uglačana.

T 28, 161. MSO-207703; kv. 19, dub. 4,20 m

Dimenzije: duž. 8,1 cm, šir. 6,4 cm, deb. stijenke 0,7 cm
Ulomak zdjele izvučenog vrata i naglašenog ramena. Ukras se nalazi ispod ruba i na ramenu zdjele. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana.

T 28, 162. MSO-196038; kv., dub./

Dimenzije: duž. 7,6 cm, šir. 6,9 cm, deb. stijenke 0,6 cm
 Ulomak zdjele izvučenog vrata i naglašenog ramena. Ukras se nalazi ispod ruba i na ramenu zdjele, a izveden je rovašenjem i urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je uglačana.

T 28, 163. MSO-192070; kv. 10 , dub. 2 m

Dimenzije: duž. 7,3 cm, šir. 7 cm, deb. stijenke 0,8 cm
 Ulomak zdjele izvučenog vrata i naglašenog ramena. Ukras se nalazi ispod ruba, a ukrašen je i dio između ruba i ramena. Vanjska površina je tamnosiva, gotovo crna, a površina uglačana.

T 29, 164. MSO-192248; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 6,6 cm, šir. 8,9 cm, deb. stijenke 0,8 cm
 Ulomak zdjele izvučenog vrata. Ukras se nalazi ispod ruba te na ramenu. Ulomak je oker boje, uglačane površine.

T 29, 165. MSO-192054; kv. 2 , dub. 3,40

Dimenzije: duž. 4,9 cm, šir. 6,7 cm, deb. stijenke 0,7 cm
 Ulomak zdjele izvučenog vrata i naglašenog ramena. Ukras se nalazi na ramenu i izveden je ubadanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglačane površine.

T 29, 166. MSO-AP-14746; kv. A, dub. 2 m

Dimenzije: duž. 6,5 cm, šir. 8,5 cm, deb. stijenke 1 cm
 Ulomak zdjele izvučenog ruba. Rub je prestenasto oblikovan i ispod njega se nalazi ukras izveden ubadanjem, urezivanjem i rovašenjem. Vratni segment je ukrašen i ispunjen inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je uglačana.

T 29, 167. MSO-194651; kv. 24 , dub. 2,9 m

Dimenzije: duž. 8,1 cm, šir. 11,8 cm, deb. stijenke 0,6 cm
 Ulomak zdjele izvučena vrata. Ukras se nalazi na ramenu i izveden je urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana.

T 29, 168. MSO-194772 ; kv. 23 , dub. 2,5 m

Dimenzije: duž. 11,2 m, šir. 12,1 cm, deb. stijenke 0,7 cm
 Ulomak zdjele izvučenog vrata i naglašenog ramena. Ukras se nalazi ispod ruba i na vratu posude, a izveden je rovašenjem i ubadanjem. Tamnosive boje, uglačane površine.

T 29, 169. MSO-194730; kv. 20, dub. 2-3 m

Dimenzije: duž. 6,6 cm, šir. 6 cm, deb. stijenke 0,9 cm
 Ulomak zdjele izvučenog vrata. Ukras se nalazi ispod ruba, a ukrašen je i dio između ruba i ramena. Vanjska površina je tamnosiva, gotovo crna, a površina uglačana.

T 29, 170. MSO-214575; kv. 16, dub. 4,90 m

Dimenzije: duž. 19,9 cm, šir. 10,3 cm, deb. stijenke 0,7 cm
 Ulomak zdjele S-profilacije. Na ramenu se nalazi plastična grbica. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana, neukrašena.

T 29, 171. MSO-207689; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 8,5 cm, šir. 13,5 cm, deb. stijenke 0,7 cm
 Ulomak tijela zdjele S-profilacije, s plastičnom, gredastom drškom na ramenu. Vratni segment ukrašen metopom, ispunjenom rovašenim ukrasom. Ukras se nalazi i ispod ruba i na ramenu posude. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je matirana.

T 30, 172. MSO-207702; kv. 19 , dub. 2,10 m

Dimenzije: duž. 11 cm, šir. 9,9 cm, deb. stijenke 1 cm
 Ulomak tijela zdjele S-profilacije, s plastičnom gredastom drškom na ramenu. Ukras je izveden u uskoj traci na ramenu, a ukrašen je i pojas između ruba i ramena. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, uglačane površine.

T 30, 173. MSO-207647; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 8,5 cm, šir. 5,8 cm, deb. stijenke 0,8 cm
 Ulomak tijela zdjele S-profilacije, s plastičnom gredastom drškom na ramenu. Ukras je izveden u uskoj traci na ramenu, a ukrašen je i pojas između ruba i ramena. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglačane površine.

T 30, 174. MSO-214569; kv. 19, dub. 1-2 m

Dimenzije: duž. 13,2 cm, šir. 11,8 cm, deb. stijenke 11,2 cm
Ulomak tijela zdjele S-profilacije. Ukrašena je ubadanjem ispod ruba i na ramenu. Na ramenu se nalazi tunelasta ručka ukrašena utiskivanjem predmeta kružnog presjeka. Trbuh je ukrašen barbotinom. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je gruba.

T 30, 175. MSO-AP- 11167; kv. 13, dub. 6,50 m

Dimenzije: vis. 7,7 cm, prom. ruba 10,4 cm, prom. dna 4 cm, deb. stijenke 0,5 cm

Rekonstruirana posuda bikoničnog prijeloma (terina) s tunelastom ručkom. Rame posude je ukrašeno koncentričnim kružnicama, ukras se nalazi ispod ruba, a ukrašena je i tunelasta ručka. Ukras je ispunjen inkrustacijom. Tamnosive boje, uglačane površine.

T 30, 176. MSO-AP-5610; kv. 23, dub. 5,30 m

Dimenzije: vis. 6 cm, prom. ruba 9,7 cm, prom. dna 4 cm, deb. stijenke: 0,4 cm

Rekonstruirana posuda bikoničnog prijeloma (terina) s tunelastom ručkom. Rame posude je ukrašeno koncentričnim kružnicama, ukras se nalazi ispod ruba, a ukrašena je i tunelasta ručka. Ukras je ispunjen inkrustacijom. Tamnosive boje, uglačane površine.

Literatura: Šimić 1995b, 19, kat. 3.15.

T 30, 177. MSO- AP-2926; kv. 23, dub. 6,10 m

Dimenzije: vis. 10,5 cm, prom. ruba 16,5 cm, prom. dna 5 cm, deb. stijenke: 0,4 cm

Rekonstruirana posuda bikoničnog prijeloma (terina) s tunelastom ručkom na ramenu i brazdasto urezanim kružnicama. Na ručki se nalazi ukras u obliku dvaju spojenih trokuta. Tamnosive boje, uglačane površine.

T 31, 178. MSO-AP-11165; kv. 25, dub. 2 m

Dimenzije: vis. 9 cm, prom. ruba 13,6 cm, prom. dna 4,8 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Rekonstruirana posuda bikoničnog prijeloma (terina) s tunelastom ručkom na ramenu i brazdasto urezanim motivima koncentričnog romba na prijelomu. Na ručki se nalazi ukras izveden brazdastim ubadanjem i inkrustacijom. Oker boje, uglačane površine.

Literatura: Šimić 1995b, 19, kat. 3.5.

T 31, 179. MSO-AP- 11162; kv. 7, dub. 3 m

Dimenzije: vis. 9,6 cm, prom. ruba 12 cm, prom. dna 5 cm, deb. stijenke 0,4 cm

Rekonstruirana posuda bikoničnog prijeloma (terina) s tunelastom ručkom na ramenu i brazdasto urezanim motivima na prijelazu. Na ručki se nalazi ukras izveden inkrustacijom. Ispod ruba se nalazi ukras izveden ubadanjem. Tamnosive boje, uglačane površine.

Literatura: Šimić 1995b, 19, kat. 3.6.

T 31, 180. MSO-214572; kv. 20, dub. 2,5 m

Dimenzije: duž. 10,8 cm, šir. 13,1 cm, deb. stijenke 1,1 cm

Ulomak tijela bikonične zdjele (terine). Ukras se nalazi ispod ruba, na vratu i na ramenu, ispunjen je inkrustacijom. Na vratu se nalazi ukras u obliku trokuta, a izveden je rovašenjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je uglačana.

T 31, 181. MSO-207697; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 12,7 cm, šir. 9,8 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Ulomak tijela bikonične zdjele (terine). Ukras se nalazi ispod ruba i izveden je brazdastim urezivanjem. Na prijelazu vrata i trbuha nalazi se ukras u obliku koncentričnih krugova s križem po sredini, a izveden je kombinacijom rovašenja i brazdastog urezivanja. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je uglačana.

T 31, 182. MSO-195146; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 6,5 cm, šir. 6 cm, deb. stijenke 0,8 cm

Ulomak tijela bikonične zdjele (terine). Ispod ruba nalazi se ukras izveden rovašenjem, a na vratnom segmentu nalazi se ukras izveden ubadanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a u presjeku crne.

T 32, 183. MSO-194719; kv. 20, dub. 1, 70 m

Dimenzije: duž. 7,8 cm, šir. 9,8 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Ulomak tijela bikonične zdjele (terine) od koje su očuvani tunelasta ručka i dio dna. Ukrašena je rovašenjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su oker boje, a površina je uglačana.

T 32, 184. MSO-207698; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 8,1 cm, šir. 7 cm, deb. stijenke 1,1 cm
 Ulomak vrata bikonične zdjele (terine). Ukras izveden brazdastim urezivanjem, nalazi se na ramenu. Vanjska i unutrašnja stijenka su oker boje, djelomično uglačane površine.

T 32, 185. MSO-192219; kv. 10, dub. 2 m

Dimenzije: duž. 11,5 cm, šir. 19,3 cm, deb. stijenke 1,1 cm
 Ulomak vrata bikonične zdjele (terine). Rub je prstenasto oblikovan, a ispod ruba se nalazi ukras izveden brazdastim urezivanjem, ispunjen inkrustacijom. Ukras se nalazi i na vratnom dijelu. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je uglačana.

T 32, 186. MSO-196412; kv. 7, dub. 4-5 m

Dimenzije: duž. 5,4 cm, šir. 5,6 cm, deb. stijenke 0,6 cm
 Ulomak vrata bikonične zdjele (terine). Vrat je ukrašen kombinacijom ubadanja i urezivanja. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglačane površine.

T 32, 187. MSO-207692; kv. 14, dub. 3,60 m

Dimenzije: duž. 13,2 cm, šir. 9,9 cm, deb. stijenke 0,6 cm
 Ulomak trbuha i ruba bikonične posude (terine) s tunelastom ručkom. Ukras je izveden brazdastim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana.

T 32, 188. MSO-194755; kv. 23, dub. 5,9 m

Dimenzije: duž. 7,7 cm, šir. 6,4 cm, deb. stijenke 0,5 cm
 Ulomak tijela bikonične zdjele (terine) s očuvanom tunelastom ručkom. Ulomak je ukrašen rovašenjem i urezivanjem, te ispunjen inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, matirane površine.

T 33, 189. MSO-195148; kv. 18, dub. 4-4,30 m

Dimenzije: duž. 8,7 cm, šir. 9,1 cm, deb. stijenke 0,5 cm
 Ulomak tijela bikonične zdjele (terina) s očuvanom tunelastom ručkom. Ručka je ukrašena brazdastim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglačane površine.

T 33, 190. MSO-AP-12086; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 7 cm, šir. 11 cm, deb. stijenke 0,5 cm
 Ulomak tijela bikonične zdjele (terine). Na ramenu se nalazi ukras izveden brazdastim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglačane površine.

T 33, 191. MSO-191704; kv. 22, dub. 5,7 m

Dimenzije: duž. 8,1 cm, šir. 8,8 cm, deb. stijenke 0,8 cm
 Ulomak tijela bikonične zdjele (terine). Očuvan je vrat s tunelastom ručkom. Na ručki se nalazi ukras u obliku trokuta ispunjen brazdastim i običnim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su oker boje, uglačane površine.

T 33, 192. MSO-191705; kv. 22, dub. 5,7 m

Dimenzije: duž. 10,4 cm, šir. 8,9 cm, deb. stijenke 0,6 cm
 Ulomak tijela bikonične zdjele (terine). Ispod ruba nalazi se ukras izveden urezivanjem, a na ramenu se nalazi rozeta. Ukras je izveden i na tunelastoj ručki. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je uglačana.

T 33, 193. MSO-207693; kv. B, dub. 2 m

Dimenzije: duž. 9,3 cm, šir. 8,2 cm, deb. stijenke 0,7 cm
 Ulomak tijela i vrata bikonične posude (terine) s tunelastom ručkom. Vrat i ručka su ukrašeni žigosanjem i rovašenjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana.

T 33, 194. MSO-194616; kv. 9, dub. 2m

Dimenzije: duž. 7,5 cm, šir. 9,6 cm, deb. stijenke 0,8 cm
 Ulomak vrata posude s očuvanom trakastom ručkom. Ručka je ukrašena kombinacijom žigosanja i brazdastog urezivanja. Boja je smeđa, a površina matirana.

T 33, 195. MSO-194624; kv. 9, dub. 2 m

Dimenzije: duž. 4,7 cm, šir. 8 cm, deb. stijenke 0,9 cm
 Ulomak posude s očuvanom tunelastom ručkom. Ručka je ukrašena rovašenjem. Vanjska stijenka je smeđe boje, matirane površine.

T 33, 196. MSO-195150; kv. 18 , dub. 4-4,30 m

Dimenzije: duž. 5,8 cm, šir. 4,6 cm, deb. stijenke 0,6 cm
 Ulomak posude s očuvanom tunelastom ručkom. Ručka je ukrašena rovašenjem ispunjenim inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglačane površine.

T 33, 197. MSO-207690; kv. 4 , dub. 3,60

Dimenzije: duž. 8,6 cm, šir. 6,3 cm, deb. stijenke 0,5 cm
 Ulomak trbuha bikonične posude (terine) s tunelastom ručkom. Ručka je ukrašena rovašenjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je matirana.

T 34, 198. MSO-198433; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 6,2 cm, šir. 3,5 cm, deb. stijenke 0,6 cm
 Ulomak zdjele s očuvanom tunelastom ručkom. Ručka je ukrašena žigosanjem i brazdastim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je matirana.

T 34, 199. MSO-198401; kv. 14 , dub./

Dimenzije: duž. 7,4 cm, šir. 6 cm, deb. stijenke 0,6 cm
 Ulomak zdjele s tunelastom ručkom. Ručka je ukrašena rovašenjem. Smeđe boje, matirane površine.

T 34, 200. MSO-207695; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 8,3 cm, šir. 5,3 cm, deb. stijenke 1,1 cm
 Tunelasta ručka, bogato ukrašena rovašenjem i inkrustacijom. Sive boje, matirane površine.

T 34, 201. MSO-198442; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 5,8 cm, šir. 4,2 cm, deb. stijenke 0,5 cm
 Tunelasta ručka ukrašena urezivanjem i inkrustacijom. Tamnosive boje, matirane površine.

T 34, 202. MSO-194777; kv. 23, dub. 5,90 m

Dimenzije: duž. 4,8 cm, šir. 8,5 cm, deb. stijenke 1 cm
 Ulomak zdjele s gredastom drškom. Zdjela je ukrašena brazdastim urezivanjem ispunjenim inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, matirane površine.

T 34, 203. MSO-207801; kv., dub. /

Dimenzije: vis. 6,9 cm, prom. ruba 6,7 cm, prom. dna 3,6 cm, deb. stijenke 0,3 cm

Rekonstruirana šalica bikonično oblikovanog tijela, ukrašena rovašenjem. Na ramenu se nalazi ukrašena tunelasta ručka. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, uglačane površine.

T 34, 204. MSO-AP-11168; kv. 14, dub. 3,60 m

Dimenzije: vis. 3,8 cm, prom. ruba 4 cm, prom. dna 3 cm, deb. stijenke 0,4 cm

Rekonstruirana šalica bikoničnog tijela i izvučenog ruba s tunelastom ručkom na ramenu. Tamnosive boje, uglačane površine.

T 34, 205. MSO-AP-5608; kv. 22, dub. 2,35 m

Dimenzije: vis. 6,5 cm, prom. ruba 9 cm, prom. dna 3,5 cm, deb. stijenke 0,3 cm

Rekonstruirana šalica bikonično oblikovanog tijela. Ukrašena je rovašenim ukrasom ispunjenim inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su crne boje, površina je uglačana.

Literatura: Šimić 1995b, 18, kat. 3.12, Balen 2005, sl. 17.

T 34, 206. MSO-AP-11170; kv.15, dub. 2,60 m

Dimenzije: vis. 6,5 cm, prom. ruba 8,8 cm, prom. dna 4 cm, deb. stijenke 0,4 cm

Rekonstruirana bikonična šalica s tunelastom ručkom na bikonitetu i ravnim dnom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 34, 207. MSO-AP-11169; kv. 19-20, dub. 2,30 m

Dimenzije: vis. 6 cm, prom. ruba 8,7 cm, prom. dna, deb. stijenke 0,4 cm

Rekonstruirana bikonična šalica s tunelastom ručkom na bikonitetu i ravnim dnom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 35, 208. MSO-AP-11164; kv. 14, dub. 3,40 m

Dimenzije: vis. 7,6 cm, prom. ruba 12,2 cm, prom. dna, deb. stijenke 0,7 cm

Rekonstruirana šalica bikonična tijela i blago izvučena vrata s tunelastom ručkom na prijelomu. Rame šalice i

ručka ukrašeni su rovašenjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su oker boje, a površina je gruba.

T 35, 209. MSO-AP-11214; kv. 3-4, dub. 2,60 m

Dimenzije: vis. 9 cm, prom. ruba 9,5 cm, prom. dna 6,4 cm, deb. stijenke 0,6 cm.

Rekonstruirana šalica bikonično oblikovanog tijela, ravna ruba i ravna dna. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, djelomično uglačane površine, bez ukrasa.

T 35, 210. MSO-AP-11173; kv.9, dub. 3,60 m

Dimenzije: vis. 4,5 cm, prom. ruba 6,2 cm, prom. dna 3,4 cm, deb. stijenke 0,4 cm.

Rekonstruirana šalica bikonično oblikovanog tijela, ravna ruba i ravna dna. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je matirana, bez ukrasa.

T 35, 211. MSO-AP-5611; kv. 15, dub. 2,90 m

Dimenzije: vis. 11,2 cm, prom. ruba 9,6 cm, prom. dna 5,8, deb. stijenke 0,7 cm

Rekonstruirana šalica S-profiliranog tijela s ručkom. Na prijelazu vrata i trbuha ukrašena je ubodima. Smeđe boje, djelomično uglačane površine.

T 35, 212. MSO-AP-11117; kv. 17, dub. 5,7 m

Dimenzije: vis. 7,9 cm, prom. ruba 8,7 cm, prom. dna 4,3 cm, deb. stijenke 0,5 cm.

Rekonstruirana šalica S-profiliranog tijela. Ukras se nalazi ispod vrata, izveden je žigosanjem ispunjenim inkrustacijom. Tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 35, 213. MSO-AP-11271; kv. 12, dub. 2,40 m

Dimenzije: vis. 7 cm, prom. ruba 7 cm, prom. dna 3 cm, deb. stijenke 0,4 cm.

Rekonstruirana šalica S-profiliranog tijela i dvije ručkice na ramenu. Ukras izveden ubadanjem nalazi se ispod ruba i na ramenu. Trbuh je ukrašen barbotinom. Tamnosive boje, grube površine.

T 35, 214. MSO-AP-11282; kv. 24, dub. 4,40 m

Dimenzije: vis. 12,8 cm, prom. ruba 11,7 cm, prom. dna 7

cm, deb. stijenke 0,4 cm

Rekonstruirana šalica S-profiliranog tijela s vertikalnom ručkom i ukrasom izvedenim otiscima nokta. Tamnosmeđe boje, grube površine.

Literatura: Šimić 1995a, 44, kat. 1.11.

T 35, 215. MSO-194657; kv. 24, dub. /

Dimenzije: duž. 7,9 cm, šir. 6,5 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak šalice s očuvanom tunelastom ručkom. Ručka je ukrašena žigosanjem i urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina matirana.

T 35, 216. MSO-194642; kv. 10, dub. 2-3 m

Dimenzije: duž. 8,5 cm, šir. 7,6 cm, deb. stijenke 0,8 cm

Očuvano dno šalice. Ukras se nalazi na vanjskoj strani i izveden je brazdastim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je matirana.

T 35, 217. MSO-194933; kv. B, dub. 4,1-4,4 m

Dimenzije: duž. 6,2cm, šir. 6,4 cm, deb. stijenke 0,4 cm

Ulomak dna šalice ukrašenog žigosanjem i urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je matirana.

T 36, 218. MSO-AP-11208; kv 9, dub. 2,60 m

Dimenzije: vis. 11,9 cm, prom. ruba 10,9 cm, prom. dna 9 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Keramički vrč S-profiliranog tijela. Vanjska stijenka je tamnosmeđe boje, a površina je uglačana.

T 36, 219. MSO-AP- 5612; kv 25, dub. 2,70 m

Dimenzije: vis. 10 cm, prom. ruba 12,3 cm, prom. dna 5 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Keramički vrč S-profiliranog tijela. Vanjska stijenka je tamnosive do tamnosmeđe boje, a površina je matirana.

T 36, 220. MSO-AP-11206; kv 9, dub. 2,60 m

Dimenzije: vis. 8,4 cm, prom. ruba 8,5 cm, prom. dna 4,8 cm, deb. stijenke 0,5 cm

Keramički vrč S-profiliranog tijela. Vanjska stijenka je svijetlo smeđe boje, a površina je uglačana.

T 36, 221. MSO-AP-11161; kv. B, dub. 2 m

Dimenzije: vis. 10,1 cm, prom. ruba 8,2 cm, prom. dna 4 cm, deb. stijenke 0,5 cm

Rekonstruirani vrč S-profiliranog tijela. Vrat i trbuh vrča ukrašeni su urezanim motivima. Vanjska stijenka je smeđe boje, a površina je matirana.

Literatura: Šimić 1995a, 6.4.

T 36, 222. MSO-194936; kv. 13, dub. 4,5 m

Dimenzije: duž. 7,1 cm, šir. 7,4 cm, deb. stijenke 0,4 cm

Ulomak donjeg dijela vrča. Ukrašen je urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je gruba.

T 36, 223. MSO-195166; kv. 19, dub. 5,50 m

Dimenzije: duž. 4,1 cm, šir. 3,7 cm, deb. stijenke 0,6 cm

Ulomak gornjeg dijela vrča s očuvanom trakastom ručkom. Na ručki se nalazi ukras izveden brazdastim urezivanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je matirana.

T 36, 224. MSO-214574; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 7 cm, šir. 11,2 cm, deb. stijenke 0,8 cm

Ulomak gornjeg dijela amfore ukrašene rovašenjem i urezivanjem. Ukras je ispunjen inkrustacijom. Na ramenu se nalazi tunelasta ručka. Tamnosive boje, uglačane površine.

T 37, 225. MSO-191880; kv. 4, dub. 3,60 m

Dimenzije: duž. 8,8 cm, šir. 7,6 cm, deb. stijenke 0,5 cm

Ulomak trbuha amfore s ušicama. Ukras na ušici izveden je rovašenjem i ispunjen inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosmeđe boje, a površina je uglačana.

T 37, 226. MSO-195036; kv. 18, dub. /

Dimenzije: duž. 7 cm, šir. 7 cm, deb. stijenke 0,8 cm

Ulomak dna keramičke posude s antropomorfnom nogom. Ukrašen je urezivanjem i inkrustacijom. Tamnosive boje, matirane površine.

T 37, 227. MSO-194996; kv. 18, dub. /

Dimenzije: duž. 8,8 cm, šir. 8 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ukrašena noga u obliku čepa s očuvanim dijelom dna posude. Ukrašena je rovašenjem, brazdastim urezivanjem, a ukras je ispunjen inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana.

T 37, 228. MSO-191893; kv. 3, dub. 3,4 m

Dimenzije: duž. 7,4 cm, šir. 5,3 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomka dna zdjele s očuvanom nogom. Ukrašena je rovašenjem i ubadanjem. Ukras je ispunjen inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana.

T 37, 229. MSO-195057; kv. 18, dub. /

Dimenzije: duž. 6,1 cm, šir. 3,9 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak dna zdjele s očuvanom nogom u obliku čepa. Ukrašena je brazdastim urezivanjem i inkrustacijom. Tamnosive je boje, matirane površine.

T 37, 230. MSO-AP-14191; kv. 20, dub. /

Dimenzije: vis. 4,7 cm, prom. ruba 8,4 cm, prom. dna 4,3 cm, deb. stijenke 0,4 cm

Rekonstruirana zdjelica zaobljenog tijela na križnoj nozi. Vanjska i unutrašnja stijenka su crne boje, a površina je uglačana.

T 37, 231. MSO-191332 241; kv. A, dub. /

Dimenzije: prom. 9,3 cm, deb. stijenke 2,4 cm

Ulomak prstenaste križne noge. Ukrašena je brazdastim urezivanjem i inkrustacijom. Boja je tamnosiva, a površina je matirana.

T 37, 232. MSO-194744; kv. 20, dub. 2-3 m

Dimenzije: duž. 5,5 cm, šir. 5,7 cm, deb. stijenke 1,9 cm

Ulomak križne noge. Na donjoj strani nalazi se utisnuti ukras u obliku križa. Boja keramike je tamnosiva, a površina je matirana.

T 37, 233. MSO-196410; kv. 7, dub. 3,80 m

Dimenzije: prom. 7,7 cm, deb. 3 cm

Noga križnog oblika. Tamnosive boje, djelomično uglačane površine.

T 37, 234. MSO-194712; kv. 20, dub. 2,5 m

Dimenzije: duž. 7,4 cm, šir. 7,4 cm, deb. stijenke 1,1 cm
Ulomak zaobljene zdjele ukrašene s obje strane. Ukras je izveden rovašenjem i ispunjen inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je matirana.

T 38, 235. MSO-194626; kv. 9, dub. 2 m

Dimenzije: duž. 10 cm, šir. 5,1 cm, deb. stijenke 0,8 cm
Ulomak zaobljene zdjele ukrašene s vanjske i unutrašnje strane. Ukras je izveden rovašenjem i urezivanjem, te ispunjen inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je uglačana.

T 38, 236. MSO-207701; kv. 10, dub. 2,30 m

Dimenzije: duž. 12,1 cm, šir. 8,2 cm, deb. stijenke 1,1 cm
Ulomak zdjele zaobljenog tijela, ukrašene s vanjske i unutrašnje strane. Ukras je izveden rovašenjem i brazdastim urezivanjem, te ispunjen inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je uglačana.

T 38, 237. MSO-192255; kv., dub. /

Dimenzije: prom. 6 cm, deb. 2,2 cm
Noga keramičke posude ukrašena žigosanjem i inkrustacijom. Keramika je tamnosive boje, a površina je matirana.

T 38 238. MSO-AP-11706; kv. 7, dub. 4,60 m

Dimenzije: vis. 5,5 cm, prom. 8,2 cm
Cilindrična noga posude. Ukras je izveden urezanim linijama ispunjenim inkrustacijom. Boja je tamnosiva, a površina gruba.

T 38, 239. MSO-AP-14213; kv. 7, dub. 3 m

Dimenzije: vis. 2,7 cm, prom. ruba 9,4 cm, prom. dna 8 cm, deb. stijenke 0,6 cm
Rekonstruirana plitka zdjelica, zaobljenog oblika i ravna dna. Vanjska i unutrašnja stijenka su crne boje, matirane površine.

T 38, 240. MSO-AP-14214; kv. 12, dub. 2,15 m

Dimenzije: vis. 3 cm, prom. ruba 12,1 cm, prom. dna 12,7 cm, deb. stijenke 0,9 cm

Rekonstruirana plitka zdjelica, zaobljenog oblika i ravna dna. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive, gotovo crne boje, a površina je matirana.

T 38, 241. MSO-194921; kv. 13, dub. 2,8 cm

Dimenzije: duž. 7,4 cm, šir. 6,6 cm, deb. stijenke 2,2 cm
Ulomak trbuha posude s ušicom. Ulomak je ukrašen rovašenjem, brazdastim urezivanjem i žigosanjem. Vanjska i unutrašnja stijenka su smeđe boje, a površina je matirana.

T 38, 242. MSO-194975; kv. 18, dub. 4,2 cm

Dimenzije: duž. 8,2 cm, šir. 6,8 cm, deb. stijenke 0,8 cm
Ulomak dna plitke zdjele. S unutrašnje strane zdjele ukras je izveden urezivanjem i rovašenjem. Na vanjskoj stijenci nalazi se ukras izveden brazdastim urezivanjem. Unutrašnja i vanjska stijenka su smeđe boje, a površina je matirana.

T 38, 243. MSO-194999; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 10 cm, šir. 9,3 cm, deb. stijenke 0,9 cm
Ulomak dna plitke zdjele zaobljenog tijela. Na unutrašnjoj stijenci nalazi se ukras izveden rovašenjem i inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je matirana.

T 38, 244. MSO-3802; kv., dub. /

Dimenzije: prom. 5,8 cm, deb. stijenke 0,6 cm
Ulomak posude ukrašen urezanim kružnicama i tri žigosana kružića u sredini. Ukras je ispunjen inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je matirana.

T 38, 245. MSO-207699; kv. 8, dub. 3,40 m

Dimenzije: duž. 6,6 cm, šir. 9,1 cm, deb. stijenke 1 cm
Ulomak zdjele ukrašen rovašenjem. Smeđe do oker boje, uglačane površine.

T 39, 246. MSO-AP-11291; kv. 14, dub. 5,7 m

Dimenzije: duž. 8,5 cm, šir. 3,5 cm, deb. stijenke 3 cm
Ulomak sedlastog žrtvenika s očuvanom bočnom stijenkom. Tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 38, 247. MSO-AP-11293; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 8,5 cm, šir. 3,5 cm, deb. stijenke 3 cm
 Ulomak sedlastog žrtvenika s očuvanom bočnom stijenkom. Tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 38, 248. MSO-AP-11290; kv. 14, dub. 5,7 m

Dimenzije: duž. 8,4 cm, šir. 6,9 cm, deb. stijenke 3 cm
 Ulomak sedlastog žrtvenika s očuvanom bočnom stijenkom. Tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 38, 249. MSO-AP-11292; kv. 15, dub. 2,20-2,40 m

Dimenzije: duž. 10 cm, šir. 10 cm, deb. stijenke 9,5 cm
 Ulomak sedlastog žrtvenika s očuvanom bočnom stijenkom. Tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 38, 250. MSO-AP-11289; kv. 12, dub. 5,7 m

Dimenzije: duž. 7 cm, šir. 8 cm, deb. stijenke 3,5 cm
 Ulomak sedlastog žrtvenika s očuvanom bočnom stijenkom. Tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 40, 251. MSO-AP-11297; kv. 23, dub. 7,5 cm

Dimenzije: duž. 13 cm, šir. 5 cm, deb. stijenke 3,5 cm
 Ulomak sedlastog žrtvenika s očuvanom bočnom stijenkom. Tamnosmeđe boje, uglačane površine.

T 40, 252. MSO-AP-11303; kv. 23, dub. 5,90 m

Dimenzije: duž. 32,7 cm, šir. 20,5 cm, vis. 16 cm, deb. stijenke 1,2 cm
 Rekonstruirani žrtvenik u obliku stiliziranih konsekrativnih rogova, sa četiri čepaste nožice na donjoj strani. Obje uspravne stijenke bogato su ukrašene izvana i iznutra. Boja je crna, a površina djelomično uglačana. Predmet je rekonstruiran od ulomka stijenke žrtvenika.
 Literatura: Dimitrijević 1979c, T. 34, 1, Marković 1994, 287, T. 34, 1, Šimić, 1995b, kat. 3.9, Balen 2008, 34, sl. 8., kat. 16, Bojčić 2011, 65, sl. 6.7.

T 40, 253. MSO-AP-11302; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 9 cm, šir. 21,1 cm, deb. stijenke 1,5 cm
 Ulomak žrtvenika ukrašen rovašenjem i žigosanjem, ispunjenim inkrustacijom. Vanjska i unutrašnja stijenka su tamnosive boje, a površina je matirana.

T 41, 254. MSO-AP-11203; kv. 19, dub. 1,20 m

Dimenzije: duž. 7,3 cm, šir. 5,3 cm, deb. stijenke 0,3 cm
 Ulomak žrtvenog stolića. Očuvan je tek desni ugao. Ukrašen je rovašenjem i bijelom inkrustacijom. Tamnosive boje, matirane površine.

T 41, 255. MSO-AP-11204; kv. 25a, dub. 0,50 m

Dimenzije: duž. 5 cm, šir. 5,5 cm, deb. stijenke 0,6 cm
 Noga žrtvenog stolića. Bočna strana ukrašena je urezanim i rovašenim geometrijskim ukrasom. Boja je smeđa, a površina matirana.

T 41, 256. MSO-AP-11197; kv. 19-23, dub. 3,10 m

Dimenzije: vis. 4,5 cm, prom. ruba 6,6 cm, deb. stijenke 0,5 cm
 Ulomak kadionice od koje je očuvan gornji dio. Ukrašena je rovašenjem ispunjenim inkrustacijom. Boja je tamnosiva, a površina matirana.

T 41, 257. MSO-AP-11229; kv. 1, dub. 5,30 m

Dimenzije: duž. 11,7 cm, šir. 8,1 cm, deb. stijenke 0,8 cm
 Ulomak zidne posude. Očuvan je donji dio i dio bočne strane na kojoj se nalazi ukras izveden rovašenjem. Tamnosive boje, uglačane površine.

T 41, 258. MSO-AP-11234; kv. 14, dub. 4,10 m

Dimenzije: duž. 12 cm, šir. 9 cm, deb. stijenke 0,8 cm
 Ulomak zidne posude. Očuvani su dno i bočna strana. Tamnosive boje, uglačane površine.

T 41, 259. MSO-AP-11248; kv. 24, dub. 4,7 m

Dimenzije: duž. 4 cm, šir. 13,5 cm, deb. stijenke 0,8 cm
 Ulomak dna i bočne strane keramičke zidne posude. Očuvana je drška, gredastog oblika. Tamnosive boje, uglačane površine.

T 42, 260. MSO-AP-11247; kv. 24, dub. 2,50 m

Dimenzije: duž. 6 cm, šir. 11,3 cm, deb. stijenke 0,9 cm
 Ulomak dna i bočne strane zidne posude. Ukrašena je rovašenjem i inkrustacijom. Na bočnoj strani nalazi se čepasta drška. Tamnosive boje, uglačane površine.

T 42, 261. MSO-AP-11238; kv. 18, dub. 4,60 m

Dimenzije: duž. 9,5 cm, šir. 4,5 cm, vis. 6,6 cm, deb. stijenke 0,9 cm

Ulomak dna i bočne strane zidne posude. Ukrašena je urezivanjem na bočnoj strani. Tamnosive boje, uglačane površine.

T 42, 262. MSO-AP-11245; kv. 23, dub. 5,90 m

Dimenzije: duž. 3,2 cm, šir. 8,3 cm, deb. stijenke 0,7 cm

Ulomak dna i bočne strane zidne posude. Ukrašen je izveden urezivanjem. Tamnosive boje, uglačane površine.

T 42, 263. MSO-AP-11246; kv. 23, dub. 5,90 m

Dimenzije: duž. 15,2 cm, šir. 6 cm, deb. stijenke 1,1 cm

Ulomak dna i bočne strane zidne posude. Na bočnoj strani nalazi se zadebljanje u obliku rebra. Tamnosive boje, uglačane površine.

T 42, 264. MSO-AP-11517; kv. 18, dub. 3,60 m

Dimenzije: vis. 8,3 cm, prom. lijevka 11,7 cm, prom. grla 3,1 cm, deb. stijenke grla 1,2 cm

Keramički ljevkast predmet duga, uska i cilindrična grla. Vanjska stijenka je tamnosive boje, a površina je matirana.

T 42, 265. MSO-AP-11518; kv. 18, dub. 3,40 m

Dimenzije: vis. 6,5 cm, prom. lijevka 11,7 cm, prom. grla 4,3 cm, deb. stijenke grla 0,9 cm

Ulomak keramičkog ljevkastog predmeta. Vanjska stijenka je tamnosive boje, s mjestimičnim oker mrljama, a površina je matirana.

T 42, 266. MSO-AP-11532; kv. 13, dub. 5,50 m

Dimenzije: vis. 8,3 cm, prom. lijevka 12,8 cm, prom. grla 3,3 cm, deb. stijenke 0,9 cm

Ulomak keramičkog ljevkastog predmeta. Vanjska stijenka je tamnosive boje, a površina je matirana.

T 42, 267. MSO-AP-11535; kv. 13, dub. 6,10 m

Dimenzije: vis. 6 cm, prom. lijevka 11,3 cm, prom. grla 3,6 cm, deb. stijenke grla 1,2 cm

Ulomak ljevkastog predmeta od kojeg je očuvan tek

konični šuplji recipijent. Vanjska stijenka je tamnosive boje, a površina je uglačana.

T 42, 268. MSO-AP-11548; kv. 18, dub. 5,50 m

Dimenzije: vis. 8 cm, prom. lijevka, 6,6 cm, prom. grla 6,6 cm, deb. stijenke grla 1,3 cm

Ulomak ljevkastog predmeta od kojeg je očuvano usko šuplje grlo. Vanjska stijenka je tamnosive boje, a površina je matirana.

T 42, 269. MSO-AP-11519; kv. 18, dub. 3,40 m

Dimenzije: vis. 10 cm, prom. grla 3,5 cm, deb. stijenke grla 1,3 cm

Ulomak ljevkastog predmeta od kojeg je očuvano usko šuplje grlo. Vanjska stijenka je oker boje, a u presjeku je crna. Površina je ukrašena urezivanjem okomitih linija.

T 43, 270. MSO-AP-11541; kv. 15, dub. 3,30 m

Dimenzije: vis. 8 cm, prom. grla 3,4 cm, deb. stijenke 0,8 cm

Ulomak ljevkastog predmeta od kojeg je očuvan tek konični šuplji recipijent. Vanjska stijenka je oker boje, a površina je neravna.

T 43, 271. MSO-AP-11527; kv. 13, dub. 3,20 m

Dimenzije: vis. 10,5 cm, prom. grla 3,2 cm, deb. stijenke grla 1,1 cm

Ulomak ljevkastog predmeta od kojeg je očuvano usko šuplje grlo. Vanjska stijenka je oker boje, a u presjeku crne. Površina je matirana.

T 43, 272. MSO-AP-11533; kv. 13, dub. 5,70 m

Dimenzije: vis. 10,2 cm, prom. grla 2,9 cm, deb. stijenke 1,3 cm

Ulomak ljevkastog predmeta od kojeg je očuvano usko šuplje grlo. Vanjska stijenka je tamnosive i mjestimično oker boje. Površina je matirana.

T 43, 273. MSO-AP-11313; kv. A, dub. 4,30 m

Dimenzije: duž. 8,5 cm, šir. 3,5 cm

Keramička kuka crno-sive boje, glatke površine; gornji dio završava u obliku četiriju izbočina, poprečno je probušena.

T 43, 274. MSO-AP-11315; kv. B, dub. 3,80 m

Dimenzije: duž. 11 cm, šir. 3,5 cm

Keramička kuka tamnosive boje, matirane površine. Lučno je savijena, a u gornjem dijelu nalazi se perforacija.

T 43, 275. MSO-AP-11316; kv. B, dub. 2 m

Dimenzije: duž. 8,5 cm, šir. 4 cm

Keramička kuka tamnosive boje, matirane površine. Lučno je savijena, a u gornjem dijelu nalazi se perforacija.

T 43, 276. MSO-AP-11319; kv. 8, dub. 2,60 m

Dimenzije: duž. 8,5 cm, šir. 4 cm

Keramička kuka sivo-smeđe boje, matirane površine. Lučno je savijena, a u gornjem dijelu nalazi se perforacija.

T 43, 277. MSO-AP-11332; kv. 9, dub. 4,30 m

Dimenzije: duž. 8 cm, šir. 3,5 cm

Keramička kuka tamnosive boje, matirane površine. Lučno je savijena, a u gornjem dijelu nalazi se perforacija.

T 43, 278. MSO-AP-11318; kv. 8, dub. 2 m

Dimenzije: duž. 8,5 cm, šir. 2,5 cm

Keramička kuka tamnosmeđe boje, matirane površine. Lučno je savijena, a u gornjem dijelu nalazi se perforacija.

T 43, 279. MSO-AP-11651; kv. 25, dub. 1,80 m

Dimenzije: prom. 13,5 cm, deb. stijenke 0,9 cm

Okrugli keramički poklopac s učicom na sredini. Tamnosive boje, matirane površine.

Ostali nalazi**Predmeti od keramike****T 44, 280. MSO-AP-207999; kv. 18, dub. /**

Dimenzije: prom. 7,2 cm, vis. 3,8 cm

Okrugli keramički predmet sa središnjim cjevastim produžetkom otvora. Tamnosive boje, zaglađene površine.

T 44, 281. MSO-AP-208000; kv. 15, dub. 2,30 m

Dimenzije: prom. 4,5 cm, vis. 3,8 cm

Okrugli keramički predmet sa središnjim cjevastim produžetkom otvora. Tamnosive boje, zaglađene površine.

T 44, 282. MSO-AP-208001; kv. 15, dub. 2,20 m

Dimenzije: prom. 5,8 cm, vis. 4,1 cm

Okrugli keramički predmet sa središnjim cjevastim produžetkom otvora. Oker boje, zaglađene površine.

T 44, 283. MSO-AP-11644; kv. 19, dub. 5,30 m

Dimenzije: duž. 4,8 cm, šir. 5 cm

Keramički kalem kružnog presjeka, smeđe boje, matirane površine.

T 44, 284. MSO-AP-14227; kv. 15, dub. 5,50 m

Dimenzije: duž. 4 cm, šir. 3,4 cm

Keramički kalem kružnog presjeka i oker boje, grube neravne površine.

T 44, 285. MSO-AP-14228; kv. A, dub. 2 m

Dimenzije: duž. 3,6 cm, šir. 2,9 cm

Keramički kalem kružnog presjeka, tamnosmeđe boje, matirane površine.

T 44, 286. MSO-208007; kv. 9, dub. 2,20 m

Dimenzije: vis. 5,2 cm, prom. 5,1 cm

Glineni uteg u obliku krnjeg stošca. Crne boje uglačane površine.

T 44, 287. MSO-207992; kv., dub. /

Dimenzije: vis. 3,5 cm, prom. 6,4 cm

Glineni pršljenak bikonične profilacije. Na bikonitetu se nalazi ukras u obliku urezanih linija i ubodenih točkica. Oker boje, matirane površine.

T 44, 288. MSO-208004; kv., dub. /

Dimenzije: vis. 4,6 cm, prom. 5,8 cm

Glineni pršljenak bikonične profilacije. Ukras je izveden ubadanjem i urezivanjem. Oker boje, uglačane površine.

T 44, 289. MSO-AP-11636; kv. 18, dub. 2,20 m

Dimenzije: duž. 6,5 cm, šir. 6 cm, deb. stijenke 0,7 cm
Keramički pršljenak izrađen od ulomka keramike. Vanjska strana je smeđe boje, matirane površine s tragovima poliranja, dok je unutrašnja crne boje uglačane površine.

T 44, 290. MSO-AP-11633; kv. 9, dub. 6,50 m

Dimenzije: duž. 7 cm, šir. 6 cm, deb. stijenke 1,2 cm
Keramički pršljenak izrađen od ulomka keramike. Oker boje, matirane površine. Ulomak pripada keramici sopotske kulture.

T 44, 291. MSO-AP-11631; kv. 7-8, dub. 1,80 m

Dimenzije: duž. 6,9 cm, šir. 4,5 cm, deb. stijenke 0,8 cm
Keramički pršljenak izrađen od ulomka keramike. Tamnosmeđe boje, matirane površine. Na gornjoj površini pršljena nalazi se ukras izveden urezivanjem.

T 44, 292. MSO-AP-11635; kv. 15, dub. 2,70 m

Dimenzije: duž. 7 cm, šir. 6,9 cm, deb. stijenke 0,8 cm
Keramički pršljenak izrađen od ulomka keramike. Tamnosmeđe boje, matirane površine.

T 45, 293. MSO-AP-14190; kv. 19, dub. 1,20 m

Dimenzije: duž. 15,6 cm, šir. 7,7 cm
Rekonstruirana keramička žlica s okruglim recipijentom i uskom, punom i valjkastom drškom. Tamnosive boje, uglačane površine

T 45, 294. MSO-214570; kv. 19, dub. 1-2 m

Dimenzije: duž. 8,6 cm, šir. 5,2 cm
Ulomak keramičke žlice. Recipijent je vrlo oštećen. Boja keramike je smeđa, a površina matirana.

Izrađevine od kosti i roga

T 45, 295. MSO-AP-11642; kv. 17, dub. 3,10

Dimenzije: duž. 15,4 cm, šir. 2,1 cm
Koštano šilo, grube obrade. Dio zgloba je očuvan, a na distalnom dijelu vidljivi su tragovi obrade i uporabe.

T 45, 296. MSO-AP-14247; kv. A, dub. 6?

Dimenzije: duž. 17,4 cm, šir. 3,4 cm
Ad hoc izrađeno koštano šilo. Tragova obrade gotovo da nema, ali tragovi istrošenosti uslijed uporabe vidljivi su na radnom vrhu i čitavoj površini.

T 45, 297. MSO-AP-11474; kv. 25, dub. 3,10 m

Dimenzije: duž. 9 cm, šir. 1,1 cm
Koštano šilo, plosnatog oblika. Radni vrh je koso oblikovan.

T 45, 298. MSO-AP-11460; kv. 15, dub. 3,50 m

Dimenzije: duž. 8,2 cm, šir. zgloba 1,3 cm
Koštano šilo, plosnatog oblika s očuvanim dijelom zgloba.

T 45, 299. MSO-AP-14246; kv. 23, dub. 4,40 m

Dimenzije: duž. 12,9 cm, šir. 3,8 cm, deb. 0,6 cm
Spatula-glačalica sa zaobljenim radnim krajem. Vrlo je istrošena uslijed uporabe.

T 45, 300. MSO-AP-11479; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 15,3 cm, prom. 1,1 cm 312
Koštana izrađevina od šuplje kosti s tragovima rezanja na površini. Namjena je nepoznata.

T 45, 301. MSO-AP-11466; kv. 18, dub. 4,40 m

Dimenzije: duž. 8,8 cm, šir. 1,7 cm
Vrh harpuna, konusnog oblika. Okruglog presjeka s rupom.

T 45, 302. MSO-AP-11452; kv. A, dub. 3 m

Dimenzije: duž. 8,4 cm, šir. 1,6 cm
Vrh harpuna, konusnog oblika. Okruglog presjeka s rupom.

T 45, 303. MSO-AP-11477; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 9,2 cm, šir. 1,6 cm
Vrh harpuna, konusnog oblika s tragovima kosog zasjecanja na bazi i svrdlanja unutar perforacije. Perforacija ima tragove istrošenosti.

T 45, 304. MSO-AP-11465; kv. 18, dub. 2,80 m

Dimenzije: duž. 2,8 cm, prom. 0,9 cm

Vrh harpuna kružnog presjeka.

T 46, 305. MSO-AP-14240; kv. 12, dub. 3,60 m

Dimenzije: duž. 13,5 cm, šir. 3,2 cm

Izrađevina od raskoljenog jelenjeg roga koje se tipološki može pripisati sjekiri-dlijetu. Distalnu rub je koso zasječen i stanjen uslijed uporabe.

T 46, 306. MSO-AP-208814; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 14,5 cm, šir. tjemena 6,5 cm, deb. 2,8 cm

Sjekira od jelenjeg roga s perforacijom na bazi i sječivom na distalnom kraju. Na bazi se također vide tragovi uporabe.

T 46, 307. MSO-AP-207851; kv. 3-4, dub. 3,60 m

Dimenzije: duž. 28,5 cm, šir. 5,7 cm

Odbačeni rog koji ima tragove rezanja paroška. Radi se o sirovini koja je namjerno donešena u naselje, ali se ne vide tragovi uporabe.

T 46, 308. MSO-AP-207822; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 9,5 cm, šir. 7,2 cm

Motika od jelenjeg roga s oštećenom rupom za nasad.

T 46, 309. MSO-AP-14235c; kv. 14, dub. 4,40 m

Dimenzije: duž. 33,5 cm, šir. 7,3 cm

Motika od jelenjeg roga s rupom za nasad i zakošenim distalnim krajem. Na bazi su vidljivi tragovi uporabe te je vjerojatno korištena i kao čekić.

T 47, 310. MSO-AP-208811; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 23 cm, šir. 3,2 cm

Alatka izrađena od jelenjeg paroška s tragovima uporabe na distalnom kraju.

T 47, 311. MSO-AP-207853; kv. 22, dub. 3,80 m

Dimenzije: duž. 26,7 cm, šir. 5,4 cm

Alatka izrađena od jelenjeg paroška s tragovima uporabe na distalnom kraju.

T 47, 312. MSO-AP-11475; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 12,1 cm, šir. 1,4 cm

Predmet nepoznate namjene. Okrugla je presjeka s rupom i urezanom linijom ispod perforacije.

T 47, 313. MSO-AP-14249; kv. 24, dub. 2,10-2,35

Dimenzije: duž. 13,2 cm, šir. 2,5 cm, deb. 1,6 cm

Kljova vepra s tragovima obrade na jednom kraju te je vjerojatno korištena kao nož ili strugalo.

T 47, 314. MSO-AP-11467; kv. 19, dub. 3,20 m

Dimenzije: duž. 5,5 cm, šir. 1,4 cm, deb. 0,9 cm

Neobrađeni očnjak vuka ili psa.

Izrađevine od kamena

T 47, 315. MSO-AP-11443; kv. 13, dub. 4,20 m

Dimenzije: duž. 4 cm, šir. 5,1 cm, deb. 2,7 cm

Tesla sa širim distalnim rubom od proksimalnog i blago zaobljenim sječivom. Poprečni presjek je polukružni. Tragovi uporabe vidljivi su i na sječivu i na tjemenu.

T 47, 316. MSO-AP-11446; kv. 23, dub. 4,90 m

Dimenzije: duž. 7,3 cm, šir. 3,7 cm, deb. 2,8 cm

Tesla paralelnih bočnih rubova, blago zaobljenog sječiva. Poprečni presjek je polukružni. Sječivo je oštećeno, a na tjemenu su vidljivi tragovi uporabe.

T 47, 317. MSO-AP-14256; kv. 18, dub. 2,2 m

Dimenzije: duž. 8,1 cm, šir. 4,9 cm, deb. 2,6 cm

Vrlo oštećena tesla polukružnog presjeka.

T 48, 318. MSO-AP-4852; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 6,7 cm, šir. 2 cm, deb. 1,8 cm

Očuvano dlijeto-sjekira. Sječivo se nalazi na oba kraja izrađevine, a poprečni presjek je polukružni.

T 48, 319. MSO-AP-11449; kv. 24, dub. 5,90 m

Dimenzije: duž. 7,1 cm, šir. 6,1 cm, deb. 3,7 cm

Ulomak kamenog malja. Prelomljen je na otvoru.

T 48, 320. MSO-AP-14253; kv. B, dub. 2,2 m

Dimenzije: duž. 6,8 cm, šir. 4,3 cm, 2,4 cm

Ulomak sjekire s rupom za nasad. Očuvan je distalni rub s polukružnim sječivom. Poprečni presjek je pravokutnog oblika.

T 48, 321. MSO-AP-11428; kv. 9, dub. 3,60 m

Dimenzije: duž. 7 cm, šir. 9,8 cm, deb. 3,5 cm

Ulomak perforirane alatke. Zbog oštećenosti, teško ju je pripisati određenom tipu.

T 48, 322. MSO-AP-11442; kv. 23, dub. 1,70 m

Dimenzije: duž. 5,2 cm, šir. 5 cm, deb. 5,1 cm

Ulomak kamene sjekire s rupom, koja je u sekundarnoj uporabi korištena kao bat.

T 48, 323. MSO-AP-11439; kv. 19, dub. 1,70 m

Dimenzije: duž. 7 cm, šir. 5 cm, deb. 2,6 cm

Sjekira s rupom za nasad od koje je očuvan distalni dio sa zaobljenim sječivom, a koje se blago širi u svom donjem dijelu.

T 48, 324. MSO-190386; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 8,1 cm, šir. 5,5 cm, deb. 3,4 cm

Sjekira s rupom za nasad od koje je očuvan distalni dio sa zaobljenim sječivom, a koje se blago širi u svom donjem dijelu.

T 48, 325. MSO-AP-11434; kv. 13, dub. 4,40 m

Dimenzije: duž. 15,5 cm, šir. 4,7 cm, deb. 4,8 cm

Rekonstruirana kamena sjekira s rupom za nasad.

T 48, 326. MSO-AP-11435; kv. 13, dub. 5,30 m

Dimenzije: duž. 15,7 cm, šir. 4 cm, deb. 4,6 cm, prom. perforacije: 2,7 cm

Rekonstruirana kamena sjekira s rupom za nasad.

T 49, 327. MSO-207442; kv., dub. /

Dimenzije: vis. 4,6 cm, duž. 5,7 cm, šir. 4,7 cm

Rastirač s jasno vidljivim radnim plohami. Vrlo je oštećen uslijed uporabe.

T 49, 328. MSO-207443; kv., dub. /

Dimenzije: vis. 5 cm, duž. 5,2 cm, šir. 4,8 cm

Rastirač s jasno vidljivim radnim plohami. Vrlo je oštećen uslijed uporabe.

T 49, 329. MSO-207452; kv. 14, dub. 2,80 m

Dimenzije: vis. 2,7 cm, duž. 9,9 cm, šir. 9,3 cm

Gotovo u cijelosti očuvana statična kamena glačalica.

T 49, 330. MSO-207460; kv., dub. /

Dimenzije: vis. 2 cm, duž. 11,1 cm, šir. 8,7 cm

Ulomak statične kamene glačalice.

T 49, 331. MSO-207455; kv., dub. /

Dimenzije: vis. 0,9 cm, duž. 11,5 cm, šir. 8,5 cm

Ulomak statične kamene glačalice. Očuvana je samo gornja ploha s vidljivim tragovima uporabe.

T 49, 332. MSO-207461; kv. 15, dub. 2,40 m

Dimenzije: vis. 3,2 cm, duž. 10,6 cm, šir. 8,1 cm

Ulomak kamenog žrvnja s tragovima uporabe na radnoj plohi.

T 49, 333. MSO-207456; kv., dub. /

Dimenzije: vis. 3,7 cm, duž. 14,9 cm, šir. 9,1 cm

Ulomak masivnog žrvnja s tragovima uporabe na radnoj plohi.

T 49, 334. MSO-207465; kv. 15, dub. 2,40 m

Dimenzije: vis. 3 cm, duž. 14,2 cm, šir. 9,9 cm

Ulomak kamenog žrvnja s tragovima uporabe na radnoj plohi.

T 50, 335. MSO-207430; kv., dub. /

Dimenzije: vis. 3,8 cm, duž. 16,2 cm, šir. 16 cm

Polovica masivnog žrvnja s tragovima uporabe na radnoj plohi.

T 50, 336. MSO-AP-11366; kv. 9, dub. 4,30 cm

Dimenzije: duž. 6,4 cm, šir. 6 cm

Jezgra za sječiva izrađena od rožnjaka sive boje.

T 50, 337. MSO-AP-11354; kv. 9, dub. 4,30 m

Dimenzije: duž. 5,5 cm, šir. 4,7 cm

Jezgra za sječiva izrađena od rožnjaka tamnosive boje.

T 50, 338. MSO-11356; kv. 9, dub. 4,30 m

Dimenzije: duž. 6 cm, šir. 4,7 cm

Jezgra za sječiva izrađena od rožnjaka tamnosive boje.

T 50, 339. MSO-AP-11369; kv. 9, dub. 4,30 m

Dimenzije: duž. 5,5 cm, šir. 3 cm

Jezgra za sječiva izrađena od rožnjaka tamnosmeđe boje.

T 50, 340. MSO-AP-11374; kv. 9, dub. 4,30 m

Dimenzije: duž. 3,2 cm, šir. 3,5 cm

Jezgra za odbojke izrađena od rožnjaka tamnosmeđe boje.

T 50, 341. MSO-AP-4908; kv., dub./

Dimenzije: duž. 3,2 cm, šir. 1,3 cm

Sječivo izrađeno od svijetlosmeđeg rožnjaka.

T 50, 342. MSO-AP-5461; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 3,2 cm, šir. 1,2 cm

Sječivo izrađeno od tamnosmeđeg rožnjaka.

T 50, 343. MSO-AP-5060; kv., dub./

Dimenzije: duž. 4,6 cm, šir. 1,2 cm

Sječivo izrađeno od tamnosivog rožnjaka.

T 50, 344. MSO-AP-4082; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 4, šir. 1,2 cm

Sječivo izrađeno od tamnosivog rožnjaka.

T 51, 345. MSO-AP-4838; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 9,9 cm, šir. 3 cm

Sječivo izrađeno od svijetlosmeđeg rožnjaka.

T 51, 346. MSO-AP-5156; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 4,7 cm, šir. 2 cm

Sječivo izrađeno od smeđeg rožnjaka.

T 51, 347. MSO-AP-5154; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 5,5 cm, šir. 1,2 cm

Sječivo izrađeno od tamnosmeđeg rožnjaka.

T 51, 348. MSO-AP-4843; kv., dub./

Dimenzije: duž. 6 cm, šir. 1,6 cm

Sječivo izrađeno od tamnosivog rožnjaka.

T 51, 349. MSO-AP-5039; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 4 cm, šir. 1,3 cm

Sječivo izrađeno od tamnosivog rožnjaka.

T 51, 350. MSO-AP-4930; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 2,5 cm, šir. 2,2 cm

Grebalo izrađeno od tamnosivog rožnjaka.

T 51, 351. MSO-AP-5097; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 4 cm, šir. 2,2 cm

Svrdlo izrađeno od tamnosmeđeg rožnjaka.

T 51, 352. MSO-AP-4873; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 4,9 cm, šir. 3 cm

Svrdlo izrađeno od tamnosmeđeg rožnjaka.

T 51, 353. MSO-AP-5088; kv., dub. /

Dimenzije: duž. 5 cm, šir. 1,2 cm

Svrdlo izrađeno od tamnosmeđeg rožnjaka.

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVAL SOURCES

Arheološki muzej u Zagrebu

Zapisnik komisije za preged repatriranog materijala iz Čehoslovačke od 26. 10. 1946. god., arhiv Arheološkog muzeja u Zagrebu.

Muzej Slavonije u Osijeku

Pismo R. R. Schmidta V. Hoffilleru od 24. 9. 1940. god., Dokumentarna zbirka, *Ostavština Schmidt*, kutija 8.

Pismo R. R. Schmidta W. Sieversu od 15. 4. 1941. god., Dokumentarna zbirka, *Ostavština Schmidt*, kutija 8.

Troškovnik arheoloških radova na Sarvašu. Sastavio R. R. Schmidt, 21. 10. 1941. god., Dokumentarna zbirka, *Ostavština Schmidt*, kutija 8.

Pismo R. R. Schmidta W. Sieversu do 23. 11. 1941. god., Dokumentarna zbirka, *Ostavština Schmidt*, kutija 8.

Pismo R. R. Schmidta M. Kašaninu od 3. 1. 1941. god., Dokumentarna zbirka, *Ostavština Schmidt*, kutija 5.

Pismo R. R. Schmidta W. Sieversu od 1. 3. 1942. god., Dokumentarna zbirka, *Ostavština Schmidt*, kutija 8.

R. R. Schmidt, Bilježnica evidencije dnevnicu iskopavanja na Sarvašu, Muzej Slavonije, Dokumentarna zbirka, *Ostavština Schmidt*, kutija 8.

Pismo R. R. Schmidta R. Schmidtu od 28. 8. 1944. god., Dokumentarna zbirka, *Ostavština Schmidt*, kutija 8.

Dozvola iskapanja u Sarvašu na Dravi od 22. 4. 1942. god., arhiv Arheološkog odjela.

S. G. 1942. Tragom predkršćanskih tisućljeća, Hrvatski list, Osijek, 6. 12. 1942., 24.

Dokument o imenovanju komisije za podjelu repatriranog materijala, Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske, Odjel za kulturu i umjetnost, 15. 7. 1948. god., arhiv Arheološkog odjela.

Rješenje Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku, od 28. 5. 1986. god., arhiv Arheološkog odjela.

Usmeni iskaz H. Hećej, arhiv Arheološkog odjela.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

- Aldea, A. 1968. Așezarea Coțofeni de la Ripa Roșie-Sebeș, *Apulum*, 7, 1, Alba Iulia, 1968, 91-102.
- Antonović, D. 2003. Neolitska industrija glačanog kamena u Srbiji, *Posebna izdanja* 37, Arheološki institut, Beograd, 2003.
- Antonović, D. 2008. Abrazivno oruđe u neolitu Srbije, *Glasnik srpskog arheološkog društva* 24, Beograd, 2008, 339-350.
- Antonović, D. 2009. Prehistoric cooper tools from the territory of Serbia, *Journal of Mining and Metallurgy* 45 (2) B, 2009, 165-174.
- Antonović, D., Đorđević, V. 2011. Tipologija perforiranog kamenog oruđa iz Srbije, *Zbornik Narodnog muzeja u Beogradu* XX-1, Beograd, 2011, 47-69.
- Arandjelović-Garašanin, D. 1954. *Starčevačka kultura*, Univerza v Ljubljani, Arheološki seminar, Ljubljana.
- Arnold, B. 1990. The Past as Propaganda: totalitarian archaeology in Nazi Germany, *Antiquity*, vol. 64, No. 244, 1990, 464-478.
- Bačkalov, A. 1979. *Predmeti od kosti i roga u predneolitu i neolitu Srbije*, Savez arheoloških društava Jugoslavije, Beograd.
- Balen, J. 2002a. Die Kostolac-Kultur in Kroatien, *Thraco-Dacica* 23, 1-2, Bucuresti, 2002, 153-170.
- Balen, J. 2002b. Topografija nalazišta kostolačke kulture u sjevernoj Hrvatskoj, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s., XXXV, Zagreb, 2002, 35-52.
- Balen, J. 2005. *Sarvaš-neolitičko i eneolitičko naselje*, Katalozi i monografije Arheološkog muzeja u Zagrebu, sv. 2, Zagreb.
- Balen, J. 2008. Die Vučedol kultur, u: *Dreitausend Jahre Vorgeschichte, Meisterwerke der Metallzeit im kontinentalen Kroatien*, katalog izložbe, Eberdingen, 29-43.
- Balen, J. 2010. *Eneolitičke kulture na prostoru istočne Hrvatske*, doktorski rad (rukopis), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Balen, J. 2011. *Đakovo-Franjevac, kasno bakrenodobno naselje*, Katalozi i monografije Arheološkog muzeja u Zagrebu, sv. 7, Zagreb.
- Balen, J., Bilić, T., Bunčić, M., Drnić, I., Solter, A., 2009. Rezultati zaštitnih istraživanja na lokalitetu Ivandvor-šuma Gaj, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s., XLII, Zagreb, 2009, 23-72.
- Balen, J., Gerometta, K. 2011. Nalazi žrtvenika i figuralne plastike starčevačke kulture s lokaliteta Tomašanci-Palača, u: *Panonski prapovijesni osviti. Zbornik radova posvećen Korneliji Minichreiter u 65. godini života*, (ed. Dizdar, M.), Zagreb, 83-103.
- Balen, J., Čataj, L. 2014. Sopotska kultura, u: *Darovi zemlje*, (eds. Balen, J., Hršak, T., Šošić Klindžić), Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 59-73.
- Bankoff, H. A., Winter, F. A. 1990. The Later Aeneolithic in Southeastern Europe, *American Journal of Archaeology* 94, 1990, 175-191.
- Banner, J. 1956. *Die Pécelér Kultur*, Archaeologia Hungarica s. n. XXXV, Budapest, 1956.
- Banner, J., Bognár-Kutzián, I. 1961. Beitrage zur Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* XIII/1-4, Budapest, 1961, 1-32.
- Benac, A. 1962. Pivnica kod Odžaka i neki problemi kostolačke kulture, *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, n. s. XVII, Sarajevo, 1962, 21-40.
- Berciu, D., Berciu, I., 1956. Cercetări și săpături arheologice în județele Turda și Alba, *Apulum* 2, (1943-1945), Alba Iulia, 1956, 1-80.
- Bojadžijev, J. 1992. Probleme der Radiokohlenstoffdatierung der Kulturen des Spätänneolithikums und der Frühbronzezeit, *Studia Praehistorica* 11-12, Sofia, 1992, 389-406.
- Bojčić, Z., Dizdar, M., Hršak, T., Vukmanić, I., Dujmić, D., Leleković, T. 2011. Terenski pregled područja između Batine i Suze, *Annales Instituti Archaeologici* VI, 2011, 80-87.
- Bojčić, Z. 2011. (ed.), *Prapovijest, vodič kroz stalni postav*, Arheološki muzej Osijek.
- Borić, D. 2009. *Absolute dating of Metallurgical Innovations in the Vinča Culture of the Balkans*, u: *Metals and Societies. Studies in Honour of Barbara S. Ottaway*, (eds. Kienlin, T. K., Roberts, B. W.), Universitätsforschungen zur prahistorischen archäologie 169, Bonn, 2009, 191-245.
- Bösendorfer, J. 1942. Osijek i okolica u predhistorijskim eonima, *Osječki zbornik* I, Osijek, 1942, 5-22.
- Brukner, B. 1979. Zur Chronologie der Kostolac-Gruppe, *Archaeologica Iugoslavica* XIX, (1978), Beograd, 1979, 8-13.

- Burić, M. 2009. Crte o povijesti arheološkog istraživanja Gradca u Bapskoj i njegovih istraživača, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s., XLII, Zagreb, 2009, 489-507.
- Burić, M. 2011. *Gradac u Bapskoj-slika života Istočne Hrvatske prije 7000 godina, Izdanja povodom obilježavanja stogodišnjice prvih arheoloških istraživanja u Bapskoj (1911.-2011)*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Celestin, V. 1897. Neolitska naseobina kod Osijeka, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, n. s., II (1896-1897), Zagreb, 1897, 104-109.
- Childe, G. V. 1929. *The Danube in Prehistory*, Clarendon press, Oxford.
- Čataj, L. 2009a. Retz-Gajary kultura, u: *Josipovac Punitovački-Veliko polje I, zaštitna arheološka istraživanja na trasi autoceste A5. Eneolitičko, brončanodobno i srednjovjekovno naselje*, (ed. Čataj, L.), Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 23-103.
- Čataj, L. 2009b. Badenska kultura, u: *Josipovac Punitovački-Veliko polje I, zaštitna arheološka istraživanja na trasi autoceste A5. Eneolitičko, brončanodobno i srednjovjekovno naselje*, (ed. Čataj, L.), Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 105-139.
- Čataj, L., Janeš, A. 2013. Golinci-Selište, naselje iz prapovijesti i srednjeg vijeka, u: *Nove arheološke spoznaje o Donjoj Podravini. Zaštitna arheološka istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica-Donji Miholjac*, (ed. Višnjić, J.), Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 165-225.
- Dimitrijević, S. 1956. Prilog daljem upoznavanju vučedolske kulture, *Opuscula Archaeologica* 1, Zagreb, 1956, 5-55.
- Dimitrijević, S. 1959. *Problem neolita u Slavoniji i Srijemu*, doktorski rad (rukopis), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Dimitrijević, S. 1962. Prilog stupnjevanju badenske kulture u sjevernoj Hrvatskoj, *Arheološki radovi i rasprave* II, Zagreb, 1962, 239-261.
- Dimitrijević, S. 1968. *Sopotsko-lendelska kultura, Monographiae Archaeologicae* I, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Arheološki institut Zagreb, Zagreb.
- Dimitrijević, S. 1969a. Starčevačka kultura u slavonsko-srijemskom prostoru i problem prijelaza ranog u srednji neolit u srpskom i hrvatskom Podunavlju, *Simpozij Neolit i eneolit u Slavoniji*, Gradski muzej Vukovar, Vukovar, 1969.
- Dimitrijević, S. 1969b. Das Neolithikum in Syrmien, Slavonien und Nordwestkroatien, *Archeologia Jugoslavica* X, Beograd, 1969, 39-76.
- Dimitrijević, S. 1970. Neolitik u Slavoniji i Srijemu, Pregled stanja istraživanja, *I. Znanstveni sabor Slavonije i Baranje*, Osijek, 23-78.
- Dimitrijević, S. 1974. Problem stupnjevanja starčevačke kulture s posebnim obzirom na doprinos južnopanonskih nalazišta rješavanju ovih problema, u: *Počeci ranih zemljoradničkih kultura u Vojvodini i srpskom Podunavlju, Materijali*, 10, (ed. Tasić, N.), Srpsko arheološko društvo, Gradski muzej Subotica, Beograd, 59-122.
- Dimitrijević, S. 1977-1978. Zur Frage der Genese und der Gliederung der Vučedol Kultur in dem Zwischenstromlande Donau-Drau-Sawe, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s., X-XI, Zagreb, 1977-78, 1-96.
- Dimitrijević, S. 1979a. Sjeverna zona, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* II, (ed. Benac, A.), Akademija nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka pitanja, Sarajevo, 229-363.
- Dimitrijević, S. 1979b. Badenska kultura, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* III, (ed. Benac, A.), Akademija nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka pitanja, Sarajevo, 183-234.
- Dimitrijević, S. 1979c. Vučedolska kultura i vučedolski kulturni kompleks, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* III, (ed. A. Benac), Akademija nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka pitanja, Sarajevo, 267-341.
- Dimitrijević, S. 1979d. Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla, *Corolla Memoriae Iosepho Brunšmid dicata*, Vinkovci, 1979, 133-282.
- Dimitrijević, S., Težak-Gregl, T., Majnarić-Pandžić, N. 1998. *Prapovijest. Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*, Naprijed, Zagreb.
- Dizdar, M., Ložnjak-Dizdar, D. 2008. Terenski pregled trase zaobilaznice oko grada Belog Manastira, *Annales Instituti Archaeologici* IV, Zagreb, 2008, 98-101.
- Dizdar, M., Ložnjak-Dizdar, D. 2009. Terenski pregled dijela trase magistralnog plinovoda Donji Miholjac-Slobodnica u Osječko-baranjskoj županiji, *Annales Instituti Archaeologici* V, Zagreb, 2009, 134-138.
- Dizdar, M., Krznarić-Škrivanko, M. 2000. Prilog poznavanju starčevačke arhitekture u Vinkovcima, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s., XXXII-XXXIII, Zagreb, 2000, 7-22.

- Dujmić, D. Lokalizacija: Sarvaš-Gradac, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 9/2012, Zagreb, u tisku.
- Durman, A. 1988. Vučedolska kultura, u: *Vučedol, treće tisućljeće prije nove ere*, katalog izložbe, Zagreb.
- Durman, A. 1999.-2000. Vučedolska terina i Orion, *Opuscula Archaeologica* 23-24, Zagreb, 2000, 1-9.
- Durman, A. 2000a. *Vučedolski Orion i najstariji europski kalendar*, katalog izložbe, Zagreb.
- Durman, A. 2000b. Počeci metalurgije na brodskom području, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa o Slavonskom Brodu povodom 750. obljetnice prvog pisanog spomena Brod*, (ed. Živković-Kerže, Z.), Slavonski Brod, 91-102.
- Durman, A., Obelić, B. 1989. Radiocarbon dating of the Vučedol culture complex, *Radiocarbon*, 31, 3, Tucson, 1989, 1003-1009.
- Đukić, A. 2014. Tomašanci Palača, u: *Darovi zemlje*, (eds. Balen, J., Hršak, T., Šošić Klindžić, R.), Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 93-96.
- Ecsedy, I. 1979. Die Siedlung der Somogyvár-Vinkovci-Kultur bei Szava und einige Frage der Frühbronzezeit in Sudpannonien, *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 23 (1978), Pecs, 1979, 97-136.
- Filipović, S. 2005. Lokalizacija: Mursa-Vojarna, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 1/2004, Zagreb, 2005, 8-11.
- Filipović, S. 2010. *Kasnoantička nekropola u Zmajevcu*, katalog izložbe, Muzej Slavonije Osijek.
- Forenbaher, S. 1991. Nalazišta grupe „Belegiš II“ u istočnoj Slavoniji, *Opuscula Archaeologica* 15, Zagreb, 1991, 47-69.
- Forenbaher, S. 1993. Radiocarbon dates and absolute chronology of the central European Early Bronze Age, *Antiquity*, vol. 67, No. 255, 1993, 218-220, 235-256.
- Garašanin, M. 1951. *Hronologija vinčanske grupe*, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Garašanin, M. 1959a. Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien, 39 *Bericht der römisch-germanischen Kommission* 1958, Mainz am Rhein, 1959, 1-130.
- Garašanin, M. 1959b. Period prelaza iz neolita u metalno doba u Vojvodini i sjevernoj Srbiji, *Starinar* n. s. 9-10/1958-1959, Beograd, 1959, 19-36.
- Garašanin, M. 1971. Genetische und chronologische Probleme des frühkeramischen Neolithikums auf dem mittleren Balkan, u: *Actes du VIIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, I, Beograd, 1971, 73-84.
- Garašanin, M. 1979. Centralnobalkanska zona, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja II*, (ed. Benac, A.), Akademija nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka pitanja, Sarajevo, 1979, 79-213.
- Garašanin, M. 1982. Neue Betrachtungen zur Starčevo und Körös-Gruppe, u: *Neolithic of Southeastern Europe and its Near Eastern Connections*, *Varia Archaeologica Hungarica* 2, Budapest.
- Grubišić, A. 2002. Arheolog Dr. Robert Rudolf Schmidt u Hrvatskoj, *Osječki zbornik XXVI*, Osijek, 2002, 107-134.
- Grubišić, A. 2005. *Arheološki klub Mursa, Zapisnici sjednica 1933.-1944.*, Muzej Slavonije Osijek.
- Hoernes, M. 1898. *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*, A. Holzhausen, Wien.
- Hoernes, M. 1901. Funde verschiedener Alterstufen aus dem westlichen Syrmien, *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission*, I, 5, Wien, 1901.
- Hoernes, M., Menghin, O. 1925. *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*, A. Schroll, Wien.
- Hoffiller, V. 1938. Sarvaš, u: *Corpus Vasorum Antiquorum Jugoslavie*, Fasc. 2, Beograd.
- Hofmann, R., Kujundžić-Vejzagić, Z., Müller, J., Rassmann, K., Müller-Scheessel, N. 2009. Rekonstrukcija procesa naseljavanja u kasnom neolitu na prostoru centralne Bosne, *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, NS 50-51, (2008-2009), Sarajevo, 2009, 11-178.
- Horváth, T. 2012. *Networks and Netwars: new perspectives on the Late Copper Age and Early Bronze Age. Typo-chronological relationships of the Boleraz/ Baden/Kostolac finds at the site of Balatonőszöd-Temetői dűlő, Hungary*, British Archaeological Reports International Series 2427, Oxford.
- Horváth, T., Svingor, S. E., Molnár, M. 2008. New radiocarbon dates for the Baden culture, *Radiocarbon*, 50, 3, Tucson, 2008, 447-458.
- Horváth, T., Balen, J. 2012. The cultural attribution and dating of the cult vessel from Szelevény-Vadas, *Opuscula Archaeologica* 36, Zagreb, 2012, 7-25.
- Horvatinčić, N., Obelić, B., Srdoč, D., Durman, A., Benko, L., Slipečević, A. 1990. Radiocarbon and TL dating of the Eneolithic Site Vučedol in East Croatia, Yugoslavia, II International

- Symposium on Archaeology and 14C, Groningen, *PACT* 29, 1990, 243-250.
- Hoti, M. 1990. Novi nalazi konsekrativnih rogova na Vučedolu, *Opuscula Archaeologica* 14, Zagreb, 1990, 33-42.
- Hršak, T., Bojčić, Z. 2008. Štrosmajevac-Pustara, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 4/2007, Zagreb, 2008, 41-43.
- Ivanov, I. S., Nikolov, V. 1986. Katalog, u: *Das erste Gold der Menschheit. Die älteste Zivilisation in Europa*, Freiburg, 51-137.
- Janeković, Gj. 1970. Pedološke karakteristike Slavonije i Baranje, *Zbornik radova 1. znanstvenog sabora Slavonije i Baranje*, (ed. Radauš, V.), Osijek, 155-176.
- Jovanović, B. 1966. Badensko-kostolačka grupa i hronologija eneolita u Jugoslaviji, *Starinar*, n. s., 15-16 (1964-1965), Beograd, 1966, 1-11.
- Kalicz, N. 2001. Die Protoboleráz-Phase an der Grenze von zwei Epochen, u: *Studia Danubiana. Series Symposia II. Symposium Cernavoda III-Boleráz*, (eds. Roman, P., Diamond, S.), București, 2001, 385-435.
- Kalicz, N., Makkay, J. 1972. A neolitikus Sopot Bicske kultúra (Die neolithische Sopot-Bicske-kultur) *Archaeologiai Értésítő* 99/1, Budapest, 1972, 3-14.
- Krajcar-Bronić, K., Minichreiter, K., Obelić, B., Horvatinčić, N. 2004. The oldest early Neolithic (Starčevo culture) settlements in Croatia: Zadubravlje-Dužine and Slavonski Brod-Slavonski Brod-Galovo, *Radiocarbon and Archaeology, Forth international Symposium*, Oxbow books, Oxford.
- Krajcar-Bronić, I. 2007. Određivanje starosti neolitičkog naselja Galovo u Slavonskom Brodu metodom radioaktivnog ugljika C14, u: *Slavonski Brod, Galovo, Deset godina arheoloških istraživanja*, Minichreiter, K., (ed. Tomičić, Ž.), Institut za arheologiju u Zagrebu, 190-194.
- Krnić, Z. 1978. Prosvjetna i kulturna djelatnost Njemačke narodne skupine u NDH, *Časopis za suvremenu povijest* X, 2 (27), Zagreb, 1978, 18-19.
- Krznarić-Škrivanko, M. 1997. Prapovijesno naselje na Ervenici u Vinkovcima, *Opuscula Archaeologica* 21, Zagreb, 1997, 205-215.
- Krznarić-Škrivanko, M. 2011. Radiokarbonski datumi uzoraka sa Sopota, u: *Panonski prapovijesni osviti. Zbornik radova posvećen Korneliji Minichreiter uz 65. obljetnicu života*, (ed. Dizdar, M.), Zagreb, 209-225.
- Krznarić-Škrivanko, M., Balen, J. 2006. Osmi, deveti i deseti sezona sustavnog istraživanja gradine Sopot (godina 2003., 2004., 2005.), *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* 38/1, Zagreb, 2006, 51-60.
- Leube, A. 2011. Die deutsche Prähistorie in den Jahren 1933 bis 1945 und ihre historischen Grundlagen, *Archäologie und Politik, Archäologische Ausgrabungen der 30er und 40er Jahre des 20. Jahrhunderts im Zeitgeschichtlichen Kontext*, Wiesbaden, 25-56.
- Ljubić, Š. 1889. *Popis arheološkog odjela Narodnog zemaljskog muzeja u Zagrebu* 1, Zagreb.
- Majković, B. 2014. Vinkovci-Ervenica, u: *Darovi zemlje*, (eds. Balen, J., Hršak, T., Šošić Klindžić, R.), Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 102-105.
- Maran, J. 1998. Die Badener Kultur und der ägäische-antolische Bereich. Eine Neubewertung eines alten Forschungsproblems, *Germania* 76/2, Mainz am Rhein, 1998, 497-525.
- Marković, Z. 1977. Problem eneolita u našičkoj regiji, *Arheološki vestnik* XXVII, Ljubljana, 1977, 42-59.
- Marković, Z. 1984. Neka pitanja neolitika, eneolitika i brončanog doba našičkog kraja i Đakovštine, *Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 9/1981, Zagreb, 1984, 13-29.
- Marković, Z. 1985a. Ražište tip Sopotske kulture, *Arheološki vestnik* XXXVI, Ljubljana, 1985, 39-67, T.1-9.
- Marković, Z. 1985b. Problem ranog eneolita u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s., XVII, Zagreb, 1985, 1-34.
- Marković, Z. 1993. Neolitička, eneolitička i ranobrončanodobna naselja u sjevernoj Hrvatskoj, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 16/1991, Zagreb, 1993, 113-125.
- Marković, Z. 1994. *Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba*, Problem kontinuiteta stanovništva i kultura sjeverne Hrvatske od ranog neolita do početka brončanog doba, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica.
- Marković, Z. 2002a. Grabovac kod Đakova i početak brončanog doba u sjevernoj Hrvatskoj, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 19, Zagreb, 2002, 31-46.

- Marković, Z. 2002b. Ranobrončanodobna faza vučedolske kulture u zapadnoj Bosni i sjevernoj Hrvatskoj, *Godišnjak Centra za balkanološka pitanja* XXXII/30, Sarajevo, 2002, 141-160.
- Marković, Z. 2012. Novija razmatranja o nekim aspektima sopske kulture u sjevernoj Hrvatskoj, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 29, Zagreb, 2012, 57-70.
- Marković, Z., Botić, K. 2008. O neolitičkoj keramici iz Novih Perkovaca kod Đakova, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 25, Zagreb, 2008, 15-32.
- Marković, Z., Botić, K. 2014. Novi Perkovci-Krčavina, u: *Darovi zemlje*, (eds. Balen, J., Hršak, T., Šošić Klindžić, R.), Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 65-70.
- Marković, Z., Jurković J., 2009. Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica, *Annales Instituti Archaeologici* V, Zagreb, 2009, 139-147.
- Menghin, O. 1931. *Weltgeschichte der Steinzeit*, A. Schroll, Wien.
- Mihaljević, M. 2006. Istraživanje nalazišta Slavča-Nova Gradiška, u: *Od Sopota do Lengyela: prispevki o kamenodobnih in bakrenodobnih kulturah med Savo in Donavo*, (ed. Tomaž, A.), *Annales Mediterranea*, Koper, 29-34.
- Mihaljević, M. 2014. Slavča-Nova Gradiška, u: *Darovi zemlje*, (eds. Balen, J., Hršak, T., Šošić Klindžić, R.), Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Zagreb, 82-84.
- Miličević, M. 1988. Religija vučedolske kulture, u: *Vučedol, treće tisućljeće prije nove ere*, katalog izložbe, Zagreb, 30-31.
- Miloglav, I. 2011. *Kasna vučedolska kultura u bosutskoj nizini na temelju keramičkih nalaza*, doktorski rad (rukopis), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Milojčić, V. 1949. *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas*, Berlin.
- Milojčić, V. 1953. Funde der Kostolacer Kultur in der Sammlung der Vorgeschichtlichen Seminars in Marburg/Lahn. *Prähistorische Zeitschrift* XXXIV/V (1949/1950), Berlin, 1953, 151-158.
- Minichreiter, K. 1992a. *Starčevačka kultura u sjevernoj Hrvatskoj*, Disertacije i monografije 1, Arheološki zavod Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Minichreiter, K. 1992b. Kulni predmeti starčevačke kulture u sjevernoj Hrvatskoj, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 9, Zagreb, 1992, 7-22.
- Minichreiter, K. 1997. Otkriće u Lukaču i Požegi kao prilog poznavanju topografije naselja starčevačke kulture u sjevernoj Hrvatskoj, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 11-12 (1994-1995), Zagreb, 1997, 7-36.
- Minichreiter, K. 2000. Reljefni prikaz ženskog lika na posudama starčevačke kulture, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 17, Zagreb, 2000, 5-15.
- Minichreiter, K. 2001. The architecture of Early and Middle Neolithic settlements of the Starčevo culture in Northern Croatia, *Documenta Praehistorica* XXVIII, Ljubljana, 2001, 199-214.
- Minichreiter, K. 2007. *Slavonski Brod, Galovo, Deset godina arheoloških istraživanja*, (ed. Tomičić, Ž.), Institut za arheologiju u Zagrebu.
- Minichreiter, K. 2009. Arheološki lokaliteti na trasi južne obilaznice grada Donjeg Miholjca i južne obilaznice Kutine, *Annales Instituti Archaeologici* V, Zagreb, 2009, 130-133.
- Nuber, K. F. 1900. *Übersicht der numismatischen und archäologischen Sammlung welche C.F. Nuber dem Museum der königl. Freistadt Esseg als sein Geschenk übergeben hat*, Osijek.
- Nikolić, D. 2000. *Kostolačka kultura na teritoriju Srbije*, Centar za arheološka istraživanja, knjiga 19, Beograd.
- Nikolić, D. 2005. The development of pottery in the middle Neolithic and chronological systems of the Starčevo culture, *Glasnik srpskog arheološkog društva* 21, Beograd, 2005, 45-70.
- Obelić, B., Krznarić-Škrivanko, M., Marijan, B., Krajcar Bronić, I. 2004. Radiocarbon dating of Sopot culture Sites (Late Neolithic) in Eastern Croatia, *Radiocarbon*, 46, 1, Tucson, 2004, 245-258.
- Petrović, J., Jovanović, B. 2002. *Gomolava, naselja kasnog eneolita*, Muzej Vojvodine, Arheološki institut Beograd, Novi Sad-Beograd.
- Pinterović, D. 1948. Muzejske vijesti, Iskopavanja i arheološki nalazi u godini 1947. i 1948. na terenu Osijeka i njegove okoline (Iz muzejskog dnevnika), *Osječki zbornik* II-III, Osijek, 1984, 280-281.
- Potrebica, H. 2012. Požeška kotlina-europsko kulturno središte (arheološka perspektiva), *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, 2012, 185-208.

- Radić, M. 1999. (ed.), Osijek: Muzej Slavonije 1877.-1977. *Osnivači i prvi kustosi Muzeja u Hrvatskoj*, Muzej Slavonije Osijek, 104-116.
- Rajković, D. 2014. Sarvaš-Gradac, u: *Darovi zemlje*, (eds. Balen, J., Hršak, T., Šošić Klindžić, R.), Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 79-81.
- Regenye, J. 2002. Chronological situation of the Sopot culture in Hungary, *A Veszprém Megyei Muzemok Közleményei* 22, Veszprém, 2002, 31-42.
- Reinecke, P. 1897. Ueber einige prähistorische Wohnstätten in Slavonien, *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, XXVII, 3, Wien, 1897, 78-80.
- Roglić, J. 2006. *Geografske regije Hrvatske i susjednih zemalja*, Školska knjiga, Zagreb, Geografsko društvo, Split.
- Saveljić Bulatović, L., Lutovac, P. 2003. *Zlatno doba Crne Gore*, katalog izložbe, Annales Mediterranea, Podgorica.
- Schmidt, R. R. 1945. *Die Burg Vučedol*, Des Kroatischen Archäologischen Staatmusums, Zagreb.
- Skelac, G. 1997. Prapovijesno nalazište Slavča, *Opuscula Archaeologica* 21, Zagreb, 1997, 217-233.
- Srejović, D. 1969. *Lepenski vir, nova praistorijska kultura u Podunavlju*, Srpske književne zadruge, Beograd.
- Srejović, D. 1971. *Die Lepenski Vir-Kultur und der Beginn der Jungsteinzeit an der mittleren Donau. Die Anfänge des Neolithikum von Orient bis Nordeuropa II*, Fundamenta A-3, Köln.
- Stadler, P., Draxler, S., Friesinger, H., Kutschera, W., Priller, A., Rom, W., Sterier, P., Wild, E. M. 2001: Absolute Chronology for Early Civilisations in Austria and Central Europe using ¹⁴C Dating with Accelerator Mass Spectrometry with special Results for the Absolute Chronology of the Baden Culture, u: *Studia Danubiana. Series Symposia II. Symposium Cernavoda III-Boleráz*, (eds. Roman, P., Diamondi, S.), București, 541-562.
- Stapelfeldt, T. 1997. Zum Kostolacer Zierstil, *Χρόνος, Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa, Festschrift für Bernhard Hänsel, Internationale Archäologie, Studia honoraria* 1, Marburg, 1997, 157-163.
- Šimić, J. 1986a. Pokusno istraživanje na lokalitetu „Gradac“ u Sarvašu, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* 18/1, Zagreb, 1986, 23-24.
- Šimić, J. 1986b. Zaštitno istraživanje na „Gracu“ u Sarvašu, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* 18/3, Zagreb, 1986, 37-38.
- Šimić, J. 1987. Sarvaš/Gradac Prapovijesno višeslojno naselje, *Arheološki pregled* 1986, Ljubljana, 1987, 64-65.
- Šimić, J. 1991. Ranobrončanodobno naselje na lokalitetu „Gradac“ u Sarvašu, s naročitim obzirom na analizu keramičkog materijala, *Osječki zbornik XXI*, Osijek, 1991, 5-35.
- Šimić, J. 1992. Horizont kasnog brončanog doba na lokalitetu „Gradac“ u Sarvašu, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 9, Zagreb, 1992, 31-48.
- Šimić, J. 1993. Kontinuitet nastanjanja tijekom brončanog doba u sjeveroistočnoj Slavoniji, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 16/1991, Zagreb, 1993, 127-148.
- Šimić, J. 1995a. Osijek-Retfala. Istraživanje pretpovijesnog nalazišta, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* 27/2, Zagreb, 1995, 20-21.
- Šimić, J. 1995b. *Umjetnost pretpovijesti istočne Slavonije i Baranje*, katalog izložbe, Muzej Slavonije Osijek.
- Šimić, J. 1997. Arheološki odjel, u: *Blago Muzeja Slavonije*, (ed. Radić, M.), katalog izložbe, Muzej Slavonije Osijek, 52-64.
- Šimić, J. 2000. *Kulturne skupine s inkrustiranom keramikom u brončanom dobu sjeveroistočne Hrvatske*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad Osijek, Muzej Slavonije Osijek, Zagreb-Osijek.
- Šimić, J. 2006. Sopotska nalazišta na osječkom području, u: *Od Sopota do Lengyela: prispjevki o kamenodobnih in bakrenodobnih kulturah med Savo in Donavo*, (ed. Tomaž, A.), Annales Mediterranea, Koper, 39-42.
- Šimić, J. 2008. Hermanov vinograd. Arheološko nalazište mlađeg kamenog doba u Osijeku, Osijek, katalog izložbe, Arheološki muzej Osijek.
- Šimić, J. 2012. *Šetnje slavonskom i baranjskom prapovijesću*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek.
- Šošić, R., Karavanić, I. 2005. Cijepani litički materijal s prapovijesnog nalazišta Slavča, Nova Gradiška, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s., XXXII, (2004), Zagreb, 2005, 17-41.
- Šošić Klindžić, R., Hršak, T. 2014. Starčevačka kultura, u: *Darovi zemlje*, (eds. Balen, J., Hršak, T., Šošić Klindžić, R.), Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 14-29.
- Takšić, A. 1970. Pregled geološke građe, *Zbornik radova*

Prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, (ed. Radauš, V.), Osijek, 127-153.

Tasić, N. 1965. Pozno eneolitski, bronzanodobni i sloj starijeg gvozdenog doba na Gomolavi, iskopavanje 1965-1966, *Rad vojvodanskih muzeja* 14, Novi Sad, 1965, 177-228.

Tasić, N. 1966. Apparition et evolution du groupe culturel de Kostolac en Yougoslavie, *Archaeologica Iugoslavica* VII, Beograd, 1966, 19-29.

Tasić, N. 1967. Badenski i vučedolski kulturni kompleks u Jugoslaviji, *Dissertationes* 4, Beograd, 1967.

Tasić, N. 1970. Genetische Probleme der Gruppen Baden, Kostolac und Vučedol im jugoslawischen Donaugebiet und Zentralbalkan, *Balkanica* I, Beograd, 1970, 23-42.

Tasić, N. 1979. Kostolačka kultura, *Praistorija jugoslavenskih zemalja* III, (ed. Benac, A.), Akademija nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka pitanja, Sarajevo, 235-266.

Tasić, N. N. 1997. *Hronologija starčevačke kulture*, doktorski rad (rukopis), Univerzitet u Beogradu.

Težak-Gregl, T. 1985. Dva nova groba badenske kulture s Vučedola, *Opuscula Archaeologica* 10, Zagreb, 1985, 23-39.

Težak-Gregl, T. 1987. Prilog poznavanju metalne produkcije badenske kulture, *Opuscula Archaeologica* 11-12, Zagreb, 1987, 73-81.

Težak-Gregl, T. 1988. O problemu idoloplastike u badenskoj kulturi, *Opuscula Archaeologica* 13, Zagreb, 1988, 11-21.

Težak-Gregl, T. 2003. Prilog poznavanju neolitičkih kulturnih predmeta u neolitiku sjeverne Hrvatske, *Opuscula Archaeologica* 27, Zagreb, 2003, 43-48.

Težak-Gregl, T. 2007. Glačana kamena oruđa, u: *Slavonski Brod, Galovo, Deset godina arheoloških istraživanja*, Minichreiter, K., (ed. Tomičić, Ž.), Institut za arheologiju u Zagrebu, 2007, 160-166.

Victor, J. 1870. *Le Pélerin Slave*, Imprimerie de Ignaz Mederschitzky, Essek.

Vinski, Z. 1950. Primjedbe k rezultatima objavljenim u knjizi "Die Burg Vučedol", *Historijski zbornik* 3, Zagreb, 1950, 389-395.

Višnji, J. 2013. Uvod, u: *Nove arheološke spoznaje o Donjoj Podravini. Zaštitna arheološka istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica-Donji Miholjac*, (ed. Višnjić, J.), Hrvatski

restauratorski zavod, Zagreb.

Vitezović, S. 2011. Early and Middle Neolithic bone industry in Northern Serbia, *Acta Archaeologica Carpathica* 46, Krakow, 2011, 1-42.

Vukmanić, I. 2010. *The Danube Limes in Croatia – Limes Office activities 2008-2010*, XVII Roman Military Equipment Conference (ROMECC) ZAGREB, May 24-27, 2010, Zagreb, 2010, 549-553.

Whittle, A., Bartosiewicz, L., Borić, D., Pettit, P., Richards, M. 2002. In the Beginning: new radiocarbon dates for the Early Neolithic in northern Serbia and south-east Hungary, *Antaeus* 25, Budapest, 2002, 63-117.

Wild, E. M., Stadler, P., Bondar, M., Draxler, S., Friesinger, H., Kutschera, W., Priller, A., Rom, W., Ruttkey, E., Steier, P. 2001. New Chronological Frame for the Young Neolithic Baden Culture in Central Europe (4th millennium BC), *Radiocarbon*, 43, 2b, Tucson, 2001, 1057-1064.

Wosinski, M. 1904. *Die inkrustierte Keramik der Stein und Bronzezeit*, A. Asher & Co., Berlin.

Elektronički izvori:

Nürnberg Military Tribunals: Indictments, Case No. 1-12, Office of Military Government for Germany (US), Nürnberg 1946. Posjet/ Access: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Indictments.pdf (7. 12. 2015.)

IZVOD IZ RECENZIJE

EXTRACT FROM THE BOOK REVIEW

Recenzirani rukopis predstavlja katalog arheoloških nalaza s lokaliteta Sarvaš koji su dio Prapovijesne zbirke Muzeja Slavonije. Riječ je o iznimno važnom lokalitetu za koji nažalost, spletom nesretnih okolnosti, nedostaju terenski podatci pa su nalazi s toga lokaliteta samo djelomično poznati. S obzirom na spomenuti nedostatak, ovi se nalazi mogu objaviti jedino kao katalog predmeta utemeljen na njihovim tipološko-stilskim obilježjima koja ih, na sreću ipak mogu kulturno i kronološki odrediti. U katalogu su u najvećem broju prikazani keramički predmeti, ali nisu zanemareni ni oni rjeđi, kameni i koštani. Kataloške jedinice oblikovane su na način uobičajen za arheološke nalaze, a svakoj su dodani i bibliografski podatci ako postoje.

Recenzirano djelo ipak nije samo puki kataloški popis i opis predmeta već mu prethodi opširan uvodni dio koji nas detaljno upoznaje sa samim lokalitetom, njegovim zemljopisnim i geološkim odrednicama, poviješću i tijekom njegova istraživanja te nesretnom sudbinom nalaza i terenske dokumentacije. Ovaj se dio zasniva na bogatoj arhivskoj građi Muzeja Slavonije. Slijedi prikaz svih kultura kojima pripadaju nalazi u obliku manjih preglednih studija o starčevačkoj, sopotskoj, badenskoj, kostolačkoj i vučedolskoj kulturi proizišlih iz najnovijeg stanja istraživanja i poznavanja spomenutih kultura na području Hrvatske. Katalog je bogato ilustriran faksimilima dokumentacije, arhivskih spisa te fotografijama i crtežima nalaza.

Znanstveni doprinos djela leži u činjenici da je kataloška obrada građe s arheoloških nalazišta, pa bila ona i bez potpune terenske dokumentacije, nužnost u arheološkoj struci jer se sva promišljanja o životu prapovijesnih populacija u prvome redu oslanjaju na njihove materijalne ostatke. Bez poznavanja i bez uvida u cjelokupnu ostavštinu s nekoga lokaliteta nije moguće stvarati ozbiljne, stručno i znanstveno utemeljene sinteze ni o pojedinom lokalitetu ili kulturi ni o čitavom razdoblju, pa objave kataloga treba poticati kao osnovu svakog stručno-znanstvenog rada. Tako će i ovdje objavljeni korpus nalaza biti koristan i nezaobilazan za proučavanje neolitičkih i eneolitičkih kultura kojima pripadaju, a to su starčevačka, sopotska, badenska, kostolačka i vučedolska.

Širi društveni interes za objavu ovoga djela proizlazi iz činjenice da muzeji, pa tako i Muzej Slavonije, čuvaju golem fundus nalaza od kojih tek mali dio biva izložen u stalnim postavima ili ponekoj povremenoj, tematskoj izložbi, a većina nikada neće biti dostupna širokom krugu zainteresiranih. Stoga objavu kataloga treba shvatiti kao jedan od dodatnih načina prezentacije muzejske građe.

Posebna je i dodatna vrijednost ovdje recenziranoga kataloga što će njegovom objavom konačno biti predstavljena cjelokupna arheološka građa s istraživanja lokaliteta Sarvaš 1942. i 1943. godine, odnosno jer je on dopuna katalogu sarvaških nalaza koji se čuvaju u zagrebačkom Arheološkom muzeju, objavljenom 2005. godine. Stoga bez imalo dvoumljenja preporučam ovdje recenzirani rukopis za objavu.

Prof. dr. sc. Tihomila Težak-Gregl

TABLE PLATES

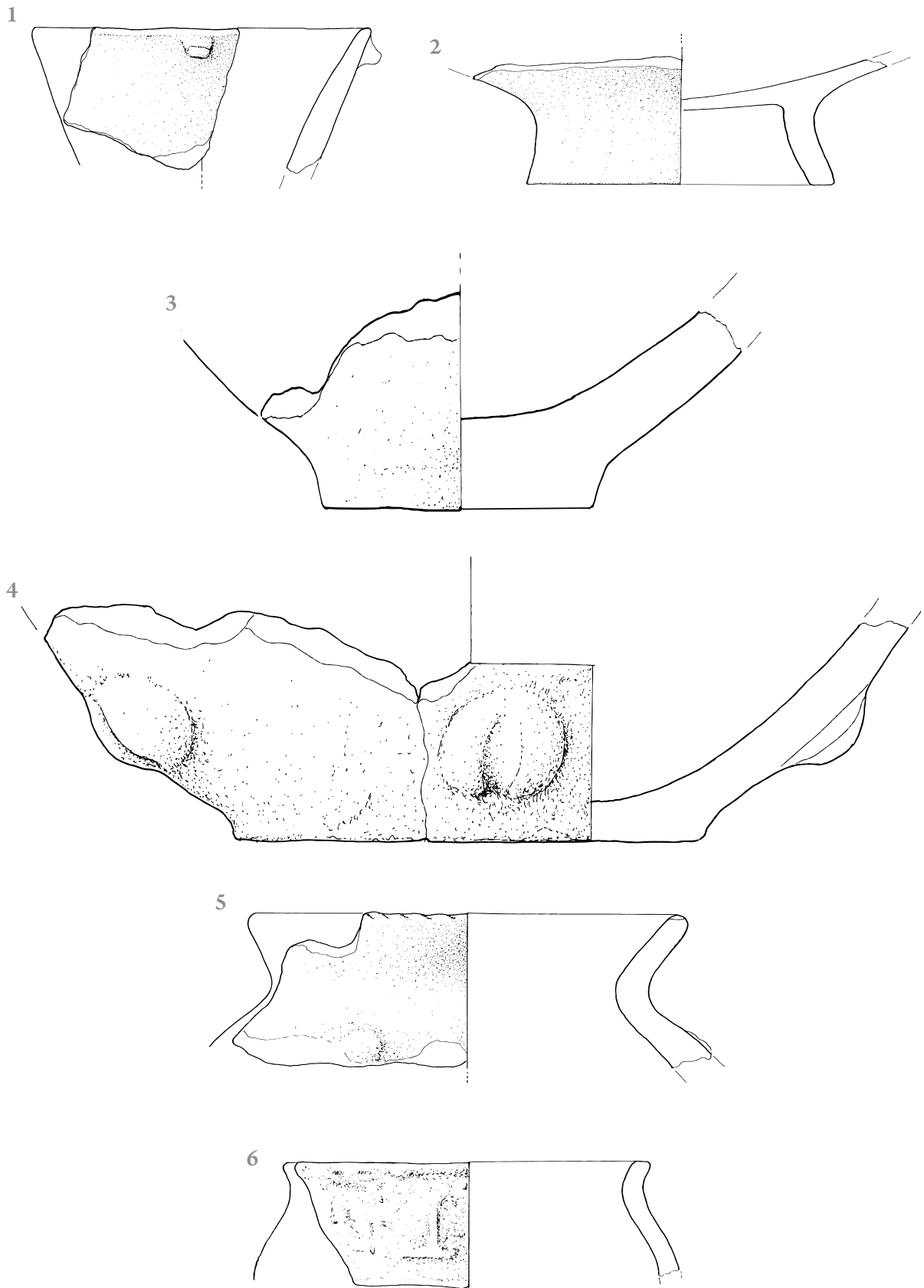

Tabla 1

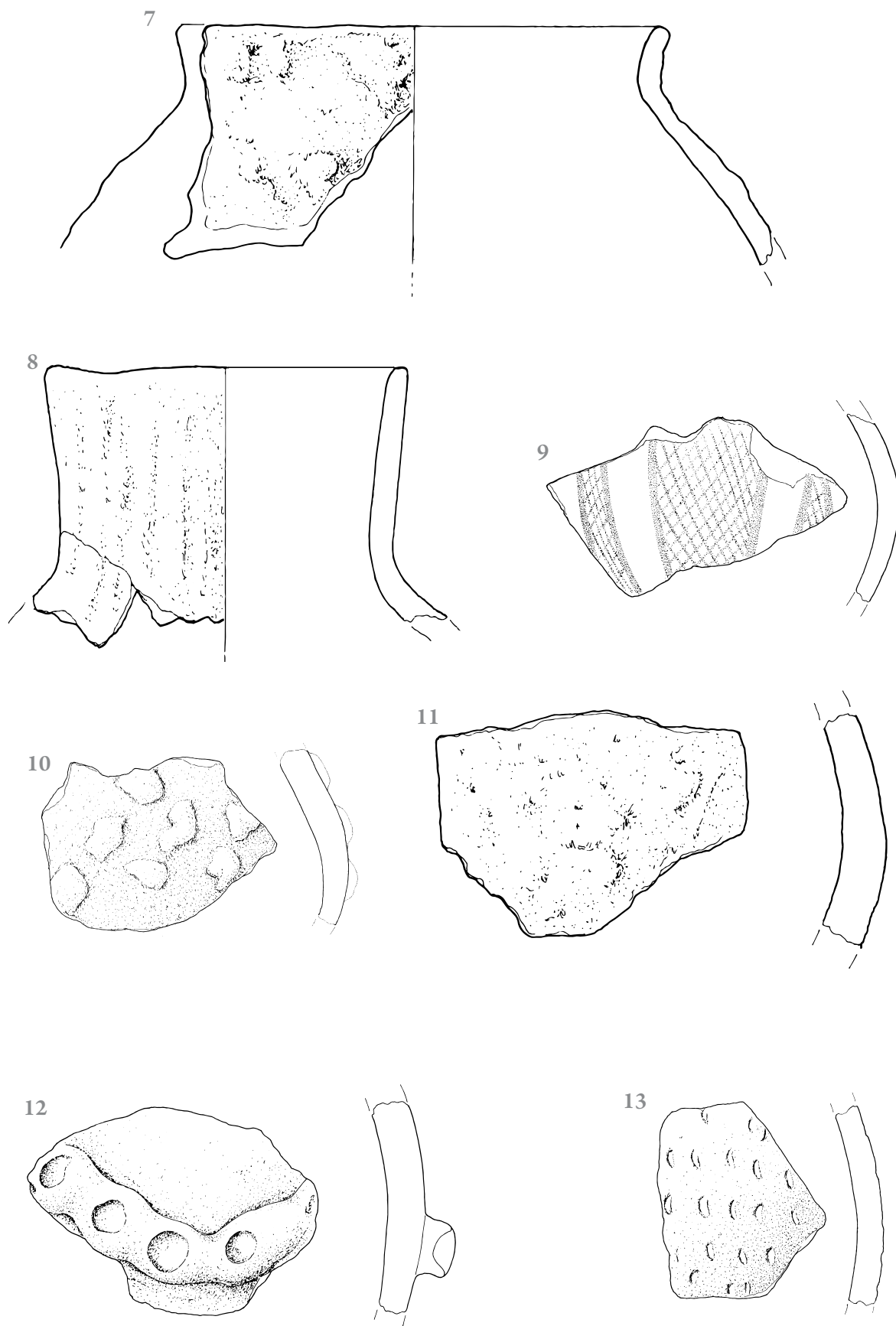

Tabla 2

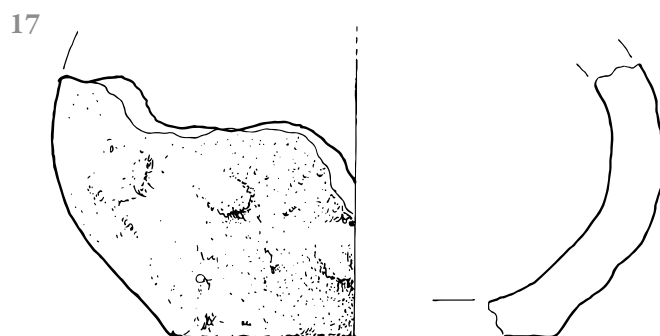
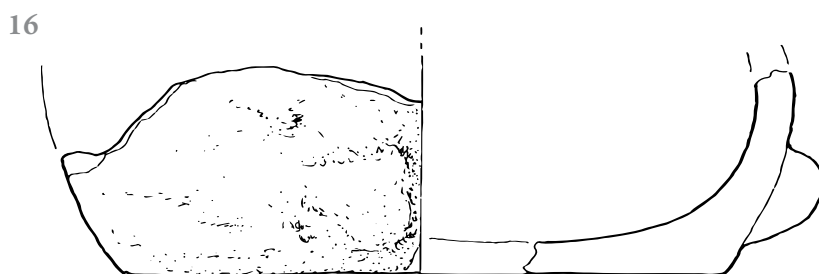
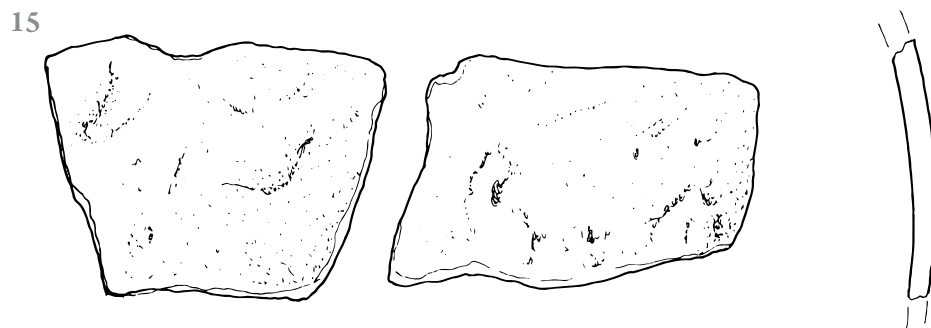
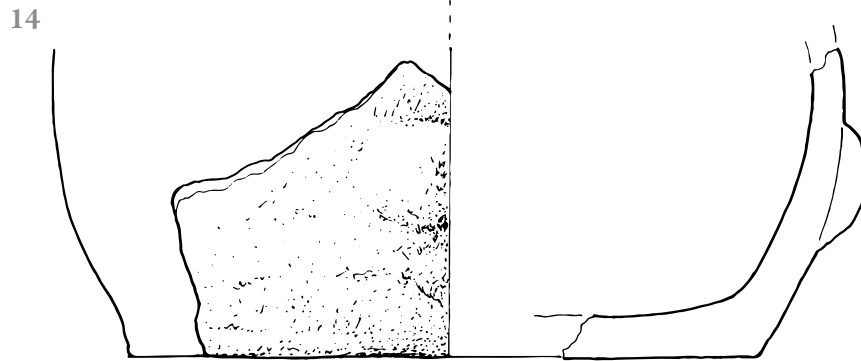

Tabla 3

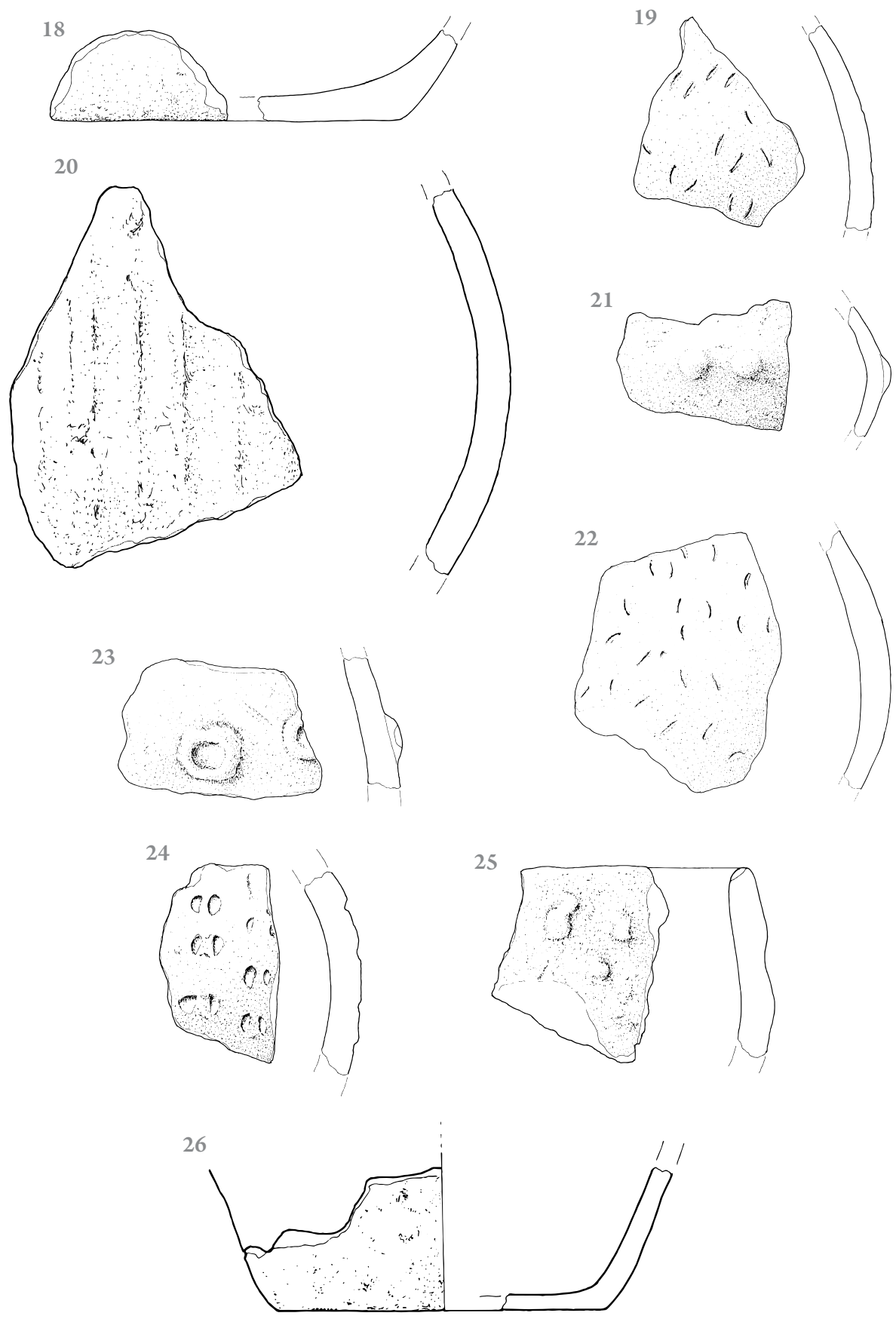
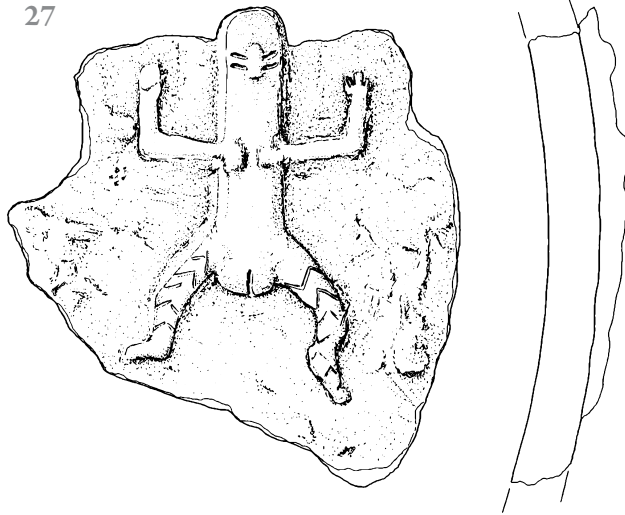

Tabla 4

27

28

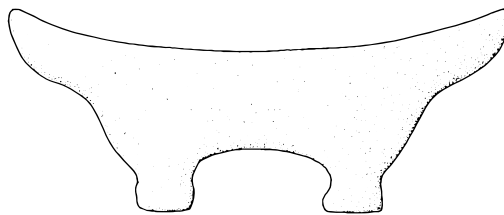
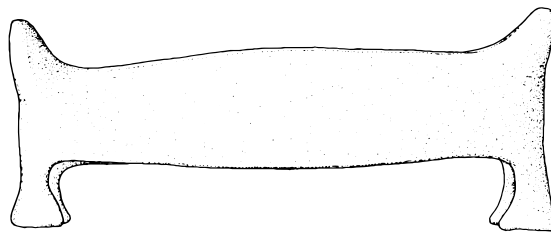
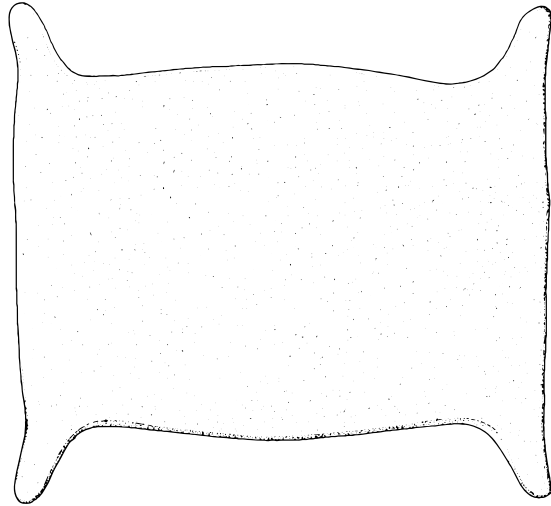
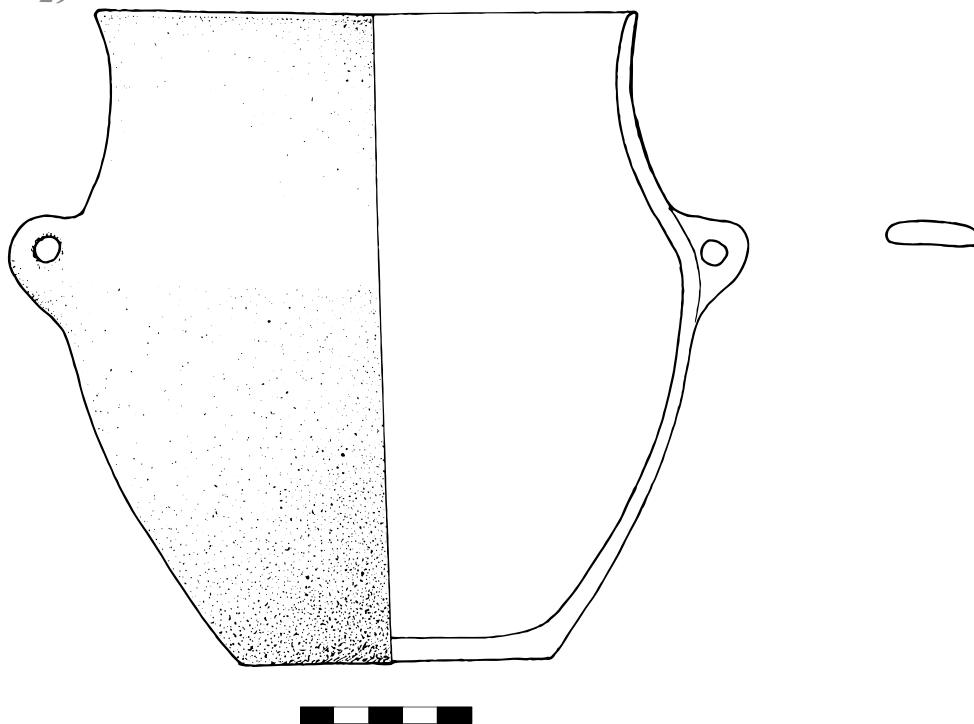

Tabla 5

29

30

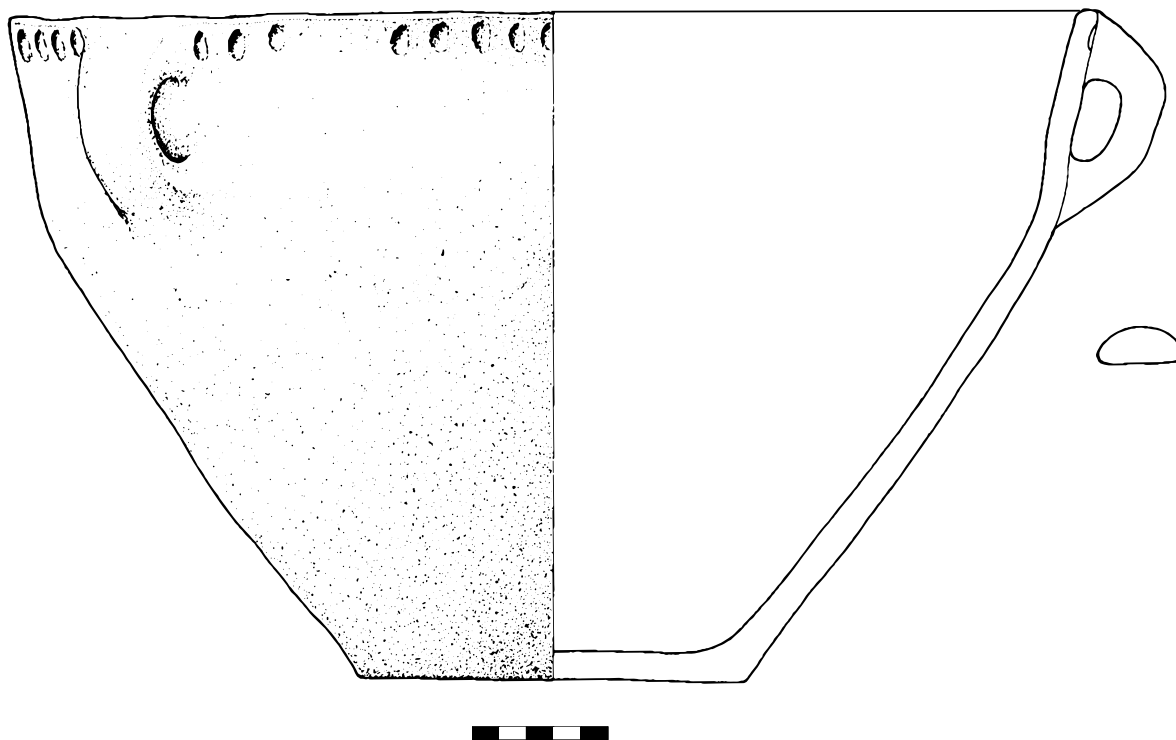

Tabla 6

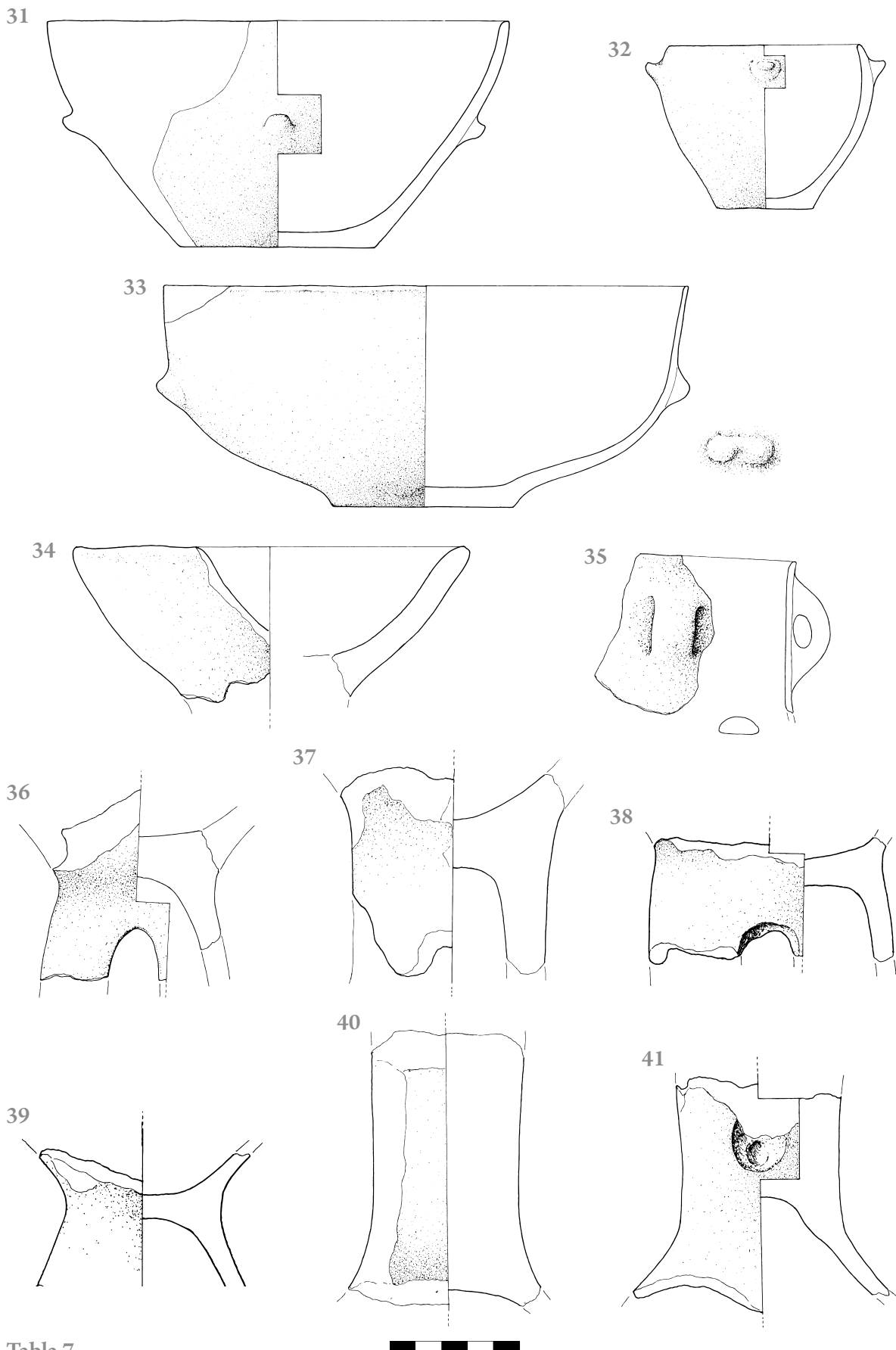

Tabla 7

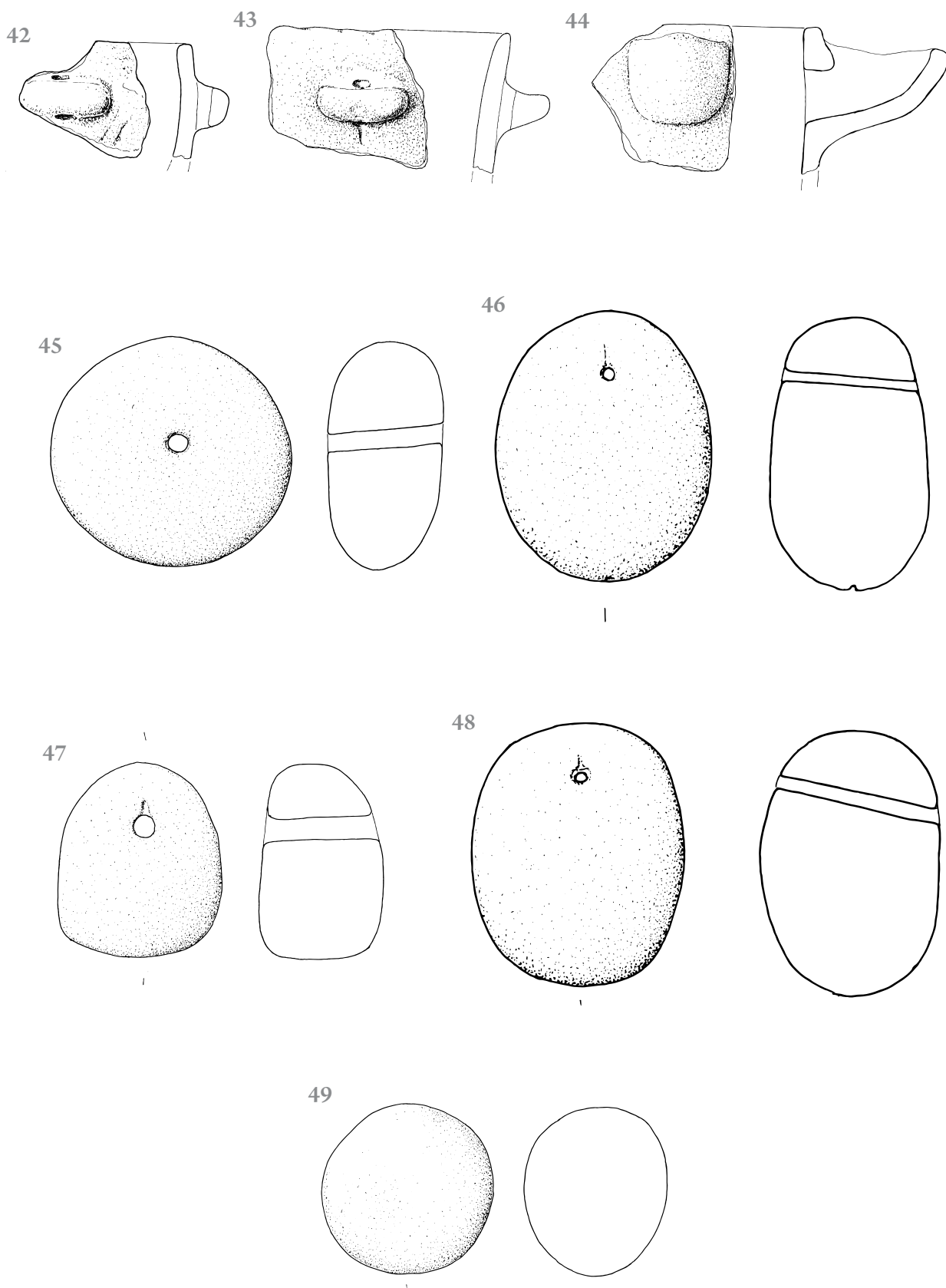

Tabla 8

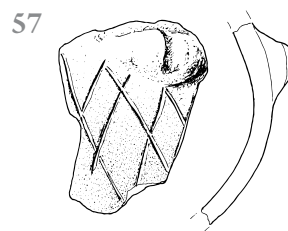
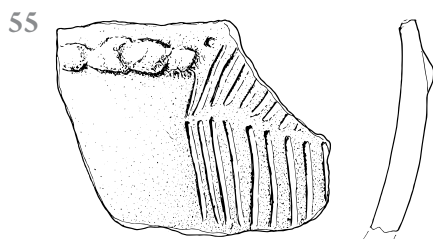
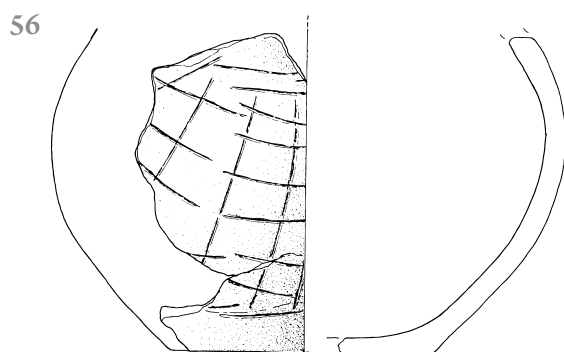
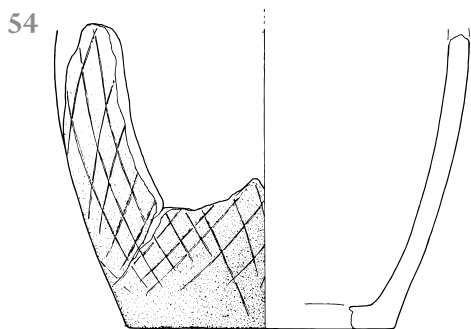
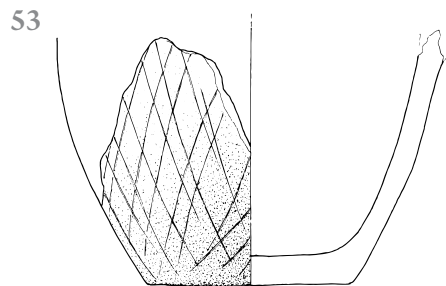
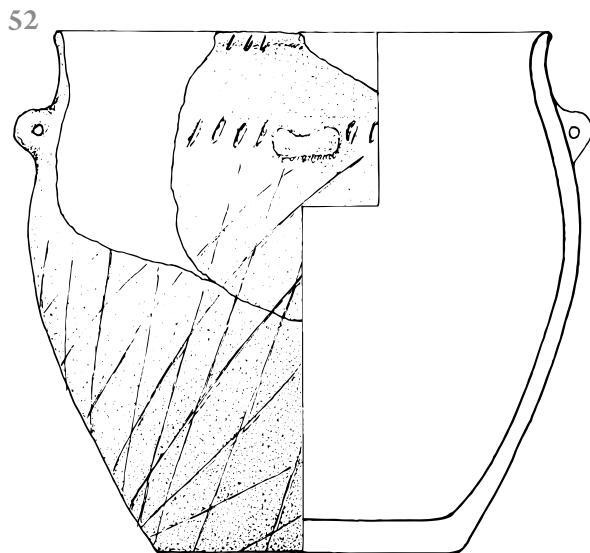
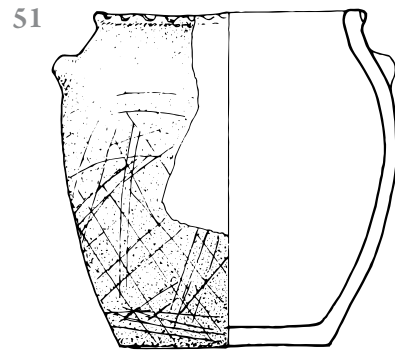
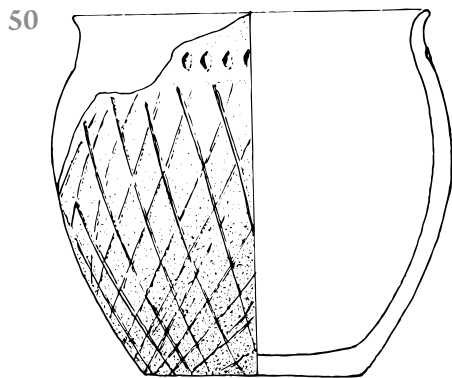

Tabla 9

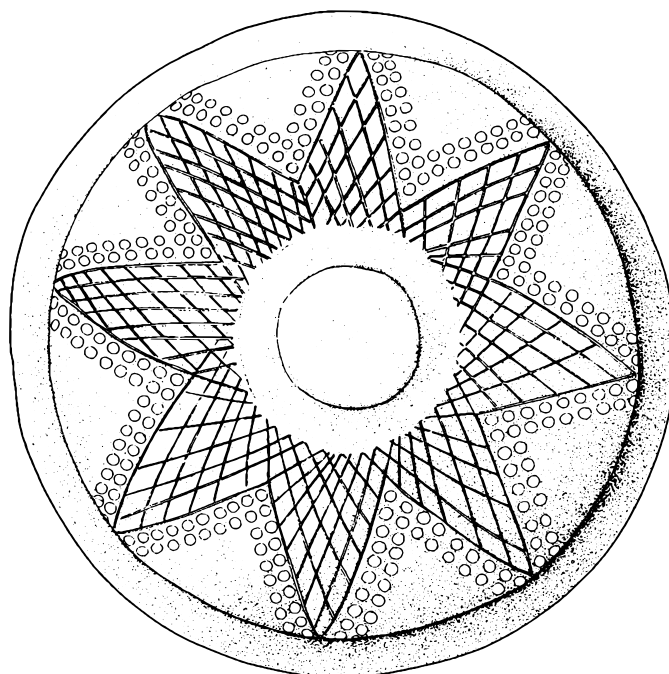
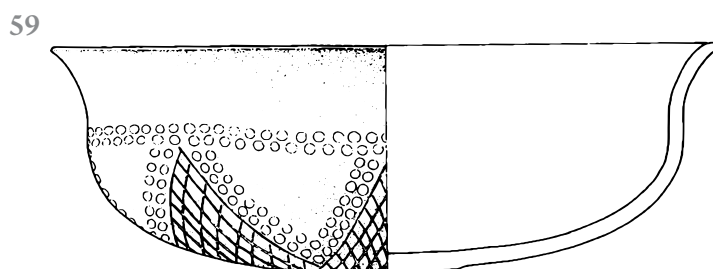
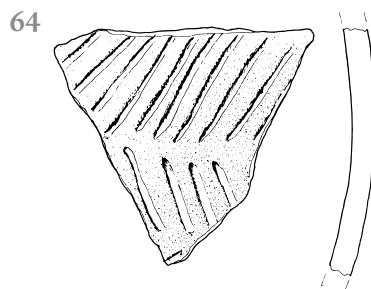
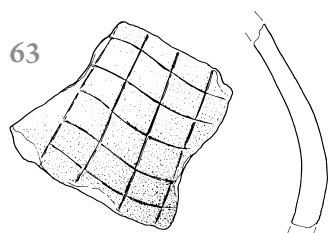
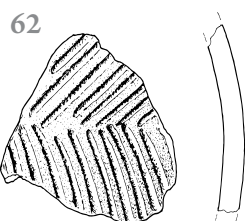
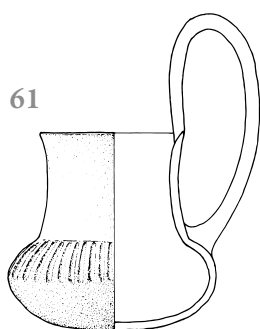
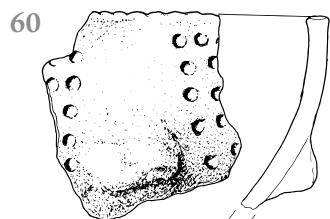
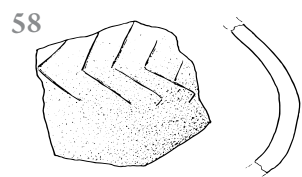

Tabla 10

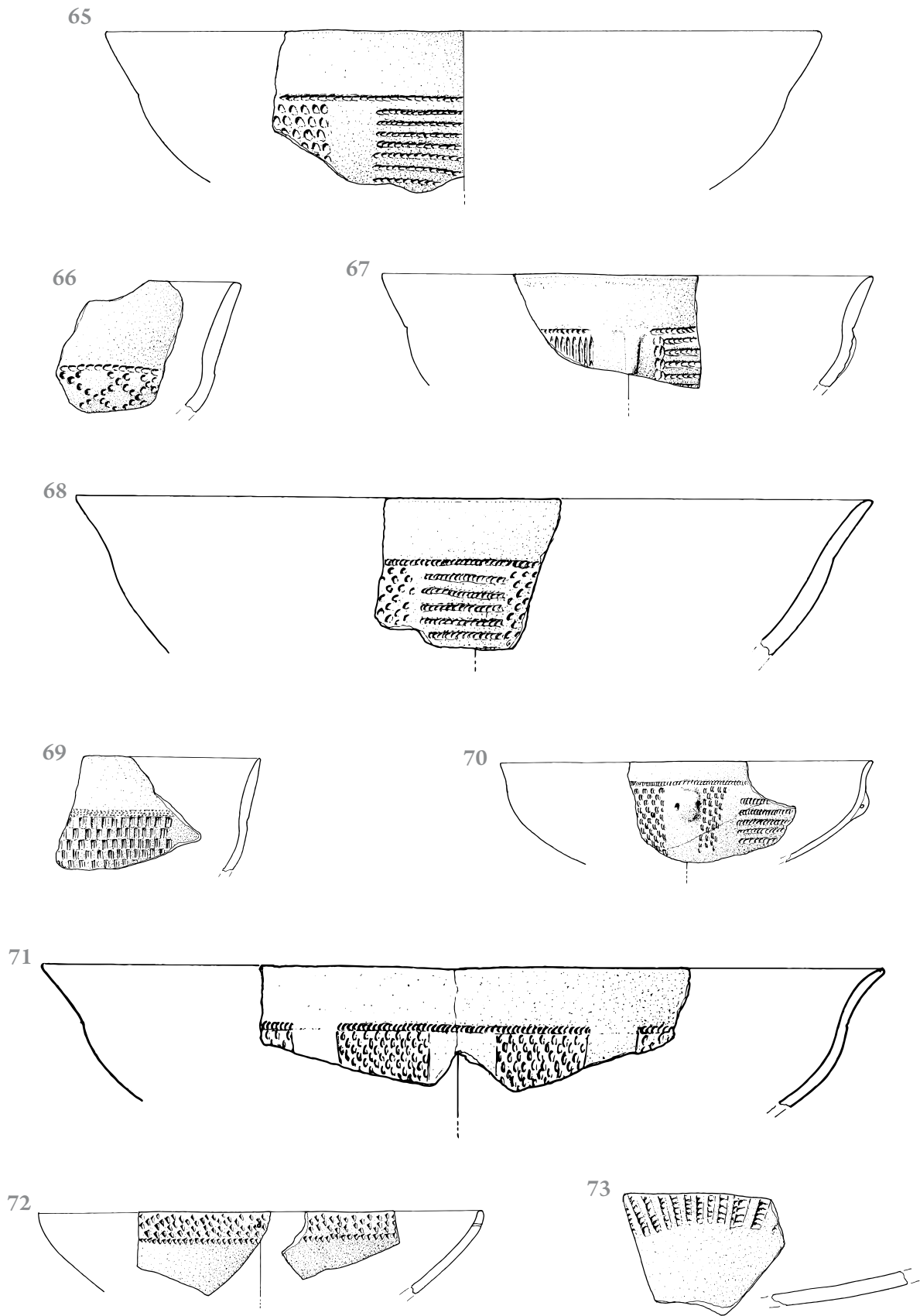

Tabla 11

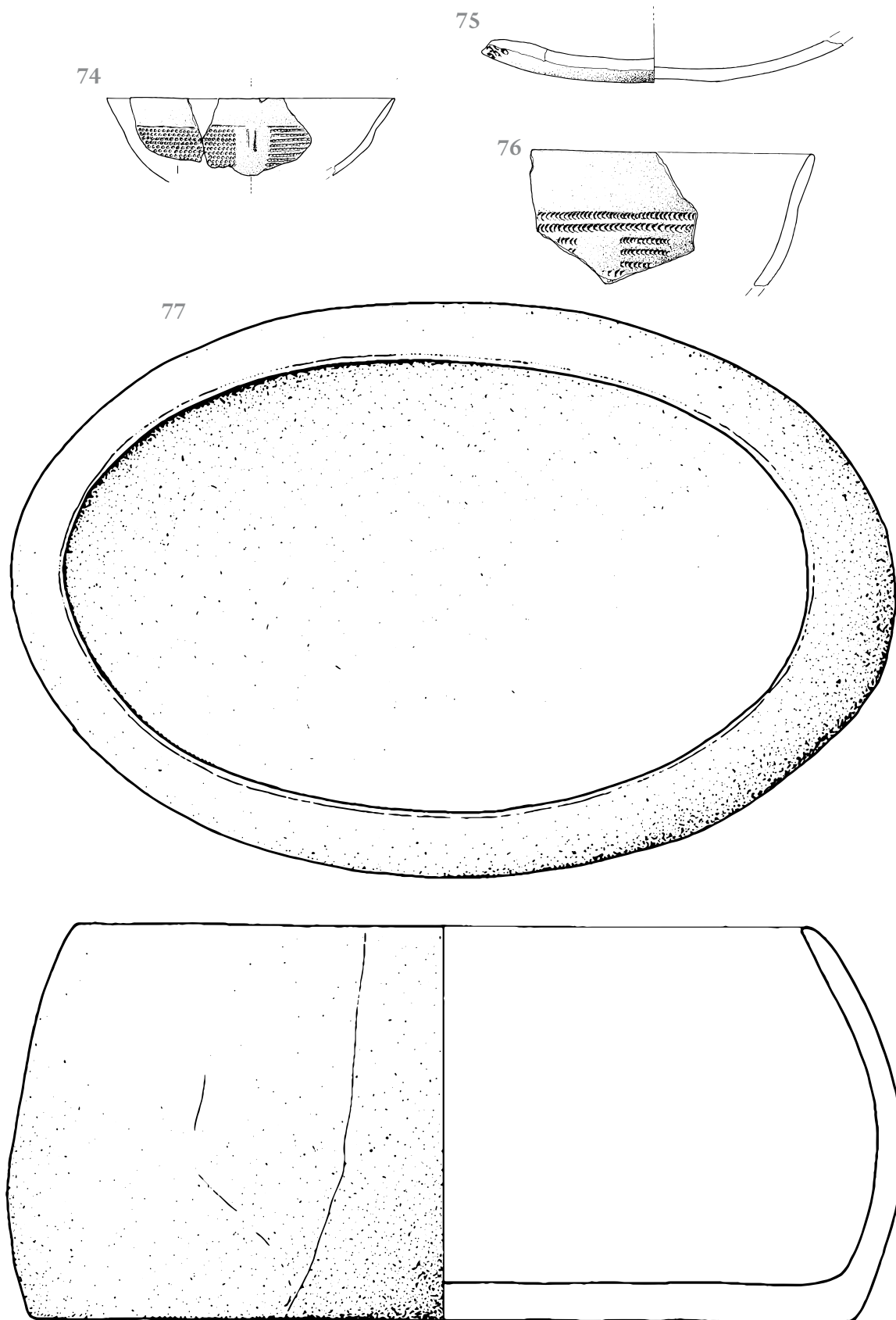
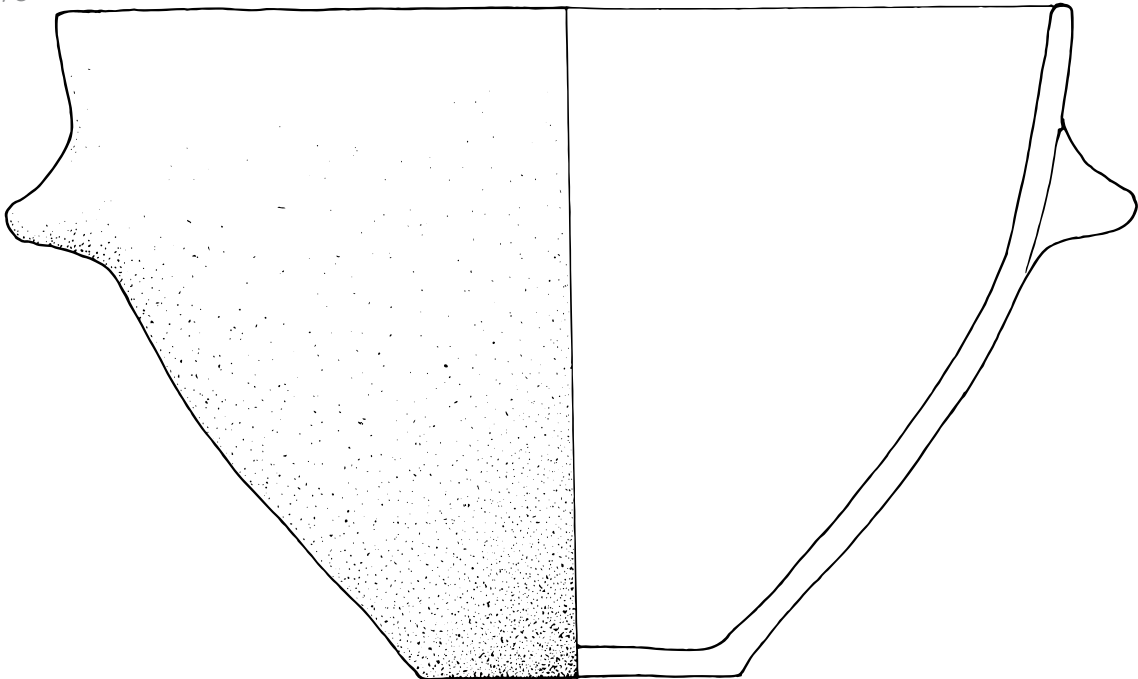

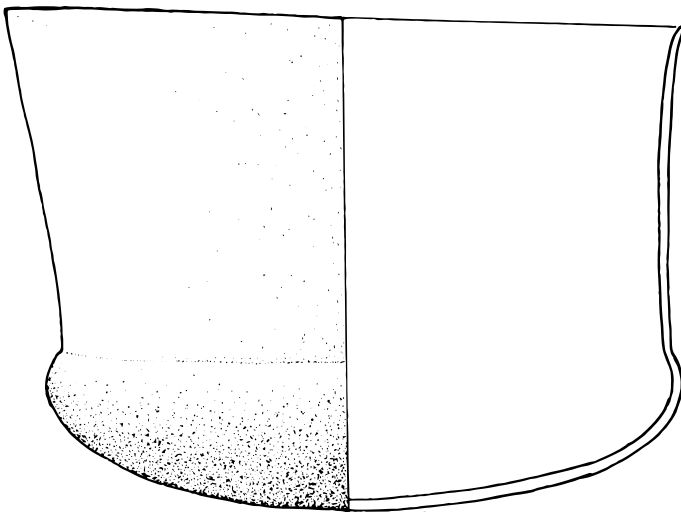
Tabla 12

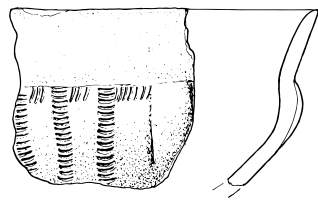
78

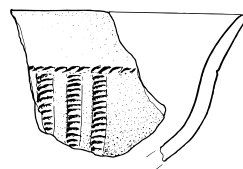
79

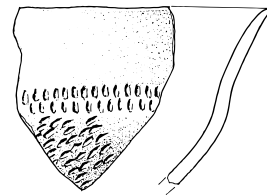
80

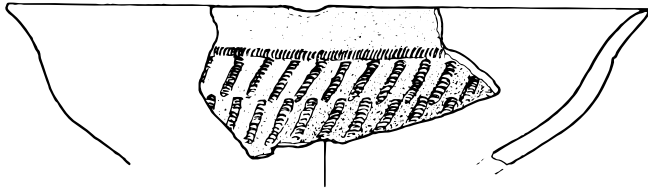
81

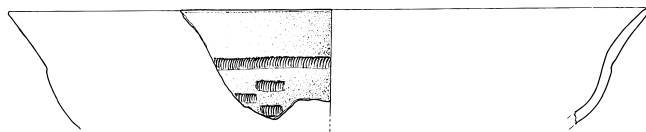
82

83

84

85

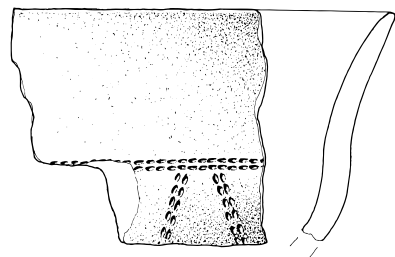

Tabla 13

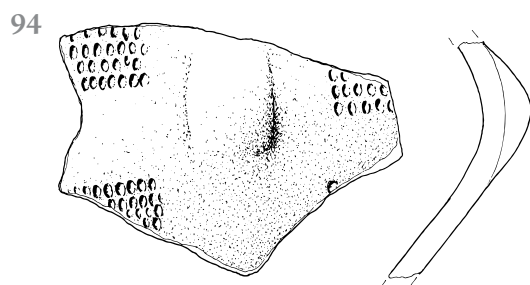
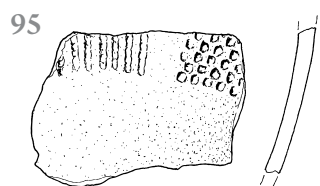
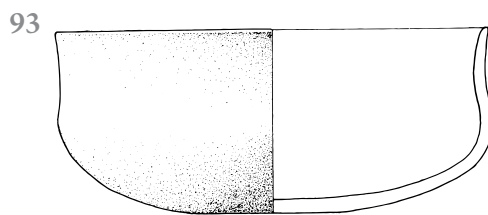
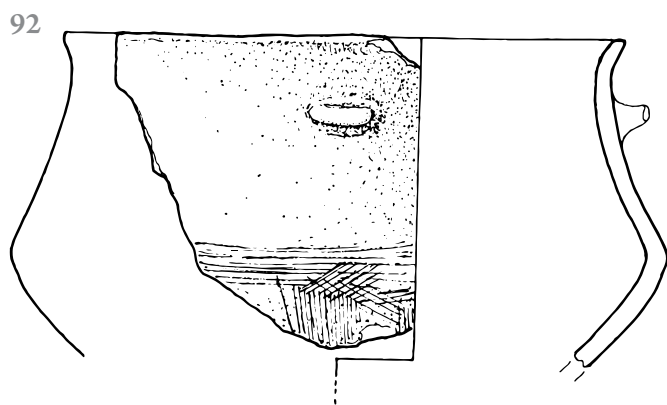
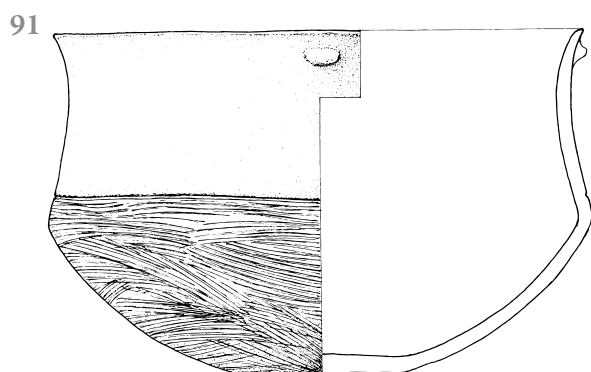
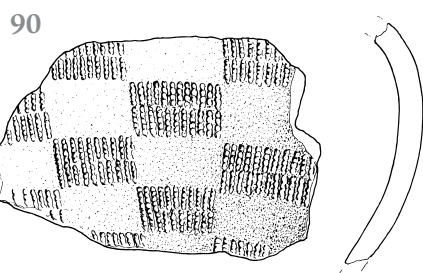
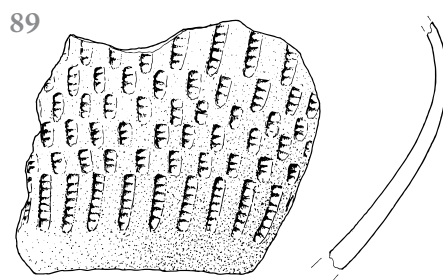
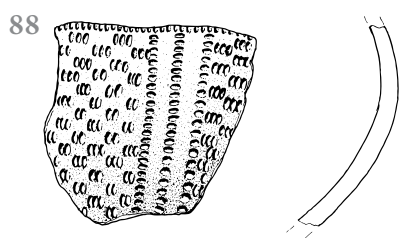
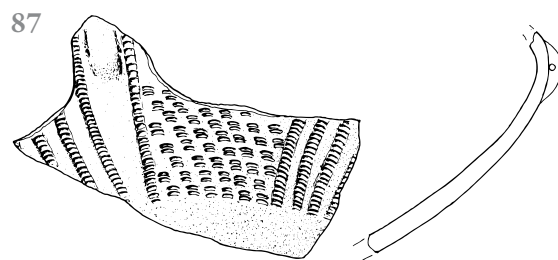
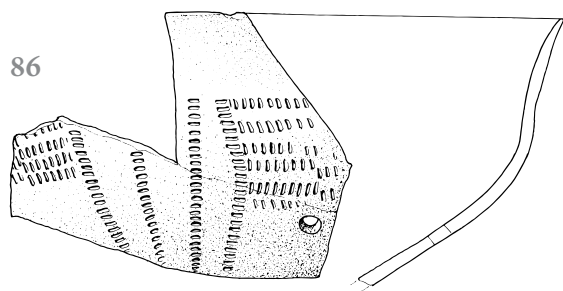

Tabla 14

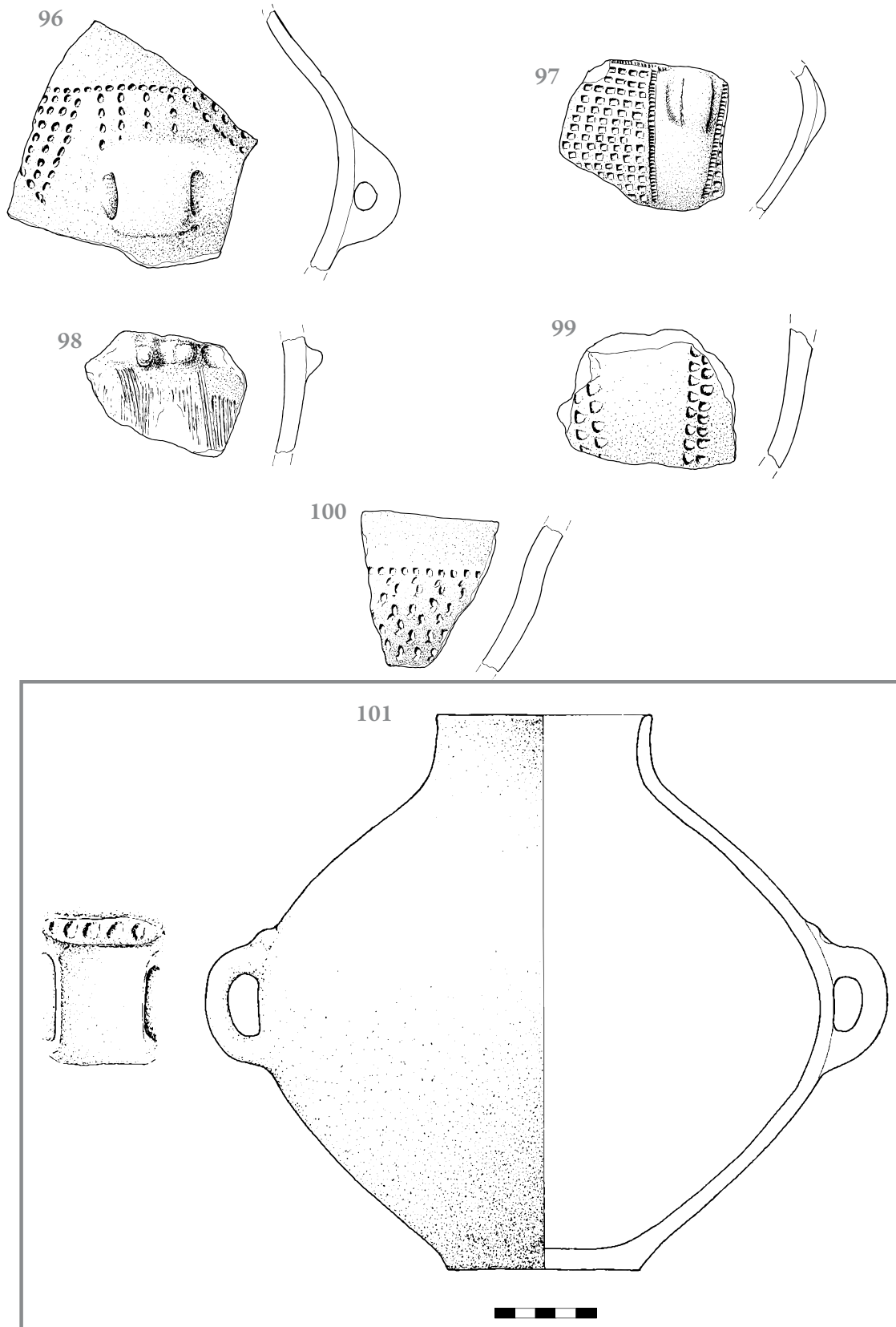

Tabla 15

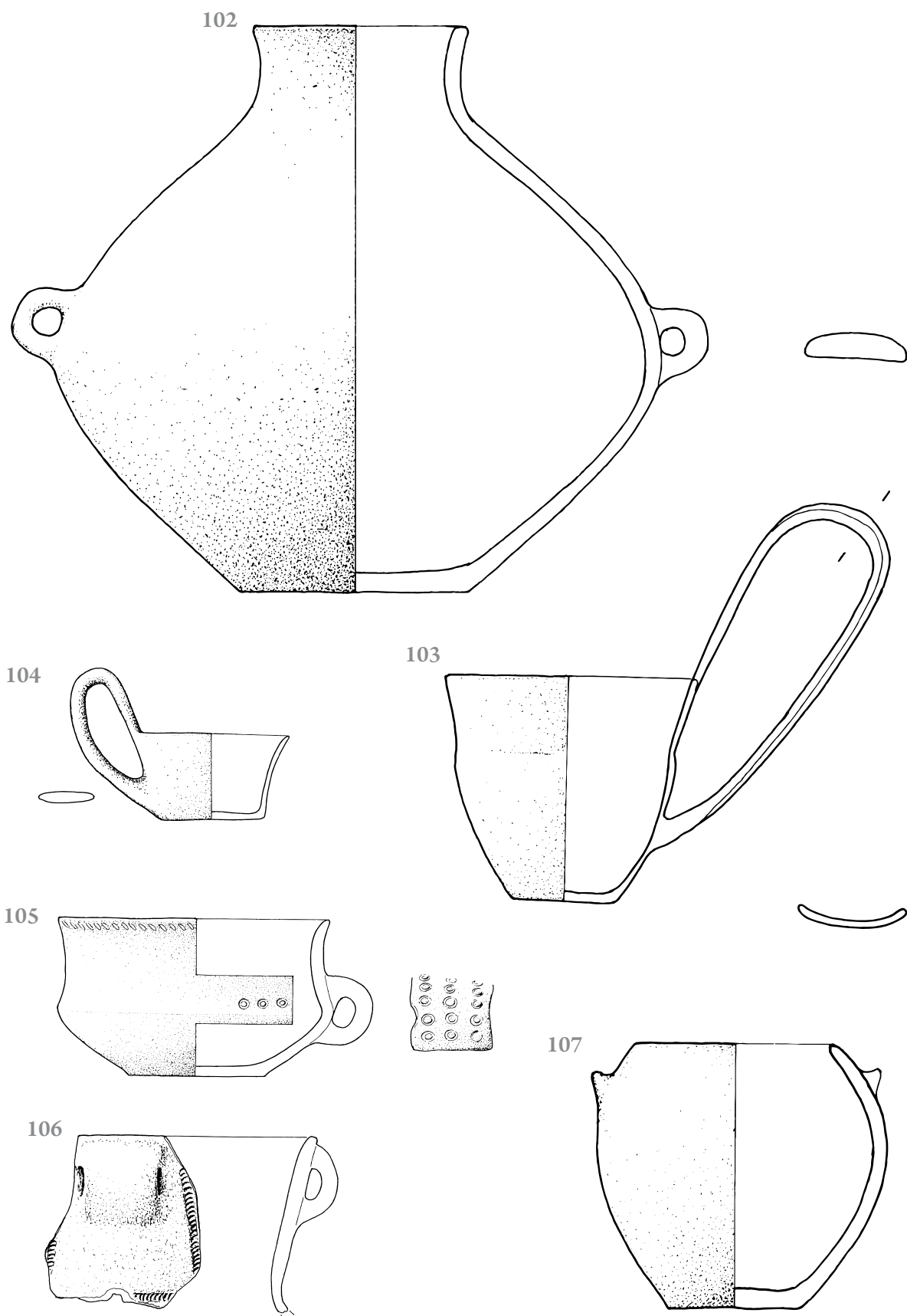

Tabla 16

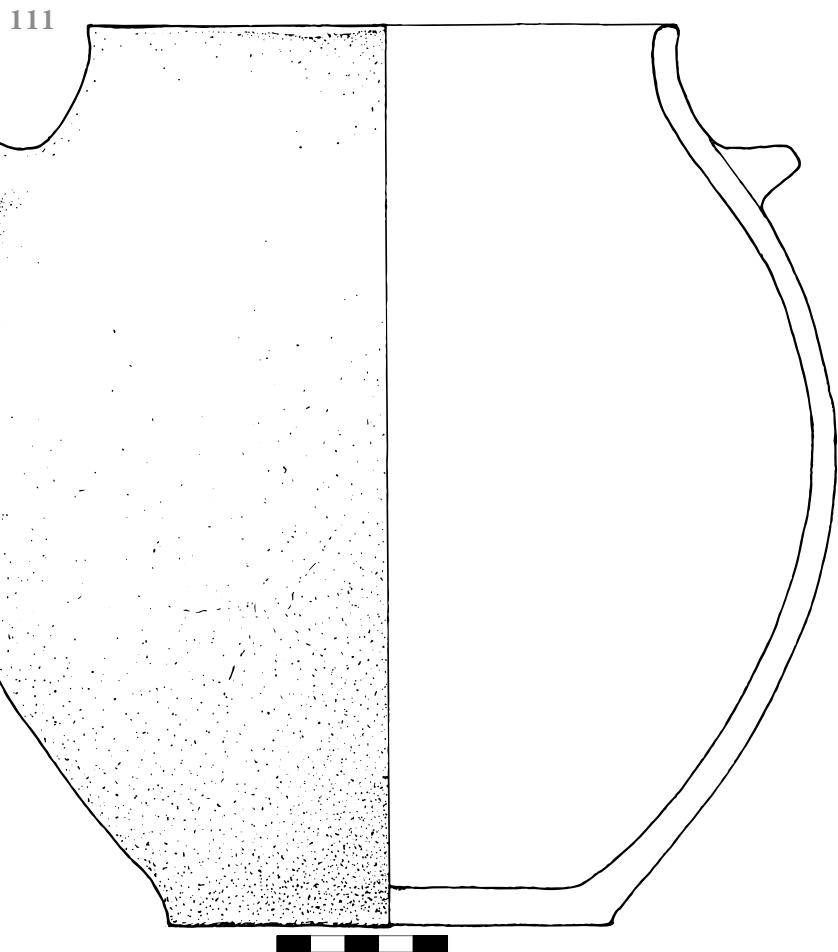
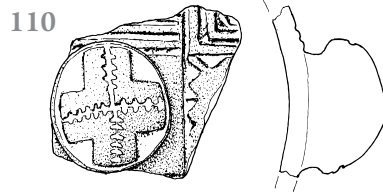
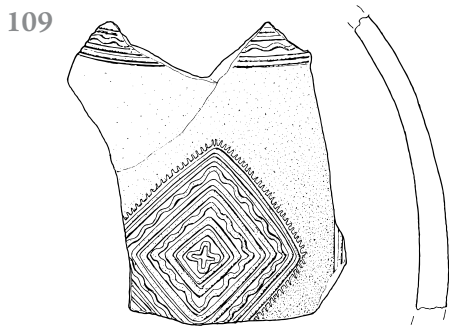
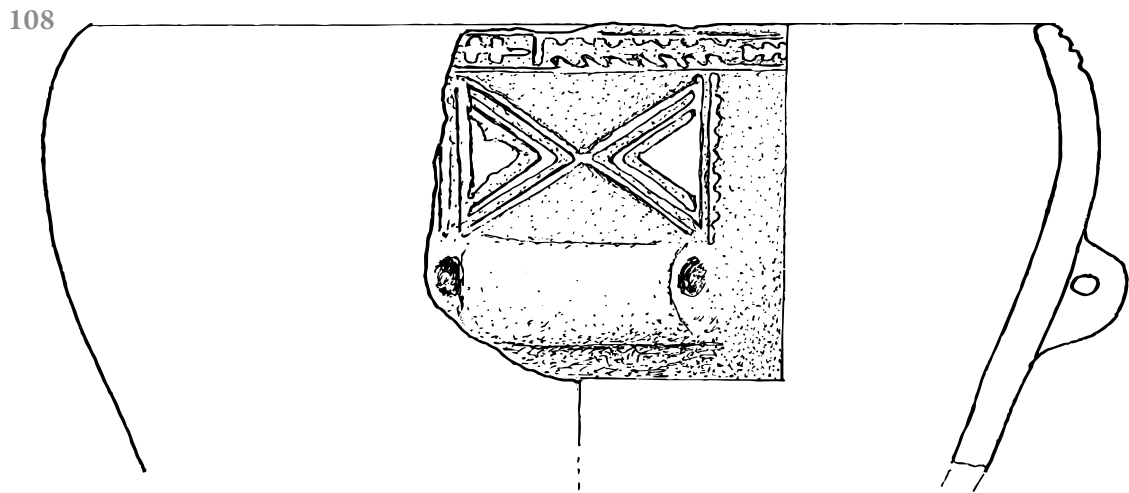

Tabla 17

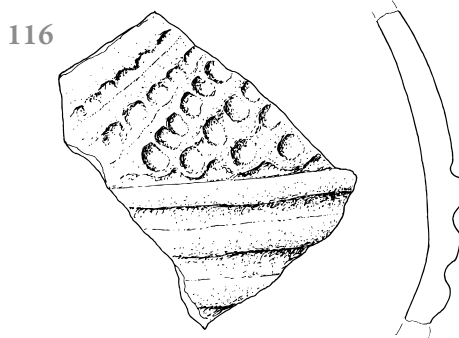
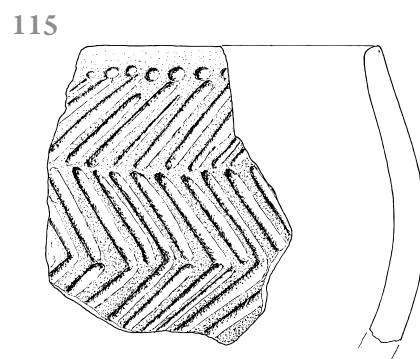
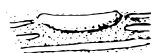
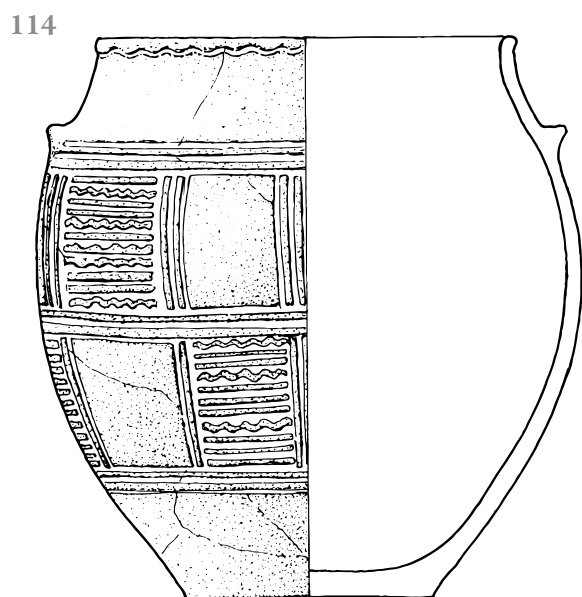
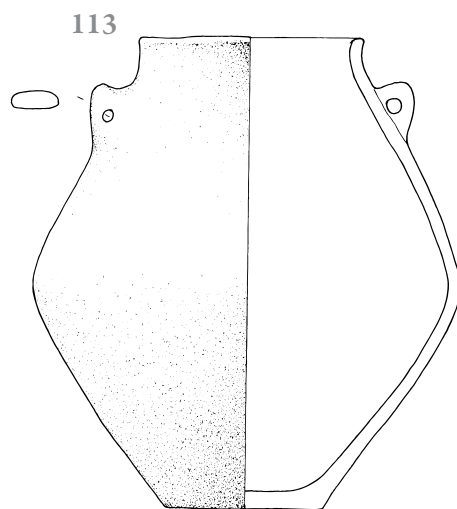
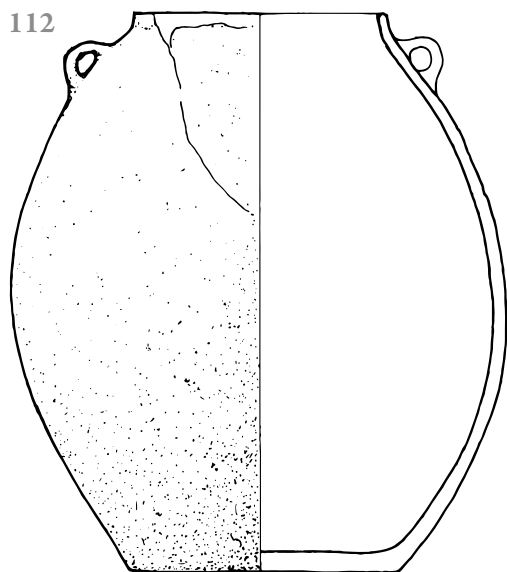
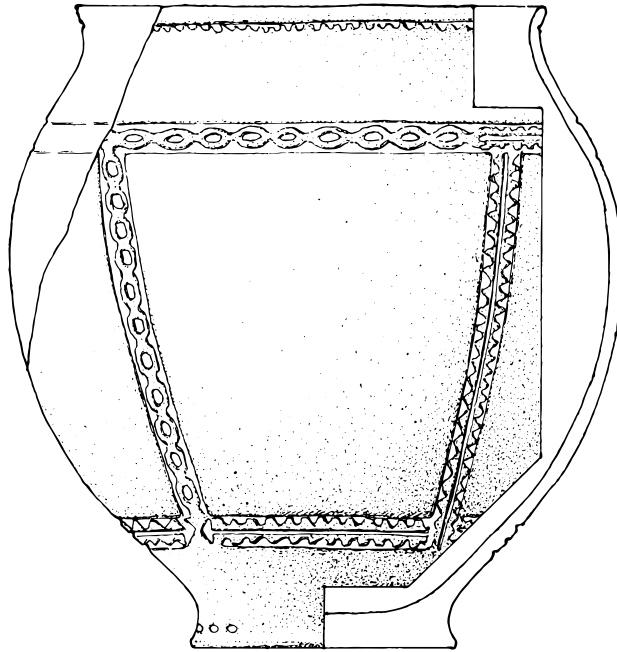

Tabla 18

117

118

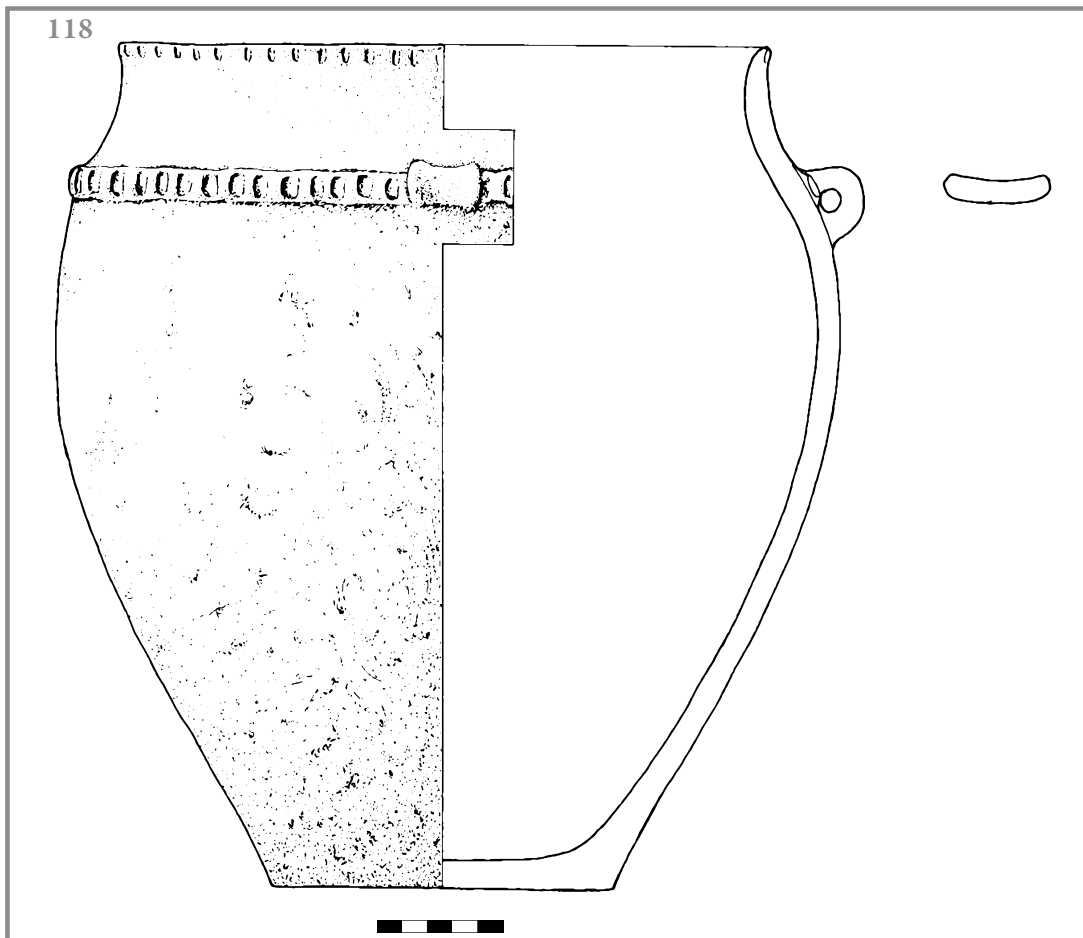
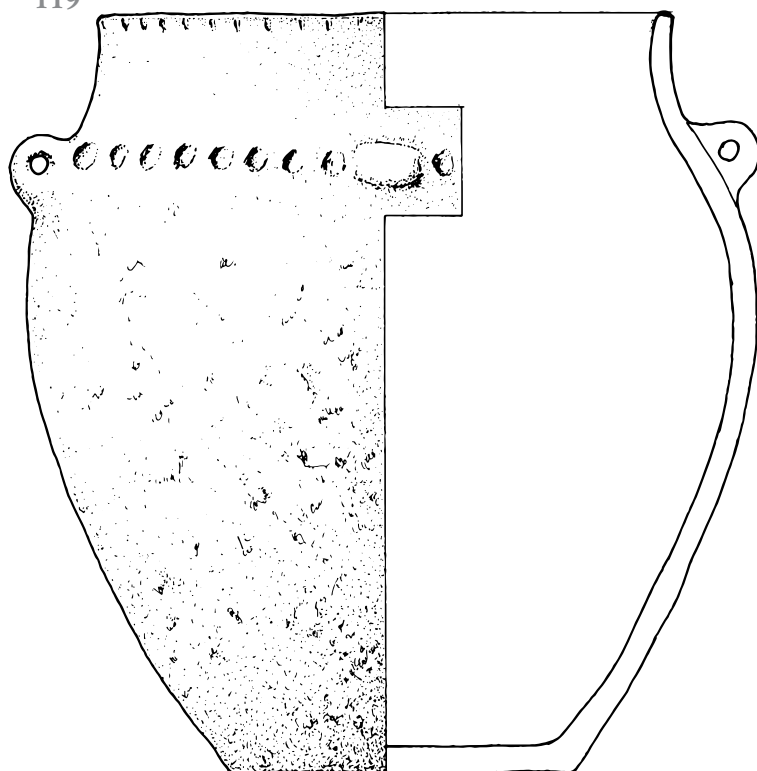

Tabla 19

119

120

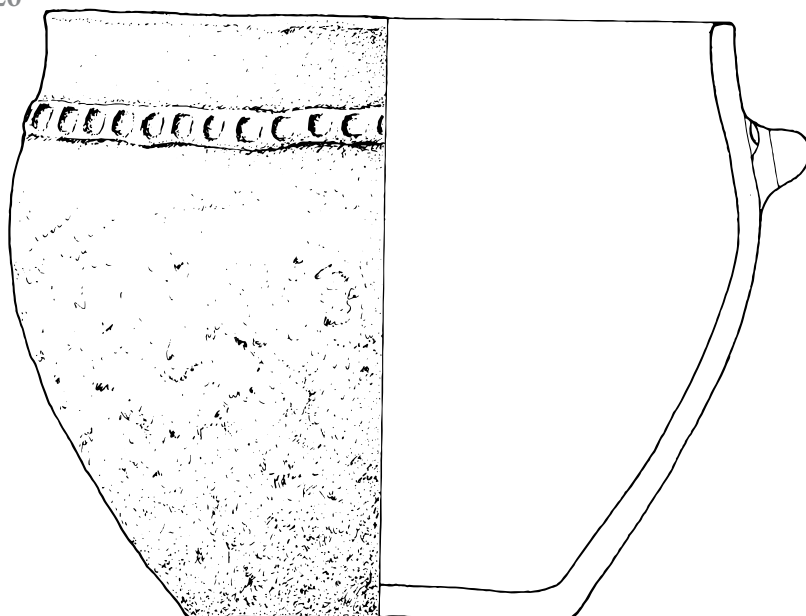
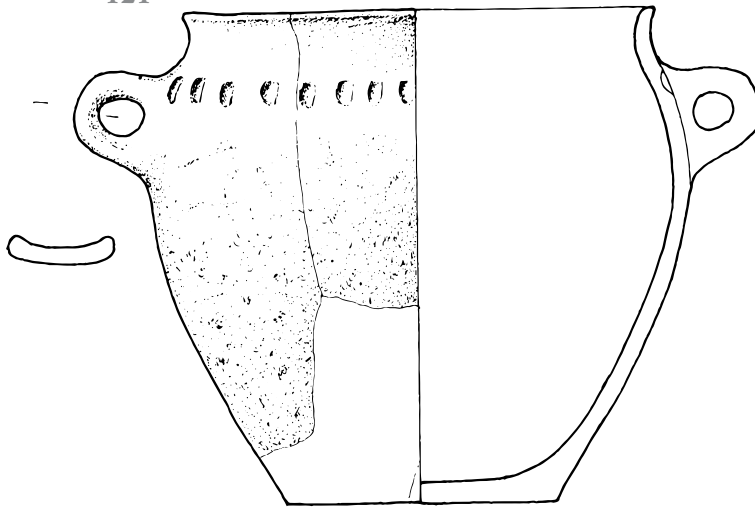

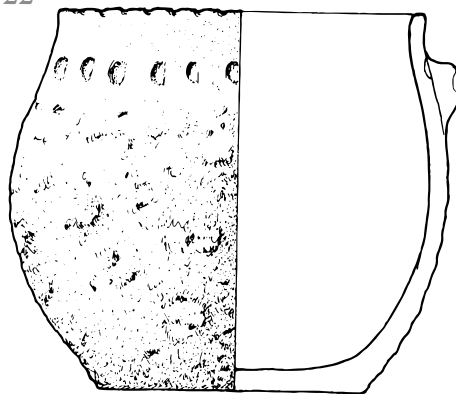
Tabla 20

121

122

123

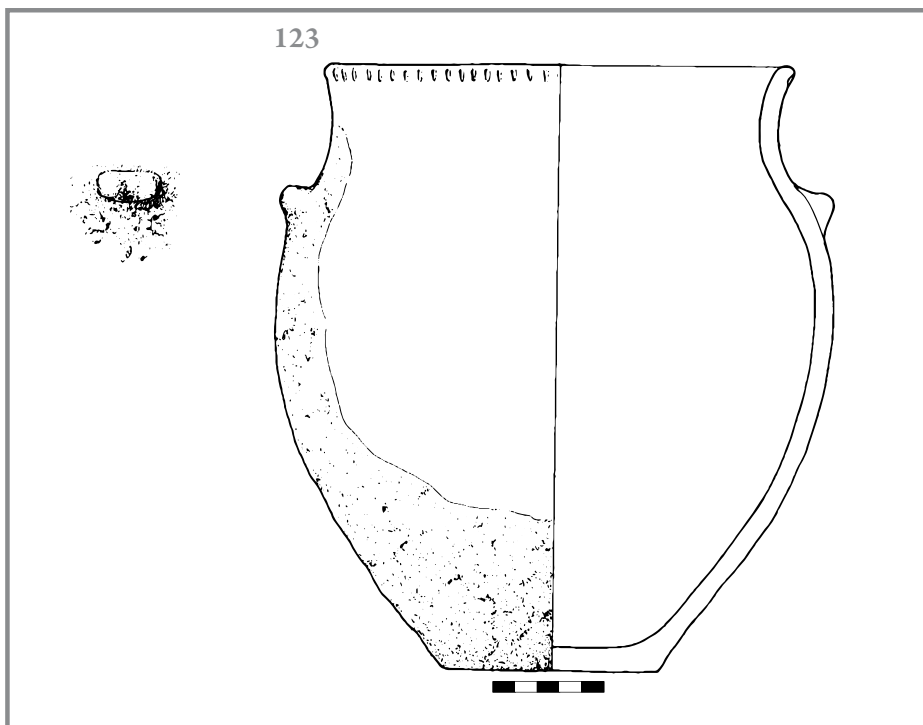

Tabla 21

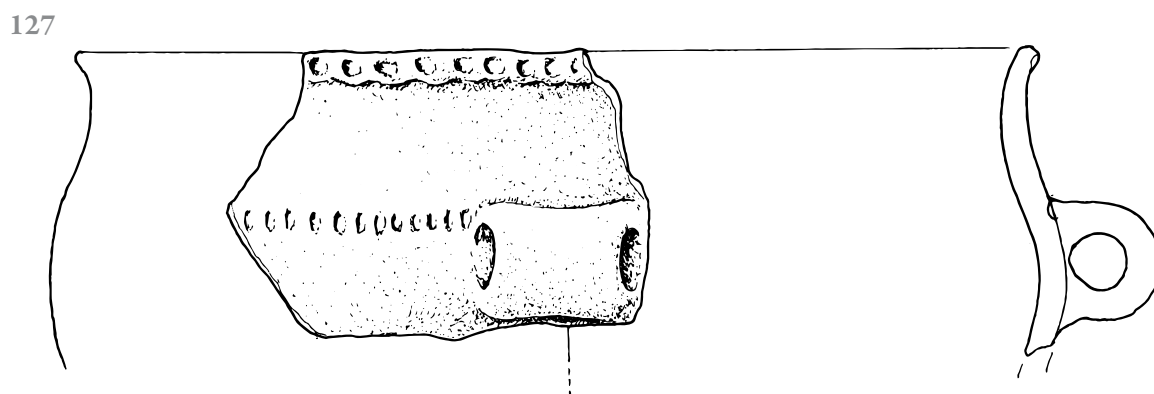
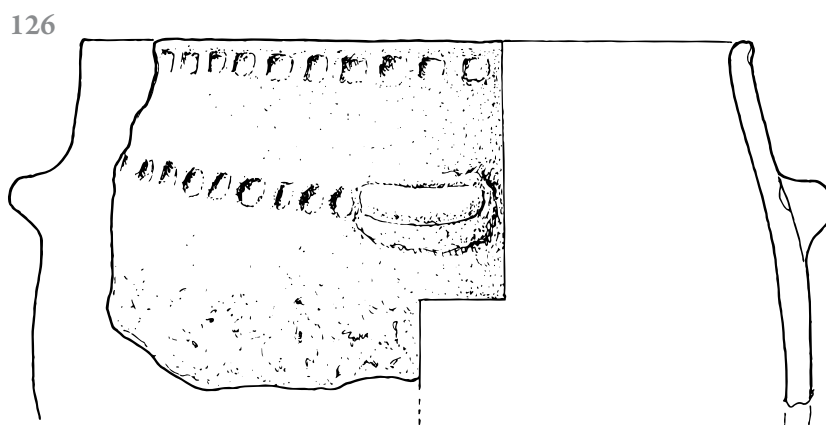
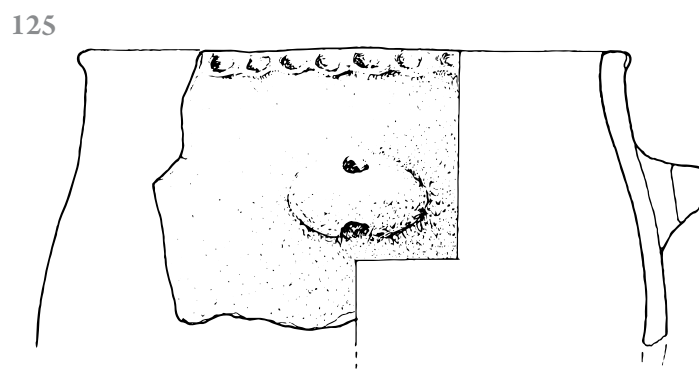
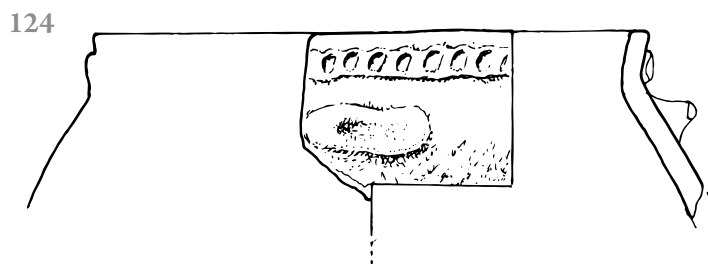

Tabla 22

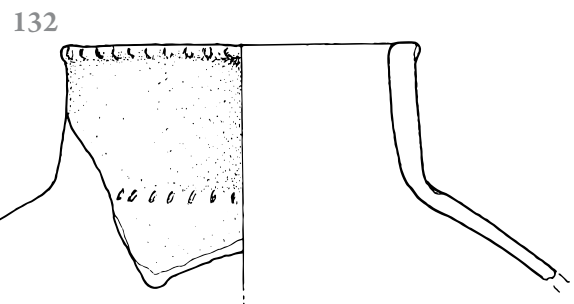
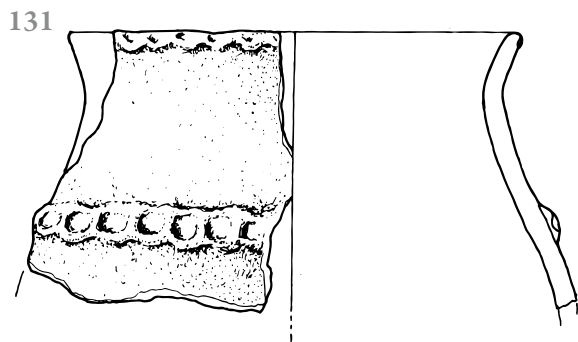
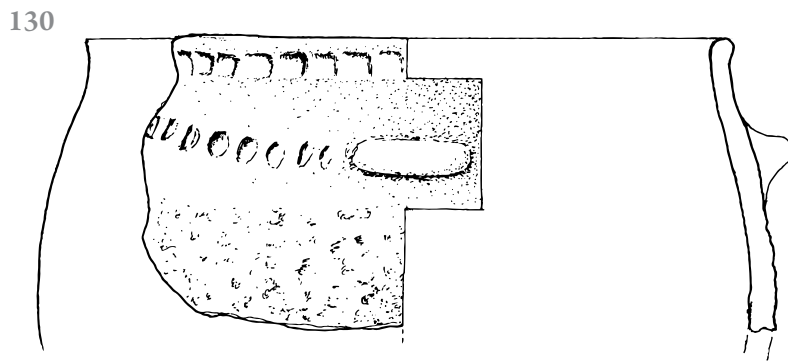
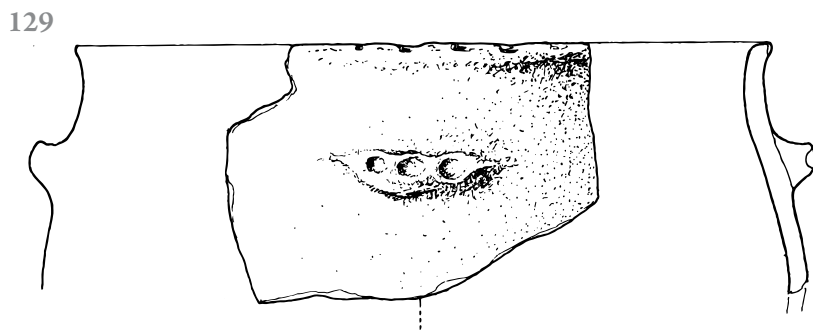
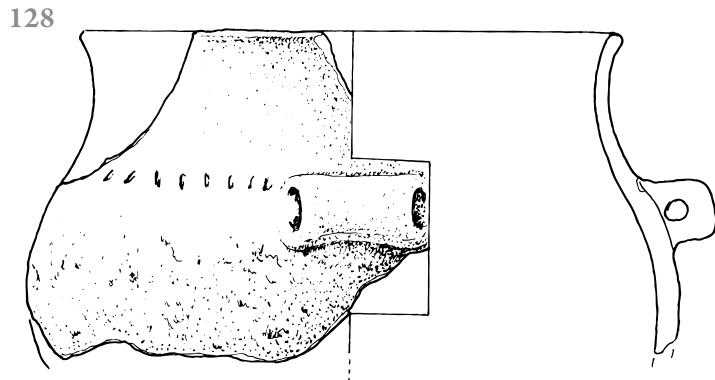

Tabla 23

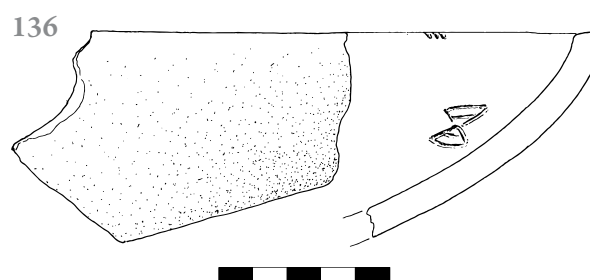
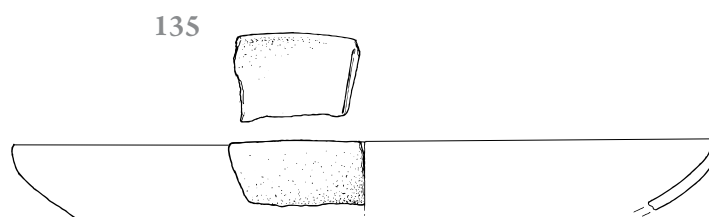
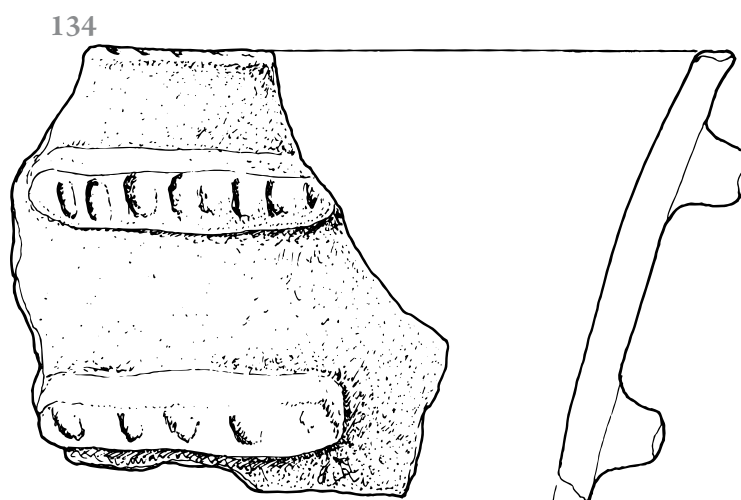
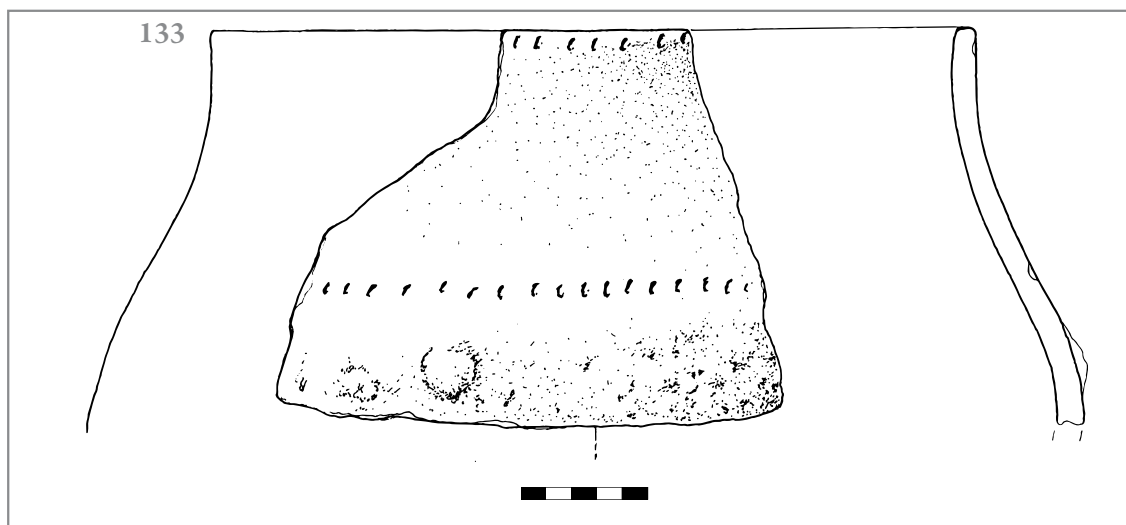
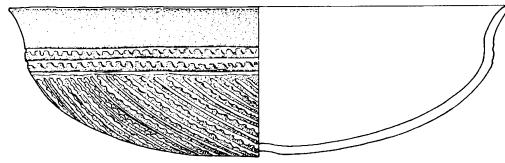

Tabla 24

137

138

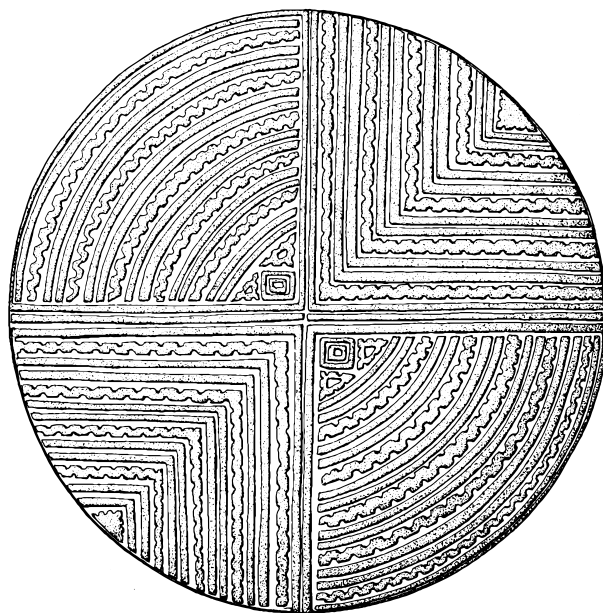
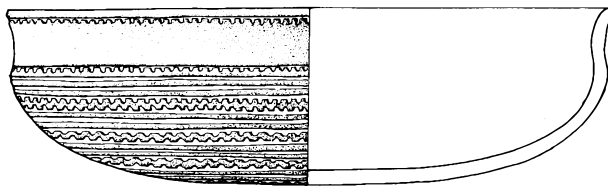
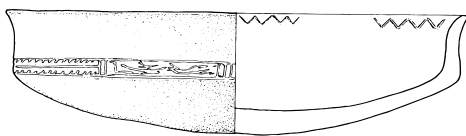

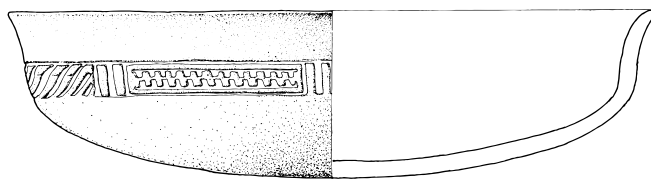
Tabla 25

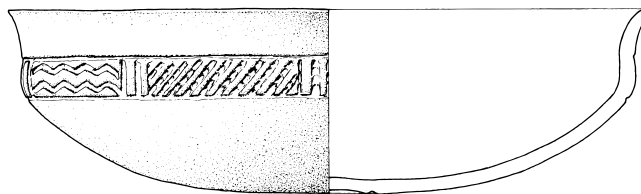
139

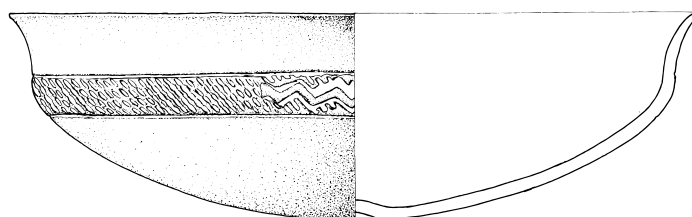
140

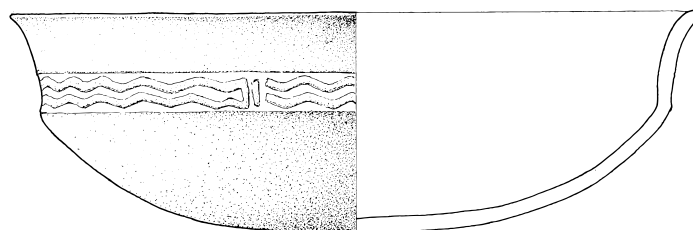
141

142

143

144

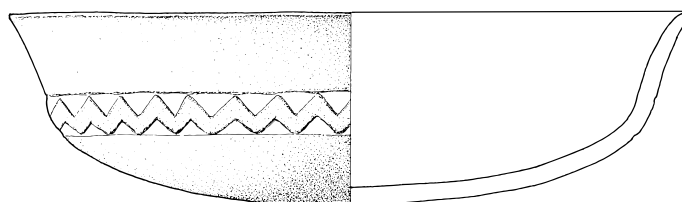

Tabla 26

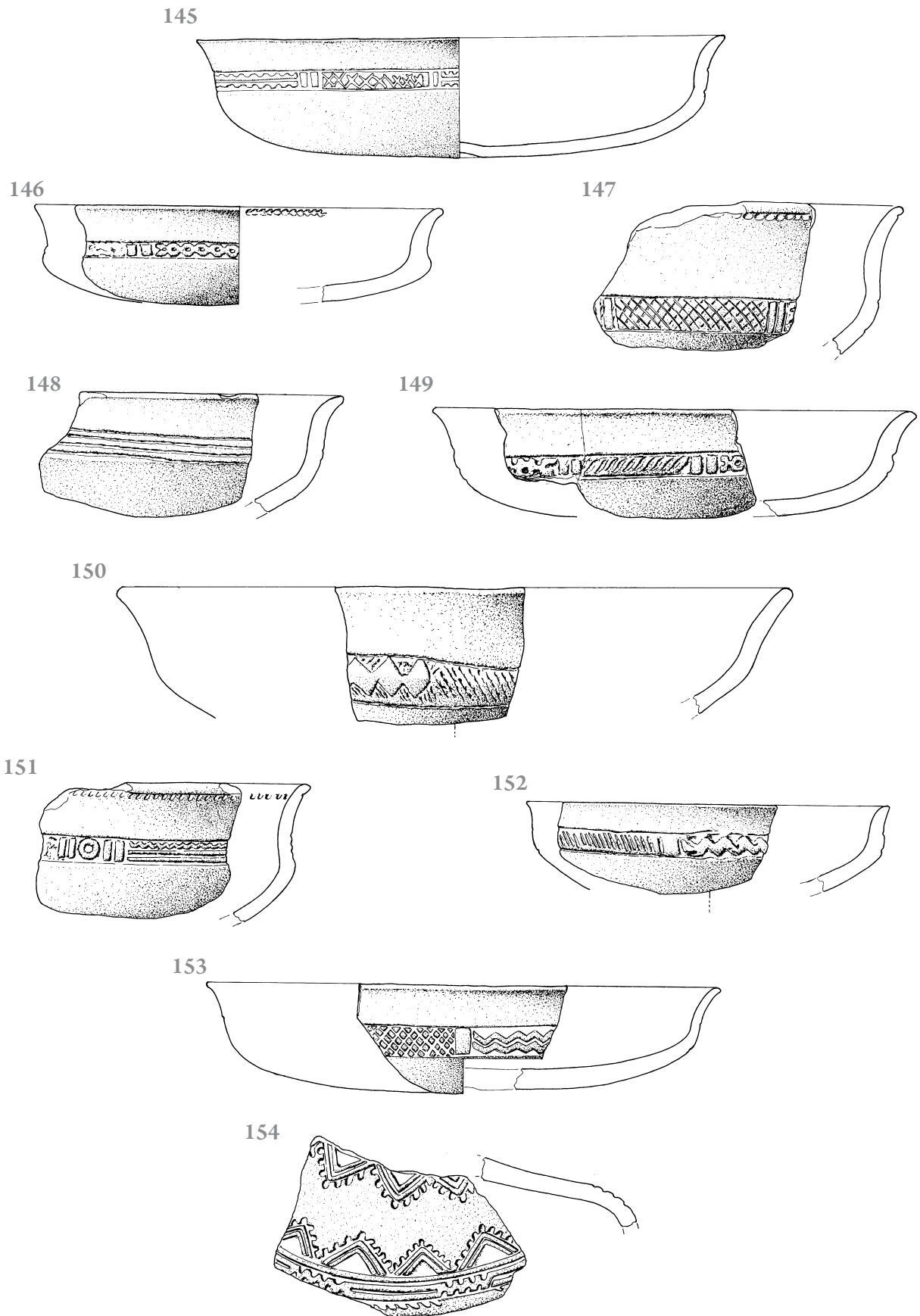
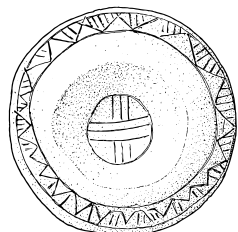
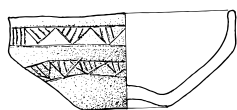

Tabla 27

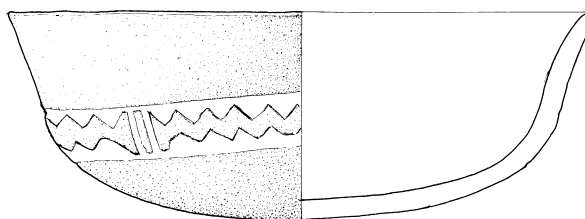

155

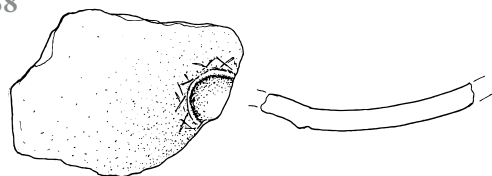
156

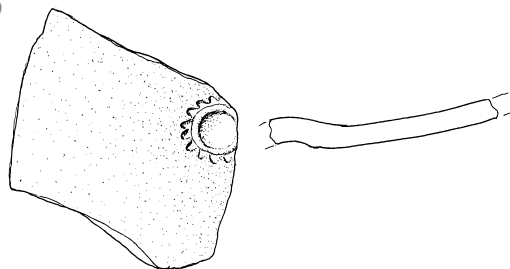
157

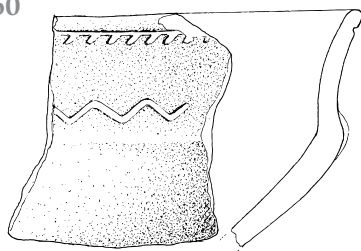
158

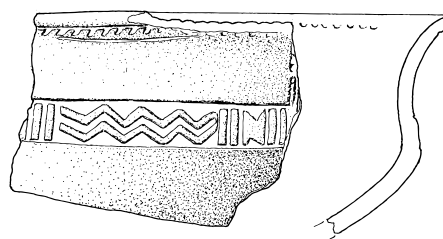
159

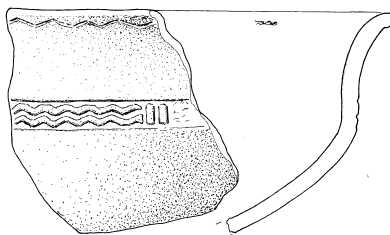
160

161

162

163

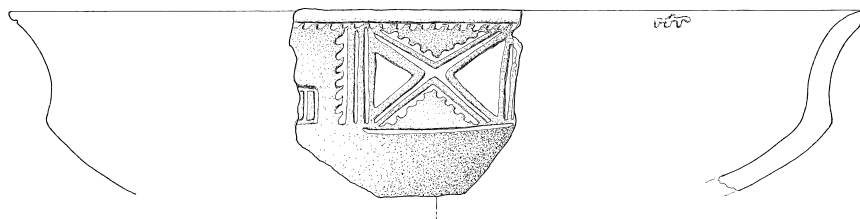
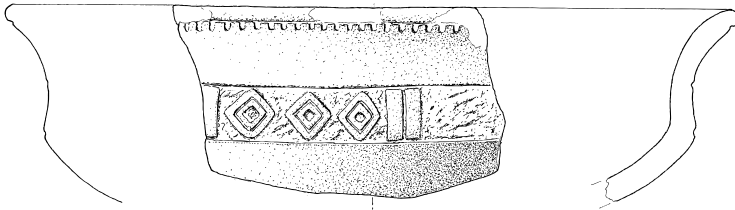

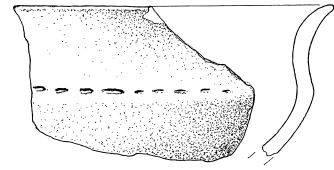
Tabla 28

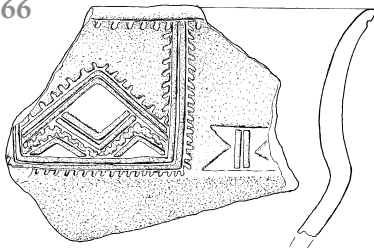
164

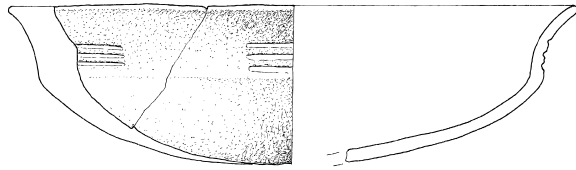
165

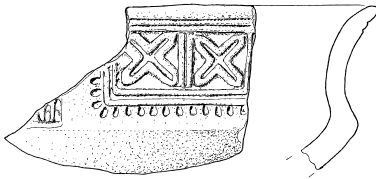
166

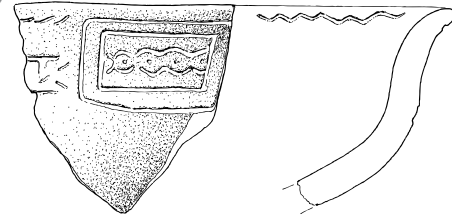
167

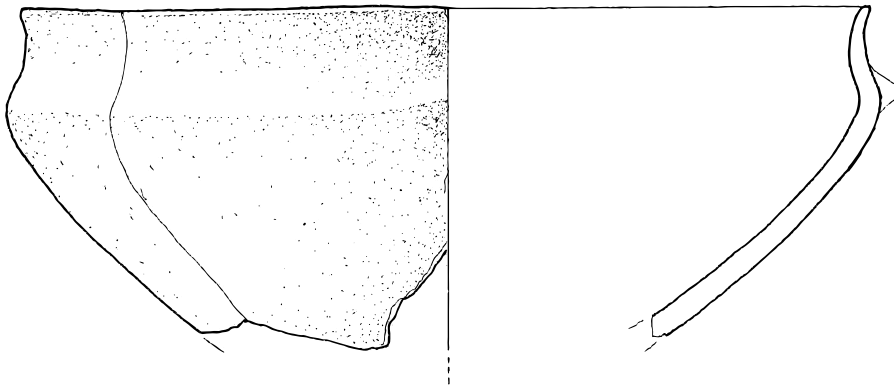
168

169

170

171

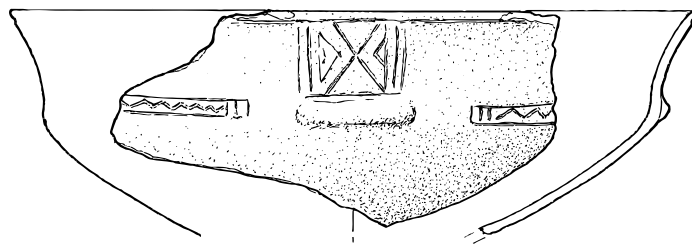

Tabla 29

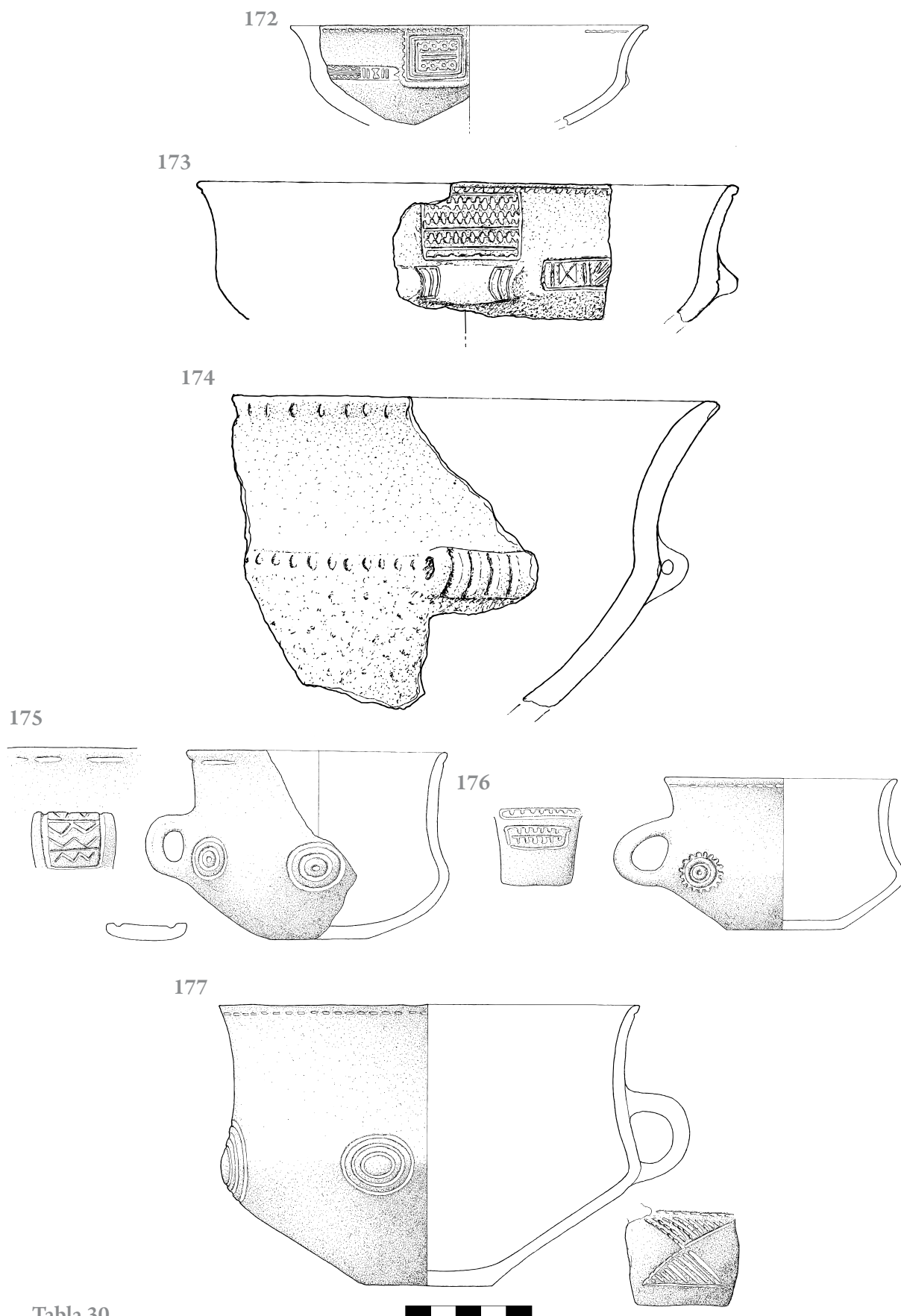
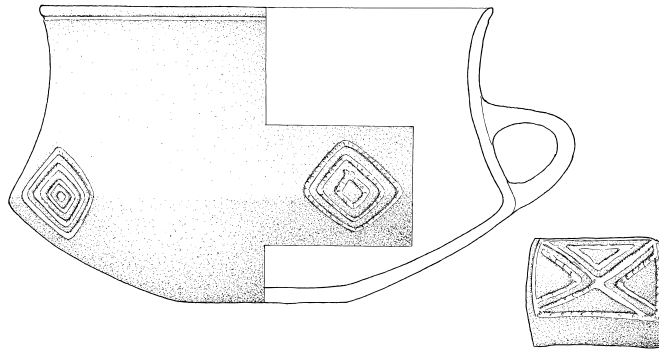
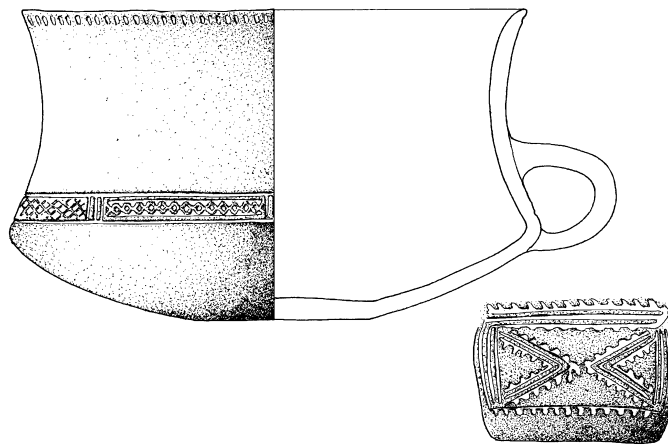

Tabla 30

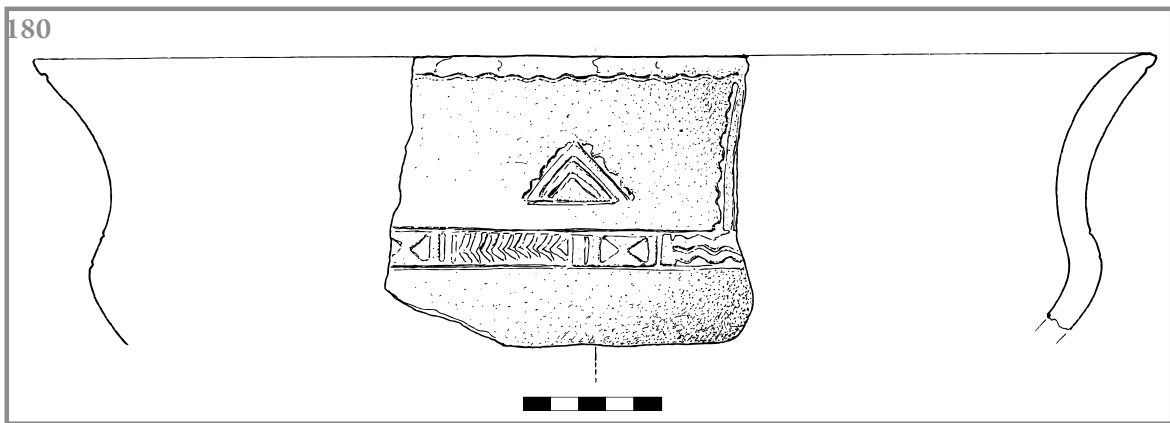
178

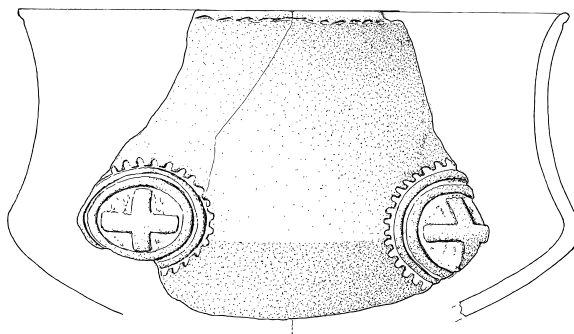
179

180

181

182

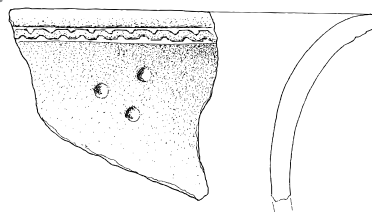
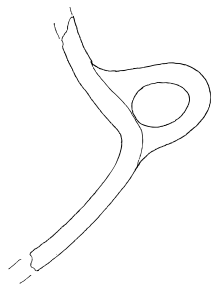
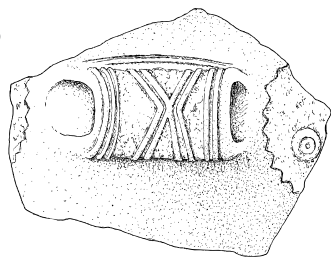

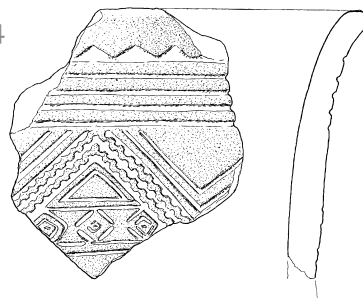
Tabla 31

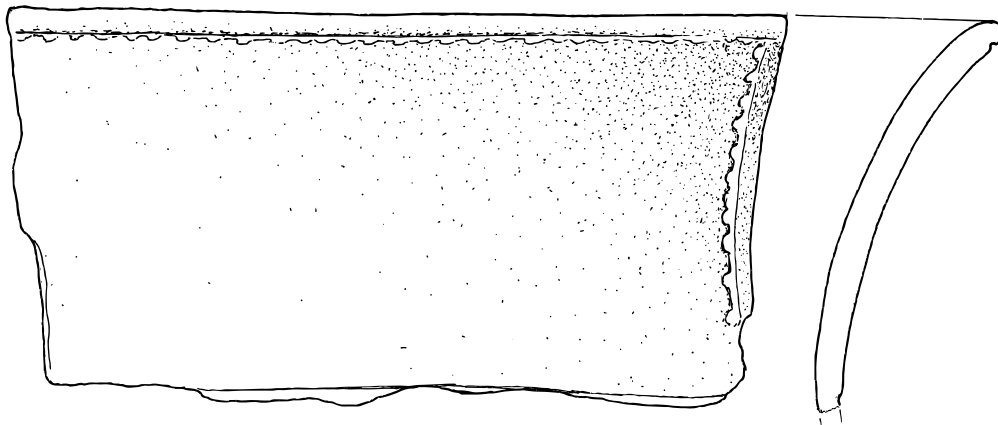
183

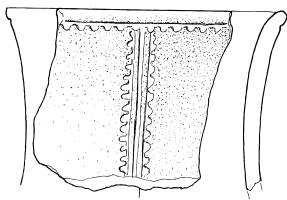
184

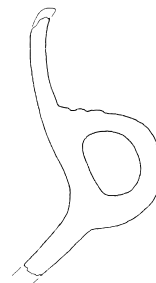
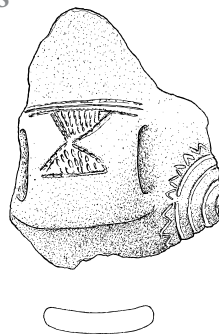
185

186

188

187

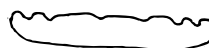
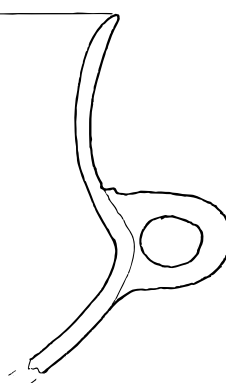
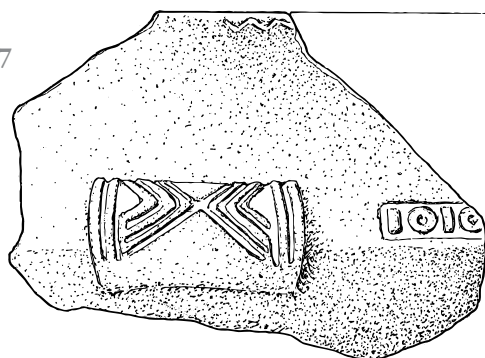
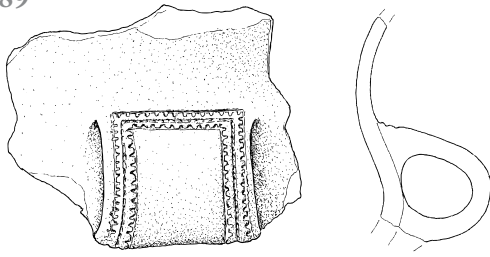

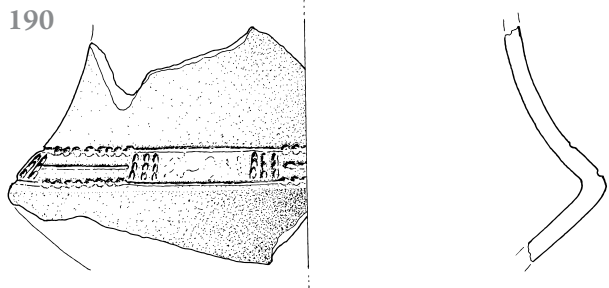
Tabla 32

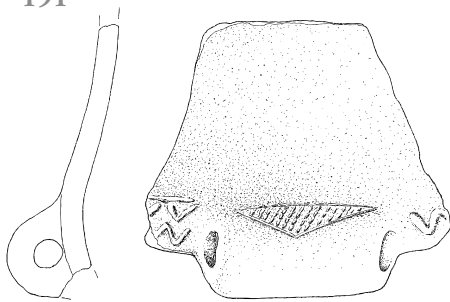
189

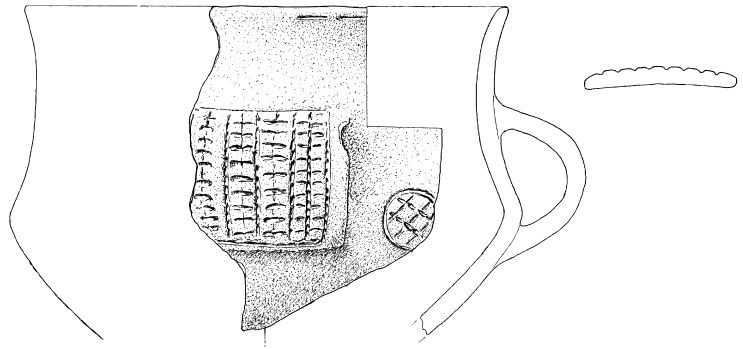
190

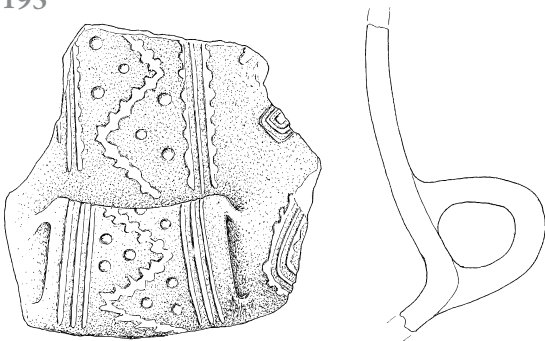
191

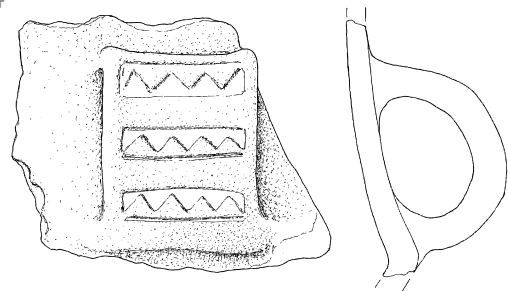
192

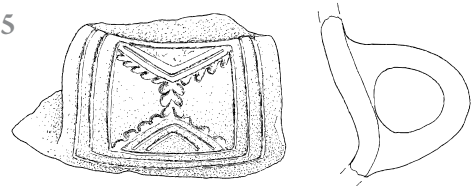
193

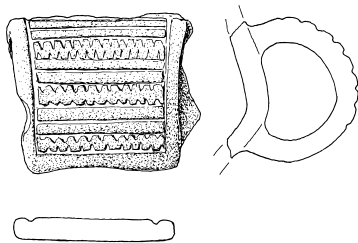
194

195

196

197

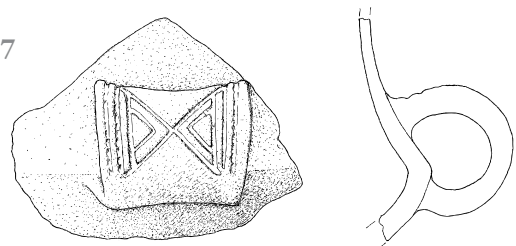
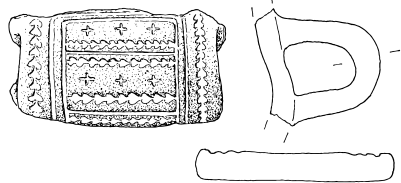

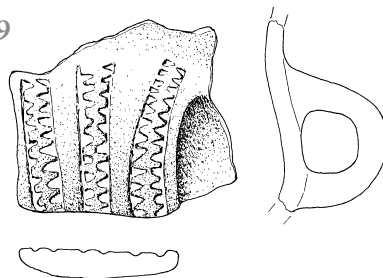
Tabla 33

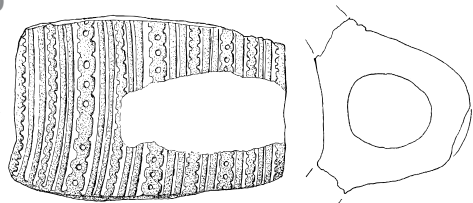
198

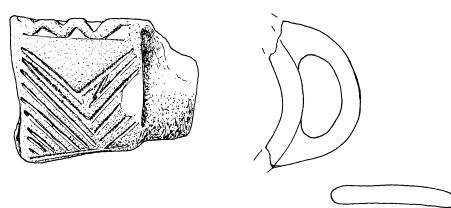
199

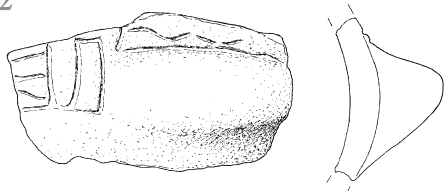
200

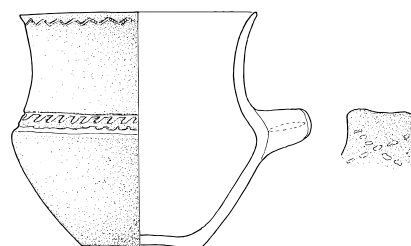
201

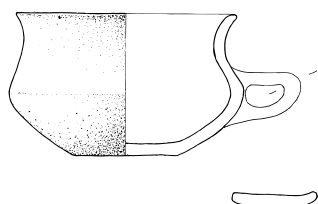
202

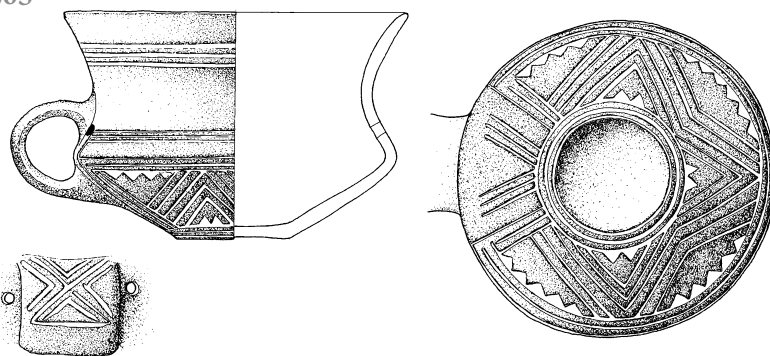
203

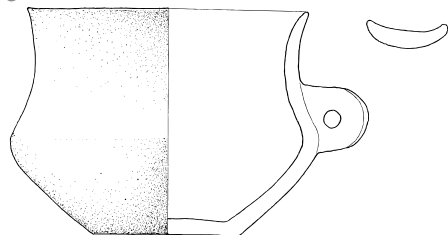
204

205

206

207

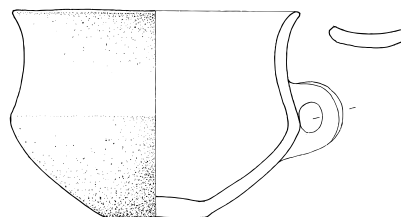
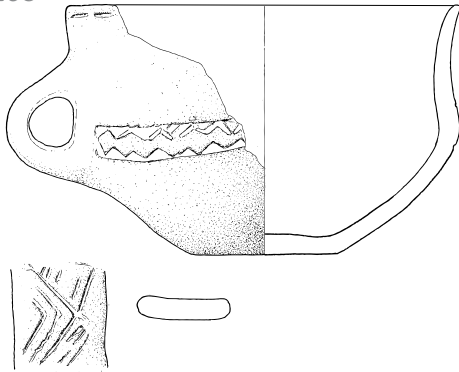

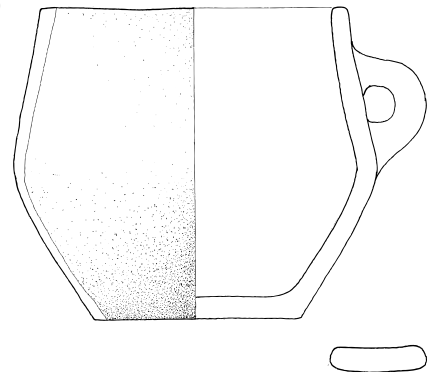
Tabla 34

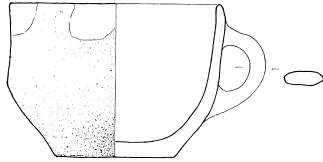
208

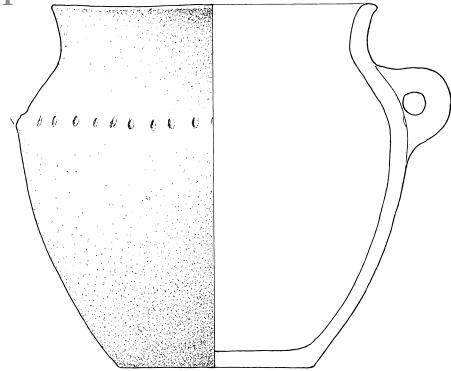
209

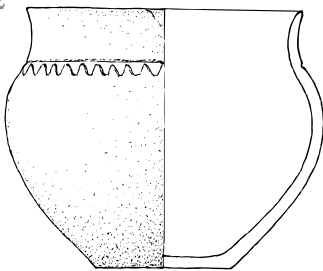
210

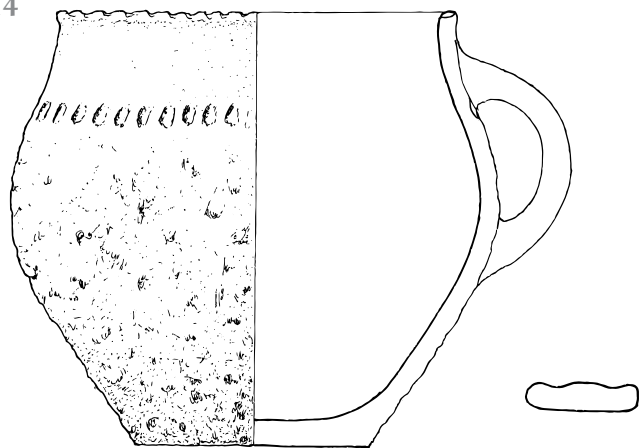
211

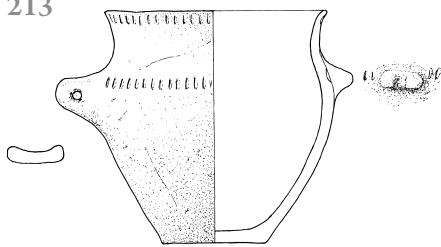
212

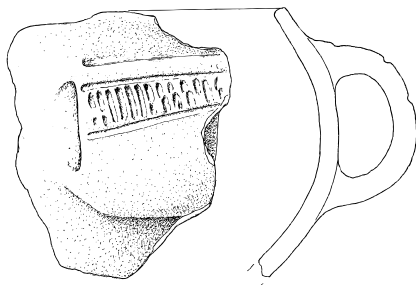
214

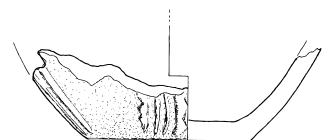
213

215

216

217

Tabla 35

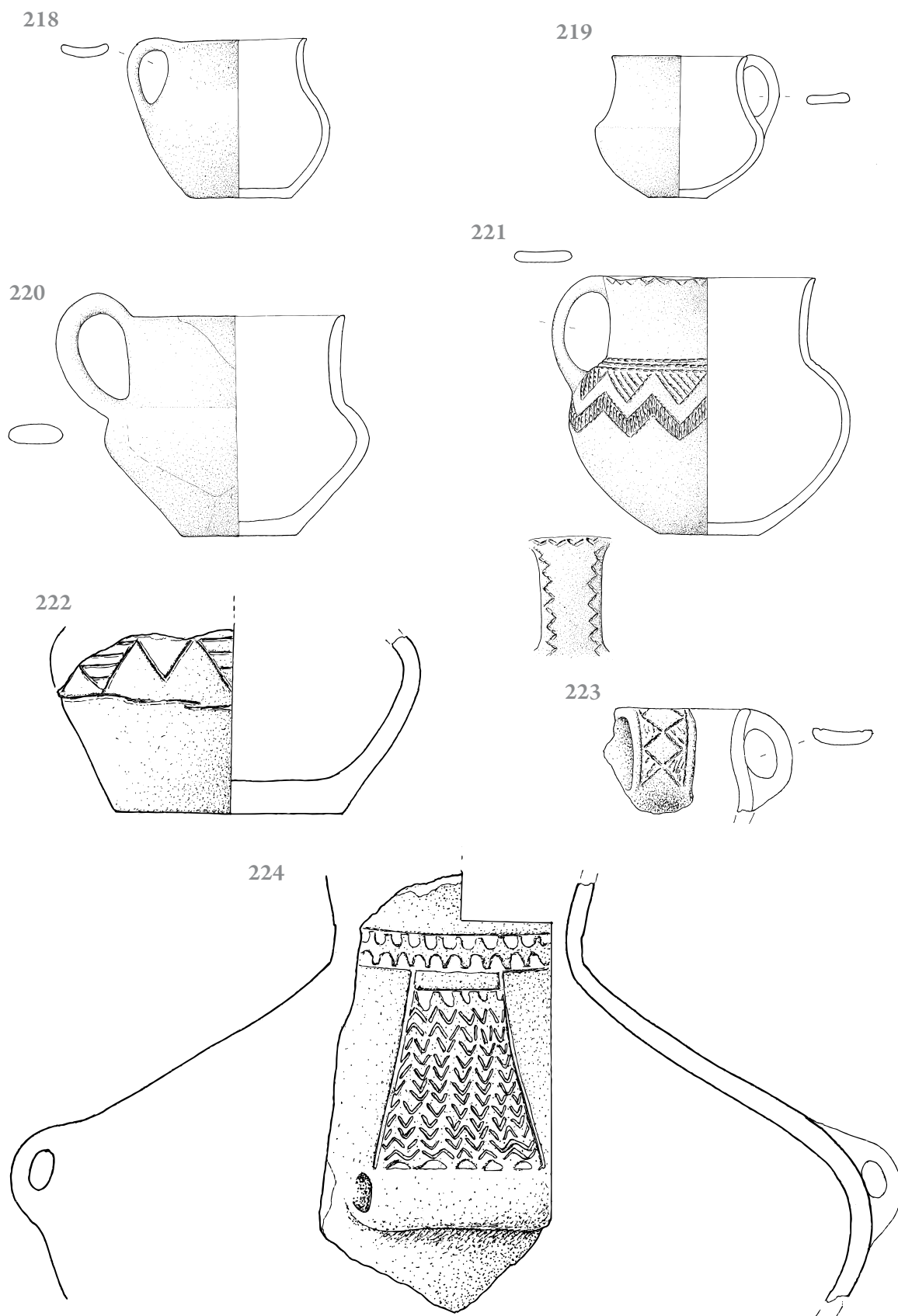
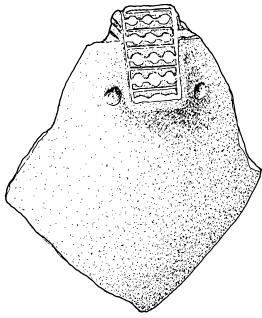
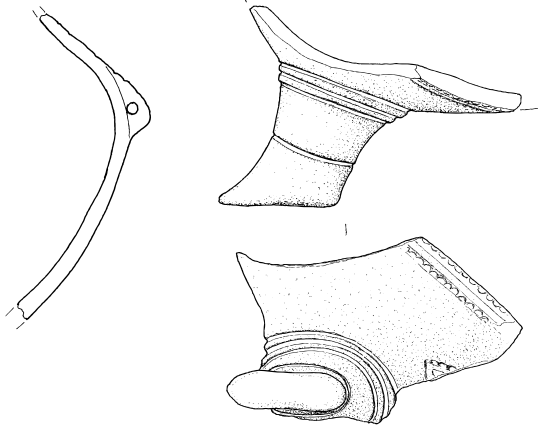

Tabla 36

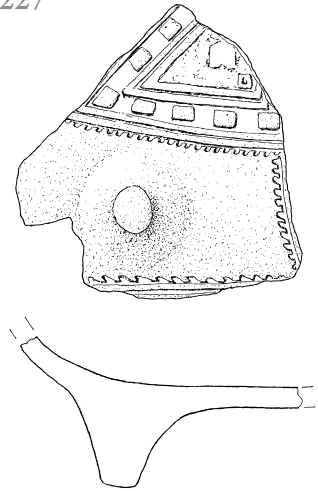
225

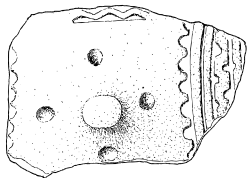
226

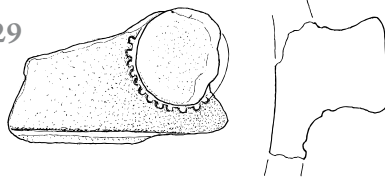
227

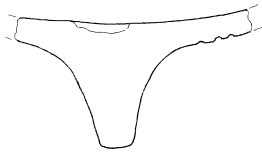
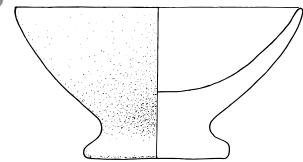
228

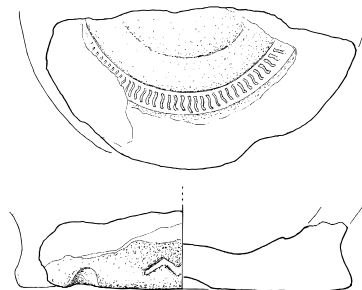
229

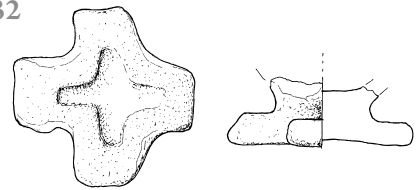
230

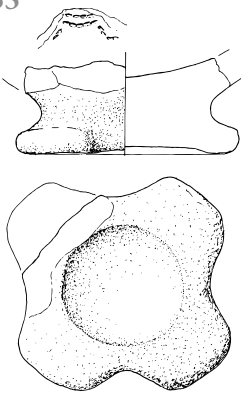
231

232

233

234

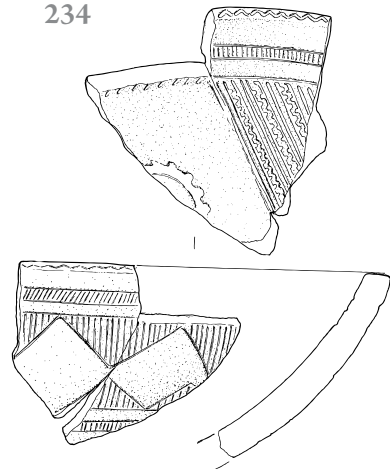

Tabla 37

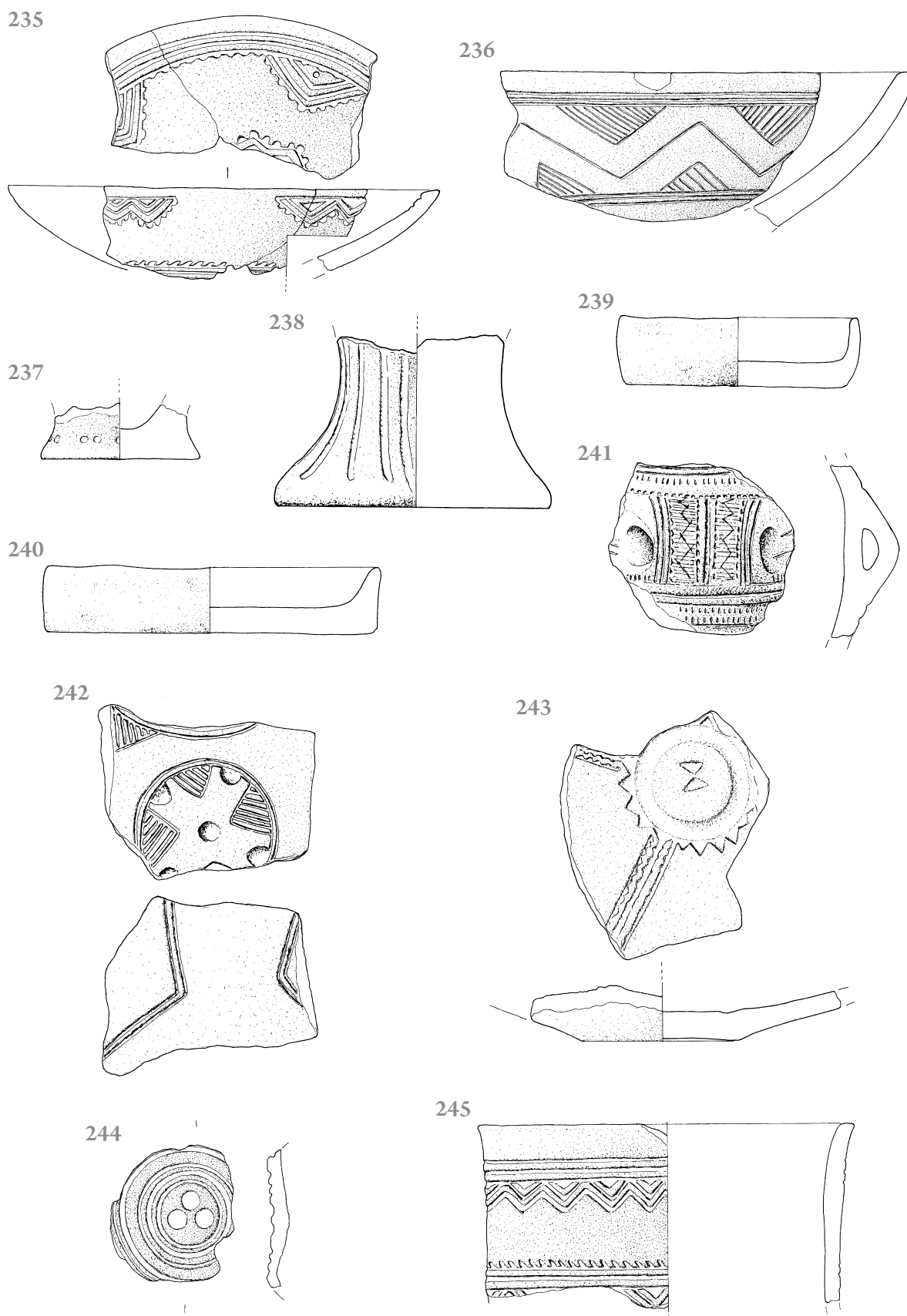
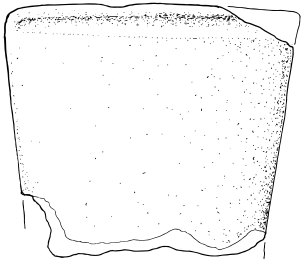

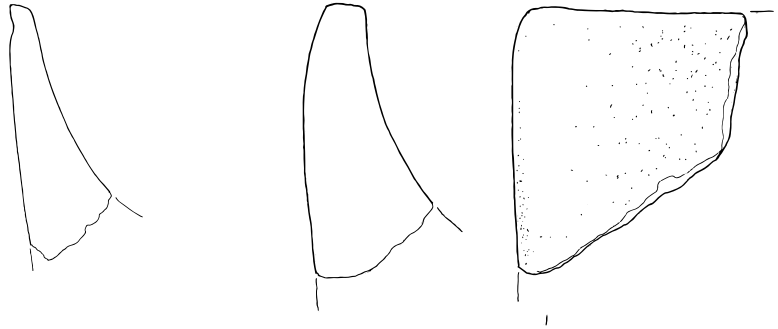
Tabla 38

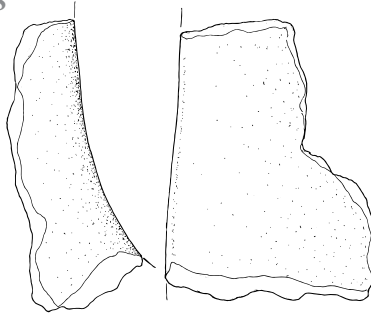
246

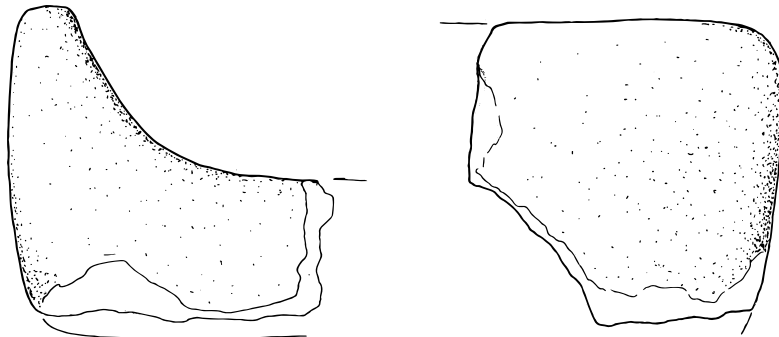
247

248

249

250

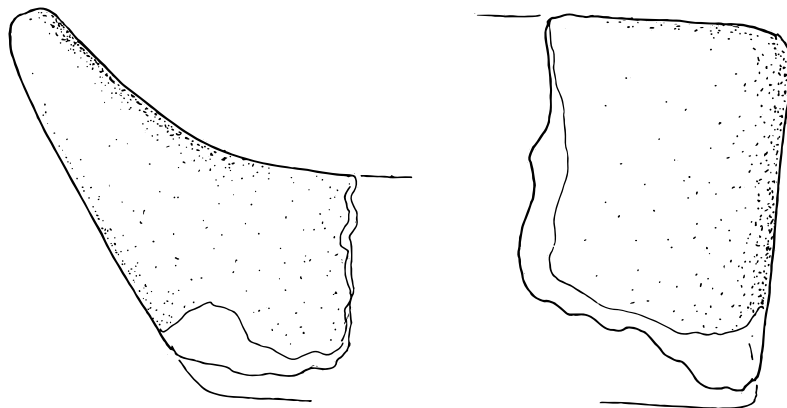
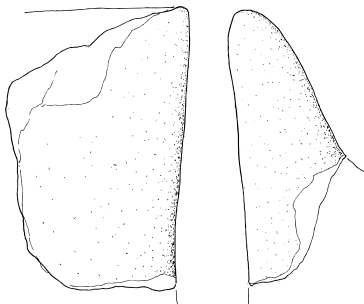

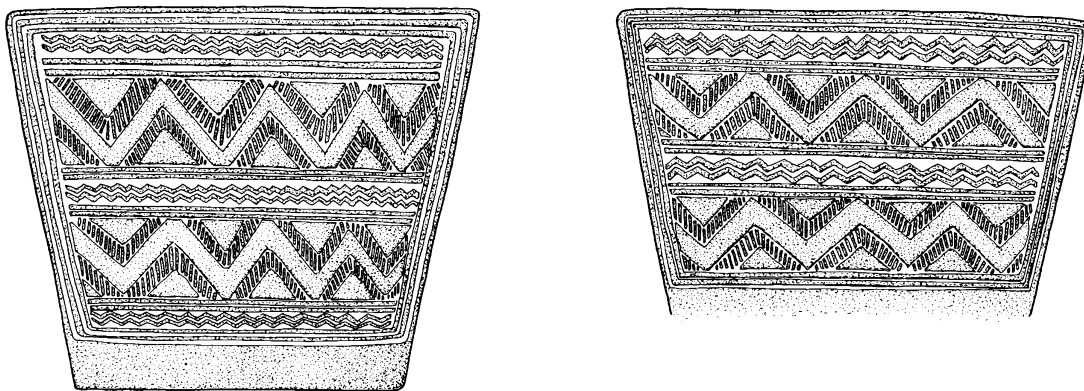
Tabla 39

251

252

253

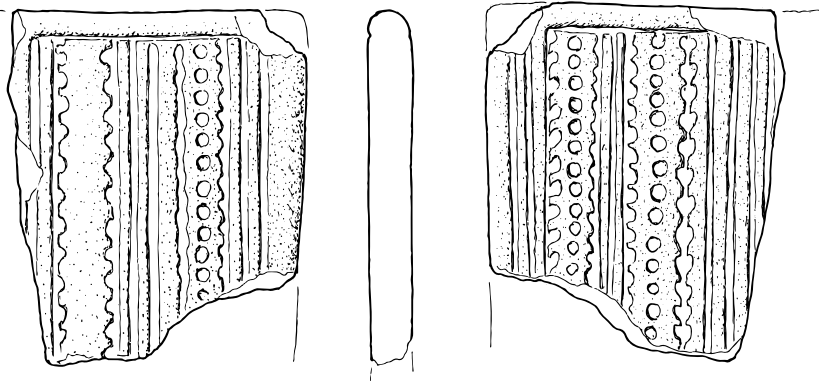
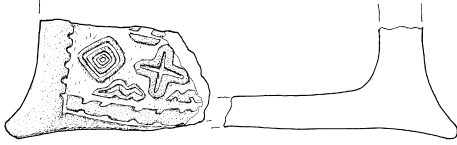
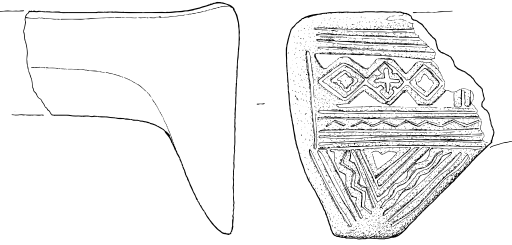

Tabla 40

254

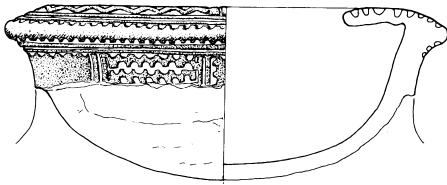
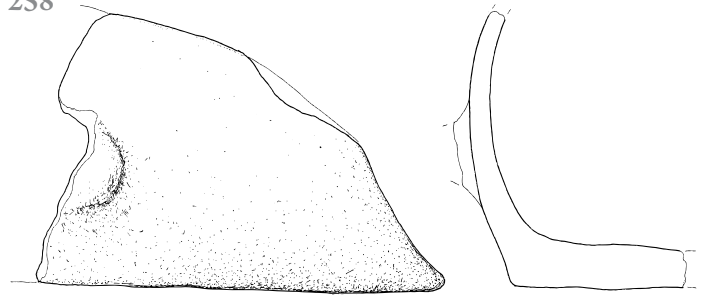
255

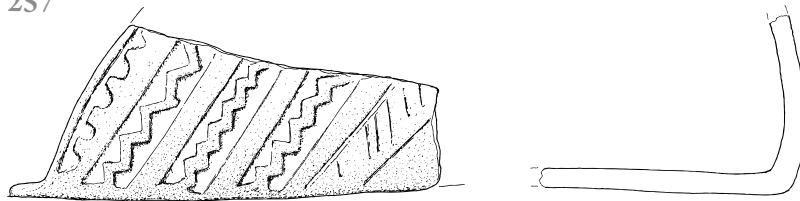
256

258

257

259

Tabla 41

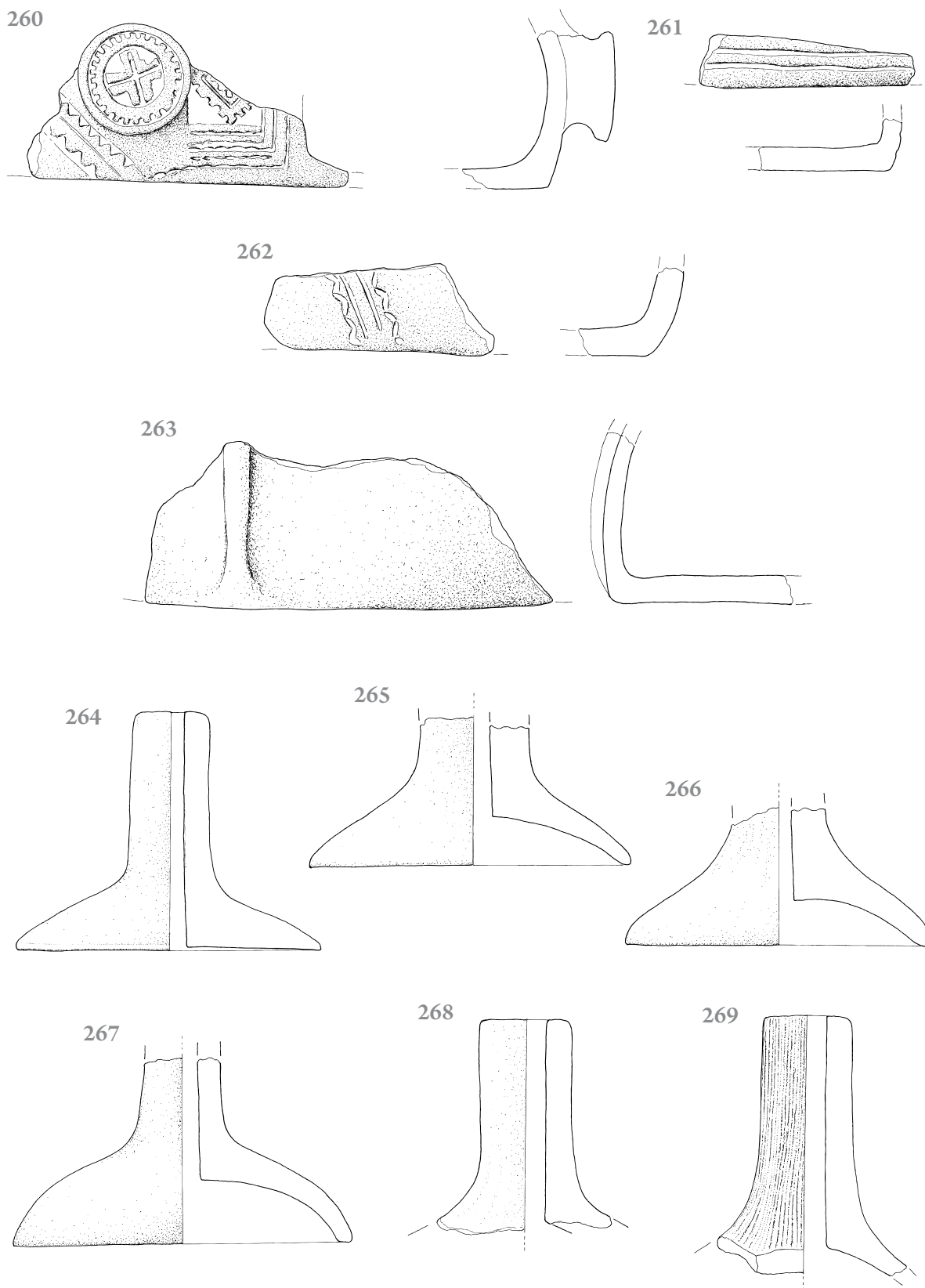

Tabla 42

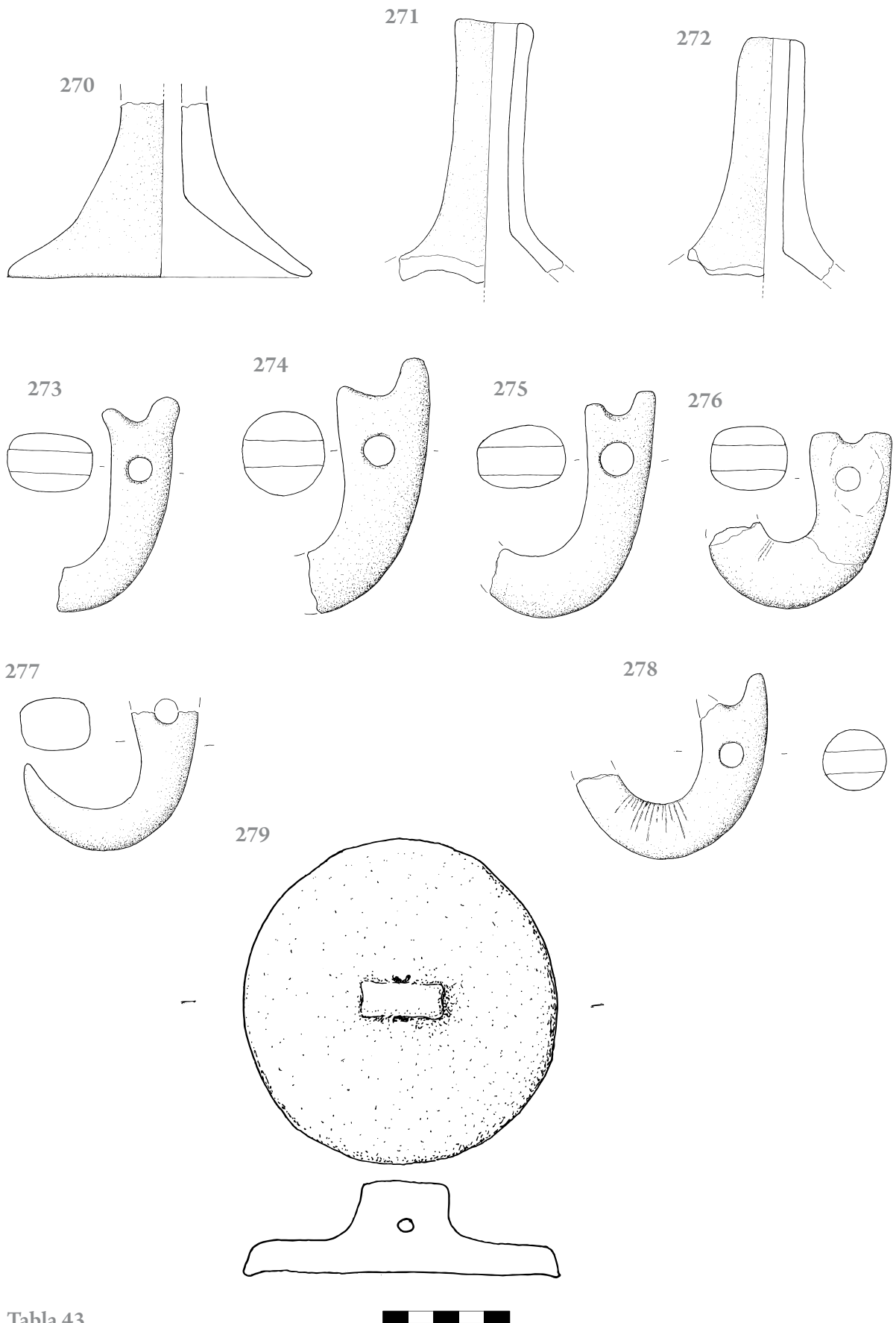

Tabla 43

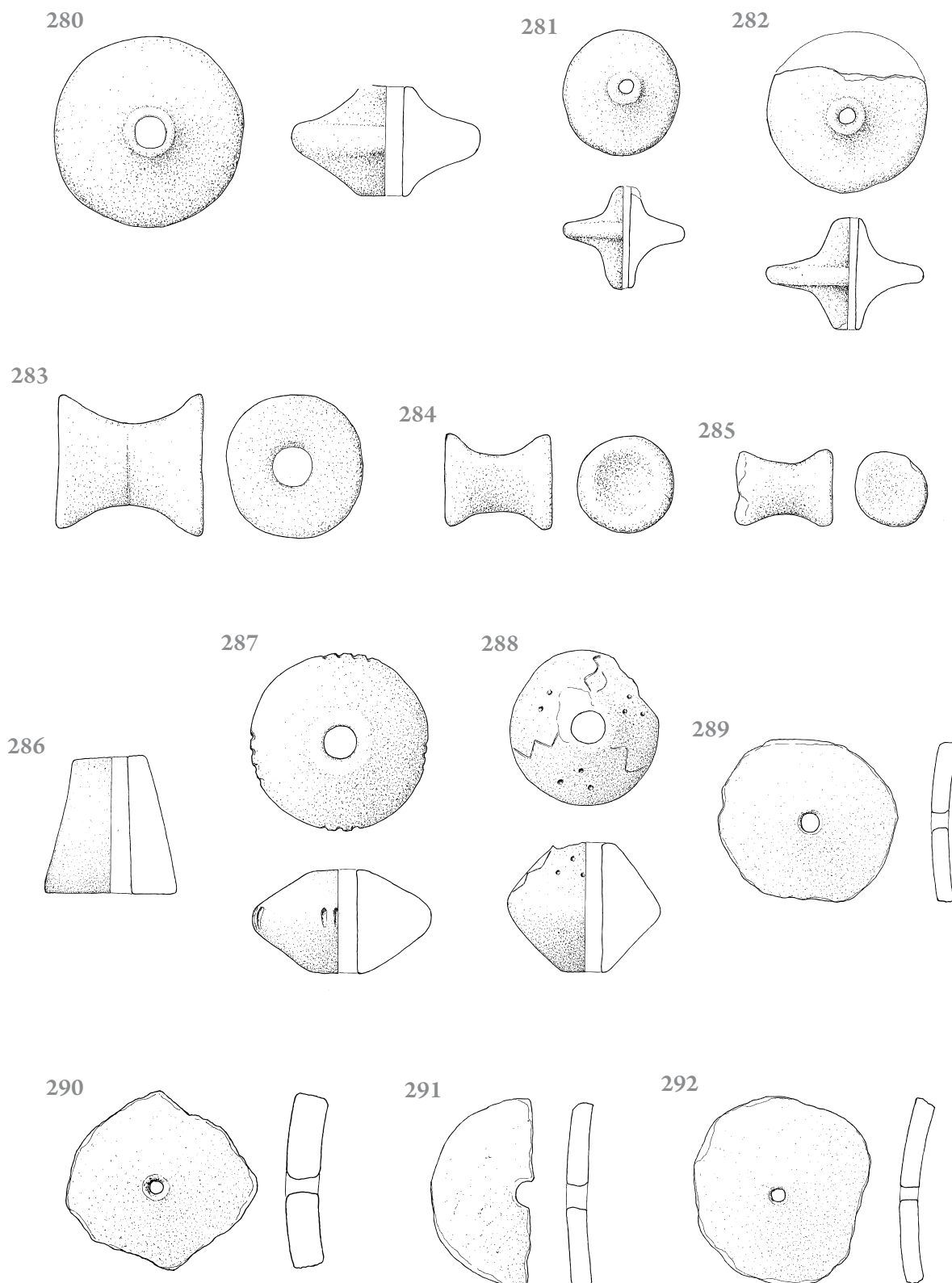

Tabla 44

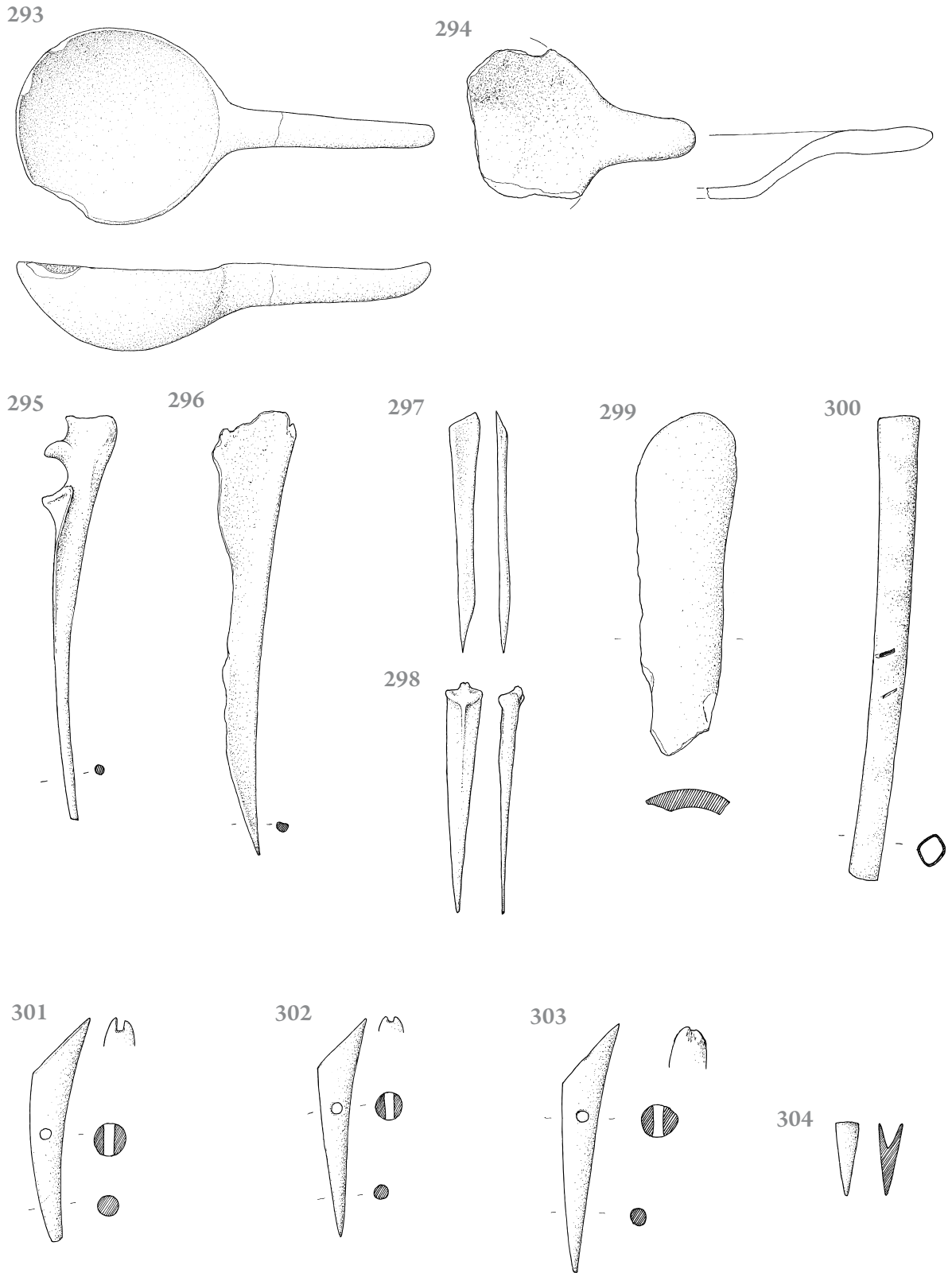

Tabla 45

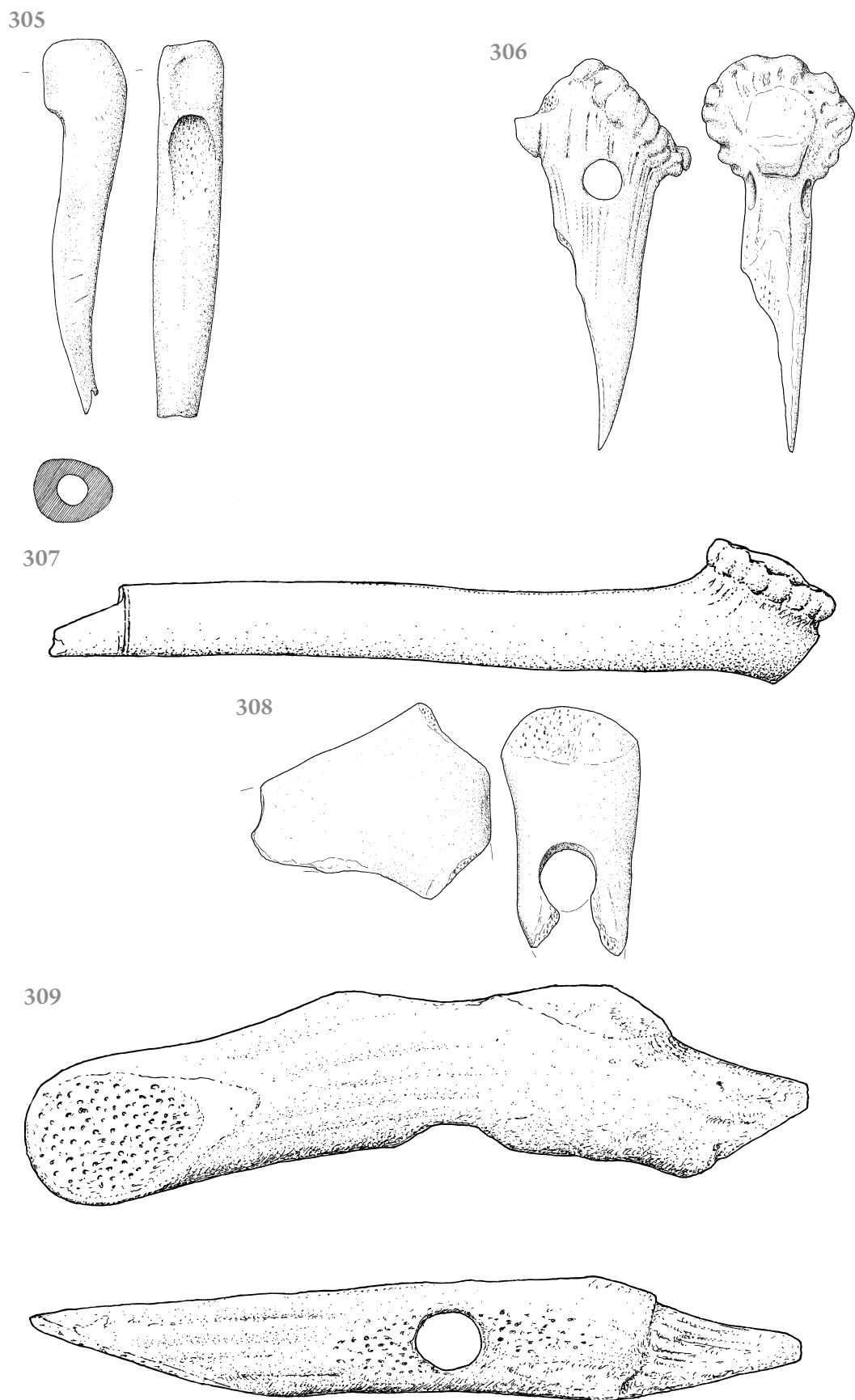

Tabla 46

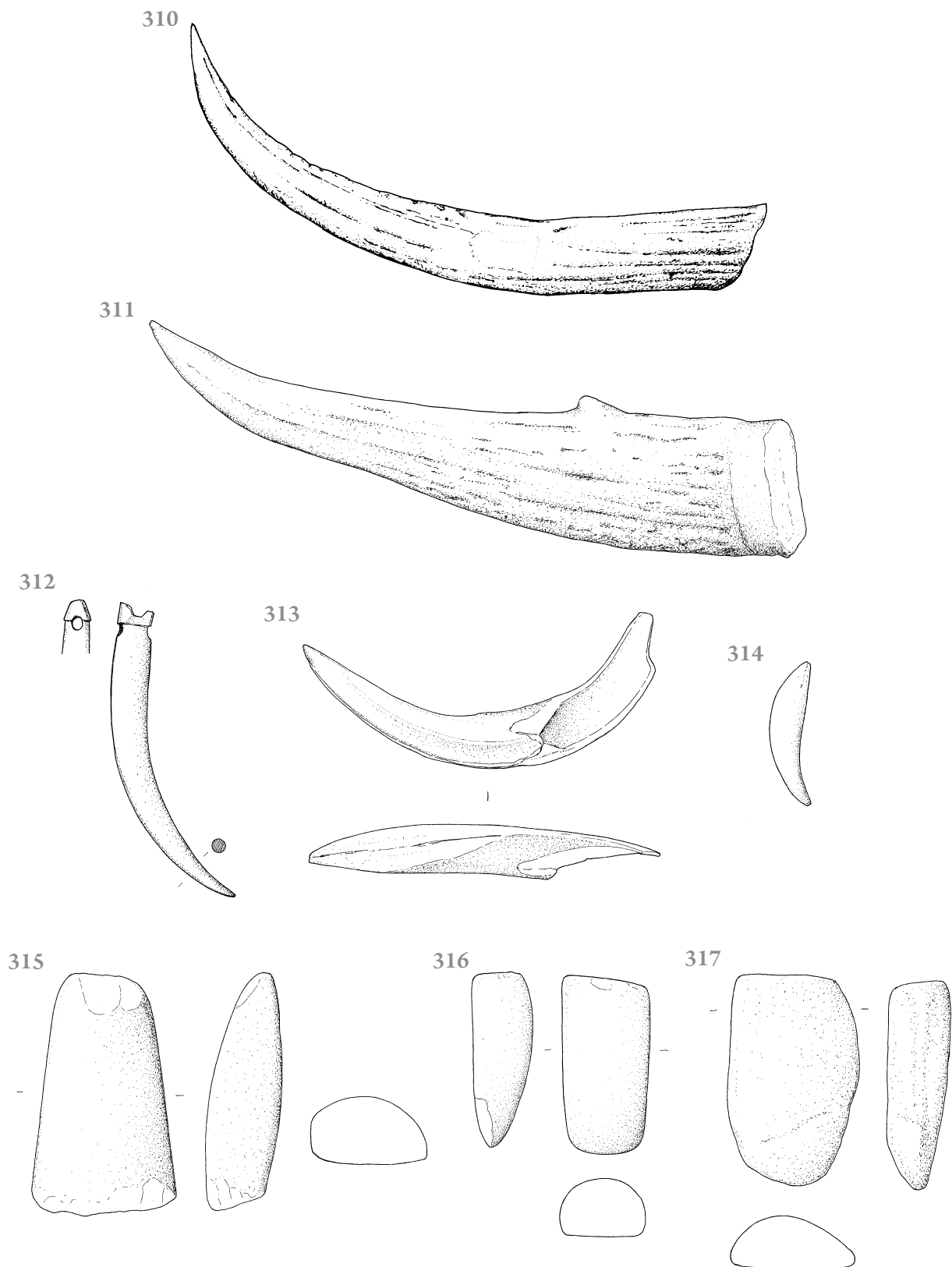

Tabla 47

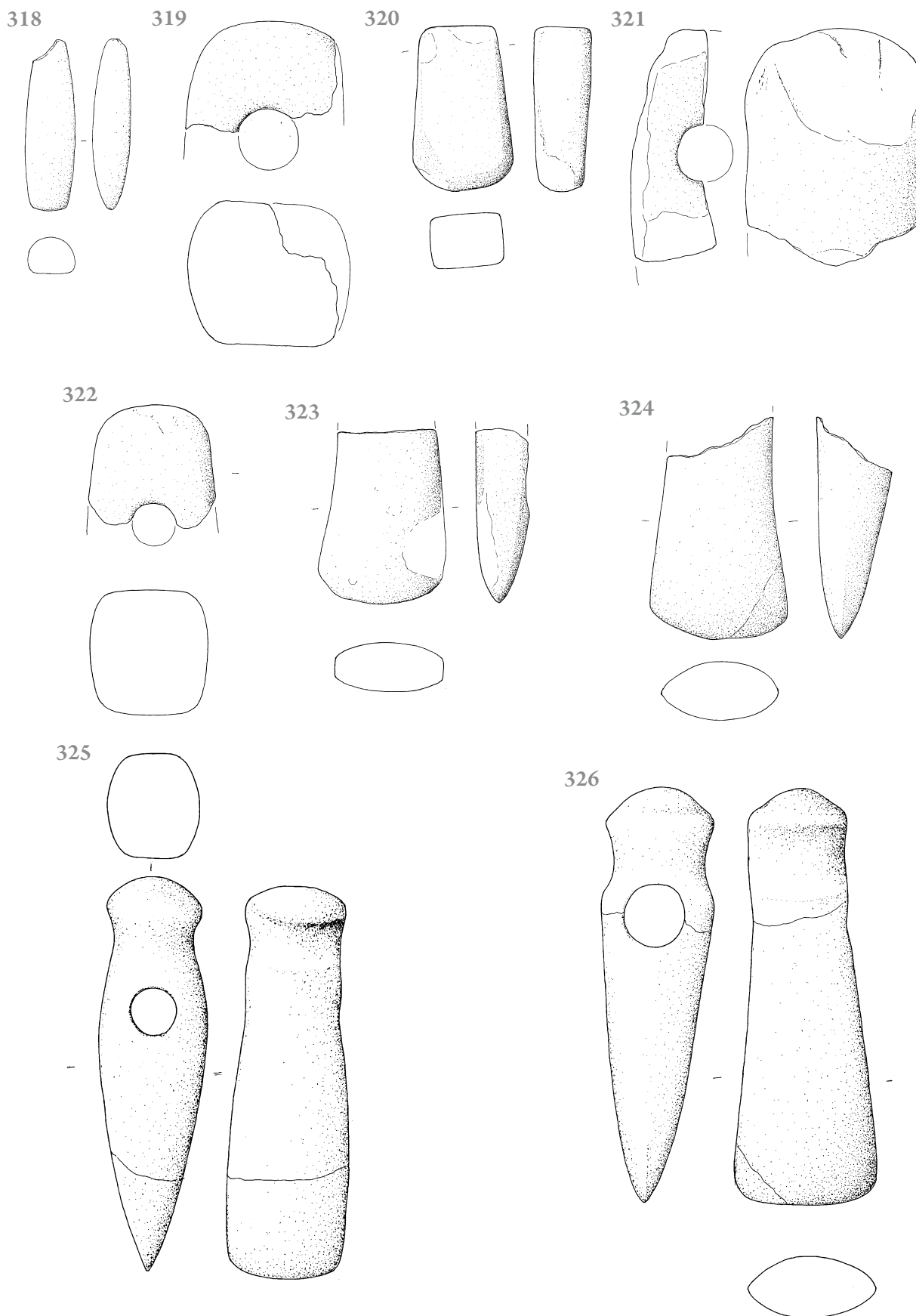

Tabla 48

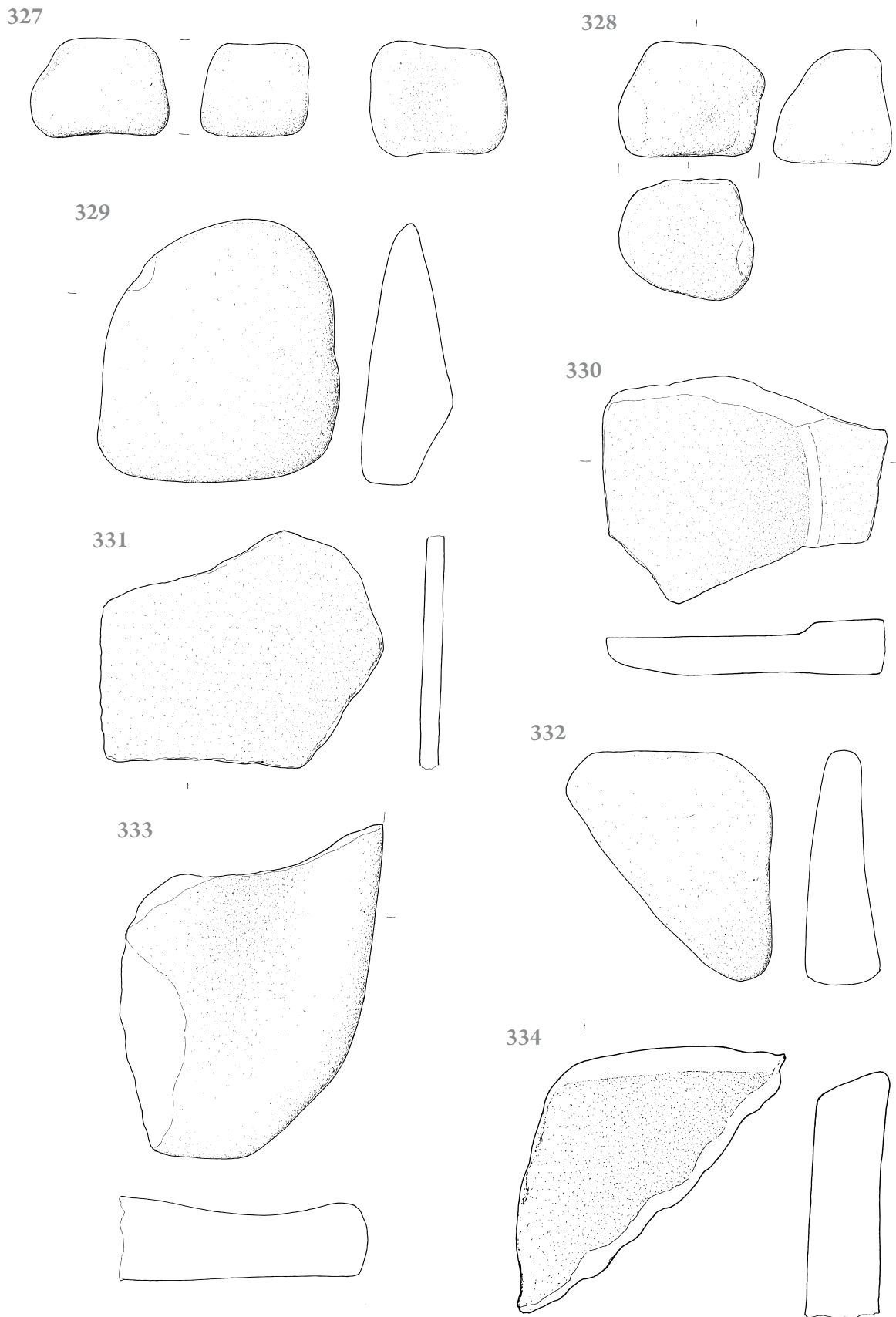

Tabla 49

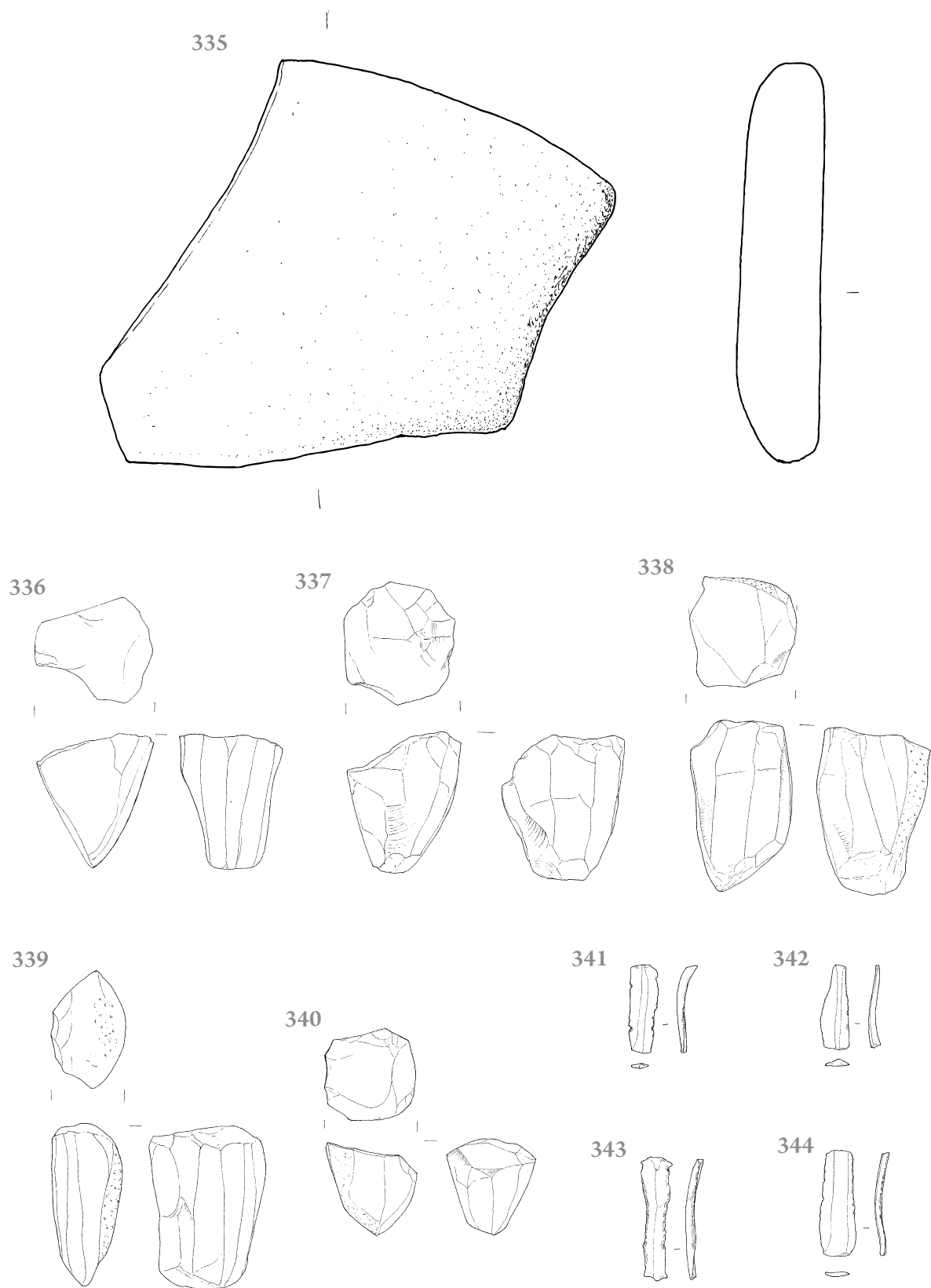
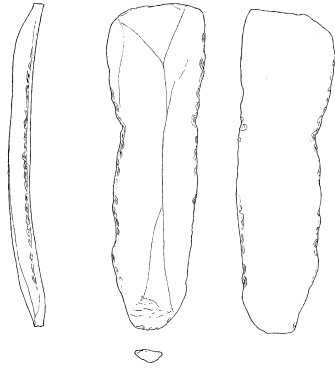
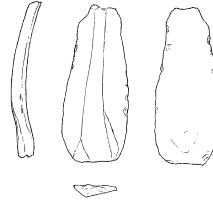

Tabla 50

345

346

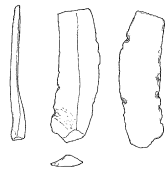
347

348

349

350

351

352

353

Tabla 51

9 789536 191772 >

Cijena: 150,00 kn